

ULUSLARARASI GÜNCEL SORUNLAR

EDİTÖRLER

PROF. DR. HASAN ALİ KARASAR
PROF. DR. MEHMET SEYFETTİN EROL
PROF. DR. ŞAFAK OĞUZ

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

ULUSLARARASI GÜNCEL SORUNLAR

Editörler

Hasan Ali KARASAR
Mehmet Seyfettin EROL
Şafak OĞUZ

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ

2025

Kapadokya Üniversitesi Yayınları: 107
Siyaset Kitapları Serisi: 25
ISBN: 978-625-97393-9-7
DOI: [10.35250/kun/9786259739397](https://doi.org/10.35250/kun/9786259739397)
URL: <https://hdl.handle.net/20.500.12695/3803>

© Ağustos 2025

Uluslararası Güncel Sorunlar

Hasan Ali Karasar, Mehmet Seyfettin Erol ve Şafak Oğuz (Editörler)

© Copyright, 2025 KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Sertifika No: 43348

Bu eser Creative Commons “BY-NC-SA” (Atf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş) Lisansı ile lisanslanmıştır. Bu lisans, kullanıcıların eser sahibine atf vermek koşuluyla eseri sadece ticari olmayan amaçlar için kullanmalarına ve uyarlamalarına izin verir. Buna ek olarak kullanıcıların eseri uyarlamaları hâlinde aynı veya uyumlu bir lisans kapsamında başkalarıyla paylaşmaları koşulunu getirir.

Seri Editörü: Doç. Dr. Halil Burak Sakal

Son Okuma: Hande Nur Aydın

Kapak Tasarım: Barış Özhan

Sayfa Tasarım: ademsenel.com

Kapadokya Üniversitesi tarafından yayımlanan basılı, elektronik veya diğer formatlardaki bilimsel yayınlar, sempozyum bildirileri ve ders içeriklerine ait bütün haklar Kapadokya Üniversitesine aittir. Tanıtım amacıyla kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar dışında, Kapadokya Üniversitesinin yazılı izni olmaksızın yayının tümünün elektronik, mekanik veya fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz..

Bu kitapta yayımlanan tüm bölümlerin içeriklerinden yazarları sorumludur.
Metinler, yazarların kendi düşüncelerini yansıtmaktadır.

Karasar, Hasan Ali; Erol, Mehmet Seyfettin; Oğuz, Şafak (editörler). (2025). Uluslararası Güncel Sorunlar. Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Yayınları.

208 s. 165x230 mm.

ISBN: 978-625-97393-9-7

DOI: 10.35250/kun/9786259739397

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Sorunlar, Krizler, Orta Doğu, Savaş, Birleşmiş Milletler

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ

50420 Mustafapaşa, Ürgüp, Nevşehir

yayinevi@kapadokya.edu.tr

kapadokyayayinlari.kapadokya.edu.tr

0(384) 353 5009

www.kapadokya.edu.tr

ULUSLARARASI GÜNCEL SORUNLAR

Editörler

Hasan Ali KARASAR
Mehmet Seyfettin EROL
Şafak OĞUZ

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ

2025

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	VII
TABLO DİZİNİ.....	VIII
ŞEKİL DİZİNİ.....	VIII
ÖN SÖZ.....	IX
KATKI SAĞLAYANLAR.....	XI
YAZARLAR HAKKINDA.....	XII
TEŞEKKÜR.....	XV
Yeni Oluşan Uluslararası Sistem: Nasıl Bir Dünya Düzeni?	1
<i>Prof. Dr. Hasan KÖNİ</i>	
Tehdit, Risk ve Fırsatlar Bağlamında 2024'ten 2025'e: Dünya Nereye Gidiyor?	15
<i>Prof. Dr. Fahri ERENEL</i>	
Değişen Küresel Jeopolitikte 2025: Nasıl Bir Dünya?.....	28
<i>Prof. Dr. Oktay BİNGÖL</i>	
Uluslararası İlişkilerde Değişen Güvenlik Kavramı	63
<i>Prof. Dr. Bilal KARABULUT</i>	
Trump Dönemi ABD Dış Politikası: Nasıl Bir Gelecek?.....	78
<i>Prof. Dr. Tayyar ARI</i>	
Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Bölgesel-Küresel Etkileri ve Üçüncü Dünya Savaşı Senaryoları	92
<i>Prof. Dr. Giray SAYNUR DERMAN</i>	
Yeni Dünya Düzeni İnşa Sürecinde AB'nin Geleceği.....	108
<i>Prof. Dr. Cem KARADELİ</i>	

Türkiye ve Asya Ülkeleri İlişkileri Üzerine Düşünceler	119
<i>Prof. Dr. Ali Merthan DÜNDAR</i>	
Değişen Küresel Jeopolitikte Pakistan-Hindistan	132
<i>Doç. Dr. Güray ALPAR</i>	
Güney Kafkasya'da Jeopolitik Değişim ve Güncel Gelişmeler: Tarihsel Süreklilikten Yeni Dengelere Kapsamlı Bir Analiz.....	146
<i>Prof. Dr. Toğrul ISMAYIL</i>	
Batı Azerbaycan'ın Son Bin Yılı	175
<i>Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA</i>	
Karabağ Zaferi Sonrası Azerbaycan Dış Politikasındaki Güncel Gelişmeler.....	190
<i>Doç. Dr. Halit HAMZAOĞLU</i>	
Sonuç Yerine	206
<i>Hasan Ali KARASAR</i>	
<i>Mehmet Seyfettin EROL</i>	
<i>Şafak OĞUZ</i>	

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AEB	Avrasya Ekonomik Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AK	Avrupa Komisyonu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AP	Avrupa Parlamentosu
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
AT	Avrupa Toplulukları
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Millet Güvenlik Konseyi
BRI	Belt and Road Initiative (Kuşak Yol Girişimi)
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
İHA	İnsansız Hava Aracı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
QUAD	Dörtlü Güvenlik Diyaloğu
SAM	Stratejik Araştırmalar Merkezi
START	Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması
SİHA	Silahlı İnsansız Hava Aracı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	Şangay İşbirliği Örgütü
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı

TABLO DİZİNİ

Makale 10

Tablo 1: Güney Kafkasya'daki Ana Stratejik Geçitler ve Ulaşım Hatları	150
Tablo 2: Güney Kafkasya'yı Şekillendiren Önemli Antlaşmalar ve Temel Hükümleri	155
Tablo 3: Birinci ve İkinci Karabağ Savaşlarının Karşılaştırmalı Analizi	169
Tablo 4: Güney Kafkasya'daki Temel Enerji ve Ulaşım Koridorları	170

ŞEKİLLER DİZİNİ

Makale 2

Şekil 1: Çatışma İndeks Seviyesi	17
Şekil 2: Endişe Verici Nüfus ve İklim Değişikliği Düzeyine Göre En Çok İnsani Yardım Göçmenine Ev Sahipliği Yapan Ülkeler-2022	20

Makale 3

Şekil 3: Dünyada Nükleer Başlıkların Ülkelere Göre Dağılımı	42
---	----

Makale 8

Şekil 4: Asya ve Pasifik Genel Müdürlüğü Teşkilat Şeması Önerisi	127
--	-----

ÖN SÖZ

İnsanlık ve gezegenimiz zor zamanlardan geçmektedir. Dünyanın bir süredir hatırlırdan çıkardığı nükleer tehditleri de içerecek şekilde küresel güçlerin de dahil olduğu devletler arası savaşlara tanıklık etmekteyiz. Dini ya da etnik rekabete dayanan ve toplu katliamlar ile ÷lke içi ya da dışına toplu göç ile sonuçlanan iç savaşlara şahitlik etmekteyiz. Tarihin en yüksek rakamına ulaşmış 100 milyon yerinden edilmiş insandan bahsetmekteyiz. Ekonomik krizler ekonomik durumu ve gelir dağılımını zengin devletlerin ve zenginlerin lehine yeniden şekillendirirken yoksulların ekonomik şartlarını daha da kötüleştirmektedir. BM Dünya Gıda Programı verilerine göre 79 ÷lkede 349 milyon insan şiddetli gıda sıkıntısı ile karşı karşıya iken dünya çapında 900.000 insan kıtlık benzeri koşullarda hayatta kalma mücadelesi vermektedir.

Etnik ya da dini farklılıklara saygı ve tolerans ayrımcılık, nefret ve hoşgörüsüzlük küresel ölçekte normalleşecek şekilde azalmıştır. Provokatörler yeni krizlere yol açabilecek toplumsal olaylar çıkarmak için kutsal kitapları yakmaktadır. XXI yüzyılda köleliğin yeni bir biçimine tanıklık etmekteyiz ve bu durum gün geçtikçe kötüleşmektedir. Her ne kadar annelik dünya çapında en önemli statü ve değer olarak kabul edilmiş olsa bile, gelişmiş devletlerde bile kadınlar çok büyük sıkıntılar çekmektedir. Uluslararası sözleşmelere ve çabalara rağmen çocuklar yaşlarına uygun olmayan işlerde çalışmaya zorlanmakta ve çok kötü koşullar altında çalışmaktadır. Birçok genç, özellikle de genç kızlar, hakları olan eğitimden mahrum edilmektedir. Onlara ortak ve hak ettikleri bir ufuk sağlayamamaktayız.

Mevcut verilere göre, dünyamız evrende canlılara ev sahipliği eden yegâne gezegendir. Ne yazık ki insanların sebep olduğu bir İklim Krizi yaşamaktayız. Dünyadaki hiçbir canlı çevreye ve doğaya dünyanın tek zeki canlısı olarak kabul edilen insandan daha fazla zarar vermemektedir. İnsanoğlunun eylemleri, diğer canlı türlerinin yok olması ile sonuçlanmaktadır. Bölgesel ya da uluslararası çabalar bu krizi sonlandırmaya yetersiz kalmaktadır.

Yakın dönemde meydana gelen olaylar ulusal sınırların yerel ya da bölgesel krizleri çevrelemek için yetersiz olduğunu açıkça ortaya koymuştur. şahit olduğumuz ve etkilendiğimiz tüm sorunlarla başa çıkabilmek için hep beraber

çalışmalıyız. İnsanlık ve Gezegen için, özellikle de çocuklarımız için, Ortak bir Ufuk tasavvur etmeliyiz. Kapadokya Üniversitesi tarafından organize edilen ve çok değerli bilim insanlarını bir araya getiren “İnsanlık ve Gezegenimiz için Ortak Ufuk Tasavvuru” başlıklı proje İnsanlık ve Gezegenimizin geleceğinin küresel bir perspektife bağlı olduğunu tüm uluslararası kamuoyuna hatırlatan çok önemli ve değerli bir adımdır. Daha fazla faaliyet ve etkinliklerin takip etmesini umut ediyoruz.

Alev ALATLI

Kapadokya Üniversitesi

Kurucu Mütevelli Heyeti Başkanı

KATKI SAĞLAYANLAR

Prof. Dr. Hasan KÖNİ, İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

Prof. Dr. Fahri ERENEL, İstinye Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.

Prof. Dr. Oktay BİNGÖL, İstanbul Arel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

Prof. Dr. Bilal KARABULUT, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası ilişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve İletişim Bölümü Öğretim Üyesi.

Prof. Dr. Cem KARADELİ, Ufuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

Prof. Dr. Ali Merthan DÜNDAR, Ankara Üniversitesi Asya Pasifik Araştırmaları Merkezi (APAM) Kurucu Başkanı.

Prof. Dr. Toğrul İSMAYIL, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

Prof. Dr. Tayyar ARI, Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

Doç. Dr. Güray ALPAR, Geopolitical Foresight Institute Başkanı.

Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA, Kars Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Doç. Dr. Halit HAMZAOĞLU, Kars Kafkas Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

YAZARLAR HAKKINDA

Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR

Kapadokya Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Hasan Ali Karasar, hâlen Kapadokya Üniversitesi Rektörü ve Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünün öğretim üyesidir. Daha önce Atılım Üniversitesi (2013-2017) ve Bilkent Üniversitesi (2003-2013) Uluslararası İlişkiler Bölümlerinde çalışmış, Orta Asya ve Avrasya ağırlıklı dersler vermiştir. Kuruluşundan itibaren Bilkent Rusya Araştırmaları Merkezi Genel Sekreterliğini yürütmüştür (2005-2013). Ayrıca Ankara merkezli düşünce kuruluşu Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezinin Orta Asya Masası Başkanlığını yapmıştır (2003-2005).

1996 yılından bu yana AGİT seçim misyonları çerçevesinde Avrasya’da demokratikleşme ve seçim süreçlerini düzenli olarak takip etmektedir. Avrasya ve Orta Asya tarihi ile politikaları konusunda başta Türkiye olmak üzere, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Özbekistan, Macaristan, Japonya ve ABD’de arşiv çalışmalarında bulunmuştur.

1990’lı yılların başından itibaren çalışmalarını Orta Asya’nın tarihi, siyaseti, etnik ve dinî meseleleri ve Türk-Rus ilişkileri ekseninde sürdüren Karasar, *Central Asian Survey*, *Europe Asia Studies* ve *Cornucopia* gibi çeşitli dergilerde araştırmalarını yayımlamıştır.

Eski Sovyet Orta Asya’sı, Kafkasya ve İdil-Ural bölgelerinde saha tecrübeleri bulunan Karasar, İngilizce ve Rusça bilmektedir.

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
Öğretim Üyesi ve ANKASAM Başkanı*

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol, 1993 yılında Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun olmuştur. 1995 yılında Boğaziçi Üniversitesinde yüksek lisans eğitimini tamamlamış, 2005 yılında Ankara Üniversitesinde doktorasını yapmıştır. 2009 yılında “Uluslararası İlişkiler” alanında doçent, 2014 yılında ise profesör unvanlarını almıştır.

Jeopolitik, kriz yönetimi, güvenlik, Türk dış politikası ve Türk dünyası konularında uzman olan Prof. Erol’un bu alanlarda çok sayıda bilimsel makalesi

ve kitabı bulunmaktadır. Akademik çalışmalarının yanı sıra, *Avrasya Dosyası*, *Karadeniz Araştırmaları*, *Gazi Akademik Bakış*, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* ve *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları* dergilerinde editörlük yapmıştır. TRT, Kanal A ve BBN Türk'te radyo ve televizyon programları hazırlamış; ayrıca Türkiye'nin önde gelen dergi ve gazetelerinde köşe yazarlığı yaparak görüşleri yayımlanmıştır.

Bu çalışmaları dolayısıyla 2007 yılında Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı (TÜRKSAY) tarafından "Türk Dünyası Hizmet Ödülü", 2015 yılında ise Türkiye Yazarlar Birliği (TYB) tarafından "Basın-Fikir Ödülü" başta olmak üzere birçok ödüle layık görülmüştür.

Ufuk, Ankara ve Gazi Üniversitelerinde dersler veren Prof. Erol, akademik kariyerine Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesi olarak devam etmektedir. Türkiye'nin önde gelen düşünce merkezlerinde (ASAM, SDE, GSAM, USGAM) uzman ve kurucu başkan olarak çeşitli görevler üstlenmiştir.

2016 yılından bu yana Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) Kurucu Başkanı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Prof. Dr. Şafak OĞUZ

Kapadokya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Şafak Oğuz, Kapadokya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Lisans eğitimini Kara Harp Okulunda Sistem Mühendisliği Bölümünde, yüksek lisans ve doktora eğitimini Gazi Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümünde tamamlamıştır. Ayrıca Berkeley Kaliforniya Üniversitesinde Uluslararası ve Bölgesel Çalışmalar ile Makine Mühendisliği alanlarında yüksek lisans eğitimi tamamlamıştır.

Türk Silahlı Kuvvetlerindeki (TSK) 23 yıllık hizmetinden sonra 2021 yılında emekli olan Prof. Dr. Şafak Oğuz, TSK'daki görevi esnasında Gürcistan'da Birleşmiş Milletler Gürcistan Gözlem Misyonu (UNOMIG) ve Belçika'da NATO'nun Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhında çalışmıştır. Prof. Dr. Şafak Oğuz, Kitle İmha Silahları, Terörizm, Uluslararası Güvenlik, Uluslararası Örgütler ve Barış ve Çatışma Çalışmaları konularında çalışmalar yapmaktadır. İyi derecede İngilizce ve Almanca bilmektedir.

TEŞEKKÜR

Kapadokya Üniversitesi, insanlığın ve gezegenimizin geleceği için “İnsanlık ve Gezegen için Ortak bir Ufuk Tasavvuru” başlığı altında uluslararası ve disiplinler arası bir proje başlatmıştır. Bu proje çerçevesinde, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) ile iş birliği içinde “Uluslararası Güncel Sorunlar” programı serisi yürütülmüştür.

Söz konusu program ile küresel ve bölgesel sorunlar, uzmanlar tarafından bütüncül bir anlayışla ele alınmış ve bu gelişmelerin Türkiye’nin dış politikasını nasıl etkileyeceği analiz edilmiştir. Kapadokya Üniversitesi olarak bu konudaki vizyonumuz; Türkiye’nin önde gelen akademisyenlerini bir araya getirerek uluslararası ilişkilerdeki küresel ve bölgesel sorunların ele alınacağı ve Türk dış politika yapıcılarını için önerilerde bulunulacağı bir akademik çalışmaya zemin sunmaktır.

Bu kitap, konuyu kendi uzmanlık alanları ve bakış açılarına göre tartışan ve analiz eden seçkin bilim insanlarının katıldığı bu projenin bir ürünüdür.

İstanbul Kültür Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Hasan KÖNİ, yeni uluslararası sistemin nasıl şekillendiğini ele almakta ve yeni oluşan düzeni incelemektedir.

İstinye Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Fahri ERENEL, 2024 yılı içerisindeki gelişmeleri ele alarak 2025 yılına ilişkin tehdit, risk ve fırsatlar bağlamında dünyamızın karşı karşıya kalabileceği sorunlara yönelik öngörülerde bulunmaktadır.

İstanbul Arel Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Oktay BİNGÖL, değişen küresel jeopolitik bağlamda dünyamızı nasıl bir geleceğin beklediğine dair kapsamlı bir analiz yapmaktadır.

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Bilal KARABULUT, uluslararası ilişkilerde değişen güvenlik kavramını ele almakta ve güncel gelişmeler ışığında bölgesel ve küresel güvenliği analiz etmektedir.

Bursa Uludağ Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Tayyar ARI, Trump dönemi ABD politikalarına ilişkin öngörülerde bulunmaktadır.

Marmara Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın bölgesel ve küresel etkilerini ele almakta ve III. Dünya Savaşı senaryolarına yönelik iddiaları analiz etmektedir.

Ufuk Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Cem KARADELİ, yeni dünya düzeni ışığında Avrupa Birliği'nin geleceğine yönelik öngörülerde bulunmaktadır.

Ankara Üniversitesi Asya Pasifik Çalışmaları Merkezi Başkanı Prof. Dr. Ali Merthan DÜNDAR, Türkiye ile Asya ülkeleri arasındaki ilişkilerin daha ileri seviyeye taşınması için önerilerde bulunmaktadır.

Geopolitical Foresight Institute Başkanı Doç. Dr. Güray ALPAR, Pakistan-Hindistan ilişkisini ele almakta ve bu ilişkinin bölgesel ve küresel etkilerini analiz etmektedir.

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Toğrul ISMAYIL, Güney Kafkasya'daki gelişmeleri ve özellikle Karabağ Zaferi sonrası bölgesel değişimi analiz etmektedir.

Kars Kafkas Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA, Batı Azerbaycan'ın tarihini incelemekte ve son dönemde bölgede meydana gelen gelişmeleri analiz etmektedir.

Kars Kafkas Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Halit HAMZAOĞLU, Karabağ Zaferi sonrası Azerbaycan dış politika ve bu çerçevede bölgesel gelişmeleri ele almaktadır.

Kapadokya Üniversitesi, uluslararası sorunları ve krizleri tartışmak ve analiz etmek; karşı karşıya kaldığımız problemlerin etkilerini azaltmaya yönelik çözümler üretmek için ortak bir platform oluşturmaya devam edecektir. Kapadokya Üniversitesi uluslararası kamuoyunu "**İnsanlık ve Gezegen İçin Ortak Bir Ufuk Tasavvur**" etmeye zorlamak için kararlıdır.

Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR
Kapadokya Üniversitesi Rektörü

YENİ OLUŞAN ULUSLARARASI SİSTEM: NASIL BİR DÜNYA DÜZENİ?

Prof. Dr. Hasan KÖNİ

Giriş

Uluslararası sistemin gelişimi, tarih boyunca farklı dönemler ve güç dengeleriyle şekillenmiştir. Bu gelişim, üç ana dönem altında ele alınabilir: “Tek Kutuplu Dönem”, “İki Kutuplu Dönem” ve “Çok Kutuplu Düzen”e geçiş. XX. yüzyıldan itibaren ise dünya, “Amerikan Yüzyılı” olarak adlandırılan bir döneme girmiştir. 1945’ten sonra ABD, küresel sistemin lideri hâline gelmiş ve bu gücüyle kendi çıkarlarına uygun bir uluslararası düzeni diğer ülkelere empoze etmiştir.

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, 1991 yılından itibaren tek kutuplu bir dünya düzeni yeniden hâkim olmuştur. 2000’li yılların başından 2017’ye kadar ABD tek hegemon güç olarak kalmış; ancak bu dönemde uluslararası sistemi kötüye kullandığına dair eleştiriler artmıştır. Günümüzde dünya çok kutuplu bir sisteme doğru hızla ilerlemektedir. ABD’nin uzun süreli hâkimiyetinin ardından Çin’in yükselişi ve diğer bölgesel güçlerin artan etkisiyle birlikte uluslararası sistem yeniden şekillenmektedir.

Uluslararası sistemdeki değişimi tarihsel perspektiften ele alarak günümüze kadar incelemeyi amaçlayan bu çalışma, gelecekte nasıl dünya düzeninin kurulacağına dair mülahazalarda bulunmakta ve insanlığın ortak geleceğine yönelik çıkarımlar yapmayı hedeflemektedir.

1. Uluslararası Sistemin Tarihsel Gelişimi

Yeni oluşan uluslararası düzenin tarihsel geçişini incelemek önemlidir. Bunu üç boyutta ele almak mümkündür: “Tek Kutuplu Dönem”, “İki Kutuplu Dönem” ve yeniden “Tek Kutuplu Dönem”den “Çok Kutuplu Dönem”e doğru bir gidiş söz konusudur.

Her dönemin liderliği, bazen 100 yıl, bazen 130 yıl sürmektedir. XVII. yüzyıl ve XVIII. yüzyılda Fransız milliyetçiliği güçlenmiş ve bütün dünyaya

milliyetçilik yayılmıştır. Daha sonra İngiltere'nin ön plana çıktığı dönem başlamıştır. Osmanlı kültürünün başat olduğu, dünyaya yayıldığı, kıtalar arası gücünü gösterdiği dönemler de yaşanmıştır. 1945 yılından itibaren ise "Amerikan Yüzyılı" başlamıştır. Bu yüzyılın şimdiye kadar ne kadar sürdüğü bellidir; ancak 80 yıl devam eder mi bilinmemektedir. Bizden sonraki nesiller, kimin liderliğe geleceğini görecektir.

Amerikan yüzyılı 1930'larda başlamıştır. O dönem çok zor bir durumda olan ve ekonomik durgunluk yaşanan ABD'de "New Deal" politikası* ilan edilerek ekonomik anlamda toparlanma hedeflendi. O dönem Avrupa'da mal satın alacak durumda değildi, içerideki karışıklıklar vardı ve nihayetinde II. Dünya Savaşı meydana geldi. Savaşan Avrupalı devletler ekonomik anlamda çökerken ABD ekonomisini geliştirerek başat güç olarak ortaya çıktı.

ABD'nin İngiltere ile Birleşmiş Milletleri kurmasıyla başlattığı yeni uluslararası sistem, bugüne kadar takip ettiğimiz sistemi şekillendirdi. Günümüzdeki uluslararası hukuk kuralları bu sistemle gelişirken, uluslararası mahkemeler ve diğer uluslararası örgütler bu yapıyla ortaya çıktı.

Sistemi yöneten devletin diğer ülkeler için en iyi olanı dikte etmesi bu yüzyılın özelliği olarak ortaya çıktı. Yeni sistem kapitalist ve liberal bir ekonomik sistem olarak ortaya çıktı. Liberal ekonomik sistemde demokrasinin olması gerekiyordu ki insanlar serbestçe hareket edebilsin ve ekonomik rahatlığa ulaşabilsinler. Bunun yanında, insan hakları da büyük önem taşıdı. Bu yapıya, "Washington Konsensüsü" ; yani "Washington Rızası" denmektedir. Bu kurallara uyarmanız, sistemin içinde yer alırsınız; aksi takdirde sistemin dışında kalırsınız.

İkinci bir düşünce tarzı da savaşın çıkma sebebinin kaynağının arayışıdır. Örneğin, petrol yoksa Orta Doğu'daki ülkelere saldırıyorsunuz. Ekonominin gelişmesi için bu kaynaklara ihtiyaç vardır. Savaş, para ve ekonomiyle ilgili bir boyuttadır. Mesela, askerî güç de önemlidir. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşlar burada devreye girmektedir. IMF, ekonomik sıkıntıya düşen ülkelere belirli programlarla destek verirken, Dünya Bankası da büyük projelere finans sağlamaktadır. Örneğin, Mısır barajını yapmak isteyen bir ülke 100 milyon dolar almakta ve bunu su gelirleriyle geri ödemektedir. BM ise barışı sağlamakta, insan haklarıyla ilgili konuları düzenlemekte ve

* New Deal politikası için bk. <https://www.loc.gov/classroom-materials/united-states-history-primary-source-timeline/great-depression-and-world-war-ii-1929-1945/franklin-delano-roosevelt-and-the-new-deal/>

uluslararası alanda bir konsensüs oluşturmaktadır. Marshall Planı ile Avrupa'ya mal ve hizmet akışı sağlanmış, ardından para aktarılmıştır. Bu, büyük bir rıza yarattı ve sistem bu şekilde oturdu.

ABD, Avrupa ülkelerine yardım ederek karşılığını aldı ve benzer yapılar kurdurmaya başladı. Örneğin Avrupalılarla yapılan konuşmalarda şöyle denildi: “Siz Avrupalılar çok iyisiniz, bakın on yıl içinde 300 milyon dolarlık bir birikim yarattınız. Ama bizim nüfusumuz sizin dört katınız.” Ekonomide merkezi karar mekanizmasının önemine vurgu yaparak, “Eğer merkezi bir karar mekanizması kurarsanız, daha çok kazanırsınız.” denildi. İşte bu, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğundan Avrupa Ekonomik Topluluğuna geçişin başlangıcı oldu. Amerika'ya benzer bir yapı nasıl olmalıydı? Demokratik olmalı, insan haklarına sahip çıkmalı ve serbest, liberal bir sistem olmalıydı. Böylece bu yapı oluştu.

Fakat yapının diğer bir kısmında, “Hayır, bu liberal ekonomik sistem yanlıştır.” diyen bir güç daha vardı: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB). O da XIX. yüzyıldan itibaren gelişen sol akımların temsilcisiydi. Sol akımlar, milliyetçilik akımlarının yerini almıştı ve SSCB de bunu temsil ediyordu. Sol akımların insan yaşamı için daha iyi olduğuna inandıkları için Sovyetler Birliği işgal ettiği bölgelere bu sistemi dayatıyordu. Yani, “Benim gibi olursanız böyle olacaksınız.” diyerek zorla kabul ettiriyordu. Burada bir rıza yoktu, bir zorlama vardı.

1949 yılına kadar ABD tek başına güç sahibiydi ve bu yüzden bu döneme Tek Kutuplu Dönem diyoruz. 1949 yılından sonra SSCB de nükleer silah geliştirdi ve sisteme girdi. Böylece iki süper güç arasında rekabet başladı. Ekonomide rekabet olur, anlaşma olur, bazen başka çözümler bulunur. Ama askerî güç konusunda rekabet başladığında bu savaş tehlikesi doğurur. Bu, çok tehlikeli bir boyuttur ve uluslararası politikaların temelinde güç çekişmesi yatar. Askerî güç oluşturuldu; NATO buna karşılık olarak kuruldu, Sovyetler Birliği ise Varşova Paktı'nı kurdu. İki taraf karşı karşıya geldi ama nükleer bir denge sağlandı, yani karşılıklı yok olma ihtimali üzerinden denge kuruldu.

Bu denge mümkün olduğunca korunmaya çalışıldı. Türkiye açısından, iki güç arasında bir çekişme olması daha güvenli bir ortam sağlıyordu. “Kırmızı hatlar” oluşturulmuştu ve bu düzenin devamı sağlanıyordu. Öte yandan, uluslararası alanda çeşitli müdahaleler yaşanıyordu. Ekonomik boyutta ise ABD, doların rezerv para hâline gelmesiyle başat güç oldu. Türkiye de bu sistemin

içinde yer aldı. Kurtuluş Savaşı sırasında Ruslardan destek almıştı, ama daha sonra bu sistemin sürdürülebilir olmadığını görerek liberal sisteme geçti.

Gelişmeler sonucunda, sistemin isteklerini kabul edenler bu sistem içinde yer aldılar. Ancak iki kutuplu dönemde, silahların yayılmasını önlemeye çalıştılar. Çünkü 1945 yılında Tokyo'dan sonra nükleer silahların nasıl bir yıkıma yol açtığı görüldü. Bu silahlar kullanıldığında, filmlerde gördüğümüz gibi savunma ya da saldırı olayları değil, doğrudan yok olma söz konusudur. Silahsızlanma çalışmaları başlatıldı; fakat bir yandan silah üretimi devam ederken, bu süreci kontrol altında tutmak mümkün olmadı. Küçük silahlar kullanılarak Macaristan ve Çekoslovakya'ya müdahale edildi.

Bu sırada ABD en büyük hatasını yaptı ve Vietnam'a müdahale etti. Bunun sebebi Domino Teorisi'ydi: Yani bir ülke komünizme düşerse, diğer ülkeler de teker teker bu etkiyi takip eder ve ABD'nin gücü zayıflar. Vietnam, Fransız işgalinden kurtulmaya çalışıyordu ve bu süreçte Rusya ile Çin'den destek aldı. Vietnam, ABD'nin gücünü kırdı. Savaş karşıtları, askerden kaçmaktaydı ve toplumda bir dejenerasyon oluşmuştu.

ABD, Çin'i tanıyınca savaş sona erdi; ancak sistemde bir değişiklik oldu. Dolar o dönemde altına bağlıydı, yani 1 dolar belirli bir gram altına denk geliyordu. Savaş sırasında o kadar çok para basıldı ki, bu sistemi devam ettirmek zorlaştı ve doları altına bağlı olmaktan çıkardılar. Yine de rekabet devam ediyordu. Bu sırada, nükleer silah sayısında indirime gidilmesi için görüşmeler başladı; birinci silahlar, ikinci silahlar ve tanklar gibi konular üzerinde çalışıldı.

Üçüncü bir boyut olarak, eski güvenlik danışmanlarından ve Amerikan başkanlarına yakın olan Fransız yazar Helene Carrere d'Encausse'nin "Çatlayan İmparatorluk" adlı kitabı önemlidir.* Kitapta, Rusya içinde Müslüman halkların nüfusunun arttığı, ancak başlarındaki yöneticilerin Rus ve Hristiyan olduğu anlatılmaktadır. Yazar, "Bir süre sonra burada ayaklanmalar başlayabilir, çünkü bir tarafta komünistler, diğer tarafta Müslümanlar var. Bu, Sovyet İmparatorluğu'nu zayıflatabilir," demektedir.

1979 yılında İran İslam Devrimi gerçekleşti. Şah'ın Fransa'dan dönmesi istendi. O dönem İran ordusu oldukça güçlüydü ve ABD Şah'ı desteklemekte idi. Ancak devrim başladı. Devrimden sonra, bilirsiniz ki devrimci yönetimler kendilerini korumak için çevre ülkelere yayılırlar. Bu, devrimin ayakta kalması için bir stratejiydi. Bunun üzerine SSCB, Afganistan'a müdahale etti. Sovyetler,

* Helene Carrere d'Encausse, *Çatlayan İmparatorluk*, Nezih Uzel (çev.), İstanbul, Sisav Yayınları, 1984.

Afganistan'da komünistlere destek vermeye başladılar. ABD ise Suudi parası, Pakistan istihbaratı ve Amerikan silahlarıyla Sovyetleri Afganistan'da yıprattı. Aynı zamanda endüstriyel yarış başlarken ABD'nin geliştirdiği yeni teknolojiler Sovyetler Birliği'ni geride bıraktı.

1962 yılında Sovyetler Birliği'nin topraklarının hemen yanı başındaki Küba'ya silah yerleştirilme planını ulusal güvenliğine tehdit gören ABD, buna çok sert tepki gösterdi. Ukrayna'nın NATO'ya katılma girişiminde Rusya'nın tepkisi de benzer bir durumdur. Rusya, Ukrayna'nın stratejik bir ülke olduğunu savunmakta ve ABD'nin Küba'ya silah yerleştirilmesine gösterdiği tepkiyi hatırlatmaktadır.

Sovyetler Birliği, Afganistan'daki savaşa ve sosyalist ülkeleri destekleme zorunluluğuna mali olarak dayanamadı. 1980 yılında Thatcher ve Reagan döneminde küreselleşme dönemi ile her türlü mal ve hizmet dünyada dolaşması başlarken, SWIFT doların gücünü artırdı. Bu sisteme ayak uyduramayan Sovyetler Birliği'nde 1991 yılında Gorbaçov, "Glasnost" (Açıklık) ve "Perestrojka" (Yeniden Yapılanma) politikalarını başlattı. Ancak bir ülke demokratikleşme sürecine girerken halkın taleplerini karşılayamazsa, iç karışıklıklar çıkar. SSCB bu süreci iyi yönetemedi ve sonunda dağıldı.

1991 yılından hatta 2017 yılına kadar Prof. John Mearsheimer "Tek bir kutup vardı" diyordu. Bu tek kutuplu denge, ABD'nin küresel hegemonyasıyla tanımlanmıştı. ABD, bu dönemde uluslararası sistemi tek başına yönlendirmekte, ne yapacağını belirlemekteydi. Ancak ABD, bu kutuplu sistemi kullanırken, kendi iç siyasetinde de çeşitli yansımalar oldu. Örneğin, Latin Amerika'da askerî darbeler desteklendi, çünkü bölge ABD'nin çıkarları açısından önemliydi. ABD'nin Afrika'ya askerî müdahaleleri birçok savaşa neden oldu.

1991 yılından sonra farklı bir yapı ortaya çıkmaya başladı. Hristiyan ve Musevi etkilerinin güçlü olan bir dönemdi. Bu esnada Türkiye'nin rahmetli Başbakanı Turgut Özal da ABD'ye ziyarete gitmişti. Irak Savaşı sırasında Türkiye'nin pozisyonu önemliydi. Özal, bu savaşın Türkiye'yi tehdit edebileceğini düşünerek ABD'nin yanında yer almak istedi. Ancak Türk ordusunun Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay bu savaşa katılmama kararı aldı ve istifa etti. Savaş sonrasında Türkiye, binlerce göçmeni İran sınırından kabul etmek zorunda kaldı. Bu durum bölgeyi oldukça karmaşık hale getirdi.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ABD ve müttefikleri, Sovyetler Birliği'ni zayıflatmak amacıyla İslam dünyasına çeşitli müdahaleler gerçekleştirdi. Ancak bu müdahaleler, "aşırı güçlerin" ortaya çıkmasına neden oldu.

1990'ların başında bu güçler zayıftı; ancak farklı yerlerde patlak veren militan hareketler olarak büyümeye başladılar. Bu tür hareketlerle baş etmek zorlaştı ve bu nedenle özel kuvvetler ve diğer askerî birlikler devreye girdi.

Orta Doğu, 1995 yılına kadar daha da karmaşık bir hâle geldi. İsrail ile Filistin arasında 1992 yılında başlayan barış görüşmeleri, 1995 yılında Oslo Barış Antlaşması'na kadar sürdü. Ancak Orta Doğu'daki barış süreci zorluklarla doluydu. İsrail'de hükümet değişikliği oldu ve Netanyahu'nun sert politikaları nedeniyle barış görüşmeleri sekteye uğradı.

ABD ve İsrail'in Orta Doğu'daki etnik hareketlerin arkasında olduğu görüşü, özellikle 1990'lar ve 2000'lerden itibaren bölgede meydana gelen karmaşık olaylarla ilişkilendirildi. 1994 yılında George W. Bush, zafer ilan ettiği konuşmasını savaş gemisi üzerinde yaparken, bölgede radikal akımlar daha da güçleniyordu. Irak'taki Şii direnişler ve Suriye'deki DAESH gibi grupların ortaya çıkması, Orta Doğu'yu daha da istikrarsızlaştırdı. Bu gelişmeler, bölgedeki etnik ve mezhepsel ayrışmaları daha da körükledi. Bu süreçte Türkiye de çeşitli dış politika zorluklarıyla karşılaştı.

2004 yılına gelindiğinde, ABD'de eski NATO komutanlarından Wesley Clark, başkanlığa adaylığını koymuştu. Clark, ABD'nin Orta Doğu'da geniş bir askerî harekât başlatma planlarını açıkça eleştiriyordu. Ona göre ABD ordusunun görevi, diğer ülkelerdeki rejimleri değiştirmek değil, caydırıcı bir güç olarak varlığını sürdürmek olmalıydı. Ancak ABD, bu eleştirilere rağmen Orta Doğu'da daha derin bir müdahaleye girişti ve 2010 yılında Orta Doğu'yu demokratikleştirme kararı aldı. Bu karar, bölgeyi kaosa sürükledi. Ayrıca Balkanlar'da turuncu devrimler yaşanırken, Sovyetler Birliği'nden ayrılan ülkelerde de benzer ayaklanmalar başladı.

NATO'nun genişlemesi de bu dönemde hız kazandı. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle NATO, Rusya'nın tehdit olmadığını ileri sürse de genişlemeye devam etti. Bu genişlemeler, bazı Batılı politikacılar tarafından stratejik ve rasyonel bir adım olarak görülmedi. NATO'nun bu genişlemesi, Rusya'yı rahatsız etti ve ilerleyen yıllarda büyük gerilimlere yol açtı. Uluslararası sistemde yaşanan bu gelişmeler, "mali" savaşların başlamasıyla yeni bir boyuta taşındı. ABD, SWIFT sistemi ve doların küresel rezerv para birimi olmasından faydalanarak İran ve diğer ülkeleri ekonomik yaptırımlarla zorladı. Bu "mali" savaş, ülkelerin iç dengelerini bozdu ve dışarıda da ekonomik sorunlara yol açtı.

Son olarak, Çin'in yükselişi Amerika için yeni bir tehdit hâline geldi. Çin hem ekonomik hem de teknolojik anlamda büyük bir güce dönüştü. "En iyi

kedî en çok fareyi yakalayandır” ifadesiyle Çin’in kapitalist sisteme entegrasyonu esnasında otoriter yapısını koruduğu vurgulanmaktadır. Çin, Dünya Ticaret Örgütüne ve diğer uluslararası kuruluşlara katılarak küresel sistemde kendine sağlam bir yer edindi. Ancak Çin’in bu ekonomik büyümesi ve yükselişi, ABD’yi rahatsız etmeye başladı. 2014 yılında Çin, ekonomik olarak büyük bir güç hâline gelerek ABD ile aynı seviyeye yaklaştı. ABD, Çin’in bu yükselişini durdurmak için çeşitli yaptırımlar uygulasa da Çin’in ekonomik gelişimi durdurulamadı.

2. Yeni Oluşan Uluslararası Sistem

ABD ve Batı’nın, Çin gibi otoriter bir sistemin kapitalist yapıyla entegre olabileceğini düşünmesi, büyük bir yanılgıydı. Çin, ekonomik olarak büyüye de otoriter yapısını korudu ve bu, ABD’nin küresel hegemonyasını tehdit eden yeni bir güç hâline geldi.

Hindistan’a yaklaşma, İsrail üzerinden Japonya’yı tekrar silahlandırmaları, Güney Kore’nin desteğini almaları ve konteyner çevreleme stratejisi sonucunda Çin de silah üretmeye başladı. Trump’ın düşündüğü ekonomik rekabet bir anda güç rekabetine dönüştü. Hegemon güç olarak bu durum uluslararası ilişkiler açısından korkutucu bir boyut kazandı. O dönemde bu meseleler üzerine kitaplar yazılmıştı. Küba olaylarını yazan Harvard Üniversitesi Dekanı Profesör Graham Allison Çin ile savaşın kaçınılmaz olduğunu anlatan “Çin ile Savaş Mukadder Midir?” adlı bir kitap yazmış ve dünyanın zorla nasıl bir savaşa sürüklendiğini ifade etmişti. Öngörülerini doğru çıkmaya başlamıştır.

İkinci bir olay ise, hukuka bağlı uluslararası sistemin ABD gibi büyük devletlerin sorunları olduğunda işlemediğidir. Örneğin, Irak’a nükleer silah olduğu iddiası ile müdahale edildi ancak herhangi bir silah bulunamadı. Bunun bir cezası yok mu? Neden kimseyi cezalandırmıyorlar? Benzer bir durumda, uluslararası sistemin Türkiye gibi ülkeler açısından nasıl işlediğini görebiliriz. Eğer sistemin içinde olup sistemi kuran devletin çıkarlarına aykırı hareket ederseniz, cezalandırılıyorsunuz.

Sistem, kurucu devletin çıkarları dışında hareket edenleri cezalandırmaktadır. 1965 yılında Türkiye’ye yapılan müdahale ve ambargo sonucunda İnönü iktidardan düştü. 1970 yılında askerî idare, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’nda ise ekonomik baskı ve silah ambargosu devreye girdi. Süleyman Demirel, 1977

* Graham Allison, *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides’s Trap?* Houghton Mifflin Harcourt, 2017

yılında “Yurt dışına çıktığımızda sadece 300 dolar alabiliyorduk, otelin geceliği 75 dolardı” demişti. 1980 yılında askerî darbe geldi; her ne zaman kendi çıkarlarımızı doğrultusunda hareket etsek sistemi işlemez hale getiriyordu.

Yeni bir sistem bulmak, özellikle orta boy devletler için çok zordur. Mesela, gelişen sistemin kuralları nedir? Kurlsız mı? Bunlara nasıl uyacağız? Mevcut sistemde uluslararası örgütler, Uluslararası Adalet Divanı, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi yapılar vardır; ancak büyük güçler bu kurallara uymamaktadır. Küçük devletlerin veto yetkisi yoktur. Olsa bile ABD’ye kim müdahale edebilir? 800 askerî üssü var ve harcanan parayı düşününce müdahale mümkün değildir. İngiltere ise ekonomik olarak girdiği her yerde askerî gücünü de göstermektedir.

Sistemi iyi anlamak gerekir; başka bir sisteme geçtiğinizde o sistemin kuralları neler olacaktır? AB’ye baktığımızda, Avrupa hukuku şu anda geçerli değildir. Yeni uluslararası yapılar ortaya çıkmak zorundadır. Büyük bir dünyayı kapsayan bir örgüt vardır ve herkes İngilizce öğrenmeyi arzulamaktadır. İngilizce bilmek, sistemde daha hızlı yükselmenizi sağlamaktadır. Teknoloji ve kültür İngilizce merkezli hale gelmektedir.

Karşımızda küresel çapta bir örgüt vardır ve bu örgüt, dünya üzerinde geniş bir etkiye sahiptir. BRICS’in ekonomik yapısı, içinde çok çeşitli kültürleri barındırmaktadır. Suudi Arabistan, Hindistan, Brezilya, Pakistan gibi ülkeler bu yapının parçasıdır. Özellikle Hindistan, Türkiye gibi denge politikası izlemektedir. Hem ABD’nin Dörtlü Güvenlik Diyalogunun (QUAD) savunma sistemi içinde yer almakta hem de Rusya ve Çin’le iş birliği yapabilmektedir. Aynı şekilde Mısır ve Suudi Arabistan da bu dengeyi gözetmektedir.

Bu ekonomik ve stratejik yapının yanında Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) gibi güvenlik temelli yeni oluşumlar da kurulmuştur. Türkiye, bu örgütlerle görüşmelerine devam etmektedir. G20 toplantılarına katılmakta ve bu platformlarda yer almaktadır. Ayrıca Türkiye, BRICS’e katılma isteğini de dile getirmektedir. Bakan Mehmet Şimşek, ülkeye yatırım yapılması çağrısında bulunurken, Türkiye’nin BRICS gibi yeni ekonomik yapılar içinde yer almasını önemsemektedir.

Türkiye’nin bu uluslararası yapılar içinde daha aktif bir rol almak istemesi hem ekonomik büyüme hem de siyasi strateji açısından kritiktir. Bu süreçte dengeli bir dış politika izleyerek hem Batı ile hem de Doğu ile iyi ilişkiler kurmak Türkiye’nin öncelikleri arasındadır.

Öte yandan Çin de büyük bir güç olarak ortaya çıkmaktadır. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ile denizlerde gücünü arttırması, Afrika'ya 160 milyar dolarlık yatırım yapması dikkat çekicidir. Türkiye de bu süreçte yatırım beklemektedir. Türkiye, Asya'ya daha yakın bir köprü ülke olarak yeni uluslararası yapılar içinde kendine yer bulabilir mi? II. Dünya Savaşı sırasında köprü rolü oynayan Türkiye, politik durumu gereği bu dengeyi sürdürmek zorundadır.

1992 yılında bilgisayarlar devreye girmeye başladı, sanayi ve teknoloji gelişti. 2012 yılına kadar bu süreç daha da genişledi. Nüfus sekiz milyar sınırını aştığında azalma eğilimine geçeceği öngörülmektedir. Güneyden kuzeye göç dalgaları ve kutup bölgelerinin önemi artmaktadır. Çin ve Rusya gibi ülkeler kutuplara yönelmeye başladı ve bu da yeni kutup stratejilerini doğurdu. Kutuplarda askerî varlık bulundurma çabaları giderek artmaktadır. NATO da bu konuda adımlar atmaya başlamıştır.

Diğer ülkeler de yeni oluşan sistemde, kendi paralarıyla alışveriş yapmaya ve bu yeni kuralları anlamaya çalışmaktadır. ABD'nin bu sürece nasıl bir müdahale edeceği ise tartışmalıdır. Trump döneminde "Amerika First" politikasıyla bu duruma daha farklı yaklaşıldı. Almanya'nın ekonomik olarak daha güçlü hâle gelmesi de yeni dengeleri etkilemektedir.

Bu yeni sistemde Asya'nın yükselişi dikkat çekmektedir. Çin, Türkiye'ye yatırımlar yapmaya başladı; ancak bu yatırımların ne kadar süreceği belirsizdir. Türkiye hem iç hem dış politikasında kendine yeni bir yer aramaktadır.

Bu noktada ABD, savaşları doğrudan yürütmek yerine silah, cephane ve istihbarat sağlamaktadır. Uzaydan yapılan gözetlemeler ve teknolojik üstünlüklerle bu savaşı yönetmeye çalışmaktadır. Ukrayna'nın NATO'ya alınması konusu hâlen tartışmalıdır ve ekonomik yaptırımlar devreye girmiş durumdadır. Çin'in ABD'deki ekonomik yatırımları da bu süreçte etkilenmektedir.

Uluslararası hukuk ve Afrika'nın temsiliyeti gibi konular hâlâ çözülmeyi bekleyen sorunlar arasındadır. ABD, yaptıklarının cezasız kaldığı bir sistemde hareket ederken, Afrika liderleri UCM'de yargılanmaktadır. Ancak yeni nesil ve Türkiye'nin geleceği, bu düzensiz yapı içinde bir çıkış yolu bulabilir mi? 1945 yılındaki gibi yeni bir dünya düzeni oluşacak mı, bu sorulara yanıt bulmak önemlidir.

3. Nasıl Bir Dünya Düzeni?

BM’de radikal bir yeniden yapılanma hâlen mümkündür. Tarihsel olarak baktığımızda BM’den önce Milletler Cemiyeti vardı; savaş zamanlarında Uluslararası Sürekli Adalet Divanı işlev görüyordu. Daha sonra Uluslararası Adalet Divanı yeniden kuruldu. Ancak bu konuda hâlâ sorunlar vardır. Eğer hukukun icra gücü yoksa, bu hukuk sadece bir edebiyat hâline gelir. Bu nedenle uluslararası sistemin yeniden reforme edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

ABD kendini dünyanın tek bir merkezi olarak görmektedir. Avrupa ve ABD arasındaki koordinasyon, üçlü bir kutuplaşmayla devam edecek gibi görünmektedir. Ancak 320 milyon nüfusu olan ABD’nin bu durumu kabul etmesi mümkün olmayabilir.

BM Güvenlik Konseyinin yapısında bir değişiklik beklenmektedir. Ancak eğer kendilerine yakın olanları seçerlerse, bu durum çok olumsuz sonuçlar doğurabilir. “Yeni uluslararası sistem hangi aktörler, değerler ve nasıl bir yapı üzerine inşa edilebilir?” sorusuna cevap vermek önemlidir. Öncelikle yeni kurulan BRICS’in bünyesine daha fazla ülkenin katılması gerekmektedir. Küresel Güney ve Küresel Kuzey arasında bir yapı oluşacaktır. Türkiye’den başlayarak Küresel Güney kendi kuralları ve yapılanmalarıyla, Küresel Kuzey de kendi yapılanmalarıyla hareket edecektir. Bu iki yapı arasında iş birliği ve mal alışverişleri için yeni kanallar açılacaktır. Ancak, eğer siyasete yönelirlerse, bu durumda Küresel Güney ile Küresel Kuzey arasında bir çatışma yaşanma olasılığı artar. Dolayısıyla haklarını alarak yeni bir yapı oluşturmaları gerekecektir.

Cevap arayan sorulardan biri, “Çin ve ABD arasında kontrollü anlaşmalı bir “İki Kutuplu Sistem” olabilir mi ve dünyayı birlikte paylaşma yoluna giderler mi?” şeklinde özetlenebilir. Yeni bir paylaşım kabul edilebilir mi? Ya anlaşacaklar ya da yeni bir üçlü boyutun oluşması gerekecektir.

Sosyal ve kültürel yapıların değişimi de önemli bir konudur. 1970’lerde ABD’de beyaz insanlar vardı; siyahiler, otobüslerin arkasında oturmak zorundaydı. Ancak şimdi Müslümanlar, siyahiler, Araplar, Latinler ve Çinliler de bu toplumda yer almaktadır. Artık ABD, yalnızca “Beyaz Adam”ın ülkesi değildir; sosyal yapının bu değişimi ABD’yi yumuşatmaktadır.

Yeni uluslararası sistemde Rusya’nın yerinin ne olacağı da tartışılmaktadır. Yeni sistemde Rusya’nın yerini alacağı şimdiden öngörülebilir. Zira Rusya-Ukrayna Savaşı, Kiev açısından olumlu gelişmeler göstermemektedir. Bu savaş, ABD’nin Avrupa’yı zayıflattığı bir süreçte gerçekleşmektedir.

Almanya, Rusya'yla ilişkilerini serbest bıraksaydı Ukrayna'nın geleceği daha farklı olabilirdi. Ukrayna, AB'nin yüzeyinde kalmakla birlikte Almanya'nın teknolojisi ve Rusya'nın enerji kaynaklarıyla birlikte yeni enerji kaynakları keşfetmeye çalışmaktadır. Bu, önemli bir enerji merkezi hâline gelmesine katkıda bulunabilirdi. Ancak mevcut durumda Ukrayna perişan bir durumdadır ve Almanya da sıkıntılarla karşı karşıyadır. Almanya'ya gidebilmek için düz pasaport sahibi olmak artık zordur.

Tüm bunlar, ABD'nin politikalarıyla şekillenen yeni yapılanma sisteminin bir yansımasıdır. Bu durumun sona ermesi gerekmektedir. Çin ve Rusya'nın da dâhil olmadığı geniş bir alanın nasıl şekilleneceği belirsizdir. Analizlere göre, Rusya'nın elinde bulundurduğu etnik grupların nereye göç edeceği üzerine tahminler yapılmaktadır. Türkiye'ye 50 milyon kişilik bir göç hesaplanmıştır. ABD'nin bu tür hesaplamalarda hiçbir şeyi göz ardı etmediği bilinmektedir. Çünkü her gün yüzlerce üniversitede bu hesaplamalar yapılmaktadır. Ancak bu tahminlerin ne kadar gerçekçi olduğu konusunda şüpheler de vardır.

Küresel Kuzey ve Küresel Güney sisteminde Türkiye'nin gerçek rolünün ne olacağı da merak edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin yeni uluslararası sistemde nerede konumlanacağı tartışılmaktadır. Öncelikle, dengeye dayalı ve çok boyutlu dış politika anlayışının Türkiye'yi nereye taşıyacağına açıklık getirmek gerekir. NATO'nun iki toplantısının Türkiye'de yapılacağı duyurulmuştur. Mevcut konjonktürde Batı'ya bağlı durumda olan Türkiye, %60'lık bir güzergâh doğrultusunda Batı'yla yatırım-ihracat yapılmaktadır. Türkiye, İngiltere ve diğer Batılı ülkelerden yatırım almaktadır. Bu süreçte Çin'in otomotiv sektörüne de bazı yatırımlar yapılmış durumdadır. Arap ülkelerine baktığımızda çoğu ABD'ye yönelmektedir. Özellikle Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeler, ABD'nin finansmanıyla gelişmiş yeni yatırım merkezleri hâline gelmiştir. ABD'ye karşı bir tepki olsa bile bu ülkeler oradan finansman sağlamak zorlanmaktadır. ABD'nin reklamları genellikle orada yapılmaktadır. Örneğin Gazze'yle ilgili olarak Türkiye'ye yatırım yapılabileceği vurgulanmaktadır. Türkiye, BRICS'e girmeyi arzulamaktadır. Ancak bu süreçte dengeyi sağlamak, Türkiye'nin ABD ve Batı'yla ilişkilerinde önemli bir rol oynayacaktır.

NATO'nun Balkanlar üzerindeki rolü de tartışma konusu olabilir. "İkinci bir Ukrayna örneği Balkanlar'da, özellikle Kosova'da yaşanabilir mi?" sorusu akıllara gelmektedir. NATO'nun bu dengeyi korumaya çalışacağı şimdiden söylenebilir. Eğer kötü niyetli davranırlarsa —örneğin ABD'nin çıkarları

doğrultusunda— bu durum tehlikeli olabilir. Savaş, Pentagon’un işine yaramaktadır; çünkü silah üretiminin yanı sıra başka endüstriyel faaliyetleri de bulunmaktadır. Bu nedenle ortalığı karıştırmak isteyebilirler. Ancak mevcut durum zaten yeterince karmaşıktır. Uluslararası hukuka uygun olmayan müdahaleler de dikkat çekici bir sorundur. Son dönemde bazı ülkelerde gruplar ayaklanarak devlet kurmak istemektedir. Yabancı bir güç müdahalede bulunduğu anda bu gruplar durumu kabul etmemektedir. Burada “protection”, yani “koruma” hakkı kavramı devreye girmektedir. İnsan haklarını aşan durumlarda, bu gruplara karşı diğer ülkelerin de müdahale etme hakkı doğabilir. ABD, bu tür korkutucu senaryoları sıklıkla öne sürmektedir. Ukrayna Savaşı, ABD için ciddi bir yıpranma süreci oldu ve ekonomisi kötüye gitmektedir.

BM Güvenlik Konseyinin nasıl şekilleneceği ve Rusya’nın Ukrayna’yı işgal etmesi durumunda nasıl cezalandırılacağı önemli bir konudur. Putin’in nükleer caydırıcılık konusundaki ifadeleri de göz önüne alındığında, BM Güvenlik Konseyi karar alsın bile kim müdahaleye cesaret edebilir? Bunun için bir askerî güç kurulması ve bu gücün tüm devletler tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Askerî komutanlık, uymayanlara müdahale etmektedir; ancak bu müdahalenin kendilerine karşı olmaması önemlidir. Bu yapı, herkesin uygulayabileceği bir hâle dönüştürülmelidir. Sürekli demokrasi ve insan hakları vurgusu yapılırken, eski milletler yapısının devam etmesi mümkün değildir. Bu sistemin konsensüs ve rızası sona ermiştir.

Kore’de alınan bir karar var. Barış sağlamak adına kararlar alınmış ve 14 devlet, olaylara müdahale etmek üzere seçilmiştir. Bu 14 devlet, Güvenlik Konseyinden ve Genel Kuruldan barışı koruma ve kollama görevini üstlenmiştir. Ancak, ateşkesler hâlâ geçerlidir. Güvenlik Konseyi kilitlendiğinde, bu konseyin büyütülmesi gerektiği aşikârdır. Örneğin Hindistan ve Almanya gibi ülkelerin de dâhil olduğu bir genişleme sürecine ihtiyaç vardır. Oy sistemi de değişmeli ve ekseriyetle karar alınması sağlanmalıdır. Genel Kurula böyle bir görev verilirse, 150 devletin “evet” demesi durumunda en azından bir ateşkes sağlanabilir.

Afganistan’ın durumu bundan sonra nasıl şekilleneceği de merak edilmektedir. Afganistanlı göçmenlerin, özellikle Türkiye ve İran’da büyük tepkilere neden olduğu malumdur. Zengin ülkelerin Türkiye’nin Turan kurma hedefine karşı hareket ettiği bilinmektedir. İran, Orta Koridor projesini kendi menfaatlerine aykırı bir durum olarak değerlendirmektedir. Kafkasya’da da artık yeni alanlar geliştirilmektedir. İran dış politikasında dinin önemli bir rol

oynadığı bilinmektedir. Görünüşe göre İran, kendi içindeki Afganları Türkiye'ye itmeye çalışmaktadır. Bu durum, kendilerinde bir korku yaratmaktadır. Nüfusta korkunç bir artış söz konusudur ve ABD bu durumu kullanabilir. Çünkü gelen göçmenlerin bir kısmı, Afganistan'da ABD'nin yanında duran gençlerden oluşmaktadır. Bu gençler, genellikle ailesiz ve çocuk yaşta. Bu, yeni bir boyut mudur? İçinde patlak verecek bir durum olabilir mi diye endişeler var. Bu nedenle reaksiyonlar başlamış durumdadır. Türkiye'de de buna dair tepkiler gözlemlenmektedir. Ekonomik zorluklar zaten mevcut, bu nedenle sosyal patlamaların olacağı da söylenmektedir. Bu durumda bir çare bulunması gerekmektedir. Yeni alanlar oluşturulması ve yeni çözümler geliştirilmesi şarttır. Örneğin, İsrail'e verilen topraklar sonrasında ortaya çıkan durum gibi; bu tür konular da dikkatlice ele alınmalıdır. Dünyada yeni bir kıtanın olmadığı da ortadadır.

Trump, özellikle başkanlığı sürecinde demokrasiyi bir kılıç gibi elinde tutarak sürekli tehditlerde bulunuyordu. Biden ise, 1962 yılından beri ilk kez silah kullanım tehlikesinden bahsetmektedir. Yeni dünya düzeni, nükleer silahlar çerçevesinde mi şekilleniyor? Burada şöyle bir soru da vardır: "ABD-İsrail ikilisi bir Armageddon Savaşı mı istiyor, yoksa kıyameti mi zorluyorlar?"

Tarih boyunca 1648 Vestfalya Antlaşması ve 1815 Viyana Kongresinden itibaren, başlayan yeni uluslararası sistemin kurulma süreci I. ve II. Dünya Savaşları gibi savaşların sonucunda şekillenmiştir. Şu anda ise dolaylı vekâlet savaşları ve farklı savaş yöntemleri uygulanmaktadır. Eskisi gibi doğrudan savaşlar mı olmalı, yoksa Armageddon Savaşı gibi bir savaş mı olmalı, bu da merak edilen bir konudur.

"ABD'deki Başkanlık Seçimi'nden sonra bu durumu değiştirebilirler mi?" sorusuna da cevap aranmalıdır. Dört yıllık bir dönem içinde yeni gelen başkan, serbest davranabilir. Diğer taraftan, nükleer savaş tehdidi vardır. Dünya tekrar karla kaplanabilir gibi bir tehlike söz konusudur. Ukrayna Savaşı, Amerika'nın seçimlerinden sonra sakinleşmeye girebilir. Diğer yandan Orta Doğu'daki durum daha da karışabilir. Bölgedeki son durum, bölgenin tam on bölgeye ayrılması gibi bir durumla sonuçlanabilir. Nitekim barışın sağlanması için her zaman güç gerekir. Eğer bu durum değişirse, savaşın dünya savaşına dönüşmesi olasıdır. Arap ülkeleri için kimse harekete geçmemektedir. Diğer yandan Rusya-Ukrayna Savaşı, dünya savaşına gidebilir. Bu durum Amerikan seçimlerini de etkileyecektir. Kamuoyu kazanmak için bir şeyler yapmak zorunda kalacaklar. Sonuç olarak sistemin kurulması hiç kolay değildir. O kadar

çok belirsizlik var ki bunların düzeltilmesi gerekmektedir. Düzeltmezseniz, büyük kayıplara yol açabilir. Kriz ve kaos düzeni, mevcut her şeyin yerini almakta ve bu da işleri içinden çıkılmaz hâle getirmektedir.

Sonuç

“Başka bir sisteme geçtiğinizde o sistemin kuralları neler olacak?” sorusunun cevabını verebilmek son derece önemlidir. Öncelikle, BM’de radikal bir yeniden yapılanma ve reform süreci beklenmektedir. BRICS gibi örgütlerin BM’nin yerini alıp almayacağı tartışılmaktadır. Fakat BRICS’te uluslararası hukuk kısmı yoktur. Ekonomi kısmı vardır fakat birbirini bağlayıcı kurallar mevcut değildir. En kolay seçenek, BM’nin reforme edilmesidir. BM’nin hukuk yaptırım gücünün, özellikle de Batı ülkelerine karşı oluşması olumlu olacaktır. Üçlü bir dünya boyutu düşünülüyordu: Avrupa-Rusya, Çin ve ABD. Bu şekilde üçlü bir kutuplaşmayla birlikte sistemin devamı düşünülüyordu. Bu, hâlen tartışmalı bir durumdadır.

En nihayetinde, yeni oluşan uluslararası sistem, karmaşık ve dinamik bir yapıya sahip olacaktır. Çok kutuplu bir dünya düzeni, küreselleşme ve yerleşme arasındaki gerilim, güvenlik dinamikleri ve teknolojik dönüşüm gibi unsurlar, bu yeni düzenin temel bileşenleridir.

Gelecekte uluslararası ilişkilerin nasıl şekilleneceği, bu dinamiklerin nasıl yönetileceğine bağlıdır. Ülkeler arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi, barışın ve istikrarın sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Yeni dünya düzeni, yalnızca güç mücadeleleriyle değil, aynı zamanda ortak sorunların çözümü için iş birliğiyle de belirlenecektir. Bu bağlamda, uluslararası kuruluşların ve devletlerin iş birliği yaparak küresel sorunlara çözüm bulma çabaları, gelecekte daha da önem kazanacaktır. Özellikle iklim değişikliği, sağlık krizleri ve siber güvenlik tehditleri gibi konular, uluslararası iş birliğini zorunlu kılmakta ve yeni dünya düzeninin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Kaynakça

Allison, Graham. *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides’s Trap?* Houghton Mifflin Harcourt, 2017

d’Encausse, Helene Carrere. *Çatlayan İmparatorluk*, Nezih Uzel (çev.), İstanbul, Sisav Yayınları, 1984.
<https://www.loc.gov/classroom-materials/united-states-history-primary-source-timeline/great-depression-and-world-war-ii-1929-1945/franklin-delano-roosevelt-and-the-new-deal/>

TEHDİT, RİSK VE FIRSATLAR BAĞLAMINDA 2024'TEN 2025'E: DÜNYA NEREYE GİDİYOR?

Prof. Dr. Fahri ERENEL

Giriş

Dünya genelinde yaşanan karmaşık olayların etkilerini derinlemesine analiz etmek, sadece bireysel faktörlere değil, bu faktörlerin birbirleriyle nasıl etkileşimde bulduklarına odaklanmayı da gerektirir. Bu karmaşıklığı anlamak için nüfus dinamikleri, iklim değişikliği, doğal kaynaklar ve insani krizlerin kesişim noktalarını göz önünde bulundurmak elzemdir.

Doğum oranlarının küresel çapta azalması, özellikle gelişmiş ülkelerde ciddi bir sorun hâline gelmiştir. Bu durum, yalnızca demografik yapıyı değil, aynı zamanda ekonomik büyümeyi ve toplumsal yapıyı da derinden etkileyebilir. Örneğin, Japonya ve Avrupa'nın birçok ülkesinde yaşanan nüfus, bu ülkelerin politikalarını ve ekonomik stratejilerini yeniden şekillendirmektedir.

İklim krizi, ülkelerin gelecekteki hayatta kalmaları için en kritik meselelerden biri hâline gelmiştir. Çölleşme, kuraklık, sel ve kasırgalar gibi doğal afetler, yalnızca çevresel değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik krizlere yol açmakta ve ülkelerin iç ve dış politikalarını doğrudan etkilemektedir. Örneğin, Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi bölgelerde su kaynaklarının azalması, çatışmaları daha da şiddetlendirebilir ve göç hareketlerini artırabilir.

Doğal kaynaklar ve yer altı zenginlikleri, küresel rekabetin bir başka önemli unsuru hâline gelmiştir. Petrol, doğal gaz, nadir toprak elementleri ve su gibi stratejik kaynaklar, ülkeler arasında büyük bir çıkar mücadelesine yol açmaktadır. Bu kaynakların kontrolü; ekonomik büyüme, enerji güvenliği ve hatta askerî stratejiler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olabilir. Özellikle uzay teknolojileri kullanılarak, bu kaynaklar daha önce erişilemez olan alanlarda aranmaktadır.

Çatışmalar ve iklim krizi nedeniyle yerinden edilme, bir başka önemli küresel meseledir. Savaşlar, iç göçler ve çevresel afetler sonucu milyonlarca insan evlerini terk etmek zorunda kalmaktadır. Bu tür insani krizler, sadece

bölgesel istikrarsızlık yaratmakla kalmaz, aynı zamanda göçmen politikalarını, uluslararası ilişkileri ve güvenlik stratejilerini de şekillendirir.

Küresel sağlık tehditleri, salgın hastalıklar ve biyolojik riskler, dünya genelinde büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Covid-19 pandemisi, bu tehditlerin ne kadar hızlı bir şekilde yayılabileceğini ve tüm dünyayı etkileyebileceğini göstermiştir. Sağlık krizleri, sadece sağlık sistemlerini değil, aynı zamanda küresel ekonomik yapıları ve uluslararası iş birliklerini de etkiler.

Bütün bu faktörlerin birleşimi, küresel düzeyde bir etkileşim ağı oluşturur. Her biri, diğerini tetikleyebilir ve küresel sistemdeki dengesizlikleri daha da derinleştirebilir. Gelecekte, bu karmaşık olayların çözülmesi için uluslararası iş birliği, sürdürülebilir kalkınma politikaları ve teknoloji kullanımı gibi çok disiplinli yaklaşımlar gerekecektir.

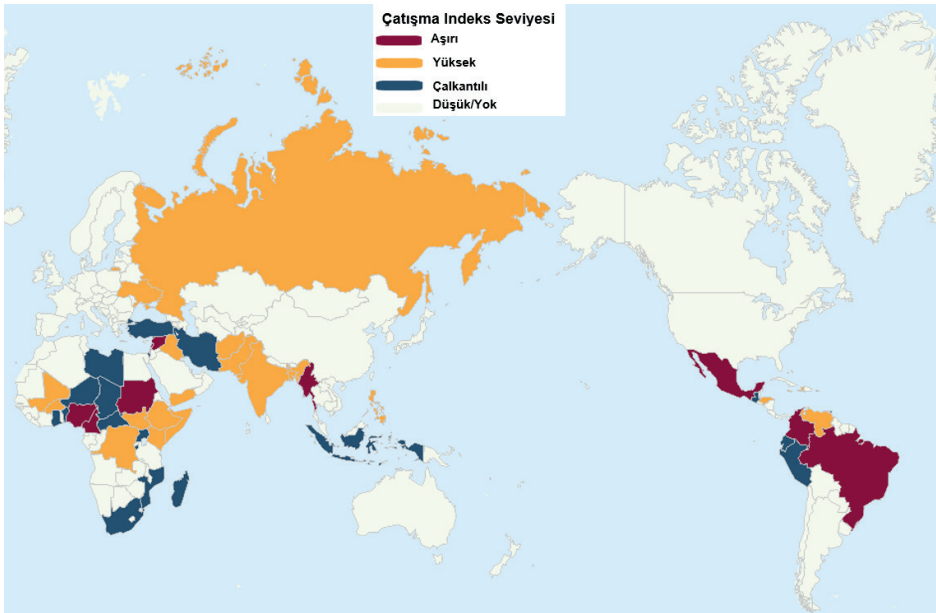
1. Tehdit, Risk ve Fırsatlar Bağlamında 2024'ten 2025'e: Dünya Nereye Gidiyor?

2024 yılından 2025'e geçiş sürecinde, tehditler, riskler ve fırsatlar bağlamında dünyanın nereye doğru gittiğine dair detaylara inmeden kısa ve öz analizler yapmak mümkündür. Öncelikle "Nasıl bir dünyadayız?" sorusunu, özetlemek faydalı olacaktır.

Dünya sürekli bir kriz ortamındadır ve hatta "çoklu kriz" olarak adlandırabileceğimiz bir dönem yaşanmaktadır. Çoklu kriz kavramı; birden fazla krizin iç içe geçmesi, nedenlerinin ve süreçlerinin birbirine bağlanarak bileşik etkiler yaratmasını, öyle ki genel etkinin her bir parçanın toplamını aşacak şekilde olduğunu ifade eder (Allouche vd., 2023). Bu kavram, 2023 yılında Dünya Ekonomi Forumunun yayınladığı Küresel Risk raporunda tekrar gündeme getirilirmiş; iklimle ilgili risklerin dünyanın karşı karşıya olduğu en büyük gelecek tehdidi olduğu, özellikle 2024 ve 2025 yıllarında yaşam maliyeti krizinin en acil küresel risklerden biri hâline geldiği belirtilmiştir. Ayrıca dünya, gıda, su, metal ve mineraller gibi doğal kaynaklardaki kıtlıklar nedeniyle silahlı çatışma gibi felaket sonuçları olabilecek çoklu krizin eşliğine gelmiştir (Torkington, 2023). Bu nedenle tüm devletlerin sürekli kriz yönetimi ve dış politikada çok yönlü analiz yapma gerekliliği içinde olduğu bir dönemde yaşanmaktadır. Devletler, dış politikalarını yönlendirirken krizlerin doğasını ve aralarındaki karmaşık bağlantıları dikkatle analiz etmeli; bilgi eksikliği nedeniyle bir sorunu ele almaya yönelik eylemin başka bir soruna yol açtığı, potansiyel olarak tehlikeli "tek kriz" müdahalelerinden kaçınmalıdır. Nitekim

yukarıda “çoklu kriz”in tanımında belirtildiği üzere, “bütünün parçaların toplamından daha tehlikeli olduğu” devletlerin, Ukrayna’daki çatışmanın küresel etkisinin büyümesi, dünyanın Covid-19 krizinden yavaş yavaş çıkışı ve iklim kriziyle başa çıkmak için yapılan mücadelelerin ışığında gösterdiği tepkilerin karmaşıklığında görebiliriz (Allouche vd., 2023).

Dünyadaki her ülke ve bölgedeki çatışmaların; (ölümcüllük, sivillere yönelik tehlike, coğrafi yayılım ve silahlı grupların sayısı) olmak üzere dört göstergeye dayanarak nerede değiştiğini hesaplayan ACLED 2024 Aralık Çatışma Endeksi’ne göre (Şekil-1) , 50 ülke aşırı, yüksek veya çalkantılı seviyede yer almakta, bir yıllık dönemde yaklaşık 200.000 çatışma sonucunda 233.000 üzerinde ölüm kaydedilmiştir. Bu ölümlerin büyük kısmı Ukrayna, Gazze ve Myanmar’da meydana gelirken Sudan, Meksika, Yemen ve Sahel ülkeleri bunları takip etmiştir (Raleigh ve Kishi, 2024). Savaş motivasyonlarının sık sık mutasyona uğraması ve asimetrik savaşlar nedeniyle günümüzde savaşlar giderek uzamakta; milyonlarca insanın sürekli olarak yer değiştirmesine neden olmakta ve devletlerin ekonomileri üzerinde büyük yükler yaratmaktadır. Bütün bunların arasında, yapay zekâ, uzay ve siber alanların İHA’lar ve Dronlar gibi sensör ve silahlarla birleştiği, görsel menzilin ötesinde (BVR) “sensörden

Şekil-1 Çatışma İndeks Seviyesi

Kaynak: <https://acleddata.com/series/acled-conflict-index>

atıcıya öldürme zincirlerini” önemli ölçüde azalttığı yeni bir savaş şekli olarak ortaya çıkan “ağ merkezli savaş” (network centric), bir yandan savunulabilirliği azaltırken özellikle devlet dışı silahlı grupların takip edilebilirliğini zorlaştırmaktadır (Chinoy, 2024).

BM kayıtlarına göre, 15 Kasım 2022’de dünya nüfusu 8 milyara ulaşarak insani gelişmede bir dönüm noktasına ulaşırken, diğer yandan 1990 ila 2024 yılları arasında ortalama bir çocuk daha az dünyaya gelmiş ve bunun sonucunda, 2024 itibarıyla küresel doğurganlık oranı kadın başına 2,3 canlı doğum olarak gerçekleşmiştir (United Nations, 2024). Bu durum, insanlığın geleceği için ne anlama geleceği büyük bir belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Bir yandan daha az işçi, bilim insanı ve yenilikçi olacağı için ekonomik ilerleme durabilir; yeni fikirlerin kıtlığına sebep olabilir ve azalan nüfusa göre yaşlı insanların oranı artma eğiliminde olacağı için bu durum ekonomilere yük olur ve sosyal güvenlik ağlarının ve emekliliklerin sürdürülebilirliğini zorlar (Bloom, Kuhn ve Prettnner, 2025). Öte yandan, daha az çocuk ve daha küçük nüfus; konut ve çocuk bakımı için daha az harcama yapılması gerektiği anlamına gelecek, bu da araştırma- geliştirme ve ileri teknolojilerin benimsenmesi gibi diğer kullanımlara kaynak aktarılmasını serbest bırakacaktır. Ayrıca bu durum, iklim değişikliği, doğal kaynakların tükenmesi ve çevresel bozulma ile ilişkili çevre üzerindeki baskıları da azaltabilir (Bloom, vd., 2023). Dijitalleşme, otomasyon ve yapay zekâ alanlarındaki gelişmelerle birlikte, nüfusta yaşanacak azalmalar dünya ekonomileri için önemli bir zorluk oluşturmanın yanı sıra potansiyel bir fırsat da sunmaktadır. Ancak tüketim temelli bir ekonomiden teknoloji temelli bir ekonomiye çok hızlı bir şekilde gerçekleşirse, küresel işsizlik oranlarının hızla artması sosyal patlamalara yol açabilir.

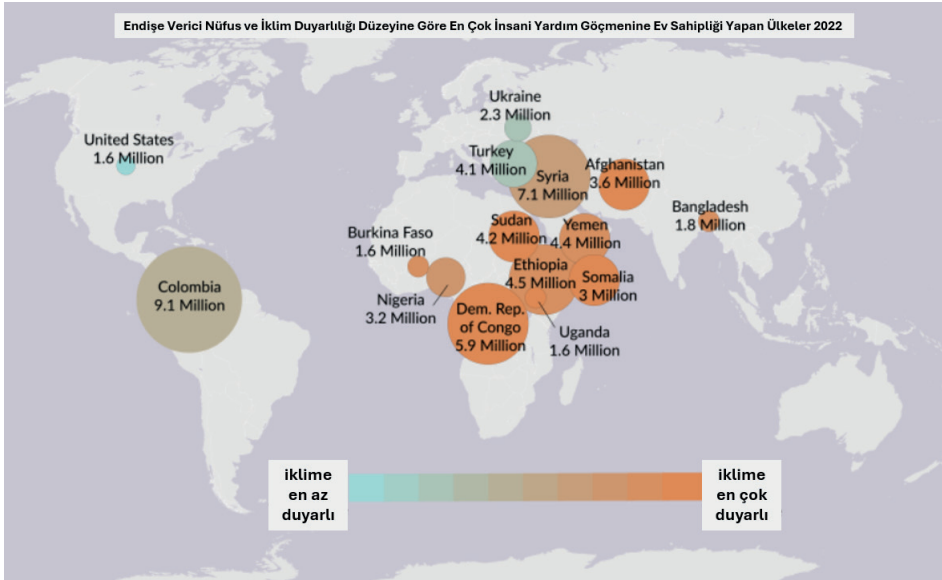
Nadir elementler ve özellikle Kuzey Kutbu’ndaki buzların çekilmesiyle ortaya çıkacak yeni maden yatakları, ilerleyen yıllarda büyük güçler arasındaki çekişmenin ana eksenlerinden biri olacaktır. Nadir toprak elementleri; kullanımı elektronik ve savunma sanayi gibi yüksek teknolojilerde kritik olan 17 adet elementi içerir. Örnek vermek gerekirse, tek bir ABD F-35 savaş uçağı yaklaşık 427 kg nadir toprak elementi gerektirir ve Virginia sınıfı bir nükleer denizaltı yaklaşık 4,2 ton kullanır (Visual Capitalist, 2021). Çin dünyadaki toplam nadir toprak elementlerinin %38’ine sahipken onu %19 ile Vietnam, %18,1 ile Brezilya, %10,4 ile Rusya ve %6 ile Hindistan takip etmektedir (Visual Capitalist, 2021). Bu bağlamda, bu metal grubunun üretimini ve küresel bulunabilirliğini kontrol etme yeteneğine sahip olmak, büyük bir stratejik

öneme sahiptir. Özellikle Rusya'nın kontrolünde bulunan Arktik bölgesinde, donmuş toprakların hızla erimesi nadir elementlerin çıkarılmasını mümkün kılmaktadır. Bunun bir sonraki adımı ise Ay'a taşınacaktır. Ay'daki Helyum-3 zenginliği; yer altı kaynaklarının önemi ve Çin ile ABD'nin bu alandaki rekabeti, uzay madenciliği çağını başlatma potansiyeline sahiptir.

Arktik bölgesinde, 1990'larda sona eren Soğuk Savaş döneminden bu yana Batılı devletlerin ve Rusya'nın çıkarlarının dengelenmesinden doğan göreceli barış, bölgedeki nadir metal kaynakları, zengin petrol ve doğal gaz rezervleri ile buzların erimesi sonucu ortaya çıkan yeni deniz ulaşım hatları nedeniyle yerini artan gerginliklere bırakmaya başlamıştır. Dünyanın en kuzey bölgesi olan Arktik bölgesinin jeofiziksel yapısı, eriyen buzullar neticesinde hızla değişmektedir. 2022 yılında ABD Başkanı yaptığı açıklamada, Rusya ekonomisinin giderek kırılğan hâle geldiğini ve ekonomilerinin %45'inin petrol ve doğal gaza dayandığını; bu durumun Arktik bölgesindeki keşfedilmemiş kaynaklarını Rusya'nın gözünde daha değerli hâle getirdiğini belirtmiştir (Erenel, 2025). Diğer yandan, iklim değişimi Pasifik ve Atlantik okyanusları arasında çok daha kısa rotaları olan yeni deniz hatlarının açılması anlamına geldiğinden, Rusya'nın özellikle Kuzey Deniz Yolu ve Kuzeydoğu Geçidi gibi bölgeler üzerinde egemenlik hakkı talep ettiği ve bu rotalarda serbest dolaşıma başladığı görülmektedir (Erenel, 2025). Bu bağlamda, Kuzey Kutup Dairesi içinde egemenlik hakkı ve iddialarında bulunan Danimarka (Faroe Adaları ve Grönland), Norveç, Rusya, ABD, İsveç, Finlandiya, İzlanda ve alt yapı yatırımlarıyla bölgede varlık göstermeye çalışan Çin arasında artan gerginliklere şahit olabiliriz.

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra dünya genelinde, –özellikle Afrika'dan kuzeye doğru– büyük bir mülteci hareketliliği yaşanmaktadır. BM Mülteci Ajansına göre, 2024 yılı sonu itibarıyla zulüm, çatışma, şiddet, insan hakları ihlalleri ve kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylar nedeniyle yaklaşık 123,2 milyon kişi zorla yerinden edildiği tahmin edilmektedir (UNHCR, 2025). Bu durumun gidişatı, özellikle Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Sudan ve Ukrayna'da barışın ya da en azından çatışmaların sona ermesinin mümkün olup olmayacağına; Güney Sudan'daki durumun daha da kötüleşip kötüleşmeyeceğine; Afganistan ve Suriye'de ise geri dönüş koşullarının iyileşip iyileşmeyeceğine göre değişimler gösterecektir. Ayrıca, dünya genelinde artan çölleşme, kuraklık, kasırgalar ve hortumlar gibi çevresel felaketler, iklim değişikliği, küresel ısınma, çatışmalar, ekonomik eşitsizliklerin neden olduğu göçler, devletlerin

politikalarını şekillendirmektedir. Örneğin tahminlere göre, 2022 yılında Pakistan'daki sellerden Doğu Afrika'daki kuraklıklara kadar doğal afetlerle ilgili 33 milyon yerinden edilme yaşanırken aşağıdaki şekildeki nüfus, mültecileri, sığınmacıları, ülke içinde yerinden edilmiş kişileri, vatansız kişileri ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından uluslararası korumaya ihtiyaç duyduğu veya endişe verici olduğu belirlenen diğer kişileri ifade eder (Huang, 2023). Bu dinamiklerin, gelecekte küresel istikrar üzerindeki etkileri daha da belirgin hâle gelecektir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu Orta Doğu bölgesi ve dünya genelinde ciddi bir mülteci ve göç hareketi yaşanmaktadır. Türkiye'de yaklaşık 4 milyon göçmenin bulunduğu tahmin edilmektedir. Bunların arasında Suriyeliler, Afganlar ve Afrikalılar bulunmaktadır.

Şekil:2 Endişe Verici Nüfus ve İklim Değişikliği Düzeyine Göre En Çok İnsani Yardım Göçmenine Ev sahipliği Yapan Ülkeler - 2022

<https://www.migrationpolicy.org/article/climate-migration-101-explainer>

Orta Doğu'daki durum, özellikle Heyet Tahrir eş-Şam'ın (HTŞ) faaliyetleri, Suriye millî ordusunun hamleleri ve İsrail'in politikaları göz önüne alındığında, bölgedeki dengelerin hızla değiştiğini göstermektedir. Büyük Orta Doğu projesi kapsamında gelişen bu süreçte, ülkelerin teknolojik ilerlemeleri değerlendirmesi, nüfus hareketlerini dikkate alması ve küresel ısınmanın etkilerini hesaba katması gerekmektedir.

Orta Doğu'daki Bereketli Hilal, enerji açısından dünyadaki en stratejik bölgelerden biri olarak hâlâ büyük bir öneme sahiptir. Petrol ve doğal gaz kaynakları bakımından zengin olan bu bölge, küresel enerji arzının önemli bir kısmını karşılamaktadır. 2025 yılı itibarıyla Orta Doğu'daki enerji kaynaklarına olan talep ve bu kaynaklar üzerindeki rekabetin daha da artması beklenmektedir. Bölgede enerji hatları, boru hatları ve deniz yolları gibi kritik altyapılar, dünya güçleri arasında ekonomik ve siyasi çıkar çatışmalarına neden olmaktadır. Bunun yanında, Orta Doğu'daki dinî, etnik ve siyasi bölünmeler, bu rekabeti daha da karmaşık hâle getirmekte ve enerji politikalarının şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Ek olarak, Rusya'nın Avrupa'ya büyük bir enerji tedarikçisi olarak uzun süredir devam eden rolü, Ukrayna'daki savaşa istikrarsızlaşmış ve Avrupa ülkelerini alternatif enerji rotaları aramaya yöneltmiştir. Doğu Akdeniz'deki ana enerji taşıma rotaları, enerji üreticilerini uluslararası pazarlara bağlayan hem deniz altı boru hatlarını hem de nakliye yollarını içerir. Özellikle Ukrayna-Rusya Savaşı sonrasında bu rotalar daha da kritik hâle gelirken bölgede Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs, İsrail, Mısır ve Libya'nın yürüttüğü doğal gaz çıkarma araştırmaları devletler arasında gerginliklere neden olmaktadır (Karagiannis, 2020).

Teknolojinin savaşlardaki rolü, giderek daha fazla belirleyici hâle gelmektedir. Gelecekteki savaşların, yapay zekâ, robotik, siber yetenekler ve uzay teknolojisindeki son gelişmeler tarafından yönlendirilen, geçmiştekilerden kökten farklı olması muhtemeldir. İleri teknolojiyle güçlendirilmiş devlet dışı aktörleri içeren merkeziyetsizlik ve asimetri; savaşın artık kara, deniz ve hava ile sınırlı kalmayacağı, aynı zamanda siber, uzay ve hatta bilişsel savaşı (insan karar alma süreçlerini hedef alan) da kapsayacağı çok alanlı operasyonlar ortaya çıkacaktır. Ukrayna'daki Rus stratejilerinde ve Güney Çin Denizi'ndeki Çin'in gri bölge taktiklerinde görüldüğü gibi, savaş ve barış zamanı arasında ayırım yapmayı zorlaştırarak geleneksel, düzensiz ve siber taktikleri birleştiren hibrit savaş, temel özelliklerden biri hâline gelecektir. 1945'ten bu yana Avrupa'nın en büyük savaşı olan Ukrayna Savaşı, modern savaşların gerillaların veya devrimcilerin faaliyetlerine karşı alınan askerî ya da politik eylemlerle sınırlı olabileceği ya da düşük zayıflatıcı bir siber uzay savaşıyla ilerleyebileceği yönündeki yanılsamayı parçalayarak, gelecekteki savaş anlayışını şekillendirmeye başlamıştır. Oysa Ukrayna Savaşı'nda yaşananlar, aslında sivil ve özel şirketler de dâhil olmak üzere farklı tarafların katılımıyla, yüksek teknoloji endüstriyel ölçekte öldürme ve mühimmat tüketiminin birleşimi olmuştur (The Economist, 2023). Modern savaşın çatışmaları, yalnızca doğrudan ve fiziksel güç kullanımı değil, aynı

zamanda karmaşık hibritlik yoluyla da temel yönleri açısından değişmektedir. Rusya'nın son örneğinde, ülkenin askerî bütçesi, teknolojisi ve ekonomisinin büyüklüğü ile çeşitliliği Batılı güçlerle karşılaştırılmadığından; hibrit savaş, bu güç asimetrisini azaltmak ve enerjinin siyasallaştırılması ve silahlandırılması, devlet dışı aktörlerin ve atfedilemeyen güçlerin kullanımı, Rusya yanlısı aktörlere destek, dezenformasyonun ve seçimlere müdahalenin kapsamlı kullanımı gibi araçlarla saldırgan hırslarını sistematik biçimde takip etmek için Rusya için oldukça çekiciydi (Bilal, 2024). Sonuç olarak, savaş meydanında başarısının sadece hipersonik füzelere veya kinetik uydu silahlarına değil, aynı zamanda günümüzün hızlı ilerleyen savaşlarında, inovasyonun savaş meydanında test edilmesine; yüksek hız, yüksek oran, çeviklik ve maliyet etkinliği ile ürün ve çözümler geliştirebilen ve üretebilen özel sektör ile Silikon Vadisi tipi geliştirme modellerinin de dâhil edilmesine bağlı olacağı açıktır (Erenel, 2024). Sosyal medyayı silahlandırmak, ticari dronlarla siber saldırılar, Deepfake ve hızlı karar alma için veri işleme gibi yapay zekâ teknolojileri modern savaşta uygulamalarını çoktan bulunmuştur. Yapay zekâ hâlâ küçük adımlar atıyor olsa da gelecekteki etkileri ciddi olacaktır. Özellikle paralı askerlerin ve özel güvenlik şirketlerinin rolü, modern savaş yöntemlerinin evrimleştiğini göstermektedir. Bu durum, özellikle devletlerin ve uluslararası organizasyonların stratejilerini yeniden şekillendirmektedir.

Deniz ticaret yolları, küresel ekonomi için kritik öneme sahiptir ve özellikle boğazlar gibi stratejik geçiş noktaları 2025 yılına kadar daha da önemli hâle gelecektir. Süveyş Kanalı, Hürmüz Boğazı, Panama Kanalı ve Malakka Boğazı gibi geçiş noktaları, enerji taşımacılığı ve ticaret açısından hayati bir rol oynamaktadır. Coğrafya, jeopolitik ve ticaret akışları nedeniyle "darboğaz" olarak adlandırılan bu kanal ve boğazlar, küresel deniz ağında stratejik rol oynamaktadır. 2021 Süveyş Kanalı tıkanıklığında olduğu gibi bu darboğazların kapatılması, deniz trafiğinin uzun mesafelere yönlendirilmesini ve bununla ilişkili zaman ve kapasite kaybını zorlayacaktır (Port Economics, Management ve Policy, 2025). Bu boğazların kontrolü, sadece ekonomik çıkarlar için değil, aynı zamanda güvenlik ve stratejik denetim açısından da kritik bir öneme sahiptir. Ayrıca, deniz yoluyla taşınan mal ve enerji akışları, dünya ekonomisinin genel sağlığı üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir. Hava sahası yoğunluğu da küresel güvenlik için büyük bir rol oynamaktadır. Hava trafiği ve hava sahası yönetimi, askerî ve ticari uçuşların güvenliği açısından son derece önemlidir.

Belucistan (aynı zamanda İran ve Afganistan topraklarını da kapsayan daha geniş bir alanı ifade etmek için de kullanılabilir) doğal gaz ve mineraller de dâhil olmak üzere doğal kaynaklar bakımından Pakistan'ın en zengin eyaleti olarak öne çıkmakta ve Çin tarafından finanse edilen "Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru" adı verilen milyarlarca dolarlık bir projenin önemli bir parçasıdır (Javed, 2024). Hem Pakistan hem de İran'daki yerel gruplar, Belucistan'da onlarca yıldır devam eden özerklik mücadelesinin bir parçasıyken özellikle Beluciler olmak üzere yerel halk; hükümetlerin Belucistan'ın kaynaklarını sömürdüğünü ve bundan kâr sağladığını, ancak bölgenin kalkınmasını ihmal ettiğini ileri sürmektedir (Javed, 2024). Bu bölge, sadece İran içindeki etnik ve dinî gerilimlerle değil, aynı zamanda Afganistan ve Pakistan gibi komşu ülkelerle olan sınırlarından dolayı uluslararası güvenlik ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi büyük sorunlara sahiptir. Belucistan, Afganistan'dan İran'a gelen uyuşturucu kaçakçılığı rotasının önemli bir parçasıdır ve bu durum, bölgenin güvenliğini tehdit etmektedir. Bölgede yaşanan güvenlik tehditleri, sadece İran'ın iç politikalarını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda bölgesel istikrarsızlık da yaratır.

ABD, geçmişte Suriye ve Afganistan'da hatalı politikalar izlemiştir. Bu durum, Suriye'nin geleceği konusunda önemli sorular ortaya koymaktadır. Suriye tamamen ABD'nin kontrolünde mi olacak yoksa başka bir yönetim şekli mi kurulacak? Bu, önümüzdeki dönemin en büyük belirsizliklerinden biridir. Ayrıca, Arap Baharı'nın getirdiği değişim, beklenilenin tersine gerçekleşmiş ve bölgedeki liderler tek tek devrilmiştir. Sonuç olarak, AB ve ABD merkezli petrol şirketlerinin bölgeyi sömürmesi durumu ortaya çıkmıştır.

Hindistan ve Moğolistan, küresel düzeyde giderek daha önemli oyuncular hâline gelmektedir. Bir zamanlar sınırlı küresel etkiye sahip bölgesel bir güç olarak görülen Hindistan, son on yılda giderek önemli bir küresel oyuncuya dönüşmüştür. Hindistan, resmî askerî ittifaklardan kaçınarak tarafsız ve bağımsız bir dış politika sürdürmeye devam ediyor. Bu stratejik esneklik, ABD, Rusya, Fransa ve Japonya gibi rekabet eden küresel güçlerle etkileşime girmesine olanak tanıırken, Çin ve Pakistan gibi komşularına karşı savunmacı bir duruş sergilemektedir (Erenel, 2025). Hindistan'ın büyüyen ekonomik gücü ve bölgesel etkisi, Avrupa'yla ilişkilerini derinleştirirken, bu durum küresel ticaret ve güvenlik politikalarını da etkileyebilir. Hindistan'ın yükselişi, aynı zamanda Çin'e karşı dengeleyici bir güç oluşturabilir ve bölgesel güvenlik dinamiklerini değiştirebilir. Moğolistan ise sahip olduğu yer altı rezervleriyle stratejik

önemini artırmaktadır. Altın, kömür ve nadir toprak elementleri gibi değerli kaynaklar, ülkenin küresel ekonomideki yerini pekiştirmektedir. Madencilik sektörü, 2023 yılında Moğolistan'ın GSYİH'sinin yüzde 28,7'sini, ihracatının yüzde 92,1'ini ve mali gelirinin yüzde 31,6'sını oluşturarak kaynak zengini ülkeler arasında en yüksek oranlardan birine ulaşmıştır. Gobi Çölü'ndeki bir bakır madeninin genişletilmesi, Moğolistan'ı dünyanın en büyük beş bakır üreticisinden biri yapabilir (German Federal Ministry, 2025). Moğolistan şu anda lityum ve nadir toprak elementleri madenciliğine başlamaya hazırlanıyor. Madenden çıkarılan metallere olan talep de önemli ölçüde artıyor, çünkü bu kaynaklara küresel enerji dönüşümü ve elektromobiliteye geçiş için acilen ihtiyaç duyuluyor. Bu kaynaklar, yalnızca Moğolistan için değil, aynı zamanda küresel enerji ve teknoloji pazarları için de hayati öneme sahiptir.

Hindistan'ın, Rusya ve Çin ile olan ilişkileri, bölgesel ve küresel düzeyde büyük etkiler yaratmaktadır. Hindistan, silah ve hidrokarbon gibi maddî bağımlılıklar da dâhil olmak üzere Rusya ile tarihsel olarak stratejik ortak olmuş; Rusya'yı her zaman Avrasya'nın genel güç dengesi için kritik bir konumda tutmuş ve Rusya'nın Çin'in etkisinden mümkün olduğunca bağımsız olmasını gerektirmiştir. Öte yandan, Modi'nin hükümeti, öncelikle ABD olmak üzere Batılı devletlerle ortaklıklar kurmaktadır. Hindistan, Rusya ile stratejik etkileşimini sürdürmeye; Batı'nın Rusya'ya yönelik kınama ve yaptırımlarına katılmamaya ve ABD'nin Hindistan'a olan ilgisini, ABD-Çin rekabeti bağlamında Hint-Pasifik bölgesi üzerinde stratejik ortak olarak değerlendirerek savaşta tarafsız kalmaya karar vermiştir; Bu da Hindistan'a, değiştirilmiş stratejik özerkliğini takip etme özgürlüğü ve Rusya-Ukrayna çatışması sırasında kesintiye uğrayan gıda ve rafine hidrokarbon gibi küresel tedarik zinciri boşluklarını doldurma avantajları sağlamaktadır (Erenel, 2025). Rusya ve Hindistan ilişkisi, Hindistan'ın Çin'e karşı dengede kalmasını sağlayan bir unsurdur. Öte yandan, Çin ile Hindistan arasındaki ilişki, ekonomik iş birliği ve stratejik rekabetin bir birleşimidir. Hindistan, Çin'in büyüyen askerî ve ekonomik gücüne karşı, bölgesel güvenlik sağlamak amacıyla Rusya ve diğer ülkelerle ittifaklar kurmaktadır. Hindistan'ın bu güçler arasında denge kurma stratejisi, 2025 yılı itibarıyla daha da belirginleşecektir.

Bu üç ülkenin arasındaki ilişkiler, küresel stratejilerde önemli değişiklikler yaratabilir. Hindistan'ın bu aktörlerle olan ilişkileri, özellikle Asya-Pasifik bölgesindeki güvenlik ve ekonomik denklemleri yeniden şekillendirebilir. Ayrıca, Hindistan'ın Batı ile daha fazla yakınlaşması, Çin ve Rusya'nın bölgesel

stratejilerini yeniden gözden geçirmesine yol açabilir. Küresel çapta, Hindistan'ın yükselen gücü, uluslararası ittifakların ve politikaların evrimleşmesine neden olacaktır.

İran ve İsrail arasındaki gerilim, Orta Doğu'nun en önemli ve uzun süredir devam eden çatışmalarından biri olmaya devam etmektedir. 2025 yılı itibarıyla bu hesaplaşmanın daha da tırmanması beklenmektedir. Ayrıca organize suç ve terörizm, küresel güvenlik için giderek daha büyük bir tehdit hâline gelmektedir. Organize suç ve terörizmle mücadele, uluslararası iş birliğini zorunlu kılmaktadır. 2025 yılı itibarıyla, terörizm ve organize suç örgütlerinin küresel güvenlik üzerindeki etkisi daha belirgin hâle gelebilir. Bu tehditlerin ortadan kaldırılması için uluslararası toplumun daha etkili ve entegre bir yaklaşım benimsemesi gerekecektir.

Sonuç

Dünyada, ekonomik, sosyal ve siyasi düzeyde bir çürüme ve çöküş süreci gözlemlenmektedir. Bu çürüme, sadece ülkeler arasındaki güç dengesizliğini değil, aynı zamanda uluslararası ilişkilerdeki istikrarsızlıkları da derinleştirmektedir. Küresel düzeyde, büyük ve küçük çaplı çatışmaların artması, bu sürecin bir parçasıdır. 2025 yılı itibarıyla, çatışmaların coğrafi kapsamı genişlemeye devam edecek ve özellikle doğal kaynaklar, nüfus hareketleri ve iklim değişikliği gibi faktörler, çatışmaları tetikleyecektir. Çatışmalar, yalnızca askerî değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal düzeyde de toplumsal yapıları tehdit etmekte, küresel güvenliği daha kırılğan hâle getirmektedir.

Sınırlar ve duvarlar, gelecekteki çatışmalarda daha da önemli bir rol oynayacaktır. Sınır politikalarına verilen önem, ülke güvenlik stratejilerinde belirleyici faktörlerden biri olacaktır. ABD'nin sınırlarla ilgili politikaları, Yunanistan'ın sınır bölgelerinde süpersonik silahlar kullanması gibi gelişmeler, gelecekteki savaşların şeklini etkileyecektir.

2025 ve sonrası, küresel çapta belirsizliklerin arttığı bir dönem olacaktır. Mikro milliyetçilik, vekâlet savaşları, enerji kaynakları üzerindeki mücadele ve iklim krizinin etkileri, ülkeler arası ilişkilerde belirleyici olacaktır. Türkiye'nin bu dönemde esnek ve çok boyutlu bir dış politika izleyerek bölgesel ve küresel konumunu güçlendirmesi beklenmektedir. Aynı zamanda, enerji projeleri, teknolojiye dayalı savunma stratejileri ve uluslararası iş birlikleri, Türkiye'nin gelecekteki rolünü şekillendirecek başlıca unsurlar arasında yer alacaktır. Küresel anlamda ise uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya

doğru evrileceği ve bu süreçte büyük güçler arasındaki rekabetin artacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye gibi orta ölçekli güçlerin daha fazla önem kazandığı bir döneme girilmektedir.

2025 ve sonrasında karşılaşılabilecek en göze çarpan değişim, demokratik değerlerde yaşanabilir. Demokrasiye olan bağlılık giderek azalması, bu trendin şiddetli bir şekilde devam etmesine yol açabilir. Birçok ülkenin daha otoriter yönetimlere yönelmesi, küresel siyasette önemli değişimlere yol açabilir. 2025 yılı itibarıyla her ülke, kendi gücünü artırmalı ve diğer ülkelerle iş birliği yapmayı bir strateji olarak benimsemeli, ancak kendi ulusal politikalarını oluştururken bağımsız ve güçlü bir temel üzerine oturtmalıdır.

Kaynakça

- Allouche, J., Metcalfe, S., Schmidt-Sane, M., Srivastava, S. (Ekim, 2023), Are we in the age of the polycrisis, Institute of Development Studies, Erişim Adresi: <https://www.ids.ac.uk/opinions/are-we-in-the-age-of-the-polycrisis/>
- Bilal, A. (2024). Russia's hybrid war against the West. NATO Review. Retrieved from: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2024/04/26/russias-hybrid-war-against-the-west/index.html>
- Bloom, E.,D., Kuhn, M., Prettnner, K., (Haziran, 2025), The Debate over Falling Fertility, International Monetary Fund, Erişim Adresi: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2025/06/the-debate-over-falling-fertility-david-bloom>
- Chinoy, R., S. (2024). Tech Wars or Old Battlefields: Lessons from the Recent Conflicts. Raisina Edit 2024 Series. Observer Research Foundation. Erişim Adresi: <https://www.orfonline.org/expert-speak/tech-wars-or-old-battlefields-lessons-from-the-recent-conflicts>
- Erenel, F., Erenel, D. (Aralık, 2024),The Arms Race and the Wars of the Future,E. Caymaz ve F. Erenel içinde, Strategic Foresight and Future Projections in Defense Management,(s.5-24), İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Erenel, F., Erenel, D. (Nisan, 2025), Arktik Geleceğin Jeopolitiği- Uluslararası İlişkilerde Arktik Bölgesi, Editörler: Ebru Caymaz - Ferdi Güçyetmez, Arktik Bölgesinde Askeri Güç Mücadelesi, s 81-104
- Erenel, F., Erenel, D. (Mayıs, 2025), India's Transformation from Regional Power to Global Actor içinde, H. Çomak vd., Asian Geopolitics,Ankaera,Nobel Akemik Yayıncılık
- German Federal Ministry for Economic Cooperation and Development, (Subat, 2025), Strong focus on natural resources, Erişim Adresi: <https://www.bmz.de/en/countries/mongolia/economic-situation-181002>
- Huang, L., (Kasım, 2023), Climate Migration 101: An Explainer, Erişim Adresi: <https://www.migrationpolicy.org/article/climate-migration-101-explainer>
- Javed, F., (Ocak, 2024), Pakistan-Iran strikes: Where is Balochistan and why is it being targeted?, BBC News, Erişim Adresi: <https://www.bbc.co.uk/news/world-asia-68035478>

- Karagiannis, E. (Kasım, 2020). The Silent Rise of Greece as a Mediterranean Power. RUSI. Erişim Adresi: <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/silent-rise-greece-mediterranean-power>
- Port Economics, Management and Policy, (2025), Main Maritime Shipping Routes and Chokepoints, Erişim Adresi: <https://portecomonomicsmanagement.org/pemp/contents/part1/interoceanic-passages/main-maritime-shipping-routes/>
- Raleigh, C., Kishi, K. (Aralık, 2024), Global conflicts double over the past five years, Armed Conflict Location & Event Data, Erişim Adresi: <https://acleddata.com/conflict-index/>
- Torkington, S. (Ocak, 2023), We're on the brink of a 'polycrisis' – how worried should we be?, World Economic Forum, Erişim Adresi: <https://www.weforum.org/stories/2023/01/polycrisis-global-risks-report-cost-of-living/>
- The Economist. (2023). The future of war: A new era of high-tech war has begun. July 8th, 2023, edition of Economist Leaders section. Erişim Adresi: <https://www.economist.com/leaders/2023/07/06/a-new-era-of-high-tech-war-has-begun>
- UNHCR, (Haziran, 2025), Global Trends, Erişim Adresi: <https://www.unhcr.org/uk/global-trends>
- United Nations, (2024), Global Issues: Population, Erişim Adresi: <https://www.un.org/en/global-issues/population>
- Visual Capitalist, (Kasım, 2021), Rare earth elements: Where in the world are they?, Erişim Adresi: <https://www.mining.com/web/rare-earth-elements-where-in-the-world-are-they/>

DEĞİŞEN KÜRESEL JEOPOLİTİKTE 2025: NASIL BİR DÜNYA?

Prof. Dr. Oktay BİNGÖL

Giriş

2020'lerin ortasına yaklaşırken dünya siyaseti, ardı ardına yaşanan sarsıcı krizler ve dönüşümlerle yeniden şekillenmektedir. Covid-19 pandemisinin küresel sistemde yarattığı travma, aynı dönemde patlak veren Rusya'nın Ukrayna'yı işgal harekâtı ve Orta Doğu'da İsrail-Hamas ile İsrail-Hizbullah çatışmaları, krizi derinleştirmiştir. Dünyada 2000'lerin başından beri dinamikleri çalışan çok kutuplu düzene geçiş hız kazanırken, kurulu ittifaklar zorlanmakta ve küresel yönetim kurumlarının işlevselliği sorgulanmaktadır. Öte yandan, başta yapay zekâ alanındaki gelişmeler olmak üzere teknolojik ilerlemeler, devletlerin gücünü ve etkisini dönüştürmektedir. İklim değişikliğinin hızlanmasıyla artan çevre felaketleri, küresel güvenliğe yönelik "çarpan etkili" tehditler yaratmaktadır. Bu itibarla, 2025 ve sonrası dönemde uluslararası sistem; belirsizlikler ve risklerle dolu, ancak içinde iş birliği fırsatları da barındıran karmaşık bir tablo çizmektedir.

Bu makalede, değişen küresel jeopolitiğin 2025 ve sonrasına yönelik izdüşümü analiz edilmekte; uluslararası siyasette ABD, Çin, Rusya, AB başta olmak üzere büyük güçlerin ve yükselen aktörlerin dış politika stratejilerindeki değişimler incelenmekte; uluslararası yönetim krizleri ve güç dengesi arayışları tartışılmaktadır. Konu kapsamında hibrit savaş, siber savaş, uzayın ve kutup bölgelerinin askerileşmesi ele alınarak uluslararası güvenliğin değişim dinamikleri de incelenmektedir. Bu çalışmada, uluslararası politik ekonomik değerlendirme de yer almaktadır. Bu kapsamda; enflasyon, işsizlik, borç krizi, enerji ve tedarik zinciri sorunları ile küresel ekonominin durumu mercek altına alınmaktadır. Çevresel kırılğanlıklar olarak; iklim değişikliği, su ve gıda güvenliği incelenmektedir.

Son olarak, tüm bu gelişmeler bağlamında Türkiye'nin konumu, riskleri ve fırsatları ele alınarak makale, 2025 ve sonrası yıllarda nasıl bir dünya ile karşı karşıya olduğumuza dair genel bir değerlendirme ile tamamlanmaktadır.

1. Büyük Güçler ve Yükselen Aktörlerin Politikaları

Küresel güç dağılımı, Soğuk Savaş sonrası döneme kıyasla belirgin şekilde çok kutuplu bir yapıya evrilmektedir. Günümüzde ABD ile Çin arasında stratejik rekabet merkezi konumunu korurken, Rusya'nın büyük güç olarak kabul edilme ve etki sahasını genişletme arayışlarında belirginleşen revizyonist hamleleri ile AB'nin jeopolitik etkinlik arayışı uluslararası dengeleri etkilemektedir. Güney Amerika, Orta Doğu, Afrika ve Asya'da yükselen orta büyüklükteki güçler de daha bağımsız ve iddialı dış politikalar benimseyerek küresel düzlemde etki alanlarını genişletmeye çalışmaktadır. Bu bölümde, büyük güçlerin ve yükselen aktörlerin dış politika stratejilerindeki değişimler incelenmektedir.

2025'te yeniden seçilerek ikinci başkanlık dönemine başlayan Donald Trump, ABD dış politikasında radikal bir değişim başlatmıştır. Önceki on yıllarda ABD'nin benimsediği çok taraflı iş birliği ve küresel liderlik rolü, Trump yönetiminin "Önce Amerika" yaklaşımıyla büyük ölçüde terk edilmeye başlanmıştır (Patrick, 2025).

Trump yönetimi, uluslararası kurumlara ve kurallara dayalı düzene mesafeli durmakta; ABD, gücünün kullanımında geleneksel öz sınırlamaları ve sorumluluk anlayışını reddetmektedir. Bu durum, II. Dünya Savaşı sonrasında inşa edilen düzenin istikrarını sarsmış, yerleşik kurumları zayıflatmıştır. Örneğin Trump, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kuruluşlara katkı paylarını durdurarak ve yargı organlarını kilitleyerek çok taraflı ticaret sistemini işlevsiz hâle getirmektedir (Farge, 2025). Trump'ın ikinci döneminin henüz ilk aylarında aldığı kararlar, 1945'ten bu yana görülen en büyük dış politika sarsıntılarında birini oluşturmuştur. ABD, artık küresel meselelerde öncü olma iddiasını geri plana iterken yalnızca kendi dar ulusal çıkarlarına odaklanan bir tutum sergilemektedir.

2025 ilk aylarından itibaren ABD'nin özellikle Batılı müttefikleriyle ilişkileri bozulma eğilimine girmiş ve karşılıklı güven sarsılmıştır. Başkan Trump, NATO müttefiklerine savunma harcamalarını artırmaları için baskıyı sürdürmüştür (The Guardian, August 30, 2025). ABD'nin NATO'nun kolektif savunma taahhüdüne bağlı kalmayacağı algısı, Trump'ın AB'ye yönelik olumsuz açıklamaları ve AB ürünlerine kapsamlı gümrük tarifeleri koymasıyla birlikte Avrupa başkentlerinde ciddi kaygı uyandırmış ve Transatlantik iş birliğinde çatlaklar oluşturmuştur. Trump, Biden döneminde Ukrayna'ya verilen güçlü desteği azaltarak Rusya'ya daha yumuşak bir yaklaşım benimsemiştir. Ukrayna'ya yapılan askerî yardımların azaltılması ve Kiev'e Rusya ile müzakere

baskısı iddiaları, Washington ile özellikle Doğu Avrupa ülkeleri arasında görüş ayrılığı yaratmıştır. Trump'ın Kanada'yı ABD'nin 51. eyaleti olması gerektiğini söylemesi; Grönland'ı satın alma niyeti, Meksika'ya yönelik sert göç ve sınır politikaları ile ticari yaptırımları Kanada, Danimarka ve Meksika ile ABD'nin ikili ilişkilerini gerginleştirmiştir. ABD'nin en sadık müttefiki İngiltere de Trump'ın korumacı hamlelerinden muaf kalmamış; Londra, ABD'nin kapsamlı gümrük vergilerine tepki gösterirken "ticaret savaşının kimsenin çıkarına olmayacağı" uyarısında bulunmuştur (Al Jazeera, 2025). Asya'daki ABD müttefikleri Japonya ve Güney Kore, Washington'un hem güvenlik taahhütleri hem de ticari talepleri konusunda belirsizlik yaşamaktadır. Genel olarak, ABD'nin ittifak sistemine bağlılığı azalırken, müttefikleri kendi yollarını bulma arayışına girmişlerdir. Karşılıklı gümrük duvarlarının yükselmesi, siyasi açıdan sarsılmış olan Atlantik ittifakını ekonomik cephede de zora sokarak ABD-Avrupa ayrışmasını derinleştirmektedir. Avrupalı liderler, kendi güvenliklerini daha fazla üstlenme yönünde adımlar atmaya başlarken AB içinde "stratejik özerklik" arayışı ivme kazanmıştır (Angel ve Damen, 2025).

ABD'nin Asya-Pasifik stratejisi uzun dönemdir Çin'i dengelemeye odaklanmıştır. 2025 yılında bu rekabet ve dengeleme daha görünür hâle gelmiştir. Trump yönetimi Çin ile devam eden ticaret savaşını benzeri görülmemiş düzeyde tırmandırmıştır. 2025 başında ABD, Çin menşeli ithal ürünlere uyguladığı gümrük tarifelerini yükselterek yüzde 145 gibi astronomik oranlara çıkarmıştır. Pekin yönetimi misillemede bulunarak Amerikan mallarına %125'e varan vergiler koymuş ve stratejik bir hamle ile yüksek teknoloji endüstrileri için kritik önemdeki nadir toprak elementlerinin ihracatını kısıtlamıştır (The Economist, April 4, 2025). ABD Çin'i dengelemek adına Hint-Pasifik bölgesindeki askerî varlığını muhafaza etmekle birlikte Japonya, Güney Kore, Avustralya, Taylan, Filipinler ve Tayvan'ın Çin'in artan nüfuzu karşısında ABD'nin politikasının belirsizliği konusunda endişe duyduğu kıymetlendirilmektedir. Önümüzdeki dönemde de Asya-Pasifik'te yüksek gerilimli bir büyük güç rekabetinin hâkim olacağı; ABD'nin, küresel liderlik iddiasından ziyade Çin'i dengeleme ve ABD çıkarlarını koruma amacıyla hareket edeceği değerlendirilmektedir.

Trump'ın korumacı hamleleri, ABD içinde sanayileşmeyi hızlandırma ve ticaret açığını azaltma hedefleriyle gerekçelendirilmiştir. Yönetim, bu tarifelerin on yıllardır diğer ülkeler tarafından yağmalanan Amerikan ekonomisini yeniden canlandıracağını savunmuştur (Al Jazeera, April 2, 2005). Atılan adımların ardından ABD'de çelik, alüminyum gibi sektörlerde üretim ve

fiyatlar yükselişe geçmiş; ancak imalat girdi maliyetlerinin artması pek çok diğer sektörü olumsuz etkilemiştir. (Swanson, 2025) Trump yönetimi, sanayi altyapısını güçlendirme ve belirli bölgelerde istihdamı geri getirme vaadiyle bu politikalara devam edeceğini vurgulamaktadır.

Trump'ın politikasının en uç noktalarını ise Gazze'yi devralma ve burada yaşayan Filistin halkını yerlerinden ederek turizm-teknoloji şehri inşa etme, Grönland'ı satın alma, Kanada'nın ABD'ye gönüllü katılımı ve Ukrayna madenleri üzerindeki hak iddiaları oluşturmaktadır. Bu iddiaları, hazırlıksız olarak aniden yapılan çıkışlar yerine ABD'nin yeni kaynak ve pazar arayışlarına yönelik agresif adımları olarak nitelemenin yanlış olmayacağı değerlendirilmektedir.

Trump'ın uyguladığı bu agresif dış politika ve korumacı ekonomi stratejileri, küresel siyasette derin yansımalar yaratmıştır. İlk olarak, ABD'nin küresel liderlik rolünden çekilmesi ve ittifaklara mesafeli tutumu, II. Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası düzenin geleceğini belirsiz hâle getirmiştir. Geleneksel olarak Amerikan önderliğine dayanan Batı ittifakı, Trump döneminde ciddi sınamalardan geçmekte ve Avrupa başta olmak üzere müttefikler, ABD'siz bir yol haritası arayışına girmektedir. Nitekim AB, Çin, Hindistan ve Brezilya gibi aktörler, küresel yönetim boşluğunu doldurmak üzere adımlar atmaya başlamıştır. Örneğin, ABD'nin DTÖ'yü işlevsiz bırakmasına karşı Avrupa ve diğer bazı ekonomiler çok taraflı ticaret kurallarını sürdürecektir alternatif mekanizmalar üzerine görüşmektedir. Benzer şekilde, Çin kendini serbest ticaret ve iklim gibi konularda yeni lider olarak konumlandırmaya çalışmaktadır.

Özetle, Trump'ın ikinci döneminde ABD dış politikası içe kapanan ve meydan okuyucu bir karakter kazanmıştır. ABD'nin müttefiklerine yaklaşımı daha çatışmacı, rakiplerine karşı tutumu ise daha belirsiz ve sert; uluslararası ekonomiye katılımı ise kısıtlayıcı olmuştur. Bu durum, uluslararası sistemi daha parçalı, öngörülmez ve güç mücadelesine dayalı bir hâle getirmektedir. Tüm bu gelişmeler bir yönüyle XX. yüzyılın ilk yarısında bütünleşen küresel kapitalist tarihsel blokun parçalanması ve 1970'lerden itibaren hâkim olan neoliberal hegemonyanın sonuna yaklaşılması iddialarını da gündeme taşımaktadır (Robinson, 2025). Küresel liderlik boşluğunun nasıl doldurulacağı ve ABD'nin geleneksel müttefikleriyle ilişkilerinin onarılıp onarılamayacağı, önümüzdeki dönemin başlıca soruları olarak durmaktadır. Trump dönemi politikalarının etkileri, ABD'nin küresel konumunu ve dünya siyasetinin gidişatını uzun vadede şekillendirecek niteliktedir.

2025 itibarıyla küresel düzende ABD'nin başlıca rakibi konumuna yükselen Çin Halk Cumhuriyeti, dış politikasında giderek daha iddialı ve çok boyutlu bir strateji izlemektedir. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping önderliğinde Pekin, Batı merkezli düzene açık bir meydan okuma sergilemekte; kendi norm ve kurumlarını teşvik eden alternatif bir küresel vizyon sunmaktadır. Kuşak ve Yol Girişimi'nin (BRI) on yılı geride kalırken Çin, Asya, Afrika ve Latin Amerika'da altyapı yatırımlarıyla nüfuzunu derinleştirmiş durumdadır. Ayrıca Çin, son dönemde öne sürdüğü Küresel Güvenlik Girişimi (Green, Nouwens and Nouwens, 2024), Küresel Kalkınma Girişimi (Global Development Initiative) ve Küresel Uygarlık Girişimi gibi projelerle gelişmekte olan ülkelere liderlik etme arayışındadır. Jeopolitik cephede Pekin yönetimi, "tek Çin" prensibi doğrultusunda Tayvan üzerindeki baskısını artırmakta ve Güney Çin Denizi'nde askerî varlığını tahkim etmektedir (Mistry, 2025). Çin'in Rusya ile stratejik ortaklığı da pekişerek devam etmektedir. İki ülke, mevcut uluslararası düzenin kendi aleyhlerine olduğunu vurgulayarak yakın diplomatik ve ekonomik koordinasyon içine girmiştir. Ukrayna savaşında Çin, Rusya'ya diplomatik ve ekonomik olarak destek vererek Batı yaptırımlarının etkisini hafifletmiştir. Pekin'in Moskova'ya sağladığı mikroçipler, insansız hava araçları, sanayi ürünleri vb. teknolojik ve ekonomik destekler, Rus savunma sanayisinin ayakta kalmasına yardımcı olmuş ve Ukrayna'daki savaşın sürdürülmesine katkı yapmıştır (Kim vd., 2024). Bunun yanında Çin ve Rusya, ABD liderliğindeki düzene karşı söylem birliği geliştirmekte; Amerikan hegemonyasının sona erdiğini, çok kutuplu bir çağın başladığını, Batı'dan bağımsız alternatif tedarik zincirleri ve finansal mekanizmalar kurulması gerektiğini öne sürmekte, iki ülke ortak askerî tatbikatlar, ortak stratejik devriye uçuşları gerçekleştirmektedir. Çin'in 2025 sonrasındaki hedefi, ABD önderliğindeki düzende eşit düzeyde bir aktör hâline gelmek ve özellikle Asya-Pasifik'te belirleyici güç konumuna yerleşmektir. Bunun için Pekin yönetimi hem sert güç unsurlarını (büyüyen donanma gücü, nükleer caydırıcılık kabiliyetinin artırılması gibi) hem de yumuşak güç araçlarını (kalkınma yardımları, diplomasi, ticaret anlaşmaları) artırmakta ve bunları ihtiyatlı biçimde kullanmaktadır. Bununla birlikte, Çin ekonomisinde son yıllarda gözlenen yavaşlama eğilimi, yüksek borçluluk, demografik değişimler, çevresel endişeler, küresel ticaret gerginlikleri ve teknolojik rekabet karmaşık ve birbirine bağlı zorluklar ortaya koymakta, Pekin'in dış politika kaynaklarını sınırlandırmaktadır. ABD'nin başlattığı ticaret sınırlamalarının da Çin ekonomisini 2025 ve sonrasında olumsuz etkilemesi ve başa çıkılması gereken zorlukları artırması beklenmektedir. 2025'te jeopolitik iddiasını en

üst perdeden ortaya koyan, Tayvan sorununu kırmızı çizgi olarak tanımlayan ve Küresel Güney'in liderliği rolüne soyunan Çin'in bu devasa sorunlarının ele alınması stratejik planlama, radikal ekonomik reformlar ve uluslararası iş birliği gerektirmektedir. Çin'in bu karmaşık sorunları aşma becerisi, yalnızca geleceğini şekillendirmekle kalmayacak, aynı zamanda küresel ekonomiyi de etkileyecektir.

Küresel jeopolitiğin bir diğer belirleyici aktörü olan Rusya Federasyonu, 2022 yılında başlattığı Ukrayna'ya yönelik geniş çaplı işgal girişiminin ardından, uluslararası sistemde hesapları en çok değiştiren ülke konumuna gelmiştir. 2025'e gelindiğinde Rusya, Ukrayna'da yıpratma savaşını sürdürmeye çalışırken, Batı ile ilişkileri, Trump döneminde başlayan kısmi yumuşama eğilimine karşın Soğuk Savaş sonrası en düşük seviyesine inmiştir. Rusya, Ukrayna'daki savaş nedeniyle ağır ekonomik yaptırımlara maruz kalmış, AB pazarına ve yüksek teknoloji ithalat kaynaklarına erişimi zorlaşmıştır. Rusya, dış politika konseptini Mart 2023'te revize ederek (Gould-Davies, 2023) kendisini "Batı emperyalizmine karşı medeniyetçi bir güç" şeklinde tanımlamış ve Çin, Hindistan, Orta Doğu ile Afrika ülkeleriyle yakınlaşmaya başlamıştır. Putin yönetimi, Çin ile iş birliğini derinleştirmiş, Hindistan ve diğer Asya ekonomilerine rekor düzeyde indirimli petrol/doğal gaz satarak enerji pazarını yönlendirmeye çalışmıştır. 2024 yılı itibarıyla Rus ekonomisi küçülme baskısına rağmen enerji ihracatı sayesinde bütçesini finanse edebilmiş, ancak yüksek teknoloji alanında Batı yaptırımlarını Çin gibi üçüncü ülkeler üzerinden delmeye çalışmıştır. Askerî alanda ise Rusya, Ukrayna'daki savaşta gördüğü ağır kayıpları telafi etmek üzere savunma harcamalarını GSYİH'nın %4-5'i bandına yükselterek, 2023'te Rus askerî harcamasını 2021'e kıyasla %39 artırmıştır (SIPRI, 2024). Bununla birlikte uzun süreli yıpratma savaşa saplanmış olması, Rus ordusunun konvansiyonel caydırıcılığını büyük ölçüde aşındırmıştır. Bu nedenle Moskova, nükleer caydırıcılığın rolünü arttırmaya yönelik adımlar atmakta, nükleer retoriğe sıkça başvurmaktadır. 2023 yılında Rusya, son kalan ABD-Rusya silah kontrol anlaşması olan yeni START'ı askıya alarak nükleer başlıklarına dair denetimleri durdurmuştur. Ayrıca taktik nükleer silahlarını Belarus topraklarına konuşlandırma kararı almış, böylece NATO topraklarına yakın bölgede nükleer eşik belirsizliği yaratmak istemiştir (SIPRI, June 2024). Diğer yandan savaşın gidişatına bağlı olarak Rusya'nın iç politik istikrarı kırılma noktasına ulaşmıştır. 2023 ortasında Wagner paralı güçlerinin kısa süreli isyanı, Kremlin'in içeride mutlak kontrolü sağlama konusunda zorluklarla karşılaşabileceğini göstermiştir. 2025 sonrasında, eğer Ukrayna'daki çatışma dondurulmuş bir hat üzerinde

devam eder ya da Rusya kısmi bir başarı elde ederse, Kremlin bunu zafer olarak sunup konumunu kuvvetlendirmeye çalışacaktır. Cephede belirgin bir başarısızlık hâlinde, Rusya'nın iç siyaseti ve dış politikasının öngörülemez bir dönüşüme sürüklenebileceği kıymetlendirilmektedir. Her hâlükârda, Moskova yönetimi yakın gelecekte NATO'nun doğuya genişlemesini engelleme, eski Sovyet coğrafyasında nüfuzunu koruma ve çok kutuplu dünya düzeni söylemini Çinliler ileri taşıma hedeflerinden vazgeçmeyecektir. Bu doğrultuda Rusya'nın, Batı-dışı aktörlerle askerî teknolojide iş birliği, Afrika'da politik nüfuz arayışı gibi girişimlerini sürdürmesi beklenmektedir.

AB, bir yandan Rusya'nın Avrupa güvenlik mimarisine meydan okumasıyla uğraşırken, diğer yandan da ABD-Çin rekabeti arasında kendi stratejik çıkarlarını koruma çabası içindedir. 2022'de patlak veren Ukrayna Savaşı, AB üyelerini benzeri görülmemiş bir şekilde bir araya getirmiş; Moskova'ya uygulanan yaptırımlar ve Ukrayna'ya verilen siyasi-ekonomik destek, Avrupa bütünleşmesinin güvenlik boyutunu da derinleştirmiştir. NATO şemsiyesi altında Avrupa ülkeleri savunma harcamalarını önemli ölçüde artırmaktadır. 2024 itibarıyla Avrupa'nın askerî harcamaları önceki yıla göre %13 yükselerek Soğuk Savaş sonrası en yüksek seviyesine ulaşmıştır (SIPRI, 2024). Bu artış trendi, Avrupa'nın güvenlikte ABD'ye bağımlılığını azaltma ve stratejik özerklik kazanma hedefiyle de uyumludur. AB, 2022'de kabul ettiği Stratejik Pusula belgesiyle (European Union External Action) savunma iş birliğini ve ortak askerî kabiliyet geliştirmeyi hızlandırma kararı almıştır. AB içinde Macaristan ve Polonya gibi ülkelerin hukuk devleti ve yaptırımlar konusundaki ayrışmaları, zaman zaman ortak tutumu zedelemektedir. AB, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısıyla tetiklenen jeopolitik uyanışını sürdürmekte ve doğuya doğru genişleme perspektifini tartışmaktadır. AB'nin, ABD'nin içe dönmesi ve Avrupa'ya taahhütlerini azaltması nedeniyle öz savunma kapasitesini geliştirmeye yönelik adımlarını hızlandıracağı ve ticaret ile iklim gibi küresel meselelerde liderlik üstlenmeye çalışacağı değerlendirilmektedir. Çin'le ilişkiler konusunda ise AB giderek bir "ikili strateji" benimsemektedir. Buna göre; bir yandan Çin'i "ortak, rakip ve sistemik hasım" olarak tanımlamakta (European Union External Action, December, 7 2023), diğer yandan ekonomik bağımlılığı azaltmak için "risk azaltma" politikası izlemektedir. Almanya ve Fransa gibi önde gelen üyeler, Çin pazarına bağımlılığı sınırlarken tamamen kopmamaya özen gösteren bir denge peşindedir. 2025 ve sonrasında AB-Çin ilişkilerinin temelde ticaret ve yatırım eksenli ihtilaflar (adil rekabet, teknoloji transferi, insan hakları gibi) etrafında şekillenmesi beklenmektedir. AB'nin

Çin'in Rusya'ya desteğini eleştirmeye devam ederken, iklim değişikliği gibi küresel konularda diyalog kanallarını açık tutması olası görülmektedir. Bu itibarla AB'nin, 2025 ve sonrasında tüm zorluklarına karşın kendi içinde birlik ve dayanışmayı korumaya, komşu coğrafyalarda istikrar sağlamaya ve büyük güç rekabetinde etki sahibi olmaya çalışacağı değerlendirilmektedir.

Dünya siyasetinde küresel güç dağılımının çok kutuplu bir yapıya evrilmesinde, geleneksel büyük güçler dışındaki yükselen güçlerin artan rolü dikkat çekicidir. Özellikle yükselen bölgesel güçler, kendi çıkarlarını merkeze alan daha bağımsız politikalar izlemekte ve zaman zaman büyük güç rekabetinde denge politikası gütmektedir. Bu aktörler, mevcut uluslararası düzenin kendilerinin sesini yeterince duyuramadığını düşünerek BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan Çin, Güney Afrika Cumhuriyeti), Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) gibi alternatif platformlara ilgi göstermektedir. Nitekim Çin ve Rusya'nın alternatif bir güç merkezi oluşturma çabaları, Türkiye, Güney Afrika, Brezilya ve Orta Doğu'daki yönetimler dâhil birçok orta gücü kendine çekmektedir. Bu eğilimin göstergelerinden biri, BRICS ve ŞİÖ gibi oluşumların popüleritesinin artmasıdır. Ağustos 2023'teki son BRICS zirvesinde Suudi Arabistan, İran, Mısır gibi ülkelerin de aralarında bulunduğu yeni üyelerin davet edilmesi, bu örgütün kapsama alanını genişletmiştir.

Hindistan, yükselen güçler arasında özel bir konuma sahiptir. 2023 itibarıyla dünyanın en kalabalık ülkesi olan Hindistan, ekonomisini hızla büyüterek uluslararası alanda ağırlığını artırmaktadır. Yeni Delhi yönetimi, bir taraftan ABD-Japonya-Avustralya ile Dörtlü Güvenlik Diyalogu (Quadrilateral Security Dialogue-QUAD) gibi güvenlik ortaklıklarında yer alarak Çin'in Asya'daki etkisini dengelemeye çalışmakta, diğer taraftan da BRICS ve ŞİÖ gibi Çin ve Rusya'nın da bulunduğu oluşumlarda aktif rol alarak çok vektörlü bir diplomasi izlemektedir. Hindistan bu stratejik dengeleme sayesinde büyük güçler arası rekabette kendine manevra alanı açmakta; örneğin Ukrayna savaşı konusunda Batı'nın yaptırımlarına katılmayıp Rusya'dan indirimli enerji alırken aynı zamanda ABD ve Avrupa ile ticaretini sürdürmektedir. G20 Zirvesi'ne 2023'te ev sahipliği yapan Hindistan, "Küresel Güney" in sözcülüğünü üstlenerek Afrika Birliği'nin G20'ye daimi üye olarak kabul edilmesini sağlamış ve kalkınmakta olan ülkelerin borç sorunları, iklim finansmanı gibi konularını uluslararası gündeme taşımıştır (World Economic Forum, 2023).

Brezilya, uluslararası sahnede etkin bir tutum takınmakta; özellikle iklim değişikliğiyle mücadele, Amazon Ormanları'nın korunması ve küresel

eşitsizliklerle savaş gibi konularda güçlü çıkışlar yaparak kendisini normatif bir lider olarak konumlandırmaya çalışmaktadır. Ayrıca Brezilya, Ukrayna krizinde tarafsız bir arabulucu rolü üstlenmek istemiş; bu bağlamda hem Kiev hem Moskova ile diyalogunu sürdürmüştür. Brezilya'nın üyesi olduğu BRICS grubunun, 2025 itibarıyla dünya ekonomisindeki payı %30'lara yaklaşmakta olup, bu grup dolar hegemonyasına karşı ticarete yerel para birimlerinin kullanılması gibi alternatif arayışları gündeme getirmektedir.

İran, 2025'e gelindiğinde uzun süredir maruz kaldığı Amerikan yaptırımlarını aşmak için Doğu'ya yönelmiş durumdadır. Tahran, Eylül 2023'te ŞİÖ'ye tam üyeliği gerçekleştirmiş ve Suudi Arabistan ile yıllardır kopuk olan diplomatik ilişkilerini Çin arabuluculuğunda yeniden tesis etmiştir. 7 Ekim 2023'te Hamas'ın İsrail'e yönelik saldırıları sonrasında, İsrail'in ABD desteğiyle Gazze'yi işgali ve Hamas'a yönelik operasyonları ile koşut olarak Güney Lübnan'da Hizbullah, Irak ve Suriye'de İran'ın desteklediği Şii milis gruplara ve İran'ın kendi topraklarında kritik hedeflere yönelik saldırıları sonucunda İran'ın Orta Doğu'daki gücü zayıflamıştır. Kasım-Aralık 2024'te Suriye'de Esad yönetimimin devrilmesi ve Rusya'nın kuvvetlerinin büyük bölümünü geri çekmesiyle, İran'ın Orta Doğu'da on yıllarda teşkil ettiği "Direniş Ekseni" fiilen dağılmıştır. Bu gelişme, Orta Doğu'da jeopolitik dengeleri İran aleyhine çevirmiş ve, İran'ın içine kapanmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, İran'ın uranyum zenginleştirme programı konusunda Batı ile yaşadığı nükleer gerilim 2025'te de çözülememiştir ve bu durum, bölgesel güvenlik mimarisine yönelik başlıca tehditlerden biri olmaya devam etmektedir. Diğer taraftan Orta Doğu'da İsrail, Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Katar ve gücü azalmakla birlikte İran'ın ön planda olduğu yeni bir güç dengesi mücadelesinin sürmesi; bu mücadelenin Gazze'nin ve Suriye'nin geleceğinin şekillendirilmesine yansması; bu itibarla bölge dışı aktörlerden ABD, AB, Çin, Rusya ve sınırlı ölçüde Hindistan'ı bölgesel konulara değişen önceliklerle dâhil etmesi beklenmektedir.

Diğer yükselen aktörler arasında, Körfez Arap ülkeleri özellikle Suudi Arabistan ve BAE dikkat çekmektedir. Bu ülkeler, ABD'nin geleneksel ortakları olmakla birlikte, son yıllarda Çin ve Rusya ile yakın ilişkiler kurarak çok yönlü bir dış politika izlemektedir. Örneğin Suudi Arabistan, bir yandan ABD ile stratejik enerji ve savunma bağlarını korurken, diğer yandan 2023'te BRICS'e katılma yönünde adım atmış ve Çin'in arabuluculuğuyla İran'la barışmıştır.

Benzer şekilde Birleşik Arap Emirlikleri hem Amerikan F-35 uçaklarını isterken hem de Çin yapımı 5G teknolojisini ülkesinde uygulamış; ayrıca, Rusya'ya karşı yaptırımlarda esnek davranmıştır. Tüm bu örnekler, “Küresel Güney” olarak anılan geniş coğrafyadaki ülkelerin, büyük güç rekabetinde kendi çıkarlarını maksimize etmek için bloklar üstü politikalar benimsediğini göstermektedir. Bu eğilimin 2025 sonrasında da sürmesi ve uluslararası ilişkiler literatüründe “orta güçler diplomasisi” olarak bilinen olgunun daha da belirgin hâle gelmesi beklenmektedir.

2. Küresel Yönetişim Krizi ve Uluslararası Kurumlar

Küresel jeopolitiğin çalkantılı yapısı, uluslararası kuruluşları ve mevcut çok taraflı yönetim düzenini ciddi biçimde zorlamaktadır. Küresel yönetim sorununun iki boyutu bulunmaktadır. Birincisi, Trump'ın seçilmesiyle ABD siyasetinde uygulamaya konulan ve küresel ölçekte yaygınlık gösteren otoriterleşme ile sağ popülizm çılgınlığıdır. İkincisi ise küresel kurumların işlev kaybıdır.

Dünya çapında uzun süredir öncelikli konumda yer alan liberal demokrasiler, otoriter popülizmin karşısında zemin kaybetmektedir. Batı dışındaki ülkelerde ise otoriter popülizm on yıllardır iktidarda bulunmaktadır. Trump'la ABD'de devleti teslim alan otoriter popülizmin Avrupa'da da ciddi taraftar bulması, liberal çevreler tarafından şaşkınlıkla ve hayal kırıklığı ile karşılanmaktadır. Otoriter sağcı popülizm, çoğu durumda halkın korkularını, ihtiyaçlarını ve arzularını manipüle eden; genellikle karmaşık sorunlara basit ancak hatalı çözümler vaat eden, kişisel ve karizmatik liderlerin izlerini taşımaktadır. Otoriter popülizmin yükselişinin siyasi nedenlerinin başında, ülkelerin seçim sistemlerindeki temsil eksikliği gelmektedir. Bugün, Avrupa ülkelerinde halkın geneli seçim sistemini gerekli görmemekte ve bu nedenle demokrasi, kitleleri tatmin etmemektedir. Demokrasiye yönelik olumsuz bakış açısı, yozlaşmış ve yolsuzluğa bulaşmış siyasetçilerle ilişkilidir. Diğer taraftan, son on yılda dünya genelinde artan yoksulluk ve eşitsizlik olmak üzere sosyo-ekonomik sorunlar ile küresel salgın karşısında yönetsel yetersizlikler de otoriter popülizmin yükselişine katkıda bulunmaktadır. Küreselleşme, bilgi ekonomisi ve yapay zekânın etkileyici yükselişi dünyanın farklı bölgelerindeki toplumların birçok kesimini olumsuz etkilemektedir.

Kültürdeki değişimler de otoriter popülizmin yükselişine katkıda bulunmaktadır (Gillard, 2025). Demokrasilerde çeşitli marjinal toplulukların haklarında önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Ancak bu ilerlemeler, toplumlarda uzun süredir var olan geleneksel güç yapılarını zorlayarak nihayetinde tepkiye neden olmaktadır. Gerçekte bu tür gelişmeler, hegemonik sektörlerin ve grupların gücünü azaltmış; kentsel, kırsal nüfuslar arasında ve küreselciler ile milliyetçiler arasında keskin bölünmeler ortaya çıkarmıştır. Sonuçta günümüzde çoğu ülkede toplumlar sorunlar ve kimlikler temelinde kutuplaşmış ve bölünmüş durumdadır. Böyle bir ortamda büyük sorunlara yönelik günah keçisi arayışı değer kazanmaktadır. Günah keçileri arasında göçmenler, azınlıklar, farklı ideolojiler veya diğer sosyal gruplar yer almaktadır. Bu ortam, otoriter popülizmin düşmanlar yaratma ve suçlanacak bir sosyal grubu işaret etme ihtiyacını karşılamaktadır. 2023 yılı verilerine göre AB ülkeleri içinde otoriter popülizm altı ülkede (Macaristan, İtalya, Fransa, Belçika, Polonya ve Çekya) %40'ın üzerinde, ilave sekiz ülkede (Romanya, Hollanda, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Slovakya, Slovenya, Letonya, İrlanda, Estonya) ise %30'un üzerinde halk desteği almaktadır. (Epicenter, 2024). Mevcut koşullar devam ettiği sürece, otoriter popülizmin 2025 ve sonrasında da yükselişini sürdürmesi beklenmektedir. Bu dinamik, uluslararası siyasette daha çatışmacı bir döneme işaret etmektedir.

İkinci boyut yönetim kurumlarının işlevsizliğidir. II. Dünya Savaşı sonrası kurulan ve bugüne dek dünya siyasetini yönlendiren BM, IMF, Dünya Bankası, DTÖ gibi kurumlar ile AB ve Afrika Birliği gibi bölgesel iş birliği yapıları, ardışık krizler karşısında kuruluş amaçlarındaki işlevlerini yerine getirememektedir. 2020'lerde yaşanan pandemi, büyük güç mücadeleleri ve ekonomik çalkantılar, çok taraflı iş birliğinin eksik kaldığı alanları ortaya çıkarmış; reform ve dönüşüm çağrılarını kuvvetlendirmiştir.

BM sistemi, özellikle Güvenlik Konseyi yapısı gereği, büyük güç rekabetinin etkisiyle işlev kaybına uğramıştır. Suriye İç Savaşı, Rusya-Ukrayna Savaşı ve Gazze Savaşı işlev kaybına tipik örnekler teşkil etmiştir. Suriye İç Savaşı'nda Rusya ve Çin, Konsey'in tüm kararlarını veto ederken; Rusya, Ukrayna'da kendi saldırganlığı karşısında Konsey'i işlevsiz bırakmış ve uluslararası barış ve güvenliği koruma sorumluluğunu yerine getirilmesini engellemiştir. Benzer şekilde 2023 sonunda patlak veren İsrail-Filistin krizinde Konsey, ABD ve Rusya-Çin vetoları nedeniyle ateşkes çağrısı dahi yapamaz hâle gelmiştir. Bu durum, BM sistemine duyulan güveni sarsmakta ve genel olarak küresel

yönetişim açığına işaret etmektedir (Crisis group, 2024). BM Genel Sekreteri António Guterres de çok kutuplu çağın gerilimlerini yönetebilmek için küresel yönetişimde derin reformlar gerektiğini vurgulayarak, “Gelecek Nesiller Zirvesi” girişimi kapsamında bir “Gelecek Paketi” (Pact for the Future) taslağı sunmuştur (UN Press Release, 2024). Bu taslakta BM sisteminin yeniden etkinleştirilmesi, Güvenlik Konseyinde Afrika ve Latin Amerika’ya daimi koltuk verilerek temsil adaletinin artırılması ve iklim, siber güvenlik ve salgınlar gibi yeni küresel sorunlara karşı daha hazırlıklı mekanizmalar kurulması dile getirilmektedir. BM reformu konusu, büyük güçlerin çıkar çatışmaları nedeniyle yıllardır somut bir ilerleme kaydedememiştir. 2025 ve sonrasında veto yapısı değişmediği takdirde, BMGK’nin Ukrayna ve Yemen gibi yüksek profilli çatışmalarda etkisiz kalmaya devam edeceği açıktır. Bunun bir sonucu olarak çatışma çözümünde bölgesel örgütler veya ad hoc koalisyonlar alternatif mekanizmalar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda Afrika Birliğinin 2023’te G20’ye daimi üye olarak kabul edilmesi, küresel yönetişimde kapsayıcılığı artıran olumlu bir adım olarak görülmektedir.* Bununla birlikte, genel tablo itibarıyla, BM’nin kurucu ilkelerinden biri olan büyük güçler arasında kolektif güvenlik anlayışı büyük darbe almıştır; mevcut Konsey düzeni, beş daimi üyenin vetosu nedeniyle “yönetilemezlik” sorunu doğurmaktadır. Bu itibarla, BM sistemi reforme edilmezse, I. Dünya Savaşı sonrası kurulan Milletler Cemiyetinin kısa bir dönem içinde işlevsizleşmesine benzer bir riskle karşılaşmak olası görülmektedir.

ABD ve Batı etkisindeki uluslararası güvenlik mimarisinin bileşenlerinden biri olan NATO ittifakı, Rusya’nın Ukrayna’ya saldırısıyla birlikte yeniden canlanmış ve genişleme süreci ivme kazanmıştır. 2022’de başlayan savaşın ardından İsveç ve Finlandiya NATO’ya üye olmuş; bu genişleme, NATO’yu tarihsel olarak tarafsız kalan İskandinav coğrafyasına taşıyarak Rusya’nın sınırlarındaki NATO üyesi ülke sayısını artırmıştır. NATO, aynı zamanda doğu kanadındaki savunma planlarını yenilemiş; Baltıklar ve Doğu Avrupa’da birlikler konuşlandırarak Rusya’yı caydırmayı hedeflemiştir. İttifak içinde 2014 sonrası gözlemlenen harcama artışları, Ukrayna Savaşı ile daha da hızlanmış; birçok üye ülke, GSYİH’nın %2’si olan hedefini aşarak %3-4 bandına çıkmıştır (NATO News, 2024). Bu ve benzeri kolektif güvenlik adımları, Avrupa’daki güç dengelerini NATO lehine pekiştirmiştir. Ancak NATO cephesinde ufukta bazı zorluklar da belirmektedir. 2025’te Trump’ın yeniden göreve başlaması;

* The African Union has been a permanent member of the G20.

Avrupalıların kendi güvenliklerini sağlama ve savunma girişimlerini güçlendirme arayışları NATO'yu etkileyebilecek bir faktördür. NATO, 2025 sonrası yakın dönem için birlik ve dayanışmasını koruyacak bir görüntü çizmektedir. NATO bunun da ötesinde Avustralya, Japonya gibi Asya-Pasifik ortaklarıyla bağlarını güçlendirerek küresel bir güvenlik forumuna evrilme sinyali de vermektedir. Bu gelişmeler karşısında Rusya ise NATO'nun genişlemesini kendi güvenliğine tehdit olarak gördüğünü yineleyerek misilleme adımları atmıştır. Örneğin 2024 yılında Rus ordusu, tarihinin en büyük Arktik tatbikatını, "Okyanus-2024" adıyla ve 400 gemi ile 120 uçağın katılımıyla gerçekleştirmiştir (Daly, 2025). Sonuç olarak NATO'nun, 2025'i takip eden yıllarda Avrupa'da güçlendirdiği caydırıcılık rolünü koruyup koruyamayacağı, Rusya ile çatışma riskinin yönetilmesi ve üyeler arasındaki transatlantik bağın korunması konularında zorlu bir sınav vereceği kıymetlenmektedir.

Küresel yönetim krizinin bir diğer boyutu, uluslararası neoliberal ekonomik düzenin kurumsal yapılarına yönelik güven erozyonudur. Enflasyon, borç krizi ve ticaret savaşları çağında IMF, Dünya Bankası ve DTÖ, küresel kapitalist ekonomiyi düzenlemede yetersiz kalmakla eleştirilmektedir. Birçok gelişmekte olan ülke, IMF ve Dünya Bankasının karar mekanizmalarında yeterince temsil edilmediklerini ve bu kurumların koşullu kredi politikalarının kendileri için adil olmadığını dile getirmektedir. Örneğin, 2023 sonu itibarıyla düşük ve orta gelirli ülkeler bir borç krizi yaşamaktadır. Toplam küresel borç 2023'te 313 trilyon dolarla rekor seviyeye ulaşmış; özellikle gelişmekte olan ekonomiler, borç/GSYİH oranlarında rekor düzeyleri görmüştür (Rosario, 2024). Dünya Bankası verilerine göre, gelişmekte olan ülkeler 2023 yılında dış borç faizleri için 1,4 trilyon dolar harcamış; bu da kalkınma ve sosyal harcamalara ayrılacak kaynakları kısıtlamıştır (World Bank Group, 2024). Bu koşullar altında Küresel Güney ülkeleri, IMF ve Dünya Bankasından daha esnek koşullar ve kapsamlı borç yeniden yapılandırma mekanizmaları talep etmektedir. 2023'te Dünya Bankası Başkanı olarak göreve gelen Ajay Banga, iklim finansmanı ve yoksullukla mücadele hedeflerini merkeze alan reformlara girişse de sistemik sorunlar sürmektedir. Diğer yandan, Çin liderliğinde kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) ve BRICS ülkelerinin Yeni Kalkınma Bankası gibi finansman kuruluşları, geleneksel kurumlara alternatif olarak belirlemekte ve neoliberal hegemonyayı değişime zorlamakta; küresel yönetim rekabetini artırmaktadır. AB de küresel ekonomik yönetimde çok taraflı düzeni koruma çabasıdadır. DTÖ'nün işlevsiz kalan temyiz organının reforme edilmesi, karbon sınır vergisi mekanizmalarıyla küresel ticarete adil

rekabetin sağlanması ve dijital ekonomi kurallarının konması gibi alanlarda AB öncü rol üstlenmeye çalışmaktadır. Fakat Çin-ABD ticaret çekişmesi ve korumacılık eğilimleri, DTÖ'yü zayıflatmış durumdadır. 2025'te küresel ticaret sistemi, büyük ölçüde ikili ve bölgesel anlaşmalarla idare edilmektedir; DTÖ'nün küresel bir liberal ticaret muhafızı rolü gerilemiştir.

Buraya kadar ifade edilenlerden, küresel yönetim krizinin günümüzde dünyayı yöneten kurumların değişen güç dengelerine ayak uyduramadığı bir çıkmazı tanımladığını göstermektedir. Bu krizin aşılması; BM ve Bretton Woods kurumlarında temsil adaletini sağlamaktan, NATO ve AB gibi yapıların kendi iç dayanışmalarını kuvvetlendirmesine kadar çok boyutlu adımlar gerektirmektedir. Aksi hâlde, mevcut kuralların ve normların zayıflamasıyla “her koyun kendi bacağından asılır” misali bir uluslararası anarşi durumuna sürüklenme tehlikesi mevcuttur.

3. 2025 ve Sonrası Dönemde Uluslararası Barış ve Güvenliğe Yönelik Gelişmeler

Küresel yönetim krizinin en kritik boyutlarından biri silahlanma yarışı ve nükleer dengelerin bozulma eğilimidir. Bu kapsamda, silahların kontrolündeki gevşeme ve nükleer caydırıcılık mimarisindeki bozulma dikkat çekmektedir. ABD ile Rusya arasında on yıllardır yürürlükte olan silah kontrol anlaşmalarının sonuçsuz kalması, dünyanın yeniden bir nükleer silahlanma sarmalına gireceğine dair endişeleri artırmaktadır. Nükleer silahlara sahip olan ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa, Hindistan, Pakistan, İsrail ve Kuzey Kore stoklarını çeşitlendirmeye ve artırmaya çalışırken birkaç devlet de nükleer silah edinmeye çalışmaktadır (SIPRI, June 17, 2024). Ocak 2024 itibarıyla, ABD ve Rusya kullanılabilir durumdaki başlıkların çoğunluğunu elinde tutarken, Çin hızlı bir artış grafiği sergilemektedir. Çin'in, 2023 başında yaklaşık 410 olan nükleer savaş başlığı stokunu, 2024 başında 500'e çıkardığı tahmin edilmektedir. İngiltere ve Fransa sınırlı ancak modernize edilmiş cephaneliklere sahiptir. Hindistan ve Pakistan, birbirine yakın sayılarda nükleer başlık geliştirirken; İsrail, resmen kabul etmese de yaklaşık 90 başlıkla bölgesel caydırıcılık bulundurmaktadır. Kuzey Kore'nin ise sınırlı sayıda (yaklaşık 30) nükleer savaş başlığı ürettiği tahmin edilmektedir. ABD ve Rusya hâlen dünyadaki nükleer silahların yaklaşık %90'ına sahip olsa da her iki ülke de stratejik şeffaflığı azaltmış ve yeni başlıklar konuşlandırmaya yönelmiştir. SIPRI'nin 2024 Yıllığı'na

göre, 2023 yılında küresel olarak konuşlandırılmış (operasyonel) nükleer başlık sayısı net artış göstererek 3904'ten 3964'e yükselmiştir (Şekil-1).

World nuclear forces, January 2024

Country	Deployed warheads ^a	Stored warheads ^b	Military ^c stockpile		Retired ^d warheads		Total inventory ^e	
	2024	2024	2023	2024	2023	2024	2023	2024
 United States	1 770	1 938	3 708	3 708	1 536	1 336	5 244	5 044
 Russia	1 710	2 670	4 489 ^f	4 380	1 400	1 200	5 889 ^f	5 580
 United Kingdom	120	105	225	225^g	-	-	225	225^g
 France	280	10	290	290	-	-	290	290
 China	24 ^h	476	410	500	-	-	410	500
 India	-	172	164	172	-	-	164	172
 Pakistan	-	170	170	170	-	-	170	170
 North Korea	-	50	30	50ⁱ	-	-	30	50ⁱ
 Israel	-	90	90	90	-	-	90	90
Total	3 904	5 681	9 576^f	9 585	2 936	2 536	12 512^f	12 121

Kaynak: SIPRI, 2004.

Şekil 1: Dünyada Nükleer Başlıkların Ükelere Göre Dağılımı

Envanter dışına çıkarılan savaş başlıkları olmakla birlikte, kullanılmaya hazır durumdaki nükleer başlıkların sayısı her yıl artmaktadır. Bu eğilim, Soğuk Savaş sonrasında kurulan silah kontrol rejiminin dağılma riskini getirmektedir. Nükleer alandaki bu eğilim, caydırıcılık doktrinlerinde de daha tehlikeli bir döneme girildiğine işaret etmektedir. Örneğin Rusya, konvansiyonel alandaki zayıflığını telafi amacıyla nükleer eşiği düşüren söylemlerde bulunarak nükleer silaha ilk başvuran taraf olabileceğinin sinyallerini vermiştir (Kimball, 2024). Çin ise uzun süre minimum caydırıcılık doktrinini benimsemişken, son dönemlerde denizaltılara ve karadan fırlatılan kıtalararası balistik füzelere (ICBM) dayalı ikinci vuruş kapasitesini genişletmeye yönelmiş ve on yıl içinde ABD ile Rusya'ya yakın bir kıtalararası füze sayısına ulaşmayı hedeflemiştir (SIPRI, June 17, 2024). Hindistan ve Pakistan'ın da nükleer başlık envanterlerini geliştirdikleri bir ortam, bölgesel çatışmaların nükleer boyuta tırmanma riskini geçmişe göre artırmaktadır.

Nükleer silahların yanı sıra, konvansiyonel silahlanma yarışı da küresel çapta hız kazanmıştır. 2024 yılında dünya toplam askerî harcamaları, önceki

yıla göre %9,4 artış göstererek 2,7 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır (SIPRI, 2024). Bu, 1980'lerden bu yana görülen en yüksek yıllık artış oranıdır. Dünya genelinde askerî harcamaların millî gelire oranı da %2,5 seviyesine çıkmıştır. Özellikle Avrupa ülkeleri ve Orta Doğu, son on yılın en fazla harcama artışlarını yaşamıştır. Bunda Rusya-Ukrayna Savaşı ile 2023'te patlak veren İsrail-Filistin çatışmasının etkisi bulunmaktadır. Silahlanmadaki bu genel yükseliş trendi, küresel yönetişimin bozulduğu bir ortamında güvensizlik sarmalını besleyerek tehdit algılarını keskinleştirmektedir. 2025 ve sonraki dönemde, uluslararası kurumların sadece diplomatik alanda değil; silahların kontrolü ve çatışmaların önlenmesi konusunda da ciddi sınamalara maruz kalması beklenmektedir. Büyük güçler arasında asgari güven tesis edilip yeni silah kontrol mekanizmaları kurulamazsa, önümüzdeki yıllarda silahlanma yarışının hızlanarak devam etmesi ve bunun da nihayetinde çok aktörlü ve büyük çaplı bir çatışmaya zemin hazırlaması ihtimali bulunmaktadır.

Önümüzdeki dönemin çatışmalarının, birçok yönüyle öncekilerden farklılıklar göstereceği beklenmektedir. Bu kapsamda yeni nesil savaş biçimlerinin, siber saldırıların ve yoğun teknoloji kullanımının öne çıkması; çatışmalara uzay ve kutupların da dâhil edilmesi olasılığı bulunmaktadır. Öncelikle, XXI. yüzyılın teknolojik atılımları ve karmaşık jeopolitik rekabet ortamının savaş kavramını ve yöntemlerini kökten değiştirmekte olduğunu tespit etmek gereklidir. Konvansiyonel savaşlar, yerini ilan edilmemiş, belirsiz ve çok boyutlu çatışmalara bırakırken; devletler cephe savaşlarından ziyade "gri bölge" olarak adlandırılan belirsizlik alanlarında mücadele vermektedir. Bu noktada, XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan 6. Askerî Devrim'den bahsetmek gereklidir. Yüzyılımızda, endüstri toplumdan bilgi toplumuna dönüşümün bir sonucu olarak ortaya çıkan yapay zekâ ile robotik ve insansız sistemlerin savaşın kara, deniz, hava, uzay ve siber bileşenlerinde yaygın kullanımı, organizasyon yapılarının ve doktrinlerin bu değişime adaptasyonu 6. Askerî Devrim olarak adlandırılmaktadır (Champion, 2019). Bu devrim, dünyanın bütün orduları değil, daha çok askerî ve teknolojik olarak sınırlı sayıdaki büyük gücü kapsamaktadır. Takip eden bölümlerde, güncel çatışma dinamiklerini şekillendiren hibrit savaş uygulamaları, siber güvenlik tehditleri ve uzay ile kutuplardaki askerî rekabet ele alınmaktadır.

Hibrit savaş, devletlerin konvansiyonel askerî güç kullanımı ile gayri-nizami yöntemleri (siber saldırılar, dezenformasyon, ekonomik baskı, özel milis kuvvetler kullanımı gibi) bir arada uyguladığı, böylece düşmana karşı

ilan edilmemiş bir savaş yürütebildiği strateji olarak tanımlanabilir. Günümüzde Rusya Federasyonu bu yöntemin en çarpıcı uygulayıcılarından biri olarak görülmektedir. Rusya, 2014'teki Kırım ilhakı ve Donbas'taki ayrılıkçı çatışmalarda üniformasız askerler, yerel milis güçler ve yoğun propaganda ile konvansiyonel-örtülü operasyonları iç içe geçirmiştir. 2022'de Ukrayna'ya karşı girdiği geniş çaplı savaşta dahi, düzenli ordu birliklerinin yanı sıra Wagner gibi paralı asker gruplarını ve "siber sabotaj" faaliyetlerini devreye sokmuştur. Hibrit savaşlarda amaç, karşı tarafı konvansiyonel savaşa eşğini geçirmeden yıpratmak, iç cepheyi bölmek ve uluslararası toplum nezdinde kafa karışıklığı yaratmaktır. Dezenformasyon kampanyaları, bu stratejinin kilit unsurlarındandır. Özellikle sosyal medya ve geleneksel medya üzerinden, rakip ülkenin toplumunu etkileyecek yalan haberler ve propaganda yaymak, hibrit harp yürüten devletlerin sıkça başvurduğu bir yöntemdir. Rusya, Ukrayna'yı hedef alan 30'dan fazla büyük dezenformasyon kampanyası yürütmüş, NATO'nun 2023 Vilnius Zirvesi'ni itibarsızlaştırmaya yönelik yalan haber dalgası buna örnek gösterilmiştir (Bilal, 2024). Hibrit harp unsurları, yalnızca Rusya ile sınırlı olmayıp ABD, Avrupa ülkeleri, NATO, Çin, İran, Kuzey Kore dâhil hemen tüm devletler ve devlet dışı gruplar benzer teknikleri kullanmaktadır. Örneğin Çin, Tayvan'ı baskılamak amacıyla hem askerî tacizler (hava sahası ihlalleri) yapmakta hem de Tayvan kamuoyuna yönelik yoğun bir dezenformasyon ve ekonomik baskı stratejisi izlemektedir. Yine İran, bölgedeki nüfuzunu artırmak için Yemen, Lübnan, Irak gibi ülkelerde vekil milis güçler (Husi hareketi, Hizbullah vb.) kullanarak rakiplerini dolaylı yoldan yıpratmaktadır. Hibrit mücadelenin sık rastlanan bir formu olarak vekâlet savaşları artan oranda kullanım alanı bulmuştur. Önümüzdeki dönem etkili olmaya devam edeceği; büyük güçlerin veya bölgesel rakiplerin doğrudan kendi ordularını çatıştırmak yerine üçüncü ülkelerde yerel güçlere destek vererek mücadele yürüteceği değerlendirilmektedir. Hibrit savaşın bir diğer yönü, "hukuki ve siyasi gri alanları" kullanmaktır. Resmî savaş ilanı olmadığı için saldırgan devlet, genellikle eylemlerinin meşru müdafaa, terörle mücadele veya insani müdahale gibi kavramlarla örtülmesini sağlamaya çalışır. Günümüzde savaşlar ilan edilmeden yürütülebildiği gibi, savaşan tarafların kim olduğu dahi belirsiz kalabilmektedir. Bu durum, uluslararası hukukun uygulanmasını da zorlaştırmaktadır. Tarafsızlık kavramı örselenmekte, her aktör kendi haklılık söylemini dayatmaktadır. Bu da çatışmaların çözümünü güçleştiren ideolojik bir kutuplaşmayı beraberinde getirmektedir. 2025 ve sonrası için öngörü, hibrit harp tekniklerinin daha da sofistike hâle geleceği, "karanlık savaşlar

dönemi” (Sol Haber, June 1, 2007) olarak nitelenen bu dönemin devam edeceği yönündedir. Dolayısıyla uluslararası güvenlik, konvansiyonel caydırıcılığın yanı sıra hibrit tehditlere karşı dayanıklılık geliştirmeyi de gerektirmektedir.

Önümüzdeki yılların en önemli risklerden biri, siber uzayın bir çatışma alanına dönüşmesidir. Devletler ve devlet dışı aktörler, düşman olarak gördükleri ülkelerin kritik altyapılarına, devlet kurumlarına veya özel sektör ağına siber saldırılar düzenleyerek büyük tahribatlar yaratabilmektedir. Son on yılda dünya, fidye yazılımı (ransomeware) saldırılarından sosyal mühendislik taktiklerine kadar çeşitli siber tehdit türlerinin arttığına tanık olmuştur. Dijital çağ, siber suçluların istismar edebileceği yeni yollar yaratmıştır. Yapay zekâ gibi yeni teknolojilerin yükselişi, saldırganların yöntemlerinde daha sofistike hâle gelmelerini sağlamıştır.

2009-2012 yılları arasındaki belirli bir hedeften veri çalmaya odaklanan, oldukça karmaşık olan uzun vadeli saldırılar yapılırken; 2013- 2016 yılları arasında fidye yazılımı ve kurumsal elektronik postalar hedef alınmıştır. 2017- 2020 yılları arasındaki dönemde ise yapay zekâ tehditleri başlamıştır. 2021 ve 2022 yıllarında, tedarik zinciri saldırılarında ve fidye yazılımı saldırılarında önemli bir artış görülmüştür. 2021’in ilk yarısında, 2020’ini aynı dönemine göre %151’lik bir artışla 304,7 milyondan fazla fidye yazılımı saldırısı gerçekleşmiş; 2022’de “deep fake” ve sentetik kimlik dolandırıcılığı saldırıları yaygınlaşmıştır. Deepfake teknolojisi, yanlış bilgi yaymak veya sosyal mühendislik saldırıları gerçekleştirmek için kullanılabilen gerçekçi videolar veya ses kayıtları oluşturarak siber araçlar içine dâhil olmuştur. Sentetik kimlik dolandırıcılığı ise gerçek ve sahte bilgiler kullanılarak sahte kimlikler oluşturmayı içermektedir (Novikava, 2024). Deepfake teknolojisi, rakip devletler tarafından birbirlerine karşı kullanılırken; özellikle otoriter yönetimlerde siyasi rakiplere karşı da kullanılmıştır. 2024 yılında da siber saldırı faaliyetlerinde önemli bir artış yaşanmıştır. Özellikle Çin, Rusya ve İran kaynaklı gelişmiş sürekli tehdit grupları, birçok ülkede kamu kurumlarını ve kritik sektörleri hedef alan sofistike operasyonlar yürütmüştür. Örneğin 2024 başlarında, Çinli bir hacker grubu (Salt Typhoon), ABD’de büyük haberleşme şirketlerinin sistemlerine sızarak milyonlarca kullanıcının iletişim verilerini ele geçirmiştir (Özeren, 2025). Benzer şekilde Rusya bağlantılı siber casusluk faaliyetleri, Avrupa’daki bazı bakanlıkların e-posta ağlarını hedef almış; İranlı gruplar ise Orta Doğu’daki enerji altyapılarına zarar veren malware saldırıları düzenlemiştir. NATO, 2021’de ilan ettiği siber savunma politikasında, belirli

bir eşiği aşan büyük bir siber saldırının 5. madde kapsamında müttefiklerin ortak savunma hakkını tetikleyebileceğini duyurmuştur (NATO Factsheet, 2021). Ancak pratikte siber saldırıların failini kesin olarak tespit etmek güç olduğundan, bu alanda “caydırıcılık” sağlamak son derece zordur. Nitekim hibrit savaş mantığı uyarınca, saldırganlar izlerini gizleyerek veya vekil hacker gruplar aracılığıyla eylemlerini yürütmektedir. (CSIS) Siber saldırılar en çok kritik altyapılar üzerinde tahripkâr etki yaratmaktadır: Elektrik şebekeleri, enerji santralleri, su dağıtım sistemleri, hava trafik kontrolü, hastaneler gibi alanlar siber savaşın hedefi hâline gelebilir. 2015 ve 2016 yıllarında Ukrayna’nın elektrik şebekesine yapılan saldırılar (FireEye, 2016), binlerce kişinin elektriksiz kalmasına yol açmış ve siber savaşın fizikî sonuçlarını göstermiştir. 2020’lerin başında ise ABD’de “Colonial Pipeline” petrol boru hattına yapılan fidye yazılımı saldırısı, milyonlarca dolarlık zarara ve yakıt arzında aksamalara neden olmuştur (Techtarget, 2022). Bu örnekler, siber güvenliğin millî güvenliğin ayrılmaz bir parçası hâline geldiğini ortaya koymaktadır. 2025 itibarıyla yaklaşık 40 ülke, kendi bünyesinde “siber ordu” veya benzer isimlerle siber savunma birlikleri kurmuştur. (NATO CCD COE Publications: 242) Yapay zekâ destekli siber savunma ve saldırı araçlarının gelişimi, bu alandaki silahlanma yarışını hızlandırmaktadır. Öte yandan, küresel düzeyde siber alanda davranış normları oluşturma çabaları henüz başlangıç aşamasındadır. BM bünyesinde yürütülen görüşmeler, temel altyapılara saldırmama gibi bazı prensipleri ortaya koymuşsa da bağlayıcı bir anlaşma bulunmamaktadır. Siber uzayın anonim yapısı, devletleri hem büyük avantajlar sunan bir saldırı alanı hem de ciddi kırılmalıklar barındıran bir zafiyet alanı ile karşı karşıya bırakmaktadır. Dolayısıyla 2025’in dünyasında siber dirençlilik (cyber resilience), ulusların güvenlik stratejilerinde öncelikli konu hâline gelmiştir.

2025 ve ötesinin uluslararası güvenlik gündeminin dikkat çekecek konularından biri, uzayın ve kutupların askerileşmesidir. “Yüksek irtifalar” olarak adlandırılan uzay ve kutup bölgeleri, günümüzde büyük güç rekabetinin yeni cepheleridir. Uzay, Soğuk Savaş döneminden beri stratejik bir saha olsa da son yıllarda hem askerî hem ticari alanlarda çok daha büyük önem kazanmıştır. ABD’nin 2019’da Uzay Kuvvetlerini kurması ve NATO’nun uzayı beşinci operasyonel boyut olarak tanıması (NATO, 2024), bu alanda artan rekabetin göstergesidir. Uydu teknolojilerinin askerî operasyonlarda istihbarat, haberleşme, konumlama vb. kritik işlevler üstlenmesi uzayı “gözetleme ve hedefleme” açısından vazgeçilmez kılmaktadır. Ukrayna savaşında Starlink uydularının iletişim sağlaması veya uydu görüntülerinin anlık istihbarat için kullanılması,

uzayın mevcut konvansiyonel çatışmalarda bile ne kadar belirleyici hâle geldiğini göstermiştir. Bunun yanı sıra, karşı-uydu silahları (ASAT) geliştirme yarışı hızlanmıştır. Rusya, 2021’de gerçekleştirdiği bir füze testiyle kendi eski bir uydusunu vurarak uzayda binlerce parça enkaz yaratmış ve bu hareket uluslararası tepki çekmişti. 2024 yılına gelindiğinde ABD, Rusya’nın daha da gelişmiş bir anti-uydu sistemi üzerinde çalıştığını, nükleer patlama ile çalışacak bir ASAT silahı geliştirdiğini ve bunun 1967 tarihli Uzay Antlaşması’nın açık bir ihlali olacağını açıklamıştır (Kimball, 2024). Outer Space Treaty, yörüngeye nükleer veya kitle imha silahı yerleştirmeyi yasaklamaktadır; ancak Rusya’nın planının bir nükleer uzay mayını şeklinde, yörüngedeki düşman uyduları bir elektromanyetik darbe ile devre dışı bırakmak olduğu iddia edilmektedir. Çin de benzer şekilde uzayda manevra yapabilen “yakalayıcı uydular” ve lazer sistemleri geliştirerek rakip uyduları etkisiz kılma kapasitesini test etmektedir (Easley, 2025). 2025 itibarıyla uzay, fiilen silahlanmış durumdadır: ABD, Rusya ve Çin’in askerî uyduları kadar, bu uyduları hedef alabilecek sistemleri de vardır. Bu, teorik olarak bir çatışmanın uzay boyutuna tırmanabileceği anlamına gelir ki böyle bir senaryoda küresel iletişim ve ekonomi ağır zarar görebilir. Nitekim uzaydaki varlıkların (GPS navigasyonu, telekomünikasyon uyduları, meteoroloji uyduları vb.) hasar görmesi, dünya üzerinde domino etkisiyle kritik hizmetleri kesintiye uğratacaktır. Bu nedenle uzay silahsızlanma anlaşması, kritik önemdedir. Ancak bu konuda 2025 sonrasında da ilerleme sağlanması olasılığı yüksek değildir.

Özellikle Arktik / Kuzey Kutbu olmak üzere kutup bölgeleri, iklim değişikliğiyle eriyen buzullar sayesinde ekonomik ve stratejik değeri artan bir başka rekabet alanıdır. Arktik Denizi’nde buzların mevsimsel olarak erimesi, yeni deniz ticaret yollarının (Kuzey Denizi Rotası gibi) ortaya çıkmasına yol açmakta, ayrıca bölgedeki muazzam hidrokarbon ve maden rezervlerine erişimi kolaylaştırmaktadır. Rusya, dünyanın en uzun Arktik kıyı şeridine sahip ülke olarak bu gelişmeye en hazırlıklı ve avantajlı devlettir. Rusya, Sovyet döneminden kalan askerî üsleri restore etmiş; Arktik sahasında yeni radar istasyonları, havaalanları ve liman tesisleri kurmuştur. 2024 yılında Rusya Savunma Bakanlığı, Arktik koşullara özel geliştirilmiş Tornado-G roket sistemini test ettiklerini duyurarak bölgedeki askerî varlığını simgesel olarak göstermiştir. NATO kanadında ise Norveç, ABD, Kanada ve son olarak İskandinav üyele- rin katılımıyla, Arktik’te Rusya’yı dengeleme stratejisi güdülmektedir. Ekim 2024’te toplanan NATO Askerî Komite Başkanı Amiral Rob Bauer, Rusya’nın Arktik’teki askerî yığınağından ve Çin ile artan iş birliğinden duyduğu endişeyi

dile getirmiş; NATO'nun da yeni savunma planları ve tatbikatlarla Yüksek Kuzey'de güçlü bir duruş sergileyeceğini vurgulamıştır (NATO News, 2024). İttifak, özellikle Finlandiya ve İsveç'in katılımıyla Arktik'te yedi müttefike ulaşmış durumda ve bu ülkeler kutup şartlarına uygun kabiliyetlerine yatırım yapmaktadır. Arktik'te çözülmekte olan buzlar, Kuzey Buz Denizi'ni hem fırsatlar hem riskler alanı kılmaktadır. Arktik Konseyi, bölgede iş birliğini sağlamayı amaçlayan başlıca örgüttür; fakat 2022'den beri Rusya-Ukrayna Savaşı nedeniyle Arktik Konseyi faaliyetleri sekteye uğramıştır. Rusya Konsey dönem başkanlığını yürütürken diğer üyeler boykot uygulamış, bu da çok taraflı diyalogun kesilmesine yol açmıştır.

Sonuçta Arktik'te güven artırıcı önlemler azalmış, askerî hareketlilik artmıştır. Rusya 2024'te dev tatbikatlar yaparken, NATO ülkeleri de "Polar Express" gibi ortak tatbikatlarla varlık göstermiştir. Sonuç olarak, Kuzey Kutbu rekabeti 2025'in jeopolitiğinde giderek önem kazanmaktadır. Bu rekabet, bir bakıma uzay yarışının yeryüzündeki uzantısı gibidir. Yeni ulaşılan coğrafi alanların ilk kontrolünü ele almak isteyen büyük güçler, Arktik'i silahlandırmaktadır. Benzer bir durum henüz Antarktika için söz konusu olmasa da 2048'de Antarktika Antlaşması'nın maddelerinin gözden geçirileceği düşünüldüğünde uzun vadede bölgede kaynak mücadelesinin sertleşeceği senaryoları çizilmektedir. Şimdilik asıl odak, Arktik Okyanusu etrafında dönmektedir ve bölge, iklim değişikliği ile jeopolitiğin kesişim noktasında kritik bir eşik olarak görülmektedir.

4. 2025'te Küresel Ekonomik Görünüm: Enflasyon, İşsizlik ve Borç Krizinin Yansımaları

Pandemi sonrası toparlanma arayışı sürerken, büyük güçler arasındaki ticaret-siyaset gerilimleri ve enerji arz şokları, küresel ekonomiyi zorlu bir yol ayrımına getirmiştir. 2025'in ilk çeyreğinde dünya ekonomisi, bir yanda yüksek enflasyon ve resesyon korkuları, diğer yanda borç yükü altında ezilen ülkelerin krizi ile boğuşmaktadır. IMF, küresel büyümenin 2024 ve 2025 yıllarında mütevazı bir seyirde, yaklaşık %3,0-3,2 oranında kalacağını öngörmektedir (IMF, October 22, 2024). IMF'nin Ekim 2024 Dünya Ekonomik Görünüm raporu, küresel enflasyonun zirveyi geride bırakmakla birlikte hâlen hedeflerin üzerinde seyrettiğini ve 2025'te dahi ortalama %4,3 düzeyinde gerçekleşmesinin beklendiğine işaret etmektedir (IMF, October 22, 2024). Nitekim 2022'de çift haneli rakamlara çıkan enflasyon, merkez bankalarının agresif faiz artışları

sayesinde 2023'te düşüş trendine girmiş; ancak gıda ve enerji fiyatlarındaki oynaklık nedeniyle kalıcı olarak yüksek kalmıştır.

2021-2022 döneminde küresel arz-talep dengesizlikleri, tedarik zinciri sorunları ve enerji maliyetlerindeki artış, birçok ülkede enflasyonu 40 yılın zirvesine taşımıştır. Sonraki yıllarda kısmi iyileşmeler olmakla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin bir kısmı için enflasyon hâlâ ciddi bir sorundur. Enflasyonla mücadele için artan faiz oranları, işsizlik açısından karışık bir tablo yaratmıştır. 2024'te küresel ekonomide yavaşlama belirginleştikçe, şirket iflasları ve işten çıkarmalar artmaya başlamıştır. Ayrıca genç nüfustaki işsizlik, kronik yüksek seviyesini korumaktadır. Çin ekonomisinde büyümenin yavaşlaması da küresel istihdam için risk teşkil etmektedir. 2024'te Çin'de genç işsizliğinin %20'nin üzerine çıktığı ve hükümetin veri açıklamasını durdurduğu bilinmektedir.

Küresel ekonominin en kırılgan noktalarından biri, hızla büyüyen borç yüküdür. Pandemi döneminde hükümetlerin genişleyici maliye politikaları ve düşük faiz ortamı hem kamu hem özel kesimde borç düzeylerini yüksek seviyelere çıkarmıştır. IMF Küresel Borç Veri Tabanı güncellemesine göre, 2023 sonunda dünya toplam borcu yaklaşık 250 trilyon dolara ulaşmıştır ve bu, küresel GSYİH'nın yaklaşık %238'ine tekabül etmektedir (IMF, December 3, 2024). Borç krizinde esas zorluğu yaşayanlar, gelişmekte olan ülkeler olmaktadır. 2022'den itibaren büyük merkez bankalarının faiz oranlarını hızla artırması, küresel finansman koşullarını sıkılaştırmış ve döviz cinsinden borçlanmış ülkelerin yükünü ağırlaştırmıştır. Sonuçta Sri Lanka, Zambiya, Gana gibi ülkeler borç temerrüdüne düşmüş; Pakistan, Mısır gibi ekonomiler iflasın eşiğine gelmiştir. Yükselen piyasaların borç sorunu ise, G20 bünyesinde oluşturulan Ortak Borç Çerçevesi (Paris Club) gibi girişimlere rağmen hâlen çözüme kavuşmuş değildir. Dünya Bankası, düşük gelirli 50'ye yakın ülkenin yarısından fazlasının borç sıkıntısı içinde olduğunu veya yüksek risk taşıdığını raporlamaktadır. Küresel faiz oranlarının 2025'te de yüksek kalması beklendiğinden, bu ülkelerin borç servis maliyetleri de artmaya devam edecektir. Özetle, 2025 yılında küresel ekonomide enflasyonun kademeli düşüşü ve ılımlı büyüme senaryosu mümkün görünse de yüksek borç yükü ve kırılgan finansal dengeler ciddi risk unsurlarıdır. Bu itibarla, 1980'lerde görülen borç krizlerinin veya 1970'lerin stagflasyon sarmalının benzeri bir küresel ekonomik bunalım yaşanması senaryolar arasında yer bulmaktadır.

Küresel ekonomiyi ve jeopolitiği şekillendiren kilit unsurlardan biri de enerji arz güvenliği ile üretim ve tedarik zincirlerinin yapısındaki değişimlerdir.

2022’de patlak veren Rusya-Ukrayna Savaşı, onlarca yıldır oturmuş enerji ticareti akışlarını altüst ederek özellikle Avrupa için ciddi bir enerji krizine yol açmıştır. Aynı dönemde, pandemi sonrası kırılğanlıklar, küresel tedarik zincirlerinde yığılmalara ve kopmalara neden olarak pek çok sektörde üretimi sekteye uğratmıştır. 2025’e yaklaşırken dünya, enerji piyasalarında kısmi bir dengelenme sağlasa da yeni risk unsurları belirmiş; tedarik ağları ise yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Müteakip bölümde enerji arz güvenliğindeki gelişmeler ve küresel tedarik zincirlerinin dönüşümü ele alınmaktadır.

Fosil yakıtlar, hâlen dünya enerji tüketiminin büyük bölümünü oluşturmaya devam etse de coğrafi ve teknolojik değişimler enerji dinamiklerini dönüştürmektedir. AB, 2022’de Rusya’ya uygulanan yaptırımlar çerçevesinde, on yıllardır bir numaralı doğal gaz tedarikçisi olan Rusya’dan alımları hızla düşürmüştür. 2023 sonu itibarıyla AB’nin Rus gazına bağımlılığı %10’un altına inerken, ABD ve Katar gibi ülkelerden LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz) ithalatı rekor düzeyde artmıştır. Avrupa, acil önlemlerle depolarını yüksek oranda doldurarak 2022-2023 kışını atlatmayı başarmış; bunun yan etkisi olarak küresel LNG fiyatları zirve yapmış ve özellikle gelişmekte olan Asya ekonomileri yüksek fiyatlar nedeniyle enerji sıkıntısı çekmiştir. 2024’te Avrupa’daki enerji paniği hafiflerken, Asya’da Çin ve Hindistan’ın artan talebi, petrol ve gaz piyasalarını denge arayışında tutmuştur. OPEC+ ülkeleri (özellikle Suudi Arabistan ve Rusya) petrol üretiminde arz kısıntısına giderek fiyatları varil başına 80-90 dolar bandında tutmaya çalışmıştır. Enerji güvenliği bağlamında jeopolitik riskler hâlen yüksek seyretmektedir.

İran ile Batı arasında artan gerginlik, Hürmüz Boğazı üzerinden geçen petrol akışına yönelik endişeleri gündeme getirmektedir. Orta Doğu’daki istikrarsızlık (İsrail’in Gazze saldırısı) küresel petrol fiyatlarında dalgalanmalara neden olmaktadır. Bununla birlikte, küresel enerji denkleminde yenilenebilir enerji ve temiz teknolojiler her geçen yıl payını artırmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) 2024 Dünya Enerji Görünümü raporunda, 2030’a gelindiğinde dünyada elektrik üretiminin yarısından fazlasının yenilenebilir kaynaklardan geleceğini öngörmüştür (Iberdrola, 2024). Hemen her yıl güneş ve rüzgâr enerjisinde yeni kapasite eklenmekte, elektrikli araç devrimi hız kazanmakta; 2025’te satılan her dört araçtan birinin elektrikli olacağı tahmin edilmektedir. Bu dönüşüm, enerji jeopolitiğini de etkilemektedir. Petrol ve gaz zengini Orta Doğu ülkeleri, bir yandan hâlâ hidrokarbon gelirlerine dayansa da diğer yandan güneş enerjisi yatırımları ve yeşil hidrojen projeleriyle geleceğe hazırlanmaktadır.

Suudi Arabistan'ın NEOM projesi kapsamında devasa yeşil hidrojen tesisine yatırım yapması veya BAE'nin dünyanın en büyük güneş tarlalarından bazılarını kurması bu kapsamda değerlendirilebilir. Enerji geçişi, uzun vadede fosil yakıt ihracatçısı ülkelerin gelir modellerini zorlayacak olmasına karşın, kısa vadede fosil yakıtlar hâlen kritik önemdedir. Bu ikili durum, 2020'lerin enerji stratejilerinde bir denge arayışını beraberinde getirmektedir: Hem enerji güvenliğini sağlamak (yani petrol ve gaz arzını kesintisiz sürdürmek) hem de temiz enerjiye geçişi hızlandırmak. IEA'nın 2024 raporu, jeopolitik gerilimler ve bloklaşma eğilimlerinin enerji güvenliğine büyük risk oluşturduğunu; özellikle de temiz enerji teknolojilerinin tedarik zincirinde yoğunlaşan piyasa yapısının (örneğin güneş paneli üretiminin %80'den fazlasının Çin'de yapılması) yeni kırılğanlıklar yarattığını belirtmektedir (IEA, 2024).

Enerji güvenliği artık sadece petrol ve gaz akışlarına değil, kritik madenler ve temiz enerji ekipmanı arzına da bağlıdır. Lityum, kobalt, nadir toprak elementleri gibi mineraller, pil teknolojileri ve elektrifikasyon için elzemdir; bu minerallerin üretim ve işlenmesi birkaç ülkenin elinde yoğunlaşmıştır (örneğin kobaltta Kongo, lityum işlenmesinde Çin gibi). Dolayısıyla 2025'te enerjide güvenlik denklemi genişlemiştir: Hem fosil yakıtlarda arz çeşitlendirmesi yapmak hem de kritik mineral tedarik zincirlerini güvence altına almak gerekmektedir (IEA, 2024).

2025 yılı küresel ekonomisinin üretim ve tedarik zincirleri sıkıntılı bir süreç yaşamaktadır. Küreselleşmenin son 30 yılında "just-in-time" modeliyle mümkün olan en verimli hâle getirilen tedarik zincirleri, pandemi ve jeopolitik şoklarla kırılğanlıklarını ortaya koymuştur. 2020'de Çin'de fabrikaların kapanması, akabinde konteyner krizi ve gemi seferlerindeki aksamalar, üretimin birkaç merkezde yoğunlaşmasının risklerini göstermiştir. 2021-2022 boyunca yarı iletken çip kıtlığı, başta otomotiv olmak üzere birçok sektörü olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmeler, şirketleri ve devletleri tedarik zincirlerini yeniden yapılandırma arayışına yöneltmiştir. "Çin+1" stratejisi olarak adlandırılan yaklaşım, üretimin bir kısmını Çin dışında (Vietnam, Hindistan, Meksika vb.) alternatif ülkelere kaydırmayı içermektedir. ABD ile Çin arasında devam eden ticaret ve teknoloji savaşı da bu süreci hızlandırmaktadır. ABD, Çin'in gelişmiş çiplere erişimini kısıtlamak için 2022'de kapsamlı ihracat kontrolleri getirmiş, yarı iletken üretim ekipmanlarının Çin'e satışı Japonya ve Hollanda'nın da katılımıyla engellenmiştir. Buna karşılık Çin, kritik maden ihracatında (galyum ve germanyum gibi) kısıtlamalar koyarak misilleme yapmıştır. 2025 itibarıyla

küresel değer zincirleri, dost-tedarik (friend-shoring) ve yakın coğrafyaya kaydırma (near-shoring) trendleriyle yeniden şekillenmektedir. Örneğin Avrupa, tedarikte aşırı bağımlı olduğu Çin'e alternatif olarak Türkiye, Doğu Avrupa ve Kuzey Afrika'yı imalat üssü olarak değerlendirmektedir. ABD ise Meksika ve Kanada ile yeni bir entegrasyon dalgasını teşvik ederek imalat sanayini yakın coğrafyaya çekmeyi hedeflemektedir. Küresel şirketlerin %90'ının tedarik zincirlerini yeniden değerlendirdikleri ve en azından iki tedarikçili modele geçmeyi planladıkları belirtilmektedir.

Diğer taraftan özellikle stratejik ürünlerde (ilaç hammaddeleri, tıbbi malzeme, yarı iletkenler, batarya hücreleri gibi) kendine yeterlilik hedefleri, ülkelerin sanayi politikalarında ön plana çıkmıştır. Tedarik zincirlerindeki dönüşümün bir diğer boyutu ise otomasyon ve yapay zekâ kullanımıyla verimlilik artışı sağlama çabasıdır. Şirketler, insan işgücüne bağımlılığı azaltmak ve esnekliği artırmak için üretimde robotik ve yapay zekâ yatırımlarını artırmışlardır. Bu durum, istihdam yapısında değişiklikler yaratmaktadır. Yine de jeopolitik kırılma riskleri, öngörülebilir gelecekte tamamen ortadan kalkmayacaktır. Zira ABD-Çin rekabeti, yalnızca teknoloji alanında değil, dünya ticaret sisteminin genelinde bir kutuplaşma yaratma potansiyeline sahiptir. İki süper güç ayrı teknoloji ekosistemleri ve standartlar geliştirmeye yönelirse, küresel değer zincirleri de ikiye bölünebilir. Şimdiden Çin, ABD teçhizatına bağımlı olmamak için kendi yarı iletken ekipmanlarını geliştirmeye hız vermiş; ABD ise hassas tedariklerde Çin'i devre dışı bırakma planları yapmıştır. Sonuç olarak, 2025 itibarıyla küresel tedarik zincirleri daha temkinli, çeşitlendirilmiş ve bölgeselleşmiş bir yapıya evrilmektedir. Bu dönüşüm, küresel ticaret artış hızının 1990'lara kıyasla yavaş kalmasına yol açabilir; ancak sistemin şoklara karşı dayanıklılığını artıracığı umulmaktadır.

5. 2025'te Çevresel Kırılmalıklar: İklim Değişikliği, Su ve Gıda Güvenliği

İnsanlığın karşı karşıya olduğu en büyük meydan okumalardan biri, gezegenimizin doğal sistemlerinde yaşanan hızlı ve tehlikeli değişimlerdir. İklim değişikliği, artan sera gazı emisyonlarının bir sonucu olarak gezegenin ortalama sıcaklığını yükseltmekte ve aşırı hava olaylarının sıklığını ve şiddetini artırmaktadır. Bu durum, su ve gıda güvenliği üzerinde ciddi tehditler oluştururken, küresel ölçekte çevresel kırılmalıkları da derinleştirmektedir. Ayrıca, iklim değişikliğiyle doğrudan bağlantılı olarak, Arktik bölgesi gibi

daha önce jeopolitik mücadeleden nispeten uzak kalan alanlar da yeni rekabet sahaları hâline gelmektedir.

2023 yılı, modern kayıtların tutulmaya başlandığı 1850'lerden bu yana en sıcak yıl olarak tarihe geçmiştir. Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) 2023 Küresel İklimin Durumu raporuna göre, küresel ortalama yüzey sıcaklığı sanayi öncesi dönemin 1,45°C üzerindedir. Bu rekor artış, Paris Anlaşması'nda belirlenen 1,5°C eşiğine geçici de olsa çok yaklaşılması anlamına gelmektedir. 2023 yılında sera gazı konsantrasyonları, okyanus ısısı, deniz seviyesi ve buz kaybı gibi birçok gösterge de rekor seviyelere ulaşmıştır. BM Genel Sekreteri Guterres bu durumu "uyarı sirenleri her yerde çalıyor" sözleriyle nitelendirmiş,, bazı iklim rekorlarının artık sadece kırılmadığını adeta "paramparça" olduğunu ifade etmiştir (WMO, 2024). 2023 boyunca dünya genelinde görülen aşırı hava olayları bu gidişatın altını çizmektedir. Avrupa ve Kuzey Amerika, benzeri görülmemiş sıcak hava dalgalarıyla kavrulmuş; yaz aylarında Akdeniz ülkelerinde termometreler 48-50°C'yi görmüştür. Yunanistan, Kanada ve Hawaii'de devasa orman yangınları yaşanmış, Yunanistan'daki yangınlar antik Olympia bölgesine kadar yaklaşmıştır. Pakistan ve Hindistan'da öldürücü sıcaklar ve ardından muson yağmurlarının anormal seyri, milyonlarca insanı etkileyen seller yaratmıştır. Libya'da Eylül 2023'te meydana gelen Daniel Kasırgası ve aşırı yağışlar, barajların çökmesine yol açarak Derne kentinde 10 binden fazla can kaybına neden olmuştur. Kasırgalar ve tropik fırtınalar, okyanusların ısınmasına paralel olarak daha yıkıcı bir karakter kazanmıştır. 2023'te Atlas Okyanusu kasırga sezonu tahminlerin üzerinde aktivite göstermiş; Kategori 4 ve üzeri kasırgaların sayısı artmıştır. Okyanus ısısındaki endişe verici artış, 2023 yılında dünya denizlerinin %90'ının bir noktada deniz sıcak hava dalgası koşulu yaşamasıyla somutlaşmıştır (WMO, 2024). Bu durum, deniz ekosistemlerini (mercan resifleri, balık stokları vb.) olumsuz etkilediği gibi, fırtına şiddetini de artıran bir etkendir.

İklim değişikliği, kutup bölgelerini de radikal biçimde dönüştürmektedir. 2023'te Antarktika deniz buzu miktarı, ölçülmüş en düşük seviyesine inmiştir. Grönland ve Antarktik buz tabakalarının erimesi, deniz seviyesini yükseltmektedir. Halihazırda deniz seviyesi yılda ~4-5 mm yükseliyor ve bu oran, 20 yıl öncesinin iki katı hızdadır. Bu trend, özellikle ada ülkeleri ve kıyı şehirleri için uzun vadede varoluşsal tehdit anlamına gelmektedir. Küresel ısınmayı 1,5°C eşiği altında tutmak, iklim politikalarının temel hedefi olsa da 2025 itibarıyla mevcut gidişat bu hedefin kaçırılmak üzere olduğunu göstermektedir. İklim

değişikliği, sadece çevresel bir mesele olmanın ötesinde güvenlik çarpanı etkisi yaratmaktadır. Su ve gıda kıtlığı, kitlesel göç hareketleri ve kaynak rekabeti gibi sorunlar, çatışma risklerini tetikleyebilir.

Su güvenliği kapsamında, tatlı su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi; gezegenin artan nüfusu ve değişen iklim koşulları altında kritik bir meydan okumadır. BM verilerine göre, dünya nüfusunun yarısı, 2020'lerin ortasına geldiğimizde yılın en az bir ayında ciddi su kıtlığı yaşayan bölgelerde yaşamaktadır. (UNICEF) UNICEF istatistikleri, 2025 yılında dünya nüfusunun %50'sinin su sıkıntısı çekilen alanlarda yaşayabileceğini öngörmektedir (UNICEF). Hatta BM Gıda ve Tarım Örgütü FAO'nun tanımına göre mutlak su kıtlığı yaşayacak insan sayısının 1,8 milyara ulaşması beklenmektedir (UNEP News). Bu rakamlar, iklim değişikliği ve nüfus artışı trendleri devam ederse daha da kötüleşebilir. Özellikle kurak ve yarı kurak iklim kuşaklarında yer alan Orta Doğu-Kuzey Afrika bölgesi, Güney Asya'nın bazı kesimleri, Afrika Boynuzu ve Avustralya gibi bölgeler iklim değişikliği nedeniyle yağış rejimlerinde azalma ve düzensizlik yaşamaktadır. Tarım sektöründe su verimliliği düşük uygulamalar, yer altı sularının aşırı çekilmesi ve kirlilik de su arzını daraltan etkenlerdir. Su kıtlığı, pek çok bölgede jeopolitik gerilimi besleyen bir faktördür. Örneğin, Orta Doğu'da Fırat-Dicle havzası Türkiye, Suriye ve Irak arasında; Ürdün Nehri havzası İsrail, Ürdün ve Filistin arasında; Nil Nehri havzası ise Mısır, Etiyopya ve Sudan arasında uzun yıllardır anlaşmazlıklara sebep olmaktadır. 2023 yılında Etiyopya'nın Büyük Rönesans Barajı'nı doldurmaya devam etmesi, Mısır'la arasındaki gerilimi tırmandırmıştır (BBC News, September 13, 2023). Orta Asya'da Tacikistan-Kırgızistan ile Özbekistan-Türkmenistan arasında su kullanımı, çözülememiş bir sorundur (*Journal of Cleaner Production* 378, 2022).

İklim değişikliği, çatışmalar ve ekonomik şoklar, küresel gıda güvenliğinde son yıllarda kaydedilen ilerlemeyi tersine çevirmiştir. FAO tarafından yayımlanan 2024 Dünya Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu raporuna göre, 2023 yılında dünyada 733 milyon insan aşırı açlık çekmiştir. Bu, küresel nüfusun yaklaşık dokuzda birine denk gelmekte ve 2019'a kıyasla 150 milyon civarında ek aç insan anlamına gelmektedir. Özellikle Sahra-altı Afrika'da her 5 kişiden 1'i yetersiz beslenmektedir (WHO News, 2024). Küresel açlık oranları artışının başlıca sebepleri arasında çatışmalar, ekonomik durgunluklar ve iklim kaynaklı afetler sayılabilir. BM Genel Sekreteri Guterres, Şubat 2024'te BM Güvenlik Konseyine hitaben yaptığı konuşmada, dünyada eşi benzeri görülmemiş bir gıda

krizi yaşandığını ve bunun milyonlarca insan için tam bir cehennem yarattığını, iklim ve çatışmanın akut gıda güvensizliğinin başlıca nedeni olduğunu vurgulamıştır (UN Press Release, February 13, 2024). Dünyada gıda sorununu en şiddetli yaşayan ülke Güney Sudan'da nüfusun yüzde 83'ü, Somali'de yüzde 77'si; Nijerya, Hindistan, Pakistan, Madagaskar, Burundi, Orta Afrika Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi ve Sierra Leona nüfusların yarısından fazlası aşırı açlık yaşamaktadır. yaşamaktadır (SAPA, January 11, 2025). Doğal afetler de gıda arzını sekteye uğratmıştır. 2023'te tarihî kuraklıklar, Kanada ve Rusya gibi büyük üreticilerin buğday rekoltelerini düşürmesi, açlık krizinin derinleşmesine yol açmıştır. Pakistan ve Çin'de yıkıcı seller ekili alanları yok etmiştir. Bütün bunlar hububat ve yağlı tohum gibi temel emtia fiyatlarını oynak tutmuştur. Bu da yoksul ülkelerin ithalata dayalı gıda teminini zorlaştırmaktadır.

Rusya-Ukrayna Savaşı, hububat arzı ve fiyatlaması üzerinde yıkıcı etki yaratmıştır. 2022'de varılan Karadeniz Tahıl Girişimi gibi anlaşmalar, Ukrayna ve Rusya'nın hububat ile gübre ihracatının sürmesine bir süre katkı sunmakla birlikte; Rusya'nın Temmuz 2023'te anlaşmadan çekilmesiyle Karadeniz üzerinden Ukrayna tahıl sevkiyatı neredeyse durma noktasına gelmiştir. Bu durum, özellikle Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da buğday ithalatına bağımlı ülkeleri zorlanmıştır.

Uluslararası toplum, gıda krizine karşı bazı adımlar atmaya çalışmaktadır. 2021'de kurulan Gıda ve Enerji Küresel Krizi Müdahale Grubu (GCRG), acil müdahale mekanizmaları geliştirmeye çalışmıştır. G7 ülkeleri Küresel Güney'e tarımsal dayanıklılık sağlamak için yardım paketleri açıklamış, ancak bunlar yapısal sorunları çözmekten uzak kalmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında yer alan "Sıfır Açlık" hedefinden dünya şu an oldukça uzaktır. BM raporları mevcut trendin devamı hâlinde 2030'da dahi yaklaşık 600 milyon insanın kronik açlık çekeceğine işaret etmektedir. Bu nedenle iklim eylemi ile gıda güvenliği politikalarını bir arada ele almak hayati önemdedir. Örneğin iklime dayanıklı tarım tekniklerinin yaygınlaştırılması (kuraklığa dayanıklı tohumlar, sulama verimliliği, erken uyarı sistemleri vb.) ve küçük çiftçilerin desteklenmesi kritik adımlardır. Aksi takdirde gıda güvensizliği, çatışma ve göç gibi zincirleme sorunları tetiklemeye devam edecektir.

Sonuç

2025 itibarıyla uluslararası sistem, Soğuk Savaş sonrası dönemde inşa edilen liberal kurallı düzenin sarsıldığı, çok kutupluluğun belirsiz bir dengeyle

serpildiği, büyük güçler arasında güvensizliğin sistemik hâle geldiği bir döneme girmiştir. ABD'nin küresel liderlik pozisyonundan geri çekilme eğilimi, Donald Trump'ın ikinci başkanlık döneminde daha görünür ve radikal hâle gelmiş; bu durum, hem transatlantik ittifakın yapısal bütünlüğünü zedelemiş hem de müttefiklerin kendi stratejik özerkliklerini inşa etme arayışlarını hızlandırmıştır. Bu gelişme, yalnızca Batı içindeki ilişkileri değil, aynı zamanda Batı dışı aktörlerin kendi aralarında kurduğu alternatif bölgesel veya tematik iş birliği ağlarının da önünü açmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin yükselişi ve kendi normatif sistemini teşvik eden dış politikası, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda stratejik ve ideolojik düzlemde de Batı'nın liderlik iddiasına meydan okumaktadır. Tayvan, Güney Çin Denizi, Kuşak ve Yol Girişimi ve BRICS gibi platformlar üzerinden Çin'in hem bölgesel hem küresel düzeyde ağırlığını artırma çabaları, ABD ile olan rekabeti yapısal ve kalıcı hâle getirmektedir. Çin'in Rusya ile olan yaklaşması, alternatif bir dünya düzeninin temellerini şekillendirme yönünde iş birliği dinamiklerini güçlendirmektedir.

Rusya Federasyonu ise Ukrayna savaşında yıpranmasına rağmen, güvenlik politikalarını nükleer caydırıcılık ve revizyonist söylemlerle tahkim etmeye devam etmektedir. Batı ile bağlarını büyük ölçüde koparan Moskova, Çin başta olmak üzere Küresel Güney ile ilişkilerini çeşitlendirerek stratejik bir yeniden konumlanma sürecine girmiştir. Rusya'nın Arktik, Orta Asya ve Afrika'daki faaliyetleri, yalnızca klasik askerî genişleme değil aynı zamanda enerji ve kaynak diplomasisi stratejisinin de bir uzantısıdır. Kremlin, eski Sovyet coğrafyasındaki nüfuzunu korumak için askerî, siyasi ve ekonomik tüm araçları seferber etmeye devam etmektedir.

AB, bu süreçte küresel istikrarsızlık karşısında stratejik özerklik ve savunma kapasitesini artırma hedefiyle hareket etmektedir. Ancak iç dinamiklerdeki parçalanmalar, aşırı sağın yükselişi, hukuk devleti krizleri ve göç yönetimi gibi sorunlar, birliğin bütüncül strateji üretme kapasitesini zorlamaktadır. Buna karşın AB'nin yeşil dönüşüm, karbon politikaları ve dijital düzenlemeler gibi alanlarda küresel standartlar koyma çabası, uluslararası sistemde normatif güç olma iddiasını sürdürmesine olanak tanımaktadır.

Yükselen aktörler –Hindistan, Brezilya, Türkiye, Körfez ülkeleri– kendi dış politika ve ekonomi stratejilerini çok vektörlü ve esnek bir biçimde yürütmektedir. Bu aktörler, büyük güç rekabetinden kendileri için stratejik fırsatlar üretme çabasıdadır. Özellikle Hindistan'ın çok taraflı platformlardaki liderlik

arayı, Türkiye'nin Orta Doğu, Kafkasya ve Afrika'daki rol arayışı, Körfez ülkelerinin Çin ve ABD arasında denge politikası geliştirmesi, bu yönelimin örnekleridir. Bu çerçevede, orta büyüklükteki güçlerin "dengeleyici aktör" rolü üstlenmeleri ve büyük güçlerin rekabetinden fayda üretmeleri olasıdır.

Uluslararası yönetim krizi ise büyük güç rekabetinden bağımsız düşünülemez. BM Güvenlik Konseyinin karar alma kapasitesindeki tıkanıklık, IMF ve Dünya Bankasının temsil adaleti sorunu, DTÖ'nün etkinlik kaybı gibi göstergeler, mevcut çok taraflı sistemin büyük ölçüde işlevsiz hâle geldiğini göstermektedir. NATO'nun genişlemesiyle yeniden güç kazanmasına karşın, ittifakın geleceği yine de ABD iç siyasetine ve transatlantik uyumun korunup korunamayacağına bağlıdır. Siber güvenlik, iklim krizi, enerji güvenliği ve nükleer silahların kontrolü gibi konularda küresel çözüm üretme mekanizmaları yetersiz kalmaktadır.

Güvenlik ortamı, konvansiyonel tehdidin ötesine geçerek hibrit savaş, siber tehditler, dezenformasyon, uzayın ve kutupların askerileşmesi gibi yeni sınamalara evrilmiştir. 6. Askerî Devrim olarak tanımlanan teknolojik ve doktrinsel dönüşüm, yalnızca savaşın özelliklerini değil aynı zamanda devletlerin stratejik hesaplarını da değiştirmektedir. Artık devletler sadece sınırlarını değil, enerji altyapılarını, bilgi sistemlerini ve toplumsal bütünlüklerini koruma sorumluluğu altındadır. Bu, çok boyutlu güvenlik anlayışını zorunlu kılmakta ve klasik caydırıcılık teorilerini geçersiz hâle getirmektedir.

Küresel ekonomi ise yapısal kırılmalıklarla iç içedir. Borç krizleri, yüksek enflasyon, istihdam sorunları ve tedarik zinciri kopuklukları, 2025 itibarıyla küresel ekonomik yönetimde yeni bir paradigma ihtiyacını gündeme taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin borç ödeme kapasiteleri düşmekte, sosyal harcamalar kısılmakta ve ekonomik eşitsizlik artmaktadır. Aynı zamanda yeşil dönüşüm, dijital ekonomi ve enerji arz güvenliği gibi yapısal dönüşümler, ekonominin yalnızca büyüme odaklı değil, daha sürdürülebilir ve dirençli bir modele evrilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu koşullar altında Türkiye, jeopolitik konumu, çok yönlü dış politika kapasitesi ve bölgesel krizlerdeki rolüyle dikkat çeken bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Türkiye için hem riskler hem fırsatlar söz konusudur. ABD'nin bölgeden çekilme eğilimi, Rusya'nın zayıflaması, Çin'in Batı Asya'ya artan ilgisi ve Orta Doğu'da yaşanan dönüşümler, Ankara'nın stratejik seçeneklerini artırmakla birlikte, yeni yükümlülükler de getirmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin, çok yönlü ittifak politikası, bölgesel güç projeksiyonu ve kurumsal

reformlara dayanan ekonomik istikrar stratejileriyle bu yeni döneme uyum sağlaması elzemdir.

Sonuç olarak, “Nasıl bir dünya” sorusunun 2025 için cevabı: daha parçalı, öngörülmesi zor fakat iş birliği ihtiyacının her zamankinden acil olduğu bir dünyadır. Karamsar senaryoda, büyük güçler arası çekişmeler ve bölgesel krizler kontrolsüz biçimde tırmanır, uluslararası sistemin çatışmaları önleme kapasitesi iyice zayıflayabilir. Buna karşılık, iyimser senaryoda ülkeler son yıllardaki krizlerden çıkarılan derslerle küresel iş birliğini yeniden canlandırmayı başarabilir. İklim değişikliğiyle mücadele, salgınlara hazırlık, nükleer silahların kontrolü veya düzensiz göç gibi hiçbir ülkenin tek başına çözemeyeceği sorunlar ancak kolektif eylemle yönetilebilir. 2025 ve sonrasında dünya siyasetinde mevcut eğilimlerin derinleşerek sürmesi beklenirken, bu eğilimlerin yol açtığı meydan okumalara karşı yeni yönetim çözümleri üretmek şarttır. Çok taraflı kuruluşların reforme edilmesi, bölgesel inisiyatiflerin güçlendirilmesi ve devletlerin sorumlu liderlik göstermesi hâlinde, içinde bulunduğumuz çalkantılı geçiş döneminden daha istikrarlı bir küresel düzene evrilmek mümkün olabilecektir. Aksi takdirde, uluslararası ilişkilerde “her koyunun kendi bacağından asıldığı” bir neo-merkantilist ve çatışmacı dönemin kronik krizlerle karakterize olacağı açıktır. Dünyanın 2025’te karşı karşıya olduğu tablo, devletlere hem uyarı hem de fırsat sunmaktadır: Uyarı, mevcut gidişatın sürdürülemez oluşudur; fırsat ise iş birliği ve reform iradesi gösterilirse daha barışçıl, adil ve dirençli bir küresel düzen inşa etme şansının hâlâ bulunmasıdır. Bu bilinçle hareket edilmesi, değişen küresel jeopolitikte insanlığın ortak geleceğini güvence altına almanın yegâne yoludur.

Kaynakça

- “A historic moment: Donald Trump unveils sweeping reciprocal tariffs,” Al Jazeera, April 2, 2005.
- “A Strategic Compass For Security and Defence,” European Union External Action, <https://www-eeas-europa-eu.translate.google/eeas/>
- Angel, Suzana Elena, Mario Damen, “The future European security architecture: Dilemmas for EU strategic autonomy,” Think Tank European Parliament, March 12, 2025, [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2025\)765785](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2025)765785)
- “As shortages mount, countries hunt for novel sources of water,” UNEP News, <https://www.unep.org/news-and-stories/story/shortages-mount-countries-hunt-novel-sources-water#:~:text=UNEP%20www,thirds>
- Blessing, Jason, “The Global Spread of Cyber Forces, 2000–2018,” NATO CCD COE Publications, s.242. https://ccdcoe.org/uploads/2021/05/CyCon_2021_Blessing.pdf

- Bilal, Arsalan, "Russia's hybrid war against the West," NATO Review, April 26, 2024, <https://www.nato.int/docu/review/articles/2024/04/26/russias-hybrid-war-against-the-west/index.htm#:~:text=Russia%27s%20hybrid%20war%20against%20the,it%20sees%20as%20its%20nemesis>
- "Büyükant'tan 'işler değişti' itirafı," Sol Haber, Haziran 1, 2007, <https://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=11337>
- Champion, Jerry Wayne, "The Sixth Military-Revolution: Warfare in The Fourth Industrial Revolution," U.S. Army Command and General Staff College Master's Thesis, June 14, 2019, <https://apps.dtic.mil/sti/citations/AD1105017>
- "China Diplomacy," Global Development Initiative, <http://en.chinadiplomacy.org.cn/gdi/index.shtml>
- "China hits back hard against Trump's tariffs," The Economist, April 4, 2025.
- "Climate Action Can Help Fight Hunger, Avoid Conflicts, Official Tells Security Council, Urging Greater Investment in Adaptation, Resilience, Clean Energy," UN Press Release, February 13, 2024, <https://press.un.org/en/2024/sc15589.doc.htm#:~:text=Further%2C%20droughts%20in%20the%20Panama,the%20Summit%20of%20the%20Future>
- "Climate change indicators reached record levels in 2023," WMO, March 19, 2024, <https://wmo.int/news/media-centre/climate-change-indicators-reached-record-levels-2023-wmo#:~:text=%E2%80%9CSirens%20are%20blaring%20across%20all,General%20Ant%3%B3nio%20Guterres>
- "Cyber Attacks on the Ukrainian Grid: What You Should Know," FireEye, 2016. <https://www.almendron.com/tribuna/wp-content/uploads/2020/12/fe-cyber-attacks-ukrainian-grid.pdf>
- Daly, Jess, "How Russia is Preparing for War in the Arctic," United24, March 11, 2025. <https://united24media.com/war-in-ukraine/how-russia-is-preparing-for-war-in-the-arctic-6622#:~:text=In%202024%2C%20Vladimir%20Putin%20ordered,as%2012%20planes%20and%20helicopters>
- "Developing Countries Paid Record \$1.4 Trillion on Foreign Debt in 2023," World Bank Group, December 3, 2024, <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/12/03/developing-countries-paid-record-1-4-trillion-on-foreign-debt-in-2023#:~:text=International%20Debt%20Report%202024%20,year%20high%20in%202023>
- Easley, Mikayla, "China practicing on-orbit 'dogfighting' tactics with space assets, Gen. Guetlein says," Defenses Coop, March 18, 2025, <https://defensescoop.com/2025/03/18/china-dogfighting-space-satellites-gen-guetlein/#:~:text=China%20practicing%20on,that%20destroyed%20another%20Russian%20satellite>
- "EU-China Relations factsheet," European Union External Action, December 7, 2023, https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-china-relations-factsheet_en
- "Falling Private Debt—Launch of the 2024 Vintage of the IMF Global Debt Database," IMF, December 3, 2024, <https://www.imf.org/en/News/Seminars/Conferences/2024/12/03/update-of-the-IMF-global-debt-atabase#:~:text=The%20latest%20update%20of%20theshare%20of%20GDP%2C%20global>
- Farge, Emma, "US pauses financial contributions to WTO, trade sources say," Reuters, March 28, 2025, <https://www.reuters.com/world/us-suspends-financial-contributions-wto-trade-sources-say-2025-03-27/>

- Gilliard, Alexandra, "Democracy in the Shadow of the Global Rise in Authoritarian Populism," Harvard Carr-Ryan Center for Human Rights, February 6, 2025, <https://www.hks.harvard.edu/centers/carr-ryan/our-work/carr-ryan-commentary/democracy-shadow-global-rise-authoritarian-populism>
- Gould-Davies, Nigel, "Russia's new foreign-policy concept: the impact of war," IISS, April 6, 2023, <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2023/04/russia-new-foreign-policy-concept-the-impact-of-war/>
- Green, Erik, Meria Nouwens, Veerle Nouwens, "The Global Security Initiative: China's International Policing Activities," IISS, October 24, 2024, <https://www.iiss.org/research-paper/2024/10/the-global-security-initiative-chinas-international-policing-activities/>
- "Hunger numbers stubbornly high for three consecutive years as global crises deepen: UN report," WHO News, July 24, 2024, <https://www.who.int/news/item/24-07-2024-hunger-numbers-stubbornly-high-for-three-consecutive-years-as-global-crises-deepen--un-report#:~:text=Regional%20trends%20vary%20significantly%3A%20the,Caribbean%2C%20and%20most%20African%20subregions>
- "IEA World Energy Outlook 2024: The International Energy Agency heralds the 'Age of Electricity'," Iberdrola, <https://www.iberdrola.com/sustainability/energy-transition/iea-world-energy-outlook#:~:text=IEA%20World%20Energy%20Outlook%202024,sources%20before%20the%20year%202030>
- Kerner, Sean Michael, "Colonial Pipeline hack explained: Everything you need to know," Techtargget, April 26, 2022, <https://www.techtargget.com/whatis/feature/Colonial-Pipeline-hack-explained-Everything-you-need-to-know>
- Kim, Patricia M., Aslı Aydıntaşbaş, Angela Stent, Tara Varma, "The China-Russia relationship and threats to vital US interests," Brookings, December 16, 2024, <https://www.brookings.edu/articles/the-china-russia-relationship-and-threats-to-vital-us-interests/#:~:text=China%20has%20also%20undercut%20efforts,The%20two%20states%20are>
- Kimball, Daryl G., "Russia Revises Nuclear Use Doctrine," Arms Control Association, December 2024, <https://www.armscontrol.org/act/2024-12/news/russia-revises-nuclear-use-doctrine>
- Kimball, Daryl G., "U.S. Warns of New Russian ASAT Program," Arms Control Association, March 2024, <https://www.armscontrol.org/act/2024-03/news/us-warns-new-russian-asat-program#:~:text=Russia%20is%20pursuing%20a%20new,according%20to%20Biden%20administration%20officials>
- Mistry, Taasha, "China's Influence Operations in the South China Sea and the Global South as a Means of Power Projection," Modern Diplomacy, February 15, 2025, <https://moderndiplomacy.eu/2025/02/15/chinas-influence-operations-in-the-south-china-sea-and-the-global-south-as-a-means-of-power-projection/>
- "NATO's approach to space," NATO, March 21, 2024. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_175419.htm
- "NATO will defend Allied interests in the Arctic says Chair of NATO Military Committee," NATO News, October 21, 2024, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_229940.htm#:~:text=In%20his%20keynote%20speech%20for,also%20praised%20closer%20Nordic%20Defence

- “NATO will defend Allied interests in the Arctic,” says Chair of NATO Military Committee,” NATO News, January 21, 2024, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_229940.htm#:~:text=his%20concerns%20about%20Russia%E2%80%99s%20continued,also%20praised%20closer%20Nordic%20Defence
- “NATO Cyber Defence,” NATO Factsheet, April 2021, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2021/4/pdf/2104-factsheet-cyber-defence-en.pdf
- Novikava, Anastasiya, “The evolution of cyber threats: looking back over the past 10 years,” NordLayer, July 4, 2024, <https://nordlayer.com/blog/evolution-of-cyber-threats-over-10-years/>
- Özeren, Sila, “The Major Cyber Breaches and Attack Campaigns of 2024,” Picus, January 6, 2025, <https://www.picussecurity.com/resource/blog/the-major-cyber-breaches-and-attack-campaigns-of-2024#:~:text=Salt%20Typhoon%20Exposes%20the%20Cost,Patching%20for%20Nine%20Telecommunications%20Giants>
- Patrick, Stewart, “Trump Has Launched a Second American Revolution. This Time, It’s Against the World,” Carnegie, March 18, 2025, <https://carnegieendowment.org/emissary/2025/03/trump-foreign-policy-second-american-revolution-nato-un?lang=en>
- Robinson, William I., “The Global Fascist Project: Crisis, Control, and the Struggle From Below,” April 23, 2025, Z Article, <https://againstthecurrent.org/the-global-fascist-project-crisis-control-and-the-struggle-from-below/>
- “Role of nuclear weapons grows as geopolitical relations deteriorate—new SIPRI Yearbook out now,” SIPRI, June 17, 2024, <https://www.sipri.org/media/press-release/2024/role-nuclear-weapons-grows-geopolitical-relations-deteriorate-new-sipri-yearbook-out-now#:~:text=Notably%2C%20there%20>
- “Role of nuclear weapons grows as geopolitical relations deteriorate—new SIPRI Yearbook out now,” SIPRI, June 17, 2024. <https://www.sipri.org/media/press-release/2024/role-nuclear-weapons-grows-geopolitical-relations-deteriorate-new-sipri-yearbook-out-now#:~:text=The%20nine%20nuclear,capable%20weapon%20systems%20in%202023>
- Rosario, Jorgelina Do, “Global debt hits new record high at \$313 trillion,” Reuters, February 21, 2024, <https://www.reuters.com/business/global-debt-hits-new-record-high-313-trillion-iif-2024-02-21/#:~:text=%22Around%2055,in%202023>
- “Secretary-General Urges Statesmanship to End Geopolitical Deadlock, Warning Humanity ‘Ever Closer to a Great Fracture’,” UN Press Release, January 3, 2024, <https://press.un.org/en/2024/ga12579.doc.htm#:~:text=Concerned%20by%20climate%20crisis%2C%20overstretched,focused%20on%20reaching%20development>
- “Significant Cyber Incidents,” CSIS, <https://www.csis.org/programs/strategic-technologies-program/significant-cyber-incidents#:~:text=Significant%20Cyber%20Incidents%20, stolen%20from%20South%20Asian>
- Swanson, Ana, “Trump Will Impose Tariffs on Steel and Aluminum on Monday,” The New York Times, February 9, 2025.
- “Ten Challenges for the UN in 2024-2025,” Crisis Group, September 10, 2024, <https://www.crisisgroup.org/global/sb12-ten-challenges-un-2024-2025#:~:text=Ten>

- “The Authoritarian Populism Index-2024,” Epicenter, April 16, 2024, <https://www.epicenternetwork.eu/publications/timbrow-authoritarian-populism-index-2024/>
- “The African Union has been made a permanent member of the G20 – what does it mean for the continent?,” World Economic Forum, September 14, 2023, <https://www.weforum.org/stories/2023/09/african-union-g20-world-leaders/#:~:text=The%20African%20Union%20,voice%20on%20key%20global%20issues>
- “The G20 Common Framework for Debt Treatments beyond the DSSI,” Paris Club, <https://club-deparis.org/en/communications/page/common-framework>
- “Top 10 Countries with Highest Poverty Rate in the World in 2025,” SAPA, January 11, 2025, <https://sapa-usa.org/countries-with-highest-poverty-rate/#:~:text=In%202025%2C%20the%20global%20poverty,the%20urgent%20need%20for%20action.>
- “Transcript of World Economic Outlook-October 2024 Press Briefing,” IMF, October 22, 2024, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2024/10/22/>
- “Trends in World Military Expenditure,” SIPRI, 2024, <https://www.sipri.org/publications/2025/>
- “World Energy Outlook-2024: Executive Summary,” IEA, <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2024/executive-summary>
- “UK PM blasts incoming US tariffs,” Al Jazeera, 2.4.2025.
- Wang, Xuanxuan, Yaning Chen, Gonghuan Fang, Zhi Li, Yongchang Liu, “The growing water crisis in Central Asia and the driving forces behind it,” *Journal of Cleaner Production* 378, no.10 (2022), <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652622041464>
- “Water scarcity,” UNICEF, <https://www.unicef.org/wash/water-scarcity#:~:text=,be%20living%20in%20areas%20of>
- “Why is Egypt worried about Ethiopia’s dam on the Nile?,” BBC News, September 13, 2023, <https://www.bbc.com/news/world-africa-66776733>
- “Xi proposes Global Civilization Initiative,” CGNT, March 15, 2023, <https://news.cgtn.com/news/2023-03-15/Xi-proposes-Global-Civilization-Initiative-1icgxtDI3Go/index.html>
- “100 days of Trump,” Guardian, April 30, 2025, <https://www.theguardian.com/us-news/ng-interactive/2025/apr/29/trump-100-days-president#:~:text=%E2%80%98The%20EU%20was%20invented%20to,screw%20us%20over%E2%80%99>

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DEĞİŞEN GÜVENLİK KAVRAMI

Prof. Dr. Bilal KARABULUT

Giriş

Güvenlik, uluslararası ilişkiler disiplininin en temel konularından biridir. Dış politika ve uluslararası ilişkilerle ilgili gündem, büyük ölçüde güvenlikle doğrudan bağlantılıdır. Savaşlar, terörizm ya da güvenliğin askerî olmayan boyutları (enerji güvenliği ve siber güvenlik gibi alanlar) uluslararası ilişkilerin omurgasını oluşturmaktadır.

Uluslararası güvenlik bağlamında odaklanılan konular, geçmişe kıyasla önemli ölçüde değişim göstermiştir. Günümüzde güvenlik hem genişleyen hem de derinleşen bir süreç içerisinde. Devletler, ulusal güvenliği koruyabilmek için asker, jandarma ve polis gibi klasik araçların ötesine geçmek zorundadır. Güvenlik çok boyutlu hâle gelmiştir: çevre güvenliği, enerji güvenliği, ekonomi güvenliği, siber güvenlik gibi alanlar artık aynı derecede önemlidir.

Günümüzde, soyut olgu ve olayların, somut olanların önüne geçtiği yeni bir güvenlik anlayışı şekillenmektedir. Bu soyut olgu ve olayların nasıl analiz edeceği meselesi ise ayrı bir önem taşımaktadır. Burada analiz süreci daha da zorlaşmaktadır; çünkü bilimsel çalışmalarda analiz yapabilmek için elimizde mutlaka verilere ihtiyaç vardır. Ancak bu sayede sonuçlara ve bulgulara ulaşılabilir. Bu noktada, özellikle Kopenhag Güvenlik Çalışmaları Ekolü'nün öne çıkardığı "kimlik güvenliği" kavramı devreye girmektedir. Bu ekol, toplumların kimliklerini analiz etmeye çalışmaktadır. İşbu çalışmada, uluslararası ilişkilerde değişen güvenlik kavramı üzerinde durulacaktır.

1. Güvenlik Kavramı

Güvenlik, uluslararası ilişkiler disiplininin en temel konularından biridir. Nitekim dış politika ve uluslararası ilişkilerle ilgili gündemin büyük ölçüde güvenlikle doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir. Savaşlar, terörizm ya da güvenliğin askerî olmayan boyutları (enerji güvenliği, siber güvenlik gibi alanlar) uluslararası ilişkilerin omurgasını oluşturmaktadır.

Siyasi tarihe bakıldığında; tarihsel kırılma noktaları, önemli konferanslar ya da uluslararası örgütlerin kuruluş süreçlerinin çoğu zaman savaşlar sonrasına denk geldiği rahatlıkla görülebilir. Bu durum, siyasi tarihin aynı zamanda büyük ölçüde uluslararası güvenlik tarihi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla güvenlik, uluslararası ilişkiler disiplini açısından oldukça kritik bir alandır. Bu önemin farkında olan pek çok üniversite, Türkiye’de son yıllarda uluslararası güvenlik ve terörizm konularında yüksek lisans ve doktora programları açmıştır. Bu alanda eğitim veren kurumlar arasında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi (TOBB ETÜ), Kara Harp Okulu ve Polis Akademisi gibi birçok devlet kurumu ve özel üniversite yer almaktadır.

Uluslararası güvenlik bağlamında odaklanılan konular, geçmişe kıyasla önemli ölçüde değişim göstermiştir. Önceleri daha çok askeri tehdit odaklı ve devlet merkezli bir güvenlik anlayışı hâkimken; zamanla bu yaklaşım yerini birey merkezli, yani “insan güvenliği (human-centric security)” perspektifine bırakmıştır. Günümüzde güvenlik, artık hem genişleyen hem de derinleşen bir süreç içerisindedir.

Askerî güvenliğin ötesine geçen bu dönüşümde, özellikle Kopenhag Güvenlik Çalışmaları Ekolü önemli bir rol oynamıştır. Barry Buzan ve Ole Wæver gibi düşünürlerin katkılarıyla güvenlik, ekonomi, gıda, sağlık, siber alan, kimlik, toplum ve demografi gibi farklı sektörlere ayrılmıştır.

Bu dönüşüm yalnızca teorik düzeyde kalmamış; aynı zamanda pratikte devlet yapıları ve kolluk kuvvetlerini de etkilemiştir. Artık devletler, güvenliği yalnızca “silahlı kuvvetlerle sağlanacak” bir mesele olarak görmemekte; siber güvenlikten enerji altyapılarına kadar geniş bir yelpazede kolluk birimlerini yeniden yapılandırma ihtiyacı duymaktadır. Kısacası, güvenlik kavramı hem akademik hem kurumsal düzeyde büyük bir evrim geçirmektedir. Bu süreç, uluslararası ilişkiler disiplininin merkezindeki yerini daha da pekiştirmektedir.

“Değişim” ve “dönüşüm” kavramlarını birbirinden ayırmak önemlidir. Etimolojik olarak birbirine yakın görünseler de aslında farklı anlamlara işaret etmektedirler. Değişim, mevcut bir formun kendi içinde farklı bir versiyona evrilmesini ifade ederken; dönüşüm, bir formdan tamamen başka bir forma geçişi anlatır. Bu nedenle güvenlik konusundaki bazı gelişmeleri değerlendirirken “değişim”, bazılarını ise “dönüşüm” kavramlarıyla açıklamak daha doğru olacaktır.

Güvenliğin geleneksel kalıplar içinde ele alındığı dönemlerde, realizm ve neorealizm kuramları öne çıkmıştır. Bu yaklaşımların en önemli temsilcileri

arasında, realizmin düşünsel temellerini atan isimler olarak Niccolò Machiavelli, Thomas Hobbes ve Thukydides (Tukididis) gösterilebilir. Ancak realizmi bir teori olarak sistemleştiren ve ismini koyan kişi, Amerikalı düşünür Hans Morgenthau olmuştur. Morgenthau'nun yaklaşımı, özellikle Soğuk Savaş döneminde Amerikan dış politikasına önemli ölçüde yön vermiştir.

Günümüzde de realizmin en güçlü savunucularından biri hâlâ ABD'dir. Bu geleneksel realist güvenlik anlayışı, artık sürdürülebilir değildir. ABD, bu kalıplar çerçevesinde kendi ulusal güvenliğini sağlama ve sürdürme konusunda çeşitli zaaf lar yaşamaya başlamıştır. Bunun farkında olan dönemin başkanı Donald Trump, güvenlik perspektifini daha geniş bir çerçevede ele alma yoluna gitmiştir. Özellikle ticaret savaşları bağlamında ekonomik güvenliği ön plana çıkarmıştır. Ayrıca siber güvenlik ve enerji güvenliği de Trump'ın gündeminde önemli yer tutan alanlardır. Önümüzdeki dönemde uluslararası ilişkilerin güvenlik gündeminin bu yeni alanlar etrafında şekilleneceğini söylemek mümkündür.

2. Güvenlikle İlgili Teoriler ve Yaklaşımlar

Yeni güvenlik anlayışının teorik arka planına da değinmekte fayda vardır. Yeni güvenlik yaklaşımı, realizm ve neorealizmin oluşturduğu pozitivist güvenlik paradigmasına bir tür tepki olarak doğmuştur. Post-pozitivist düşünce okulları ise bu yeni yaklaşımı teorik olarak beslemektedir. Bu okullar arasında eleştirel teori, inşacı yaklaşım (constructivism), postmodernizm ve feminist teori yer almaktadır.

Buradaki temel farklılık, metodolojiktir: Pozitivizm ile post-pozitivizm arasındaki fark belirleyicidir. Geleneksel güvenlik anlayışı, pozitivist metodolojiyle hareket eder. Bu yaklaşıma göre, bilimin konusu yalnızca gözlemlenebilen, ölçülebilen, somut ve nesnel gerçekliktir. Comte tarafından temellendirilen bu anlayış, bilimsel geçerliliğin ancak beş duyu ile algılanabilen olgularla sınırlı olduğunu savunur.

Örneğin realistler, 1979'daki Sovyet Sovyetler Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) Afganistan müdahalesini değerlendirirken her iki ülkenin ulusal güç kapasitesini somut veriler üzerinden analiz ederler. Bu anlamda Gayri Safi Millî Hasıla (GSMH), asker sayısı, tank, top ve diğer askerî envanter gibi unsurlar dikkate alınır. Bu veriler bilgisayarlara girilir, hesaplamalar yapılır ve nihayetinde bir çıkarıma ulaşılır: SSCB'nin 1000 birim gücü varsa, Afganistan'ın yalnızca 10 birim gücü vardır. Bu durumda realistler düz mantıkla "1000 kişi

10 kişiyi yener” sonucuna ulaşırlar. Ancak tarih, bize bunun böyle olmadığını göstermiştir. SSCB, Afganistan bataklığında ciddi bir direnişle karşılaşmış ve bu süreç, Sovyet sisteminin çöküşünde önemli bir etken olmuştur. Bu örnek, pozitivist temeller üzerine kurulu geleneksel güvenlik anlayışının tüm olguları açıklamada yetersiz kaldığını göstermektedir.

Uluslararası güvenlik çalışmalarında “somut olmayan” unsurlar ele alınacaksa; her şeyden önce “algı” çok önemli bir faktör hâline gelmektedir. Bireysel algılar, devletlerin tehdit algıları, ulusal kimlikleri ve motivasyonları gibi faktörler, uluslararası güvenlik analizlerinde giderek daha fazla yer bulmaktadır. Bu gelişmelerle birlikte, eleştirel teori, inşacılık, postmodernizm ve feminist teori gibi post-pozitivist yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Özellikle Robert Cox, Ken Booth, Andrew Linklater ve David Campbell gibi isimler, bu yeni güvenlik paradigmasının teorik altyapısını şekillendirmiştir. Bu düşünürler, “algılamadığımız bir gerçeklik yoktur” diyerek, gerçekliğin inşa edilen bir şey olduğunu savunurlar. Bu bağlamda uluslararası güvenlikteki temel ayrımlar “biz ve onlar”, “dost ve düşman”, “Batı ve diğerleri” gibi tamamen algılar üzerinden kuruludur.

Uluslararası güvenlik alanında son dönemde güvenlik algısı temelinde çok önemli tartışmalar yürütülmektedir. Avrupa’daki “İslamofobi” ve “yabancı düşmanlığı (xenophobia)” olgularındaki artışı da bu güvenlik algısı düzeyinde incelenebilir. Nitekim günümüzde soyut olgu ve olayların, somut olanların önüne geçtiği yeni bir güvenlik anlayışı şekillenmektedir. Bu soyut olgu ve olayların nasıl analiz edeceği meselesi de oldukça önemlidir. Ancak burada durum daha da zorlaşmaktadır. Çünkü bilimsel çalışmalarda analiz yapabilmek için elimizde mutlaka veri olması gerekir; yalnızca bu sayede sonuç ve bulgulara ulaşılabilir.

Bu noktada, özellikle Kopenhag Güvenlik Çalışmaları Ekolü’nün öne çıkardığı “kimlik güvenliği” kavramı devreye girmektedir. Bu ekol, toplumların kimliklerini analiz etmeye çalışmaktadır. Özellikle Amerika’da faaliyet gösteren bazı düşünce kuruluşları (think-tank’ler) bu konuya odaklanmaktadır. Farklı toplumların ve ülkelerin kimlik analizlerine dair çok önemli raporlar hazırlanmakta ve yayımlanmaktadır. Örneğin Helsinki İnsani Araştırma Merkezi, Washington tarafından oldukça ciddi bütçelerle ve milyon dolarlık fonlarla desteklenmektedir.

Bu merkezin kimlikle ilgili yürüttüğü bir anket çalışmasında, katılımcılara, “Kendinizi tek kelimeyle tanımlayacak olsanız, siz kimsiniz?” sorusu

yöneltilmiştir. Gelen yanıtlarda, ağızdan çıkan ilk kelime, o anda kendimizi en çok özdeşleştirdiğimiz, yani “üst kimliğimiz”i ifade etmektedir.

Bu tespitten hareketle, dinî ve etnik kimlikler üzerinden yapılan yönlendirmeler özellikle dikkat çekicidir. Çünkü toplumlar, çoğu zaman kendilerini bu baskın kimlikler üzerinden tanımlamaktadır. Örneğin, Türkiye’de bu soruyu sorduğunuzda kişiler çoğunlukla “Müslümanım” ya da “Türküm” şeklinde cevap verirken, daha sonraları buna “Sünniyim”, “Aleviyim” ve “Şu tarikattayım” gibi cevaplar verebilmektedirler. Bu durumda kimlik parçalanmaktadır. Literatürde bu durum, “parçalı kimlik teorisi” olarak tanımlanmaktadır. Bu, Garcia’nın bir yaklaşımıdır.

Burada çok önemli bir gerçekle karşı karşıya kalınmaktadır: Bütüncül kimlikleri çatıştırmak mümkün değildir. Sadece parçalı kimlikleri çatıştırebilirsiniz. Arap Baharı sürecini bu perspektiften okumak mümkündür. Aslında Arap Baharı’nın temelinde de bu kimliksel ayrışmalar yatmaktadır. Bugün İslam coğrafyasının da en temel meselelerinden biri de kimliksel ayrışmalardır. Mezhepsel ve etnik temelli bölünmeler, Türkiye açısından da ciddi güvenlik tehditleri oluşturmakta ve oldukça önemli bir problem teşkil etmektedir. Bu tür soyut ve ölçülmesi zor olgularla Batılı ülkeler çok yakından ilgilenmektedir. Özellikle inşacı (constructivist) teori, bu tür olguları ele alan en önemli teorik yaklaşımlardan biridir.

3. Güvenliğin Alt Gündemleri

Kimlik meselesi, özellikle kimlik güvenliği bağlamında ele alındığında, karşımıza çıkan ikinci önemli gerçeklik ise şudur: Bu araştırma kuruluşları yalnızca üst kimlik-alt kimlik ayrımına değil, aynı zamanda kimliklerin içeriğine de odaklanmaktadırlar. Yani bir kimlik gerçekten anlamla dolu mu, yoksa boş mu, bunu analiz etmeye çalışmaktadırlar. Bu, gerçekten çok iddialı ama bir o kadar da önemli bir sorudur.

Bir kimliğin içinin dolu ya da boş olması hem birey hem toplum hem de bir devlet için temel bir ulusal güvenlik meselesidir. Çünkü artık devletler, birkaç istisna dışında (örneğin Rusya-Ukrayna Savaşı) birbirlerini tankla ve topla işgal etmemektedir. Günümüzde savaşlar algı düzeyinde yürütülmektedir. Hedef, kimlikleri ele geçirmektir. Bu da bizi Robert Cox’un hegemonya anlayışına ve daha doğrusu yapısal hegemonya kavramına götürmektedir. Çünkü kimlik boşluk kabul etmemektedir. Eğer bir kimliğiniz varsa, o kimliği siz inşa etmelisiniz. Aksi hâlde dönemin hegemon gücü gelir ve sizin adınıza

bu kimliği inşa eder. Robert Cox bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Dönemin hegemonu, dönemin bilgisini inşa eder.”

Peki, hegemon bu bilgiyi nasıl inşa eder? Günümüze bu hegemon çok açık biçimde ABD’dir. Bu hegemonya; film, Netflix ve YouTube gibi araçlarla ve sosyal medya yoluyla inşa edilmektedir.

Herkesin bir kimliği vardır, ancak bu kimlik dışsal olarak inşa edilmektedir. Peki bu inşa doğru mudur? Yoksa hegemonun istediği şekilde mi inşa edilmektedir? Sonuçta her birey, kapitalist toplumun birer “şartlı bireyi”ne mi dönüşmektedir? Sadece tüketen, ama üretmeyen bir birey. Üstelik yalnızca mal ve hizmet değil; değer üretmeyen, fikir üretmeyen, duygu üretmeyen bir varlık hâline mi getirilmektedir? Tüm bunlar, günümüzde güvenlik çalışmalarının merkezinde yer almaktadır.

Rusya’dan örnek vermek gerekirse, Devlet Başkanı Vladimir Putin, 2024 yılında LGBT faaliyetlerini ulusal güvenlik tehdidi olarak tanımlamış ve bu alandaki tüm faaliyetleri yasakladığını ilan etmiştir. En özgürlükçü olmaları beklenen İskandinav ülkelerinden Danimarka ve Finlandiya ise TikTok’u yasakladığını duyurmuştur. Çünkü artık devletler için kimlik güvenliği, terörizmden ve konvansiyonel tehditlerden çok daha öncelikli hâle gelmiştir.

Türkiye’nin en büyük güvenlik sorunu olarak “terör” öne çıkmaktadır. Bu, kimlik güvenliği problemidir. Bu sorunun farklı varyasyonları da var. Örneğin, düzensiz göç hareketleri Türkiye’nin toplumsal yapısını ve kimliğini zedelemektedir. Dolayısıyla bu hareketlerin sadece ekonomik güvenlik çerçevesinde değil, kimlik güvenliği açısından da değerlendirilmesi gerekir. Bugün etkileri kısa vadede çok fazla hissedilmese de uzun vadede bu durumun Fransa’nın Cezayir tecrübesine benzer sonuçlar doğurması muhtemeldir. Bu nedenle ön alıcı ve proaktif politikalar geliştirmek şarttır. Devlet düzeyinde olduğu kadar toplumsal bilinç düzeyinde de bu farkındalığın geliştirilmesi gerekir.

3.1. Çevre, Enerji ve Ekonomi Güvenliği

Yeni güvenlik anlayışı bağlamında çevre güvenliği de giderek önemli bir konu hâline gelmektedir. Türkiye, bu alandaki duyarlılığını göstermek adına bakanlığın ismini “Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı” olarak değiştirmiştir. Bu değişiklik, Türkiye’nin çevresel güvenlik konularına ne kadar önem verdiğinin somut bir göstergesidir.

Çevre güvenliği, yalnızca çevreyle sınırlı bir mesele değildir; aynı zamanda enerji güvenliği ve ekonomik güvenlikle doğrudan ilişkilidir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından çevresel güvenlik, önümüzdeki yıllarda çok daha belirleyici bir problem alanına dönüşecektir. Örneğin, belirli emisyon sınırlarını aşan ülkeler, AB gibi büyük pazarlara ürün satmakta zorlanacaklardır. AB, çevre standartlarını gerekçe göstererek bazı ürünlerin ithalatını sınırlamaya başlamıştır. Bu durum, Türk ihracatçılar açısından büyük bir sorun oluşturmaktadır. Bilhassa emisyon meselesinin aşılmasıyla ilgili zorluklar yaşanmaktadır. Çünkü belirlenen emisyon tavanlarının altında kalmak, ciddi teknolojik dönüşümleri ve yüksek maliyetleri beraberinde getirmektedir. Fabrikaların üretim hatlarının bu standartlara uygun hâle getirilmesi, Türk firmalarına büyük bir finansal yük getirmektedir. Özellikle ihracat yapan sanayiciler açısından bu durum büyük bir engel teşkil etmektedir.

AB, burada doğrudan değil, dolaylı bir yöntemle ticareti düzenlemektedir; adeta görünmez gümrük duvarları örmektedir. Açıkça “vergiyi artırdım” demese bile çevresel düzenlemeler yoluyla dolaylı bir vergi uygulamış olmaktadır. Bu da ticari rekabeti olumsuz etkilemektedir. ABD’de, Donald Trump yönetiminde bu konuda daha doğrudan bir yaklaşım benimsenmiştir. Açıkça “bu ürüne şu kadar vergi koyuyorum” demektedir. Avrupa ise çevre güvenliği üzerinden bu yükümlülükleri dolaylı yollarla uygulamayı tercih etmektedir.

AB, Türkiye’nin en büyük dış ticaret partneridir. Başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesi, Türkiye’nin en önemli ihracat pazarlarını oluşturmaktadır. Bu nedenle çevre güvenliği yalnızca bir çevre meselesi değil; aynı zamanda ekonomik sürdürülebilirlik açısından da hayati önemdedir. Türkiye, bu çerçevede son yıllarda yenilenebilir enerji kaynaklarına büyük yatırımlar yapmaktadır. BM verilerine göre; Türkiye, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla’sına (GSYİH) oranla en fazla yenilenebilir enerji yatırımı yapan üçüncü ülke konumundadır. Bu kapsamda rüzgâr enerjisi santralleri (RES), güneş enerjisi santralleri (GES), hidroelektrik santraller (HES) ve jeotermal enerji projeleri hızla artmaktadır. Ayrıca Türkiye, nükleer enerji alanında da ciddi atılımlar gerçekleştirmiştir.

Tüm bu yatırımlar, sadece ekonomik kalkınma için değil, aynı zamanda Türkiye’nin ulusal bağımsızlığı açısından da stratejik öneme sahiptir. Bu alanda önemli adımların atıldığını veriler açıkça göstermektedir. Ancak bu yeterli değildir, yapılacak daha çok şey vardır. Türkiye, bu çabaların yeterli olmadığının bilincinde olduğu için çevre dostu teknolojilere yatırım yapmaya başlamıştır.

Örneğin, yerli elektrikli otomobil projesi olan “Türkiye’nin Otomobili Girişim Grubu (TOGG)”, bu anlayışın somut bir ürünüdür. Elektrikli ve çevre dostu araçların üretimi, çevresel güvenlik bağlamında önemli bir adımdır. Ayrıca devlet, elektrikli araçlara yönelik ciddi vergi indirimleri sunarak bu alandaki dönüşümü teşvik etmektedir. Bu da Türkiye’nin çevre güvenliği konusundaki zayıf yönlerini ortadan kaldırmaya yönelik stratejik bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.

Çevre güvenliği, enerji güvenliği ve ekonomik güvenlik birbiriyle bağlantılıdır; bu alanları zincirin halkaları gibi düşünmek gerekir. Türkiye’nin bu bütüncül yaklaşımla hareket ettiğini ve bu konularda önemli adımlar attığını söylenebilir. Türkiye’nin ulusal güvenliği bağlamında konu ele alındığında, özellikle siber güvenlik, enerji güvenliği ve gıda güvenliği gibi sektörleri ele almak önem kazanmaktadır. Bazı alanlarda oldukça güçlü bir konumda olan Türkiye, örneğin enerji güvenliği açısından gerçekten ciddi bir kapasiteye sahiptir. Aynı şekilde çevre güvenliği konusunda da önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

3.2. Gıda ve Sağlık Güvenliği

Türkiye’nin gıda güvenliği konusunda aynı başarıyı gösterdiğini söylemek zordur. Bu alanda, Avrupa ve Amerika gibi ülkelerle kıyaslandığında geride kalındığı görülmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığının her hafta açıkladığı “sağlığa aykırı ürün listeleri”, bu alandaki denetimlerin sürdüğünü gösterse de sistematik ve önleyici politikalar açısından daha ileri adımlar atılması gerekmektedir.

Bunun yanı sıra bir diğer önemli konu da sağlık güvenliğidir. Bu alan, özellikle Covid-19 pandemisinden sonra uluslararası güvenlik literatüründe daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Türkiye, pandemi sürecinde sağlık güvenliği açısından oldukça başarılı bir performans sergilemiştir. İtalya ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, Türkiye’nin krizi daha etkili yönettiğini söylemek mümkündür.

Ayrıca sağlık turizmi alanında da Türkiye, dünyada önde gelen ülkeler arasında yer almaktadır. Bu başarıda, kuşkusuz sağlık alanındaki insan kaynağımızın niteliği önemli rol oynamaktadır. Türkiye’de en başarılı öğrencilerin büyük kısmı tıp fakültelerine yönelmektedir. Amerika ve Avrupa’da bu öğrenciler çoğunlukla mühendisliği tercih ederken, Türkiye’de en parlak zihinler genellikle tıp eğitimi almaktadır. Bu da sağlık güvenliği alanında güçlü

bir insan kaynağına sahip olmamızı sağlamaktadır. Bu durumun, Türkiye açısından önemli bir avantaj olduğu söylenebilir.

Türkiye, sağlık hizmetleri açısından Avrupa ve Amerika'nın çok ilerisindedir. Bu ülkelerde sağlık harcamaları son derece yüksektir. Zira ABD'de, Barack Obama döneminde en çok tartışılan meselelerden biri de buydu. Obama, yoksul kesimlere ücretsiz sağlık hizmeti sağlanacağını açıkladığında, ülkede ciddi bir toplumsal tartışma başlamıştır. Türkiye'de ise sağlık hizmetleri zaten büyük ölçüde ücretsizdir. Devlet, halkına geniş kapsamlı sağlık imkânları sunmaktadır. Bu bağlamda, bir devletin ulusal güvenliğini analiz ederken, konuya sektörel düzeyde yaklaşmak gerekmektedir.

3.3. Türkiye'nin Değişen Güvenlik Algıları ve Atılan Adımlar

Sağlık güvenliği, enerji güvenliği ve ekonomik güvenlik gibi alanları ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Eskiden Türkiye'nin ulusal güvenliği denildiğinde, tüm güvenlik unsurları tek bir başlık altında toplanıyordu. Bu nedenle genellikle sadece Millî Savunma Bakanlığı ya da İçişleri Bakanlığı bu konuyla ilgileniyordu. Ancak bu anlayış, günümüzde geçerliliğini yitirmiş durumdadır. Bu bağlamda, Millî Savunma Bakanlığının adının "Millî Güvenlik Bakanlığı" olarak değiştirilmesi gündeme gelebilir. Böylece Türkiye, hem çevre, enerji, sağlık ve siber gibi yeni nesil güvenlik alanlarını kapsamına alacak hem de daha geniş bir güvenlik perspektifine sahip olacaktır. Elbette burada kastedilen, Türkiye'nin saldırgan bir dış politika izlemesi değildir.

Günümüzde değişen güvenlik algıları doğrultusunda Türkiye'de tartışılan bir diğer konu da Millî İstihbarat Teşkilatının (MİT) yapılanmasıdır. Yaklaşık 10-15 yıldır kurumun iç istihbarat ve dış istihbarat olarak ikiye ayrılması gerektiği yönünde bir tartışma sürmektedir. Fakat bu görüşe katılmak mümkün değildir. Çünkü günümüz dünyasında iç ve dış güvenlik birbirinden ayrı düşünülemez hâle gelmiştir. Artık bu iki alan bir bütünün parçalarıdır.

ABD örneğini incelendiğinde, "Homeland Security (İç Güvenlik Bakanlığı)" adı altında bir çatı kurum oluşturdukları görülmektedir. Bu kurum hem iç hem dış güvenlikten sorumlu bir üst yapı olarak çalışmaktadır. Türkiye'nin de benzer bir bütüncül güvenlik yaklaşımı benimsemesi gerekmektedir. MİT, bu anlamda son dönemde önemli adımlar atmıştır. "Millî İstihbarat Akademisi" adı altında artık akademik faaliyetlerde de bulunmaya başlamıştır. Hatta uluslararası güvenlik alanında yüksek lisans programları açılmıştır.

Güvenlik bağlamında ele alınması gereken bir diğer önemli unsur, güvenlik kavramının büyük ölçüde Batılı literatür çerçevesinde şekillenmiş olmasıdır. Yani Türkiye'nin güvenlik algısını bugüne kadar Batılı ülkeler inşa etmişlerdir. Bu nedenle Batı dışı toplumların güvenlik çalışmaları noktasında literatüre katkı sağlaması, kendi teorilerini geliştirmesi ve kendi ekollerini, okullarını oluşturması gerekmektedir. Türkiye'de de bu konuda bazı adımlar atılmaktadır. Çeşitli üniversitelerde güvenlik alanında yüksek lisans ve doktora programları açılmaktadır. Ancak Türkiye, hâlâ bu alanda çalışmalarını büyük ölçüde Batılı literatür üzerinden yapmaktadır. Doktora veya yüksek lisans tezi yazılırken öğrencileri zorunlu olarak Batılı kaynaklara yönlendirilmektedir. Türkiye'de bu konuda ciddi bir eksiklik söz konusudur.

Yüksek Öğretim Kurulunun (YÖK) bu alanda yeni burs programları açması faydalı bir strateji olacaktır. Çünkü Türkiye, güvenlik risklerinin sürekli yüksek olduğu bir ülkedir. Bu durum, Türkiye'nin jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. Norveç ile Türkiye yer değiştirdiğinde o zaman güvenlik sorunları büyük ölçüde azalır. Ancak Türkiye gibi stratejik bir coğrafyada yer alıyorsanız, en önemli probleminiz ulusal güvenlik olacaktır. Bu bağlamda ulusal güvenlik alanında daha fazla adım atılması ve daha kapsamlı stratejiler geliştirilmesi şarttır.

3.4. Savaşların Değişen ve Dönüşen Yapısı

Siber güvenlik konusu, Türkiye'nin gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. Siber alanın kontrolü, savaşlarda bir bölgenin kontrolü kadar kritik bir hâl almıştır. Burada ciddi bir hegemonik rekabet vardır. Bu konuda önde gelen devletler Çin, ABD ve Rusya'dır. Fakat Romanya da siber alanda oldukça güçlüdür. NATO'daki birçok siber güvenlik birimi Romanya'ya bağlıdır. Romanyalılar bu alanda kendilerini inanılmaz derecede geliştirmişlerdir.

Türkiye'de ise Ulaştırma Bakanlığı nezdinde bir siber güvenlik birimi bulunmaktadır. Özellikle Türkiye Patent Enstitüsünün açtığı bir kurs sayesinde yaklaşık beş bin beyaz şapkalı hacker yetiştirilmiştir. Ulaştırma Bakanlığının siber güvenlik alanında önemli faaliyetleri vardır. Ayrıca İletişim Başkanlığının Dezenformasyonla Mücadele Merkezi bulunmaktadır. Sosyal medya alanında da çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Siber güvenlik konusu, Türkiye'nin ulusal güvenliği bağlamında mutlaka değerlendirilmesi gereken en kritik alanlardan biridir. Bu durum sadece Türkiye için değil, dünya genelinde de giderek önem kazanmaktadır. Örneğin ABD, neredeyse her yıl yayınladığı Ulusal Güvenlik

Strateji belgelerinde tehditleri bir hiyerarşi içinde sıralamaktadır. 11 Eylül saldırılarından sonra bir numaralı tehdit terörizm olarak görülüyordu. Bu da dünyanın güvenlik algısının bir göstergesidir.

Ancak zamanla Amerika'nın ulusal güvenlik belgelerinde siber tehditler bir numaralı tehdit olarak yer almıştır. Yaklaşık üç yıl boyunca siber tehditler, ABD için en öncelikli güvenlik tehdidi olmuştur. Son üç ila dört yıldır ise Çin'in ekonomik meydan okuması ve ticaret savaşları gündemin başına geçmiştir. Amerika'yı bu bağlamda dikkatle takip etmek gerekmektedir. Çünkü dünya güvenlik gündemini belirleyen en güçlü aktör Amerika'dır. Örneğin, Başkan Donald Trump'ın X platformundaki bir gönderisi dünya gündemini sarsabilmektedir. Bu, onun popülerliğinden çok, ABD'nin sahip olduğu küresel güçten kaynaklanmaktadır. Halihazırda ABD hem güvenlik hem prestij açısından zirvededir. Bu durumun ne kadar süreceği bilinmemekle birlikte, Trump döneminde ABD'nin Orta Doğu'da dört trilyon dolar kazandığı iddia edilmektedir. ABD, artık sadece klasik askerî güvenlik yaklaşımıyla değil, aynı zamanda askerî olmayan güvenlik alanlarında da güçlü bir aktör olmaya yönelmektedir.

ABD, dünyadaki asker sayısını azaltmakta, NATO'dan asker çekmekte, İttifak'ın küçülmesi gerektiğini ve masrafların Avrupa ülkeleri tarafından karşılanması gerektiğini savunmaktadır. Benzer şekilde Trump, BM'nin Mavi Bereliler Gücünde de diğer devletlerin daha fazla sorumluluk alması gerektiğini dile getirmiştir. Amerika, güvenlik politikalarında büyük bir dönüşüm yaşamakta ve bu dönüşümün Türkiye başta olmak üzere diğer ülkeler tarafından yakından takip edilmesi gerekmektedir.

Güvenlik alanında bir diğer önemli konu savunma sanayisidir. Devletler için savunma sanayisinde dışa bağımlılığın azalması, önemli bir ulusal güç unsuru olarak kabul edilmektedir. Türkiye de bu konuda büyük adımlar atmaktadır. Özellikle İnsansız Hava Araçları (İHA) ve Silahlı İnsansız Hava Araçları (SİHA) alanında Türkiye'nin çok önemli atılımlar gerçekleştirdiği ve bu konuda en önemli ihracatçılardan biri hâline geldiği bilinmektedir. Yerli ve millî savunma sanayisi konusunda Türkiye'nin öncü ülkelere göre bir adım önde olması, özellikle Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerine rol model olması da gurur verici bir gelişmedir.

Savaşların cephesi değişmiş durumdadır. Bu durumu hibrit savaş olgusu çerçevesinde ele almak gerekmektedir ve hibrit savaş konusu gerçekten önemli

bir alandır. Geleceğin savaşlarını en iyi analiz eden alanlardan biri hibrit savaş alanıdır. Bu alanın iyi değerlendirilmesi gerekir.

4. Orta Doğu'nun Güvenliği

“Sykes-Picot”, sınırların dışında bir kimlik inşa süreci olarak da değerlendirilebilir. Burada kimlik güvenliğinin çok daha ötesinde bir mesele söz konusudur. Aslında sınırların yeniden çizilmesi meselesi gündemdedir. İsrail'in özellikle Suriye'de talepleri vardır. Golan Tepeleri ve güneye doğru olan bölgede ciddi talepler söz konusudur. Sykes-Picot hattının yeniden gündeme gelmesi de manidardır. Sykes-Picot, sonuçta Batılıların, yani Avrupa müttefiklerinin (özellikle İngiltere ve Fransa'nın) bölgeyi şekillendirmek üzere çizdiği bir haritadır.

Günümüzde ise “Amerikan Orta Doğusu”nun inşası söz konusudur. Fakat Amerika'nın ön planda olmadan bir inşa süreci yürüttüğü izlenimi vardır. Bu, aslında biraz “proxy war” denilen “vekâlet savaşları” anlamına gelmektedir. Amerika, perde arkasından vekâlet savaşları yürütecektir ve onun desteklediği ülkeler Orta Doğu'yu yeniden şekillendirecektir. Bu ülkelerin başında Suudi Arabistan gelmektedir. Donald Trump'ın Suudi Arabistan ziyareti ve bu ülkenin dört yıl içinde trilyon dolarlık silah alımı yapması da bu bağlamda okunabilir. Bu süreç, İsrail'den Suudi Arabistan'a doğru bir kayma gibi görünmektedir. Amerika'nın Orta Doğu'daki en önemli temsilcisi uzun yıllardır İsrail olmuştur. Ancak İsrail bu rolünü yavaş yavaş Suudi Arabistan'a kaptırmaktadır.

Huntington'ın yedi ayrı medeniyet tasavvuru olduğu bilinmektedir. İslam medeniyeti de bu yedi medeniyetten biridir. Ancak Huntington'ın yaptığı önemli bir hata vardır: Batı medeniyeti, İslam medeniyeti, Konfüçyüs medeniyeti gibi medeniyetleri yekpare, homojen bir bütün olarak kabul etmesidir. Hâlbuki İran, Türkiye, Suudi Arabistan, Lübnan ve Mısır'ı yan yana koyduğumuzda, bu ülkeler aslında birbirine çok da yakın ve uyumlu olmayan yapılar arz etmektedir. Yani İslam medeniyeti bir bütün değildir. Aynı şekilde Batı dünyasında da farklı fraksiyonlar mevcuttur. Örneğin Almanya ve Fransa öncülüğündeki Batı ile İngiltere ve Amerika'nın öncülük ettiği Anglo-Sakson ekolü arasında önemli farklılıklar vardır. Huntington'ın düştüğü en temel hata budur: bu medeniyetleri homojen ve yekpare bir bütün olarak görmesidir.

İkinci olarak Brzezinski, “Büyük Satranç Tahtası” adlı eserinde Türkiye'yi bölünmüş bir ülke olarak tanımlamaktadır. Ona göre; İran, Rusya ve Türkiye gibi ülkeler bölünmüş yapıya sahiptir. Bu ülkelerin Doğulu mu Batılı mı olduğu

belirsizdir; siyasal İslamcı mı yoksa laik-seküler mi oldukları da net değildir. Örneğin Rusya’da uzun yıllardır Avrasyacılık ve Atlantikçilik tartışması mevcuttur. Türkiye’de de benzer bir bölünmüşlük vardır; genellikle “Slavofiller” ve “Batıcılar” olarak ikiye ayrılır. İran’da da böyle bir ayırım söz konusudur. Bir tarafta eski Batılı günlerini arayan bir İran toplumu, diğer tarafta ise siyasal İslam’ı ve özellikle Şiiliği savunan bir kesim bulunmaktadır. Bu bölünmüşlük, bu üç ülkenin ortak zaaflarından biridir.

Olası bir medeniyetler çatışmasında ise Brzezinski, bu ülkeleri “Shatter Belts” yani “Kırılğan Bölgeler” olarak tanımlamaktadır; çatışmanın bu fay hatları üzerinde, yani İran, Türkiye ve Rusya gibi ülkeler üzerinde yoğunlaşacağını söylemektedir. Bu açıdan Türkiye, medeniyetler çatışması bağlamında riskli bir ülke konumundadır.

Orta Doğu’da son dönemde yaşanan gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’nin hem iç hem de dış siyaseti açısından ne tür zorlukların yaşanacağı da merak konusudur. Nitekim Irak, Türkiye ve Suriye arasında özellikle kimlik eksenli sorunların devam edeceği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Türkler, Araplar ve Kürtler arasındaki ilişkiler kritik önemdedir. 2025 yılının ilk ayındaki gelişmelere baktığımızda gerçekten çok önemli değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Özellikle Suriye’de iktidarın değişmiş olması kritik bir gelişmedir. Irak, Suriye ve Türkiye’nin kimlik güvenliği bağlamındaki sorunları değerlendirildiğinde, bu problemlerin sadece bu üç oyuncuya ait olmadığı ortaya çıkar. Asıl sıkıntı da budur. Yani, eğer Irak, Suriye ve Türkiye kendi aralarında müzakere ederek bu sorunları çözselerdi, aslında pek çok problem ortadan kalkardı. Ancak özellikle ABD başta olmak üzere birçok ciddi küresel aktör bu oyunun içinde yer almaktadır ve bu aktörlerden bağımsız hareket etmek neredeyse imkânsızdır. Buna rağmen Türkiye’nin pozisyonunu iyi ayarladığı ileri sürülebilir.

Türkiye, dış politikada bir denge yakalamıştır. Halihazırda Rusya, ABD, İran, Irak ve Suriye’yle ilişkilere bakıldığında bir denge kurulmuş gibi görünmektedir. Fakat burası tehlikeli bir coğrafyadır ve bu dengeler her an değişebilir. Her an Rusya’yla düşman olunabilir. Tarih bunun pek çok örneğiyle doludur. Aynı şekilde Amerika da yeniden karşımıza çıkabilir. Bu nedenle Türkiye’nin ulusal güvenliğini ve kimlik güvenliğini kendi sorumluluğu olarak koruması gerekmektedir.

Özellikle düzensiz göç hareketlerine ilişkin politikalarını yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir. Bu, düzensiz göçmen karşıtlığı değildir. Sonuçta

Almanya, Fransa ve Amerika bile sınır güvenliğini sağlamak için çeşitli önlemler almaktadır. Örneğin Amerika, Meksika sınırını kapatmaya çalışmaktadır. Bu küresel bir sorundur. Bu nedenle bu konuda etkili ve ciddi politikalar izlenmelidir. Çünkü Suriye’de iktidarın değişmiş olmasına rağmen geri dönüşler istenilen seviyede gerçekleşmemektedir. Bu geri dönüşleri hızlandırmak için insanların motive edilmesi, gerektiğinde teşvik edilmesi gerekmektedir. Bazı ülkeler bunu yapmaktadır. Vatandaşlarına geri dönmeleri hâlinde belirli miktarlarda euro veya dolar verilmektedir. Dünyada uygulanan yöntemler bunlar. Türkiye’nin bu konuda ciddi bir değerlendirme yapması gerekmektedir. Bu, oldukça önemli bir problemdir.

5. Avrupa’nın Güvenliği ve Türkiye’nin Katkısı

AB de yeni güvenlik mimarisi yapılanmasında son dönemde Türkiye’ye daha fazla ilgi göstermeye başlamıştır. Peki Türkiye, Avrupa’nın güvenlik mimarisinde nerede yer alabilir ve nasıl bir konumda olabilir? Bunu üç farklı başlıkta değerlendirmek mümkündür.

Öncelikle “Rusya tehdidi” önemli bir faktördür. Avrupa’nın bunu dengelemek adına Türkiye’ye ihtiyacı vardır. NATO üyeliği de benzer önemden kaynaklanmıştır. 1949 yılında NATO kurulmuş ve üç yıl sonra Türkiye bu örgüte üye kabul edilmiştir. Çünkü o dönemde hem Avrupa’ya hem Türkiye’ye yönelik “Sovyet tehdidi” söz konusuydu. Avrupalılar tarih boyunca güvenlik sıkışıklığı yaşadıklarında hemen Türkiye’ye kucak açmışlardır.

İkinci sebep ise enerji güvenliği sorunudur. Türkiye, enerji taşımacılığı ve enerji aktarımı açısından çok önemli bir transit ülkedir. Sadece Orta Asya ve Orta Doğu enerji kaynakları değil, Akdeniz enerji kaynakları açısından da Türkiye’nin stratejik önemi büyüktür. Enerji güvenliği bağlamında Türkiye, Avrupa güvenlik mimarisinde önemli bir rol oynayacaktır.

Üçüncü sebep ise düzensiz göç hareketleridir. Düzensiz göç Avrupa için ciddi bir rahatsızlık kaynağıdır. Türkiye, jeopolitik konumu nedeniyle bir transit ülke konumundadır. Avrupalılar kendi kimliklerini korumak ve düzensiz göçle mücadele etmek adına “tampon ülke” olarak Türkiye’ye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle Avrupa güvenlik mimarisinde Türkiye’nin güçlü bir “saç ayağı” rolü vardır. Bu roller bilindiği için Türkiye’yi güvenlik bağlamında daha çok önemsemeye başlamışlardır.

Sonuç

Geleneksel güvenlik anlayışı artık tek başına yeterli değildir. Devletler, ulusal güvenliği koruyabilmek için asker, jandarma ve polis gibi klasik araçların ötesine geçmek zorundadır. Güvenlik çok boyutlu hâle gelmiştir: çevre güvenliği, enerji güvenliği, ekonomi güvenliği, siber güvenlik gibi alanlar artık aynı derecede önemlidir.

Özellikle Elon Musk gibi teknoloji öncülerinin yapay zekâyı önümüzdeki yılların en büyük güvenlik problemi olarak görmesi, bu dönüşümün ne kadar kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Yapay zekâ, sadece siber saldırılarda değil; gelecekte insansız savaş makinelerinde, otonom sistemlerde çok kritik bir yer tutacaktır. Batı ülkeleri bu alanda öncü olsa da Çin, Japonya, Güney Kore gibi ülkelerin de önemli yatırımlar ve iş birlikleri içinde olduğu görülmektedir. Örneğin Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve BRICS gibi yapılar, askerî olmayan güvenlik alanlarında özellikle teknoloji ve yapay zekâ ekseninde iş birliği yapmaktadırlar.

Gelecekte savaşlar fiziksel muharebe alanlarında değil; İHA ve SİHA ve dronlar gibi teknolojilerle yürütülecektir. Rusya-Ukrayna ve Karabağ çatışmalarında görüldüğü gibi, insansız hava araçlarının önemi giderek artmaktadır. İnsanlar doğrudan çatışma alanında fiziksel olarak var olmayacak, daha çok teknolojiyi kontrol eden ve yönlendiren taraflar olacaklardır. Bu bağlamda ulusal güvenliği sadece askerî güçle değil, teknolojik altyapı, siber savunma, yapay zekâ güvenliği gibi çok daha geniş bir perspektiften değerlendirmek gerekmektedir.

Güvenlik artık sadece savaş, terör, adi suç ya da fiziksel şiddet gibi klasik meselelerle sınırlı değildir. Özellikle Batılı literatürde bu tür konular eskiye nazaran daha az tartışılmaktadır. Kimlik, kültür ve değerler gibi konular daha fazla gündeme gelmektedir. Çünkü kimliğini bozduğunuz bir toplumu çok daha kolay manipüle edebilirsiniz. Bu bozulma, dilin yozlaşmasından tutun da ahlaki değerlerin, örf ve adetlerin, cenaze ve düğün törenlerinin, yeme-içme alışkanlıklarının ve hatta moda tercihlerinin bile etkilenmesine kadar uzanmaktadır. Tüm bunlar, artık ulusal güvenliğin ayrılmaz birer parçası olarak değerlendirilmektedir.

TRUMP DÖNEMİ ABD DIŞ POLİTİKASI: NASIL BİR GELECEK?

Prof. Dr. Tayyar ARI

Giriş

ABD Başkanı Donald Trump'ın dış politikasını, “Yeni Merkantilizm” ve post-liberalizm gibi kavramlarla açıklamak mümkündür. Trump'ın ikinci döneminde daha belirginleşen politikası, ayrıca neo-faşizm, post-faşizm veya Çin tarzı liberalizm gibi kavramlarla da açıklanabilir. Bu anlayıŐta ekonomik zenginliğin öncelenmesi, ardından bu zenginliğin askerî güce dönüŐtürülmesi temel bir strateji olarak benimsenmiştir. Başka bir deyişle, önce ekonomik güc ve ardından askerî kapasite gelmektedir. Bu süreci “liberalizmin krizi” veya “post-liberalizm” olarak da adlandırmak mümkündür. Bu anlayıŐta ekonomik zenginliğin öncelenmesi ve zenginliğin askerî güce dönüŐtürülmesi temel bir strateji olarak benimsenirken, devletin yüceltilmesi, özgürlüklerin ve sivil toplumun belli ölçüde sınırlanması, çok partili sistemden tam anlamıyla vazgeçmeden milliyetçi ve geleneksel değerlerin yükselişe geçmesi öne çıkmaktadır.

Trump'ın söylemleri ve politikaları, Amerikan siyasi sisteminde daha önce tabu olarak kabul edilen sınırların aŐılmasını mümkün kılmıştır. Kongre dâhil olmak üzere sistem içerisinde bu dönüşüme karşı çıkan aktörlerin sayısı giderek azalmaktadır. Söz konusu değişimin yalnızca Donald Trump'ın bireysel iradesiyle gerçekleştirilebilecek bir dönüşüm olmadığı açıktır. Trump, bu dönüşümde bir figür olarak öne çıksa da arka planda etkili olan çok katmanlı güc yapılarını göz ardı etmemek gerekir.

En nihayetinde “Amerikan İstisnacılığı” olarak adlandırılan, bireysel özgürlüklerin ön planda olduğu liberal normlar sistemi çökmekte ve bu bağlamda devletin yapısal bir yeniden inşa sürecine girdiği gözlemlenmektedir. Amerikan devletinin günümüzde ciddi bir yapısal dönüşüm süreci içerisinde olduğu net olarak görölmektedir.

1. ABD Dış Politikası: Öncelikler, EĞilimler ve Beklentiler

ABD Başkanı Donald Trump'ın dış politika vizyonu ve özellikle ikinci dönemini incelemek, dünya siyasetinin geleceğine dair önemli ipuçları verebilir.

Öncelikle Trump'ın birinci döneminden itibaren dış politikadaki temel önceliğinin Çin olduğu açıkça görülmektedir. Zira ABD, Çin'i tarifeler yoluyla baskı altına almaya çalışmış ve ticaret dengelerindeki yapısal bozukluğu gidermek için politikalar geliştirmiştir.

Bu yaklaşım, John J. Mearsheimer'in "The Tragedy of Great Power Politics (2001)" adlı eserinde dile getirdiği "büyük güçler rekabeti kaçınılmazdır" paradigmasıyla örtüşmektedir. Mearsheimer'a göre; sistemdeki anarşik yapı nedeniyle büyük güçler er ya da geç çatışma içine girer. Çin'in yükselişi de ABD açısından böyle bir tehdit olarak algılanmakta ve bu nedenle Washington, Pekin'i çevreleme stratejileri geliştirmektedir.

Aslında Çin'in bu yükselişi sadece politik tercihlerle değil, aynı zamanda nesnel ekonomik koşullarla da açıklanabilir. 2000'li yılların başında Çin'in Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) yaklaşık 1 trilyon dolar civarındayken, günümüzde bu rakam 19 trilyon dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde dünya ekonomisinin toplam büyüklüğü 35 trilyon dolardan 115 trilyon dolara çıkmıştır. Bu, Çin'in dünya ekonomisinden aldığı payın %3'lerden %17-18'lere yükseldiğini göstermektedir. Aynı süreçte ABD'nin ekonomisi 10 trilyon dolardan 30 trilyon dolara çıkarken, Çin'in ekonomik kapasitesi yaklaşık 19 kat artmıştır.

Bu durum, yalnızca ekonomik değil, stratejik sonuçlar da doğurmaktadır. Çünkü Çin, ABD'nin hegemonik pozisyonunu zorlayacak bir güce dönüşmüştür. Dahası Çin'in ciddi anlamda dış borcu bulunmazken (2-3 trilyon dolar dolayında), ABD'nin dış borcu 34 trilyon dolar seviyesine (2024) ulaşmıştır. Üstelik ABD, Çin'le ticaretinde yaklaşık 270 milyar dolarlık açık vermektedir. Çin neredeyse tüm ülkelerle dış ticaret fazlası (toplamda 1 trilyon dolar fazla) verirken; ABD, küresel ölçekte ciddi bir açıkla (toplamda 1 trilyon dolar açık) karşı karşıyadır. Bu açık, ABD'nin Çin karşısındaki kırılganlığını artırmaktadır. Ayrıca ABD'nin toplam dış ticaret hacmi 5 trilyon dolar dolayında iken Çin'in toplam dış ticaret hacmi 6 trilyon dolara ulaşmıştır. Gümrük vergilerindeki artışlara rağmen ABD'nin 2025'in Nisan ve Mayıs aylarında da dış ticaret açığının artmaya devam ettiği görülmektedir.

1.1. Pasifik ve Orta Doğu

Uzun süredir tartışılan bir diğer konu ise ABD'nin dış politika eksenini Pasifik'e kaydırma niyetidir. Özellikle son 10 yıldır, "Pivot to Asia (Asya'ya Yönelme)" stratejisi çerçevesinde ABD'nin Orta Doğu'dan çekilip çekilmeyeceği tartışılmaktadır. Ancak fiiliyatta, özellikle İsrail'in güvenliği söz konusu

olduğunda, ABD'nin bölgedeki varlığını sürdürmeye niyetli olduğu görülmektedir. İsrail'in güvenliği, Amerikan dış politikasında partiler üstü bir öncelik hâline gelmiş durumdadır. Demokratlar ve Cumhuriyetçiler arasında ton farkı olsa da stratejik yönelim değişmemektedir.

Cumhuriyetçi yönetimler İsrail'e daha açık ve agresif bir destek sunar-ken; Demokrat yönetimler zaman zaman daha temkinli ve diplomatik bir dil kullanmayı tercih etmektedir. Ancak Biden yönetiminin Gazze krizinde gösterdiği tam destek, bu farkın uygulamada ne denli sınırlı olduğunu ortaya koymuştur. ABD, doğrudan kendisine yönelen tehditlere karşı bile bu kadar kararlı bir askerî mobilizasyon göstermezken, İsrail'in güvenliği söz konusu olduğunda tüm gücünü Doğu Akdeniz'e sevk edebilmiştir. Nitekim Gazze krizi sürecinde nükleer denizaltılar dâhil olmak üzere çok sayıda askerî unsur bölgeye yönlendirilmiştir.

ABD, bölgede İsrail'e yönelik herhangi bir saldırı ihtimalini ister doğrudan ister dolaylı olsun, yüzde bir bile olsa göz ardı etmeksizin tüm askerî gücünü bölgeye sevk etmiştir. Bu durum, ABD'nin Orta Doğu politikasının kısa vadede değişmesini beklememek gerektiğini göstermektedir.

ABD'nin Orta Doğu'daki varlığı iki temel faktöre dayanmaktadır: birincisi, İsrail'in güvenliği; ikincisi ise enerji güvenliğidir. Özellikle fosil yakıtların hâlâ küresel enerji tüketiminde büyük bir paya sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda ABD, hidrokarbon kaynaklarına olan bağımlılığın sürdüğü bu dönemde Orta Doğu'daki etkinliğini azaltmak istemeyecektir. Nitekim ABD, fosil yakıtlara yönelik yeni yatırımlar yapma kararı da almıştır.

Enerji kaynaklarından elde edilen gelirin ABD'nin kontrolünün dışında kalması, bu kaynakların başka büyük güçlerce denetlenmesi ve bu denetimin kendi aleyhine kullanılması, Washington açısından kabul edilemez bir durumdur. Bu nedenle ABD'nin hem İsrail'in güvenliği hem de enerji kaynaklarının kontrolü bağlamındaki stratejik yaklaşımının değişmesi kısa vadede beklenmemelidir.

Pasifik bölgesinde ABD'nin karşı karşıya olduğu güvenlik açıkları da dikkat çekmektedir. Bu coğrafyada hem Çin hem de Rusya, ABD'nin doğrudan komşuları ve aynı zamanda Pasifik güçleridir. NATO benzeri bir ittifakın bulunmadığı bu alanda, ABD'nin bu güçlerle tek başına mücadele etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda ABD'nin Çin'i öncelikli tehdit olarak görüp bölgedeki askerî kapasitesini artırma çabası anlamlıdır.

1.2. ABD-Rusya İlişkilerinde Yakınlaşma Eğilimi

ABD'nin dikkat çekici bir başka hamlesi ise Rusya'yla ilişkilerini normalleştirme girişimidir. Tarihsel perspektifle bakıldığında, 1970'li yıllarda ABD, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile mücadelede Çin-Sovyet ayrışmasını fırsata çevirmiştir. Bu çerçevede 1971 yılında "Ping-Pong Diplomasisi" ve ardından Nixon ile Kissinger'ın ziyaretleri sayesinde Çin, uluslararası sistemde yeniden kabul görmüş ve BM Güvenlik Konseyine geri alınmıştır. Bu hamleyle SSCB, tek başına bırakılmış ve rekabet alanı daraltılmıştı. Bugün de ABD, benzer bir stratejiyi tersine uygulamaya çalışmaktadır: Bu kez zayıf aktör Rusya; güçlü ve meydan okuyan güç ise Çin'dir.

Çin'in özellikle Afrika kıtasındaki yatırımlarının yüz milyar doları aşması, altyapı projeleri üzerinden küresel nüfuzunu artırması ve aynı zamanda silah ihracatı gibi alanlara yönelmesi, onun yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve askerî bir güç hâline gelme yönündeki stratejik hedeflerini de göstermektedir. Çin'in nükleer kapasitesi ise ABD'ye doğrudan tehdit oluşturabilecek düzeydedir. Dolayısıyla ABD'nin Çin'i öncelikli tehdit olarak ele alması [Çin'in savunma harcamaları 314 milyar dolara (2023'te yüzde 7 artmıştır) ulaşarak ABD'den sonra ikinci sırada yer alıyor] ve Rusya'yı (savunma harcamaları 149 milyar dolar) ikincil, nötralize edilebilir bir aktör olarak görmesi stratejik bir tercihtir. Zira ABD, iki büyük güçle aynı anda mücadele etmektense bu yükü paylaşmayı tercih etmektedir. Bu doğrultuda Avrupa'nın daha fazla sorumluluk alması gerektiği düşüncesi öne çıkmaktadır. Rusya'nın yarattığı tehdit algısı karşısında Almanya, savunma harcamalarını yaklaşık 100 milyar dolara çıkarmıştır. Benzer şekilde, diğer Avrupa ülkeleri de ABD'nin savunma desteğini kademeli olarak azaltabileceğini fark ettikçe savunma bütçelerini artırmaya yönelmişlerdir.

"Re-Arm Europe" gibi projeler kapsamında AB ülkeleri, 800 milyar dolar savunma harcaması yapmayı planlamaktadır. Bu gelişmeler, ABD'nin Avrupa'ya yönelik stratejisinin yalnızca güvenlik değil, aynı zamanda ekonomik boyut taşıdığını da ortaya koymaktadır. Başkan Trump'ın da sıkça dile getirdiği üzere, Avrupa ülkeleri, ABD'ye karşı ticarete ciddi fazlalar vermektedir. Bu anlamda, transatlantik ilişkilerde yıllık yaklaşık 235 milyar dolar dış ticaret açığı söz konusudur. Bu da Atlantik ittifakı içinde ekonomik rekabetin boyutlarını göstermektedir.

Trump'ın söylemine göre, bu durumdan Avrupa kazançlı çıkmaktadır. ABD, Avrupa için onlarca üs bulundurmakta, binlerce asker konuşlandırmakta

ve ciddi miktarda savunma harcaması (yıllık 997 milyar dolar) yapmaktadır. Avrupa ise bu süreçte refaha ve ticarete yatırım yapmaktadır. Sonuçta kazanan Avrupa olmaktadır.

1.3. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Çözümüne İlişkin Beklentiler

Yakın zamanda Washington'da nadir metaller ve doğal kaynakların paylaşımıyla ilgili bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmanın Ukrayna Parlamentosu tarafından da önümüzdeki günlerde onaylanması beklenmektedir. Anlaşma, Ukrayna'ya bir tür güvenlik garantisi niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla bu gelişme, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın kısa vadede sona ermeyeceğini göstermektedir.

Ukrayna bu kadar taviz vermişken, Rusya'nın işgal ettiği toprakları (özellikle Kırım ve Donbas bölgesini) iade etmesini beklemek gerçekçi olmaz. Bu anlamda Rusya'nın Donetsk, Luhansk, Zaporijya ve Herson bölgelerinden vazgeçmesi de pek mümkün görünmemektedir. Ukrayna karşısında bu kadar bedel ödenmişken (1 milyon dolayında asker kaybı), Rusya'nın bir karşılık beklemesi gayet doğaldır.

Bu yeni gelişme, ABD'nin Rusya'yla normalleşme arayışlarını da zora sokacaktır. Rusya da bu süreçten kazanç elde etmeyi beklemektedir. Bilindiği gibi, Rusya'nın yaklaşık 300 milyar dolarlık dış rezervi dondurulmuş durumdadır. Ayrıca, Rus oligarklara ait 58 milyar dolarlık bir varlık da bloke edilmiş durumdadır. Toplamda 350 milyar dolar civarında bir meblağ söz konusudur. Bu, Türkiye'nin toplam rezervlerinin yaklaşık iki katına denk gelmektedir. Bu paraların serbest bırakılması ve ambargoların kaldırılması, Rusya açısından büyük bir kazanım olurdu. Rusya, bu kazanımlara ek olarak Donbas bölgesindeki fiili kontrolünün de tanınmasını istemektedir. Eğer bu nadir metaller/doğal kaynaklar anlaşması olmasaydı, süreç muhtemelen bu yöne evrilecekti. Hatta yakın geçmişte bazı Batılı liderlerin Kırım'ın ilhakını fiilen kabul eden açıklamalar yaptıkları görülmüştür. Bu, Ukrayna'yı ve genel olarak Batı kamuoyunu kızdırmıştır. Ancak gelinen nokta itibarıyla yeni bir süreç başlamış durumdadır.

Rusya da bu oyunda kazanmayı arzulamaktadır. Halihazırda ekonomik yaptırımlarla sınırlandırılmış olan Rusya'nın gaz ve petrol gibi enerji kaynaklarını satamaması, ayrıca SWIFT sisteminden dışlanması gibi unsurlar ciddi zorluklar yaratmaktadır. Tüm bu başlıklarda, Rusya'nın kazanç elde etme arayışı devam etmektedir.

Son dönemde Rusya'nın ABD'ye yaklaşımında da ciddi bir değişim gözlemlenmektedir. Dışışleri Bakanı Sergey Lavrov başta olmak üzere Rus yetkililerin, ABD'yi öven açıklamaları dikkat çekicidir. Daha da önemlisi, Ruslar; enerji bazı iş birliğinin yeniden başlatılması ve yaptırımların kaldırılması konusunda umutlu açıklamalar yapmaktadırlar. Hatta neredeyse tüm suçu AB'ye yükler gibi bir tavır sergilemektedirler. Kısacası, Rusya'nın ABD'ye bakışında önemli bir yumuşama söz konusudur.

Bu son gelişmeler, daha karmaşık bir sürecin habercisidir. Bu sürecin bir şekilde aşılacağı ileri sürülebilir. Özellikle Luhansk, Donetsk ve Kırım konularında bir uzlaşmaya varılabilir. Kırım büyük ihtimalle Rusya'da kalacaktır. Diğer bölgelerde ise Ukrayna içinde özerk ama Rusya'nın etkisine açık formüller gündeme gelebilir. Çünkü ABD, Rusya'dan vazgeçmeyecektir.

Küresel dengeler açısından meseleye bakıldığında; ABD'nin asıl önceliği, Çin'le mücadele ve Pasifik güvenliğidir. Bu bağlamda, Rusya bir tehditse; bu tehditle Avrupa'nın baş etmesi beklenmektedir. ABD ise Rusya'yla ilişkisini tamamen koparmadan ve karşılıklı kazanca dayalı bir denge arayışındadır. Hem kendisine hem Rusya'ya kazandıracak bir formül bulmaya çalışmaktadırlar.

2. Liberalizmin Çöküşü ve Neo-Amerikanteryanizm

ABD'nin yeni ticaret politikası da dikkat çekicidir. Ticaret savaşları yalnızca Çin'e karşı yürütülmemektedir. Meksika, Kanada ve Avrupa'ya karşı da benzer politikalar uygulanmıştır. Özellikle dış ticaret açığı verilen ülkelerle ilişkiler sertleşmiştir. En büyük açıklar Çin'in ardından özellikle AB, Meksika, Vietnam, Tayvan, Japonya, Güney Kore ve Kanada gibi ülkelere karşı verilmektedir. Örneğin ABD ile AB arasındaki ticaret hacmi (2024) 975 milyar dolar Meksika ile 770 milyar dolar, Kanada ile 700 milyar dolar ve Çin ile 530 milyar dolara ulaşmış durumdadır. ABD, Meksika'ya karşı 157 milyar dolar açık vermektedir. Buradaki üretimin çoğunu Amerikan şirketleri yapmasına rağmen, sonuçta üretim dışarıda gerçekleşmektedir. ABD ise bu üretimi kendi topraklarına geri çekme arzusundadır. Çünkü ABD'nin en büyük iki yapısal problemi vardır: Birincisi istihdam, diğeri büyüme sorunudur. Bu iki sorun, ancak ve ancak şirketlerin ABD içinde üretim yapmasıyla çözülebilir. Çin, Meksika veya Kanada'dan gelen üretim tekrar ABD'ye taşınmalıdır. Fakat mevcut işçilik ücretleri ve üretim maliyetleriyle bunun ne kadar mümkün olduğu tartışmalıdır.

Bu yeni dönem için “neo-merkantalizm” ifadesi kullanılabilir. Bilindiği üzere merkantalizm, XVIII. ve XIX. yüzyılda dünya ekonomisindeki eğilimi ifade etmektedir. Esas olarak korumacılığa dayanır. Günümüzde Trump’ın dış politikası da benzer bir yaklaşımı sergilemektedir: Önce ekonomik güç, sonra askerî kapasite gelmektedir. Bu, klasik liberal anlayıştan ciddi biçimde sapmaktadır.

Liberalizm, Adam Smith ve David Ricardo’nun teorik katkılarıyla başlayan ve ABD tarafından kurumsal mekanizmalarla tahkim edilerek dünya sistemine entegre edilen bir yapıydı. Ancak günümüzde bu sistemden en fazla fayda sağlayan ülke artık ABD değil, Çin olmuştur. Bu nedenle liberalizme yönelik bir geri çekilme ya da vazgeçiş süreci gözlemlenmektedir. Bu noktada “Ulus-Devletin Yükselişi” ve “Yeni Vestfalyan Sistem” gibi kavramlar da bu yeni dönemi ifade eden kavramlardır. Tüm bu kavramlar, birbiriyle bağlantılı ve birbirini besleyen olgulardır.

Günümüzde tüm dünya, güvenlik ekseninde bir söylem geliştirmektedir. AB, “güvenli tedarikçiler” bulma arayışında olduğunu bizzat dile getirmektedir. Silah, artık yalnızca bir savunma aracı değil, aynı zamanda stratejik bir ekonomik araç hâline gelmiştir. Artık Avrupa’da bile ABD’nin güvenli bir tedarikçi olup olmadığı sorgulanmaktadır. ABD’nin bu güveni sağlayamadığı iddia edilmektedir. Dolayısıyla Avrupa’nın ya kendi silahını üretmesi ya da güvenilir tedarikçiler bulması gerekmektedir. Aksi takdirde Avrupa’nın güvenliği tehlikeye girebilir.

Böyle bir ortamda bireylerin temel hak ve özgürlükleri de güvende olmayacaktır. Devletin güvenlik odaklı yaklaşımı, bireyin özgürlüklerini tehdit eder hâle gelmektedir. Bu yeni dönemde bireyin özgürlüğü, devletin güvenliği karşısında ikincil konuma düşecektir. Bu durum endişe vericidir.

Hatırlatmak gerekirse, Trump’a yönelik çok sayıda suçlama gündeme gelmişti. Bunlar arasında cinsel saldırı, vergi kaçakçılığı, darbe girişimi ve devleti yıkma teşebbüsü gibi iddialar vardır. Ancak anayasal mekanizmalar bu süreçleri askıya almış ya da etkisizleştirmiştir. Bu da Trump’ın yalnızca bireysel bir figür değil; aynı zamanda mevcut sistemin belirli çıkarlar doğrultusunda desteklediği bir siyasal tercih olduğunu göstermektedir. Trump’ın adaylığını engellemeye yönelik hukuki süreçler, henüz net bir sonuca ulaşmamış olmakla birlikte askıya alınmış durumdadır. Ancak bu süreçler tamamen ortadan kalkmış değildir; adeta “Demokles’in Kılıcı” gibi, sürekli bir tehdit unsuru olarak varlığını sürdürmektedir. Bu durum, Trump’a dolaylı bir baskı aracı olarak

kullanılmaktadır. Trump'ın görev süresi sona erdiğinde tekrar yargılanması ve hapis cezası alması olasılık dâhilindedir, zira hakkında yürütülen davaların hiçbirinde kesin bir aklanma söz konusu olmamıştır. Bu bağlamda Trump gibi bir figürün suikast iddialarıyla gündeme gelmesi, olayların absürtlüğüyle çelişen, ancak manipülasyona açık bir medya atmosferinde pekâlâ mümkün olabilmektedir.

Amerikan seçim sistemi de bu tartışmalı ortamda güvenilirliği sorgulanır hâle gelmiştir. Geniş halk kesimlerinin sandık güvenliği ve şeffaflık konusunda zannettiği kadar demokratik bir yapı söz konusu değildir. Özellikle uzaktan oy kullanma ve elektronik oylama sistemleri, seçim sonucunu küçük oy farklarıyla belirleyebilmektedir. ABD'nin eyalet temelli ve birkaç yüz oyun sonucu etkileyebildiği seçim sistemi nedeniyle manipülasyonlara oldukça açık bir zemin sunmaktadır. Ayrıca Harvard ve Columbia gibi prestijli üniversitelerin fonlarını kesmesi, ifade özgürlüğü açısından ciddi bir gerileme olarak değerlendirilebilir.

Birinci başkanlık döneminde Kongre, Trump'a karşı belirli ölçülerde denge kurabilmekteydi. Ancak günümüzde, özellikle Cumhuriyetçi çoğunluğun olduğu bir Kongrede bu denge mekanizması işlevsiz hâle gelmiş görünmektedir. Demokrat seçmenler, Kongrenin pasif tutumundan dolayı ciddi bir hayal kırıklığı yaşamaktadır. Öte yandan yargı organlarına yönelik baskılar da dikkat çekicidir. Yargıçların görevden alınarak ters kelepçeyle gözaltına alınmaları gibi uygulamalar, Amerikan değerlerinin ciddi biçimde aşındığını göstermektedir. "Amerikan istisnacılığı" olarak adlandırılan, bireysel özgürlüklerin ön planda olduğu liberal normlar sistemi çökmektedir. Bu bağlamda, devletin yapısal bir yeniden inşa sürecine girdiği gözlemlenmektedir.

Kongre dâhil olmak üzere sistem içerisinde bu dönüşüme karşı çıkan aktörlerin sayısı giderek azalmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu değişimin yalnızca Donald Trump'ın bireysel iradesiyle gerçekleştirilebilecek bir dönüşüm olmadığı açıktır. Trump, bu dönüşümde bir figür olarak öne çıksa da arka planda etkili olan çok katmanlı güç yapılarını göz ardı etmemek gerekir. Amerikan medya sektörünü, finansal sermayeyi, Hollywood endüstrisini ve bürokrasinin belirli kademelerini etkileyen güçlü lobilerin varlığı, birçok akademik çalışmada tartışılmıştır. Bu bağlamda özellikle İsrail yanlısı politikaları destekleyen lobi gruplarının, ABD'nin iç ve dış politikalarında önemli roller üstlendiği öne sürülmektedir. Bu değerlendirme, tek başına bir komplo teorisi

olmadığını anlamak için XIX. yüzyıldan itibaren Amerika'ya gerçekleşen Yahudi göçlerinin tarihsel arka planına bakmak yeterli olabilir.

Avrupa'da yükselen anti-semitik akımların etkisiyle, özellikle Rusya ve Polonya gibi ülkelerden ABD'ye yönelik önemli ölçekte Yahudi göçü gerçekleşmiştir. Bu süreçte, birçok göçmenin kimliğini dönemin dini ve sosyal yapısına uyacak şekilde değiştirdiği ve kimi zaman Protestan kimliğiyle yeni toplumlara entegre olduğu bilinmektedir. Göç eden bu topluluklar, zamanla sermaye biriktirmiş, Amerikan toplumsal yapısında Valilik, Rektörlük gibi kilit pozisyonlara gelmişlerdir. Bu tarihsel süreç, Amerika'da farklı dini mezheplerin, özellikle Evanjelik hareketin güç kazanmasında da etkili olmuştur.

Evanjelizm, kökleri Avrupa'da bulunmakla birlikte esas yayılımını Amerika'da gerçekleştirmiştir. Bugün bu dini topluluğun nüfusunun 60 ila 70 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu geniş kitlenin siyasal ve ekonomik gücü, Amerikan siyasetinde İsrail yanlısı politikaların istikrarla sürdürülmesine katkı sunmaktadır. ABD'de bu denli etkili bir dinî/siyasi bloğun varlığı, özellikle Orta Doğu politikalarında İsrail'in stratejik konumunun korunmasında belirleyici olmaktadır.

Bu nedenle, İsrail aleyhine bir tutum beklemek, ABD'nin mevcut siyasal ve toplumsal yapısı dikkate alındığında gerçekçi görünmemektedir. Bununla birlikte, İslam dünyasının siyasal ve jeopolitik olarak parçalanmış durumda olması, kendi iç çatışmaları, güvenlik öncelikleri ve tarihsel ihtilafları nedeniyle kolektif bir duruş sergilemesi de mümkün olamamaktadır. Bu zaaf, bölgesel düzeyde etkili bir karşı ağırlığın oluşmasını engellemektedir. Ayrıca bu zayıflık, ABD'nin ve İsrail'in daha rahat hareket etmelerini kolaylaştırmaktadır.

Bu nedenle Türkiye, bölge açısından, özellikle Orta Doğu coğrafyası bağlamında (Gazze ve Suriye gibi doğrudan kendisini ilgilendiren meselelerde) büyük bir açmazla karşı karşıyadır. Siyonist yayılmacılığın Türkiye açısından bazı riskleri mevcuttur ve bu riskler devam edecek gibi görünmektedir. Bunun karşısında Türkiye'nin kendi kapasitesi ve imkânlarını sonuna kadar geliştirmesi gerekmektedir. Örneğin, son dönemde savaş uçakları konusunda Avrupa ve ABD'yle yaşanan pazarlıklarda bir tıkanma söz konusudur. Bu yüzden Türkiye'nin artık kendi savunma imkânlarını ve bu yöndeki çalışmalarını olabildiğince hızlandırması gerekmektedir. Eğer Türkiye kısa vadede bir savaş yaşamazsa, içeride veya dışarıda ciddi bir krize sürüklenmezse, önümüzdeki beş yıl içinde belli bir eşiği aşacağı ileri sürülebilir.

3. Hindistan-Pakistan Gerilimi ve ABD-Çin Güç Mücadelesi

Hindistan-Pakistan mücadelesi yeni bir mücadele değildir. 1947 yılında İngiltere bölgeden çekilirken, bugünkü Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'in bulunduğu coğrafya "Hindistan Alt Kıtası" olarak adlandırılıyordu ve İngiliz sömürgeydi. 1863 yılından itibaren İngilizler hâkimdi, ancak bölgedeki Türk varlığı XI. yüzyıldan XVIII. yüzyıl sonlarına kadar neredeyse bin yıl boyunca devam etmiştir. Bölgenin Müslümanlaşması da Türkler sayesinde gerçekleşmiştir.

Günümüzde Hindistan'da 300 milyon, Pakistan'da yaklaşık 250 milyon ve Bangladeş'te de 160-180 milyon Müslüman yaşamaktadır. Ayrıca Urduca dili, bölgeye gelen Türklerin mirasıdır. Pakistan coğrafyasında onlarca yerel dil konuşulmaktadır. Bu nedenle ortak bir ulusal dil icat etmişlerdir: Urduca.

1947 yılında bağımsızlık sürecinde Müslümanların çoğunlukta olduğu yerler Pakistan'a, Hinduların çoğunlukta olduğu yerler Hindistan'a bırakılacaktı. Ancak Keşmir'de nüfusun çoğu Müslüman olmasına rağmen yönetici tercihini Hindistan'dan yana kullanmıştır. Bu da çatışmaya yol açmıştır. 1947 yılında gerilim başlamış ve bir yıl sonra savaşa dönüşmüştür. 1949 yılında ise ateşkes ilan edilmiş ve bunun sonucunda Keşmir'in üçte biri Pakistan'da ve üçte ikisi Hindistan'da kalmıştır.

Daha sonra Keşmir'in bir kısmı Çin'in kontrolüne girmiştir. Aksai Çin (38.000 km²) ve Karakorum (5200 km²) gibi bölgeler bu kapsamdadır. Buralar çok yüksek rakımlı olduğu için nüfus neredeyse yok denecek kadar azdır. Örneğin Hindistan işgalindeki Keşmir'in Ladak bölgesi 59.000 kilometrekare olup burada sadece 250.000 kişi yaşamaktadır. Buna karşın Cemma ve Keşmir'de (42,242 km²) 15 milyon nüfus vardır ve çoğunluğu Müslümandır. Daha önceleri bu oran %80 iken, günümüzde %70'e gerilemiştir. Geri kalan nüfusun %25'ini Hindular, az bir kısmını da Sihler ve Budistler oluşturmaktadır. Keşmir'in Pakistan'ın kontrolündeki bölgeleri Azad Keşmir (13.297 km² ve 4 milyon nüfusu bulunuyor) ve Gilgit-Baltistan'dır (72. 496 km² ve 1,7 milyon nüfus bulunuyor).

Taraflar, 1965 yılında ikinci defa Keşmir nedeniyle savaşa girmişlerdir. Üçüncü savaş ise 1971 yılında gerçekleşmiştir. Bu savaş, esas olarak Pakistan ile o zaman "Doğu Pakistan" olarak anılan, bugünkü Bangladeş arasında yaşanmıştır. Başka bir ifadeyle Pakistan, aslında iki parçadan oluşuyordu: Doğu Pakistan ve Batı Pakistan. Günümüzde Batı Pakistan, mevcut Pakistan devletidir; Doğu Pakistan ise günümüzde Bangladeş olarak bildiğimiz devlettir.

1971 Savaşı sırasında Hindistan bu çatışmaya müdahil olmuş ve böylece savaş, Hindistan-Pakistan Savaşı'na dönüşmüştür. Bu savaşın sonunda Doğu Pakistan ayrılarak bağımsız bir devlet hâline gelmiş ve bugünkü adını almıştır. Dördüncü savaş ise 1999 yılında meydana gelmiştir. Ancak 1999 yılındaki savaş, diğerlerine kıyasla daha sınırlı ve küçük çaplı olmuştur.

Nükleerleşme süreci de bölgesel dengeleri anlamak açısından son derece önemlidir. Hindistan, 1974 yılından itibaren nükleer silahlara sahip olmaya başlamıştır. Hindistan, özellikle 1955 yılında Nehru döneminde başlayan Bandung Konferansı süreciyle birlikte Bağlantısızlar Hareketi'nin lider ülkelerinden biri olarak bilinmektedir. Bu bağlamda SSCB'ye yakın bir dış politika izlemiş olsa da nükleerleşme sürecinde Hindistan'a desteği sağlayan aktör aslında ABD olmuştur. Ancak bu destek doğrudan değil, İsrail üzerinden dolaylı yollarla gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle Hindistan'ın nükleer güç hâline gelmesi, ABD'nin dolaylı katkılarıyla mümkün olmuştur.

Pakistan ise tarihsel olarak hep Batı Bloku'na yakın bir devlet olmuştur. Ancak Pakistan'a nükleer destek sağlayan ülke Çin olmuştur. Bunun temel nedeni, Hindistan ile Çin arasındaki sınır sorunlarıdır. Bu sınır ihtilafları 1962 yılında Hindistan ile Çin'i savaşa sürüklemiştir. Bu sorunlar hâlâ çözülebilmemiş değildir. Bugün dahi bölgedeki tansiyon zaman zaman yükselebilmektedir. Dolayısıyla Çin, Hindistan'a bir denge unsuru oluşturmak amacıyla Pakistan'ın nükleer silah sahibi olmasını desteklemiştir.

Pakistan, 1990'ların sonunda çok kısa sürede nükleer denemelerini tamamlamış ve 1998 yılında Hindistan'la neredeyse eşit bir nükleer güç seviyesine ulaşmıştır. 1999 Kargil Savaşı ise bu nükleer caydırıcılığın sınındığı bir dönem olmuş ve savaşın nükleer boyuta evrilebileceği düşüncesi bölgeyi son derece tedirgin etmiştir. Bu tarihten sonra yaşanan sınır çatışmaları genellikle sınırlı ve sembolik düzeyde kalmıştır. Zaman zaman karşılıklı asker kayıpları, düşürülen uçaklar gibi küçük çaplı olaylar yaşansa da bu çatışmalar büyük ölçekli savaşlara dönüşmemiştir. Nitekim iki ülke arasında çıkacak kapsamlı bir savaş, nükleer tırmanmaya dönüşme potansiyeline sahiptir.

Çin, bu süreçte genellikle geri planda bekleyen ve kriz anında ortaya çıkan bir aktör olmuştur. Her Pakistan-Hindistan Savaşı'nda Çin'in, tartışmalı sınır bölgelerinde bazı toprak kazanımları olmuştur. Yeni bir savaş çıkması hâlinde Çin, muhtemelen bu fırsatı değerlendirerek Hindistan'ın kontrolündeki bazı toprakları da ele geçirmeye çalışabilir. Hindistan bunun farkındadır ve bu nedenle istikrarsızlık, Hindistan'ın büyümesini engelleyen önemli bir unsur

hâline gelmiştir. Oysa Hindistan ve Pakistan, yüzölçümü, nüfus ve demografik yapı açısından birbirine pek fazla yakın ülkeler değildir. Ekonomik büyüme açısından da aralarında büyük fark bulunmaktadır. Örneğin Hindistan'ın GSYİH'sı yaklaşık 4 trilyon dolar düzeyindeyken, Pakistan 400 milyar dolar dolayında, Çin ise 19-20 trilyon dolara ulaşmış durumdadır. Çin'in daha yumuşak ve profili düşük bir dış politika izlemesi, savaş söylemine başvurmaması, saldırgan görünmemesi ve yayılcı bir tavır sergilememesi, onu güvenli bir yatırım alanı hâline getirmiştir.

Buna karşılık Hindistan ve Pakistan'ın sürekli savaş söylemiyle gündeme gelmeleri, ucuz iş gücüne rağmen bu ülkelerin dış yatırım çekmesini engellemektedir. Aslında bu durum, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) çerçevesinde geliştirdiği Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC) gibi projeleri de etkileyebilir. Aynı şekilde Hindistan'ın Orta Doğu üzerinden Avrupa'ya uzatmayı hedeflediği Hindistan-Orta Doğu-Avrupa Koridoru (IMEC) projesi de bu istikrarsızlıktan zarar görebilir.

4. Güney Asya'da Hindistan-İran Dengesine Alternatif Bir Bakış

Hindistan'ın BRICS ve Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) içindeki pozisyonunun tartışmalı hâle gelmesi büyük ölçüde Amerikan çıkarlarına hizmet eder gibi görünmektedir. Hindistan her zaman İsrail'in ve ABD'nin yanında olmuştur. Bölgesel krizlerde, eğer Çin'e yönelik Amerikan politikası söz konusuysa, Hindistan, ABD'nin yanında yer almaktadır. Eğer İran ile ABD arasında bir sorun varsa, yine Hindistan ABD'nin tarafında durmayı tercih etmektedir. Ama Türkiye ile İran arasında bir mesele varsa, Hindistan, İran'ın tarafında yer alabilir. Dolayısıyla Hindistan'ı ihtiyatlı bir şekilde değerlendirmek gerekir. Bölgede Çin, stratejik olarak Türkiye'ye daha yakın bir pozisyonda durmaktadır. Türkiye-Afganistan-Pakistan-Çin eksenini, Rusya-İran-Hindistan eksenine kıyasla daha farklı bir jeo-stratejik pozisyon anlamına gelmektedir.

Çin ile İran arasındaki 25 yıllık iş birliği anlaşmasının akıbeti de merak edilmektedir. Son dönemlerde her iki ülkenin de ambargolara maruz kalması nedeniyle Çin, İran için enerji alanında önemli bir ortak hâline gelmiştir. Çin bu durumu fırsata çevirerek bölgeye silah satmaktadır. Örneğin, Pakistan'ın ana silah tedarikçisi Çin'dir. İran da benzer şekilde Çin'le ilişkilerini artırmaktadır. İran'ın büyük ölçüde Rusya ve Çin'le yakınlaştığı görülmektedir. Pakistan-Hindistan krizinde İran'ın nasıl bir tutum sergileyeceği merak

konusudur. Muhtemelen İran bu krize çok fazla müdahil olmayarak orta yol bir politika izleyecektir.

5. Orta Doğu'daki Yeni Dengeler

Orta Doğu'da Abraham (İbrahim) Anlaşmaları'nın canlandırılmasına ilişkin gelişmeler dikkat çekmektedir. Trump ile Netanyahu'nun Beyaz Saray'daki görüşmesinde, normalleşme sürecinin yeniden başlayabileceğine yönelik mesajlar verilmiştir. Ancak İsrail'in mevcut politikaları çerçevesinde bunun ne kadar mümkün olduğu tartışmalıdır. Orta Doğu'daki sorunlar, Hamas, İhvan Hareketi, İran, Mısır, İsrail ve Filistin gibi bir dizi karışık meseleden kaynaklanmaktadır. Gazze'nin işgali veya orada yaşanan soykırımın arkasında bu karmaşık yapı vardır. Bölgedeki ülkeler, güvenlik açısından öncelikle İran'ı tehdit olarak görmektedir. Başka bir ifadeyle, İran hem Suudi Arabistan hem de Körfez ülkeleri açısından birincil tehdittir. İsrail ise daha çok ikinci planda kalmaktadır.

ABD-İsrail bağlantısı sebebiyle bölge ülkelerinin Tel Aviv'e karşı sert tutum sergilemesi zorlaşmaktadır. Bu nedenle bu tür politik skandallar ya da olumsuzluklar yaşanmaktadır. İran'ın yayılmacı ve agresif politikalarının da bu süreçte büyük rolü vardır. Eğer İran bölge için bir tehdit olmaktan çıkarsa ve olumlu mesajlar verirse, bölgedeki Amerikan varlığı anlamsız hâle gelebilir. Ancak İran bunu ısrarla yapmamaktadır. Bir anlamda İran'ın bu tavrı, bölgedeki Amerikan tahkimatını meşrulaştırmaktadır. İsrail'in Mayıs 2025 tarihinde İran'ın nükleer tesislerine saldırıyı planladığı, fakat bu saldırının Donald Trump tarafından engellendiği iddia edilmektedir. Trump, diplomatik çözüm istediğini ve bombalar yerine bir anlaşma tercih ettiğini söylemiştir. Eğer ABD, bu müzakerelerden istediği sonucu alamazsa, İran'ın nükleer altyapısına yönelik müdahalelerde bulunabilir. Ancak Washington, Tahran'ı tamamen ortadan kaldırmayı veya zayıflatmayı istememektedir. Onu nükleer güç olmaktan çıkarmayı hedeflese de bölgedeki denkleme konvansiyonel ve kontrollü bir tehdit olarak varlığına ihtiyaç duymaktadır. Körfez ülkeleri, Suudi Arabistan ve hatta Türkiye için caydırıcı ama kontrol edilebilir bir tehdit olsun istemektedir.

Nükleer bir İran, İsrail için doğrudan bir tehdit anlamına gelmektedir. Bu yüzden İran'ın nükleer altyapısına yönelik bir saldırı ihtimali her zaman gündemdedir. Ancak ABD'nin İran'a geniş çaplı bir saldırı başlatacağını düşünmek gerçekçi değildir. Kontrollü bir tehdit olarak, ABD'nin Körfez'deki

varlığını meşrulaştırmaktadır. Suudi Arabistan'a 100 milyar dolarlık silah satışının ve Suudilerden 1 trilyon dolarlık yatırım vaatleri almasının arkasındaki itici güç budur.

Bu denklemde, Müslüman Kardeşler ve Hamas gibi yapılar da İran'la ilişkilerini koparamadıkları için bölge ülkeleri tarafından hem muhalif hareketler olarak hem de İran'ın etkisini bölgeye taşıyan yapılar olarak görülmektedirler. Bu nedenle Arap devletleri bu yapılara karşı mesafelidir. Adeta kapıları kapatmış durumdadır.

Günümüzde Gazze'de yaşanan sorunların temelinde Arap dünyasının zayıflığı kadar, İran'ın bölgesel kontrol kurma iddiası ve Filistin'i tamamen kendi etkisine alma çabası yatmaktadır. İsrail, Batı Şeria ve Cenin'de operasyonlar yapmaktadır. Mahmud Abbas'ın ise aksine istihbarat sağladığı iddia edilmektedir. Bu yüzden El Cezire'nin Batı Şeria'daki büroları kapatılmıştır. Bölge gerçekten çok karmaşıktır. İsrail sorununu çözebilmek için öncelikle İran sorununu çözmek gerekmektedir.

Sonuç

Dünyada liberalizme yönelik bir geri çekilme ya da vazgeçiş süreci gözlemlenmektedir. Bu süreci "liberalizmin krizi" veya "post-liberalizm" olarak da adlandırmak mümkündür. Daha da ileri gidilirse, bu dönemi tanımlamak için "neo-faşizm" veya "Çin tarzı liberalizm" gibi yeni kavramsallaştırmalar da üretilebilir.

Ulus-devletin daha baskın olduğu, sivil toplumun ve bireysel özgürlüklerin geri planda kaldığı yeni bir döneme doğru gidilmektedir. Günümüzde Avrupa'da dahi siyasi muhalefet marjinalleştirilmeye çalışılmaktadır. Bunun temel nedeni, güvenliğin yeniden en öncelikli mesele hâline gelmiş olmasıdır. Tüm dünya, artık güvenlik ekseninde bir söylem geliştirmektedir.

Trump'ın başkanlığa seçilmesi, Amerikan "derin devleti"nin bir tercihi olarak da değerlendirilebilir. Hatırlatmak gerekirse, Trump'a yönelik çok sayıda suçlama gündeme gelmişti. Ancak anayasal mekanizmalarla bu süreçler askıya alınmış ya da etkisizleştirilmiştir. Bu da göstermektedir ki Trump; yalnızca bireysel bir figür değil, aynı zamanda mevcut sistemin belirli çıkarlar doğrultusunda desteklediği bir siyasal tercihtir.

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NIN BÖLGESEL-KÜRESEL ETKİLERİ VE ÜÇÜNCÜ DÜNYA SAVAŞI SENARYOLARI

Prof. Dr. Giray SAYNUR DERMAN

Giriş

Rusya, Ukrayna'ya dönük savaşını başlatırken buna “operasyon” adını vermiştir. Üç günde bitireceği söylenen savaş, üçüncü yılına doğru ilerlemektedir ve her iki aktör açısından da tam anlamıyla bir yıpratma savaşına dönmüş durumdadır. Yıllardır süregelen bu savaş, Rusya'nın nükleer gücü nedeniyle dünya için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Ukrayna meselesinin temelini ise Rusya'nın Yakın Çevre Doktrini oluşturmaktadır. Buna göre, Rusya'nın yakınında olan ülkeler Rusya'nın olmazsa olmaz etki alanlarıdır. Rusya, Avrasya coğrafyasında merkezi bir güç sahibi olma isteğini sürdürmektedir.

Rusya- Ukrayna Savaşı'nın üçüncü yılına doğru giderken, uluslararası hukuk olgusu, güç ve çıkarların belirlediği bir konuma düşmüş ve savaş suçları konusunda çifte standartlar ortaya çıkmıştır. Güvenlik, artık sorgulanır hâle gelmiştir; Batı, istemediği aktörlere karşı bir düşman yaratma eğilimini sürdürmektedir. Bu süreçte uluslararası hukukun uygulanmaması; NATO ve BM gibi Batı eksenli kurumlara karşı ciddi bir güvensizlik ve geleceğe dair belirsizlik olgusu yaratmıştır.

Tüm dünya ve Türk kamuoyu açısından en çok merak edilen sorulardan biri de bu krizin nereye doğru ilerlediğidir. Özellikle tarafların açıklamalarına bakıldığında ve karşılıklı tehdit ortamları göz önünde bulundurulduğunda, nükleer savaş söylemleriyle birlikte bir III. Dünya Savaşı olasılığı da birçok senaryoyla birlikte gündeme gelmektedir. Buradan hareketle, işbu çalışma, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın bölgesel ve küresel etkilerini ve XXI. yüzyılda yeni bir topyekûn savaş olasılığını tartışmayı amaçlamaktadır.

1. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Arka Planı

Meseleye öncelikle tarihsel perspektiften bakmak son derece faydalı olacaktır. Örneğin Kırım Hanlığı, 460 yıl kadar Osmanlı Devleti'ne tabiydi, iç işlerinde bağımsız ve dış işlerinde Osmanlı'ya bağlıydı. Ne zaman ki Kırım,

Osmanlı Devleti'nin elinden çıktı, Osmanlı da eski gücünü kaybetmeye ve yenilmeye başladı.

Günümüzde de Kırım, Rusya-Ukrayna-Batı denklemine en önemli bölgedir. Çünkü burada bir güç mücadelesi vardır. Jeopolitik açıdan Amerika'nın giremediği bir deniz olan Karadeniz'de bir güç mücadelesi yaşanmaktadır ve burada Rusya'nın hâkimiyeti ile Batı'nın hedefleri doğrultusunda gerçekleştirilen bir mücadele söz konusudur. Bu mücadele yeni değildir, çok daha önceden vardır. Hatta bunun bir diğer ayağı da Doğu Akdeniz'dir. Örneğin, Kırım nasıl kuzeye açılan bir pencereyse, Kıbrıs da güneye açılan bir penceredir. Bu bağlamda, 2014 yılında Kırım'ın Rusya'nın eline geçmesi ve Batı devletlerinin bu duruma büyük bir tepki göstermemesi, Donbas bölgesinde ayrılıkçı Ruslara karşı yapılan mücadele, neredeyse üç yıla varan uzun bir çatışma dönemine girilmesine neden olmuştur.

Jeopolitik açıdan, bugün gelinen noktada Kıbrıs çok önemli bir güç mücadelesi merkezi hâline gelmiştir. Özellikle III. Dünya Savaşı senaryolarında Kıbrıs ve Kırım'a çok dikkat etmek gerekir. Orta Doğu açısından da bu böyledir. Ancak bugün en büyük tehlike, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın getirdiği sonuçlardır. Rusya, bugün çok önemli bir nükleer güçtür ve bu durum, diğer ülkeler için büyük bir tehdit anlamına gelmektedir. Son dönemde Baltık bölgesindeki NATO'nun genişleme faaliyetleri, İsveç'in NATO üyeliği ve Kaliningrad meselesinde Rusya'nın tutumu, Baltık'taki NATO üslenmelerini istememesi gibi konular bu tehdidi daha da artırmaktadır.

Ukrayna da Rusya için son derece önemlidir. "Ukrayna'sız Rusya olmaz" denmektedir. Çünkü Ukrayna, Rusya'nın kuruluş tarihi açısından Doğu Slavların merkezi olan Kiev Rusya'sıdır. Bu açıdan baktığımızda, son üç yılda yaşananlar ve bugün Gazze'de yaşananlar, tarihteki eski teorileri yeniden gündeme getirmektedir. Örneğin, Mackinder'in Kara Hâkimiyeti Teorisi, Mahan'ın Deniz Hâkimiyeti Teorisi, Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi, Brzezinski'nin Büyük Satranç Tahtası, Huntington'ın Medeniyetler Çatışması ve Fukuyama'nın görüşleri bugün de hâlen önemlidir.

Mackinder, Kara Hâkimiyeti Teorisi'nde Avrasya'ya hâkim olan gücün dünyayı kontrol edeceği tezini ortaya koymuştu. Doğu Avrupa ve Avrasya'ya hâkim olan gücün dünya hâkimiyetine sahip olacağını, tüm zenginliklerin bu bölgede toplandığını savunmuştu. Günümüz politikalarında da bu büyük oyun devam etmektedir. Buna; "New Great Game", yani "Yeni Büyük Oyun" denilmektedir. Türkiye de bu güç mücadelesinin tam merkezinde yer alan bir

aktördür. Hem bölgesel hem de küresel mücadelede Türkiye'nin rolü giderek önem kazanmaktadır.

ABD, küresel hegemon güç olarak Karadeniz'e giremediği için bu bölgedeki güç mücadelesine farklı açılardan bakmaktadır. NATO ve güvenlik politikaları çerçevesinde, Amerika'nın bu bölgelerdeki hâkimiyetini genişletmeye çalıştığı görülmektedir. BM'nin barış ve güvenlik misyonu maalesef zedelenmiş durumdadır. Çünkü BM Güvenlik Konseyinin daimi beş üyesi arasında büyük güçlerin etkisi belirleyici olmaktadır. Bugün, Rusya-Ukrayna Savaşında yaşananların küresel dengeleri nasıl değiştirdiği görülmektedir.

Bazı uzmanlar, Rusya'nın Ukrayna ile bir savaş istemediğini; ancak ABD ve Batı ile savaştığını ileri sürmektedir. Rusya, Donbas bölgesinde Rus azınlığa karşı Ukrayna'nın baskı yaptığını iddia etmektedir. Elbette meseleye çok farklı açılardan bakmak gerekir. Yaşanan bu durum gerçekten bir kolektif çaresizlik mi, yoksa başka bir şey mi? Bunu tartışmak gerekir. Orta Doğu'da yeni cepheler açılmaya başlandı. Rusya'nın Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) gibi çok önemli organizasyonlarda aktif rol oynadığı gözlemlenmektedir. Özellikle İran ve diğer ülkelerle geliştirdiği ilişkiler, jeopolitik denklemdeki etkisini artırmaktadır. Türkiye de bu denklemin bir parçasıdır.

Enerji kaynakları açısından önemli bir güç olan Rusya, enerji kartını kullanarak Batı ile olan ilişkilerini yönetmektedir. Kuzey Akım 2 projesi iptal olmuştur; ancak Almanya ile geliştirdiği birçok önemli anlaşma hâlâ geçerlidir. Rusya'nın enerji dışında da Batı ile pek çok anlaşması vardı; ancak Ukrayna krizinden sonra Batı'nın tavrı değişmiştir. Batı, Ukrayna'nın NATO üyeliğini desteklemektedir. Ancak bu üyeliğin yakın zamanda gerçekleşeceğini söylemek doğru bir çıkarım olmayacaktır. Buna birçok ülkenin ihtiyacı kalmamıştır; İsveç'in NATO'ya katılması bu süreci etkilemiştir. Rusya, Ukrayna'yı Batı'nın bir aracı olarak görmektedir.

Ukrayna'daki savaş başlamadan önce, savaşın nasıl bir hâl alacağı konusunda birçok spekülasyon yapıldı. Ancak Rusya istihbaratının bu konuda neler bildiği ve sonuçların nereye varacağı tam olarak öngörülememiştir. Bugün, artık Soğuk Savaş dönemi sona erdi, fakat yeni bir kutuplaşma dönemi yaşanmaktadır. Ancak bu, Soğuk Savaş'taki iki kutuplu dünya düzeninden farklıdır. Asıl önemli güç, Çin'dir. Çin, ekonomik bir güç olarak savaşla değil, ticaret ve ekonomiyle dünyaya hükmetmeye çalışmaktadır. Özellikle Covid-19 sürecinden sonra, Çin, dünya sahnesinde daha fazla söz sahibi olmaya başladı ve Rusya ile ilişkilerini güçlendirdi. Bu da Batı için temel bir tehdit hâline geldi.

2. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Bölgesel-Küresel Etkileri

Savaşın en önemli boyutlarından biri göç oldu. Ukrayna halkı, en çok Polonya'ya göç etti ve bu durum Avrupa için büyük bir sorun hâline geldi. Batı, Ukrayna'dan gelen mültecileri kabul ederken, Suriye ve Afganistan'dan gelen mültecileri istemedi. Bu durum, Batı'nın "kendilerinden olan" ve "olmayan" ayrımını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Savaşın ekonomik boyutları da büyük bir etkiye sahiptir. Rusya'ya uygulanan yaptırımlar, özellikle SWIFT sisteminden çıkarılması, büyük bir zarara neden oldu. Hatta İngiltere'de futbol takımlarına kadar bu yaptırımlar uzandı. Oligarkların ve milyarderlerin yatırımları donduruldu. Rusya'nın bu süreçte tahıl krizine neden olması da önemli bir gelişmeydi. Türkiye, bu kriz sırasında arabuluculuk yaparak çok önemli diplomatik girişimlerde bulundu ve tahıl koridoru anlaşmalarında önleyici bir güç oldu.

Dolmabahçe'de yapılan görüşmeler, Türkiye'nin dış politikadaki önemini bir kez daha gözler önüne serdi. Özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı ve Orta Doğu'daki gelişmelerde Türkiye'nin bölgesel bir dış politika aktörü olarak ne kadar önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Türkiye'nin bu jeopolitik denklemde yer alması ve güç mücadelelerinde bölgesel savaşımlardan en az etkilenen ülke olmaya çalışması dikkat çekicidir. Bu durum, bir nevi denge politikası olarak yorumlanabilir. Türkiye, Rusya-Ukrayna Savaşı gibi büyük krizlerde bile pozisyonunu koruyarak bölgesel istikrarı sağlamaya çalışmaktadır.

Vekâlet savaşlarının artışı da dikkat çekicidir. Suriye'de paralı askerlerin kullanılması stratejisi, şimdi Ukrayna'da da görülmeye başlanmıştır. Azak Denizi ve Kırım gibi hassas bölgelerdeki gerilimler ise nükleer meseleye doğru evrilme riski taşımaktadır. Nükleer tehdit, hafife alınacak bir konu değildir ve bu mesele sürekli gündeme gelmektedir. Benzer şekilde İran ile İsrail arasındaki gerilim de bu konuyu ön plana çıkarmaktadır. III. Dünya Savaşı, Ukrayna'dan mı, yoksa Orta Doğu'dan mı başlayacak, yoksa her iki kriz birleşerek büyük bir kaosa mı yol açacak, bunu zaman gösterecektir. Ancak bugün dünya, bölgesel çatışmaların çok ötesinde bir tehlikeyle karşı karşıdadır.

ABD'nin dış politika stratejileri de değişim göstermektedir. Amerika'nın etkisi altındaki Batı ülkeleri, bu etkiden kurtulmaya çalışmaktadır. Almanya başta olmak üzere Avrupa'da Amerikan üslerinin sayısı artmaktadır, ancak ülkeler bu üslerden rahatsızlık duymaktadır. Amerika'nın etkisinden çıkma eğilimi ve Avrupa'nın enerji krizinden gördüğü zararlar, Batı'yı zor durumda

bırakmıştır. Enerji bakımından büyük kayıplar yaşayan Avrupa, Amerika'nın etkisinden kurtulmak isterken aslında bu etkiden kaçamamaktadır.

Uluslararası hukuk konusunda da büyük bir kriz vardır. Putin'e karşı savaş suçu suçlamaları yapılırken, Netanyahu gibi isimler bu tür yaptırımlardan muaf kalmaktadır. Bu da uluslararası hukukta ciddi bir ikirciklilik yaratmaktadır. BM ve NATO gibi uluslararası örgütler de bu ikilemlerle yüzleşmektedir. Geline nokta itibarıyla uluslararası hukuk tıkanmıştır ve süreç nereye varacak, kestirilememektedir. Karabağ Zaferi gibi bir zafer beklenirken, Rusya-Ukrayna Savaşı üçüncü yılına girdi ve kayıplar her geçen gün artmaktadır.

Tahıl krizine kadar uzanan bu savaş, dünya ekonomisine büyük zararlar verdi. Güney Afrika'dan Batı ülkelerine kadar birçok ülke bu krizden etkilendi. Türkiye ise denge politikası izleyerek bu sürecin içinde kalmaya çalışmaktadır. Ancak gelinen noktada, kontrolün tamamen kaybedildiği ileri sürülebilir. Rusya'nın Yakın Çevre Doktrini, çok önemli bir politikadır. Neo-Avrasyacılık ile ilişkili bu doktrin, Rusya'nın yakınındaki ülkeleri kendi etki alanında tutmayı amaçlamaktadır.

Ukrayna ile yaşanan krizin temelinde bu yatmaktadır. Turuncu Devrim'den sonra Ukrayna'nın Batı'ya yönelmesi, Rusya için kabul edilemez bir durumdur. Ukrayna'nın AB ve NATO'ya katılmak istemesi, Rusya'nın bu ülkedeki etkisini kaybetme korkusunu doğurdu. Rusya, Donbas ve Kırım'daki ayrılıkçı hareketlere karşı çıkmakta ve buradaki Rus azınlığın korunmasını istemektedir. Ukrayna halkı ise Batı'ya yönelme arzusundadır. Bu güç mücadelesi, yolsuzluk ve ekonomik istikrarsızlıklarla birleşerek Ukrayna'yı Rusya'dan koparma noktasına getirdi.

Kırım meselesi, Putin'in 2014'te Kırım'ı ilhak etmesiyle Rusya-Ukrayna ilişkilerinde büyük bir dönüm noktası oldu. Kırım'ın, Sovyetler Birliği döneminde, 1954 yılında Ukrayna'ya bağlanması, Moskova'nın tarihsel olarak sürekli dile getirdiği bir konu hâline geldi. Kırım'ın stratejik önemi, Karadeniz Filosu'nun üssünün burada bulunmasıyla daha da artıyordu. Rusya, Kırım'daki Sivastopol Üssü'nü Ukrayna'dan kiralarak yıllarca kullanmıştı. Ancak Ukrayna'nın AB ile Doğu Ortaklığı Anlaşması'na katılmak istemesi ve NATO'ya üyelik çabaları, Rusya ile ilişkileri kopma noktasına getirdi.

Rusya, Kırım'ı geri alacağı yönündeki tehditlerini sürekli dile getiriyordu ve 2014'te bu tehditleri hayata geçirdi. Bu süreçte yapılan referandum ise uluslararası meşruiyetten yoksun görüldü. Referandumda çoğunluğun Ruslardan

oluştugu iddiası, Rusya'nın bölgede uyguladığı göç politikasıyla da ilişkilendirilmektedir. Bu politika, Kırım Türklerinin nüfusunu azaltmayı ve bölgedeki demografik yapıyı Rusların lehine çevirmeyi amaçlıyordu. Kırım Türklerinin 1944'te sürgün edilmesi, bölgedeki demografik değişimin ilk adımlarından biri olmuştu. 1989'dan itibaren Kırım Türklerinin geri dönüşü başlamış olsa da bu süreçte nüfus dengesi, Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi için zemin hazırlamıştı.

2014'teki referandum, Rusya'nın ilhakı meşrulaştırmak için kullandığı bir araç oldu. Ancak bu referandumun uluslararası alanda kabul görmemesi, Batı'nın tepkisizliğini değiştirmede. Batı dünyası, Kırım'ın ilhakına karşı bazı yaptırımlar uygulasa da Gürcistan savaşında olduğu gibi yeterli tepki vermedi. 2008'de Gürcistan'da yaşananlar, Batı'nın bu tür krizlerde pasif kaldığının bir başka örneği oldu. Gürcistan, Batı'dan beklediği desteği alamadı ve ne NATO ne de AB üyeliği sürecinde önemli bir ilerleme kaydedebildi. Bugün Ukrayna da benzer bir kaderle karşı karşıya gibi görünmektedir.

Ukrayna Devlet Başkanı Vladimir Zelenski, Batı'nın yeterli desteği vermediğini sık sık dile getirmektedir. Ukrayna, NATO üyeliği konusunda ısrarcı olsa da Batı'nın bu sürece yaklaşımı temkinlidir. Zelenski, NATO'ya üyelik sürecinin hızlandırılmasını ve daha fazla destek verilmesini istemektedir. Batı'dan Ukrayna'ya bazı askerî yardımlar yapılmış olsa da bu yardımlar Ukrayna'nın taleplerini karşılamaktan uzaktır. Zelenski, Batı'nın kendisine gereken desteği vermeyeceği endişesini sıkça dile getirmektedir.

Bu süreçte Ukrayna'ya Leopard tankları ve F-16 gibi silah yardımları yapılmaktadır, ancak bunlar Ukrayna'nın beklentilerini tam olarak karşılamamaktadır. Ukrayna, Batı'dan gelen yardımların yetersiz kaldığını düşündüğü için daha fazla destek talep etmektedir. Ancak NATO üyeliği gibi stratejik adımlarda hâlen bir belirsizlik söz konusudur.

Ukrayna-Rusya Savaşı, sadece iki ülke arasındaki bir çatışma değil, Batı'nın Rusya'ya karşı tutumunu da ciddi şekilde test eden küresel bir mesele hâline geldi. Batı, Ukrayna'ya büyük askerî ve ekonomik yardımlar yapsa da savaşın gidişatında, özellikle Amerika ve Avrupa'nın farklı çıkarlar ve yaklaşımlar sergilediği görülmektedir. ABD, Ukrayna'ya büyük ölçüde askerî yardımlarla destek verirken, Avrupa içinde bu konuda çekinceli bir tutum mevcuttur. Özellikle İsveç ve Finlandiya gibi ülkelerin NATO'ya katılım süreçleri, Rusya'nın sınırlarına yakınlıkları nedeniyle bölgede ciddi bir endişe kaynağı olmuştur.

İsveç, yüksek refah seviyesi ve askerî tarafsızlık politikaları nedeniyle NATO üyeliğine mesafeli yaklaşırken, Finlandiya tarihi deneyimleri ve Sovyetler Birliği ile olan çatışmalar sonucu askerî tarafsızlık politikasını uzun yıllar sürdürmüştür. Ancak Rusya'nın Ukrayna'ya karşı saldırgan tutumu, bu ülkelerin güvenlik kaygılarını artırdı ve Finlandiya'yı NATO üyeliğine itmiştir. Bu, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın sadece Ukrayna sınırları içinde kalmadığını, Avrupa'nın güvenlik mimarisini yeniden şekillendirdiğini göstermektedir.

Rusya-Ukrayna Savaşı, uluslararası düzenin değişim sürecine girdiği bir dönemde meydana gelmiş ve Batı'nın, özellikle Amerika ve Avrupa arasındaki farkların gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. "Hegemon Devlet" teorisine göre, küresel istikrarın büyük güçler tarafından sağlanması gerekirken, bu süreçte bölgesel çatışmaların, vekâlet savaşlarının ve kontrollü kaos stratejilerinin dünya siyasetini şekillendirdiği görülmektedir. Özellikle terör örgütleri ve vekil aktörler üzerinden sürdürülen çatışmalar, büyük güçlerin bölgesel hâkimiyet arayışlarının bir parçası hâline gelmiş durumdadır.

Büyük güçlerin bu tür vekâlet savaşlarını desteklemesi, dünya genelinde istikrarsızlığın artmasına neden olmaktadır. Orta Doğu'daki kaos ortamı, Sykes-Picot Anlaşması'nın sınırlarını yeniden tartışmaya açarken, terör örgütlerinin devlet dışı aktörler olarak sahneye çıkması, bölgedeki çatışmaları daha karmaşık hâle getirmektedir. Özellikle Suriye ve Libya gibi ülkelerde yaşanan krizler, Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını koruma çabaları ve Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon yatakları gibi stratejik kaynaklar üzerindeki mücadeleye, yeni çatışmaların habercisi olabilir.

Önümüzdeki dönemde su ve enerji kaynakları da giderek daha önemli bir çatışma konusu hâline gelebilir. Oliver Roy gibi düşünürlerin öngördüğü şekilde, enerji savaşlarının yerini su savaşları alabilir. Özellikle Orta Doğu'daki su yolları, Dicle ve Fırat gibi nehirler, bölgenin su kaynaklarına erişim konusundaki mücadelelerin merkezinde yer alacak gibi görünmektedir.

Son olarak, büyük çaplı bir savaşın mümkün olup olmadığı sorusu hâlâ gündemdedir. Dünya, halihazırda bölgesel çatışmalarla meşgulken, Tayvan meselesi gibi stratejik öneme sahip bölgelerde yeni çatışmaların çıkabileceği öngörülmektedir. Çin'in Tayvan'a yönelik politikası, Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan çıkarılan derslerle şekilleniyor olabilir. Ayrıca Kore Yarımadası'ndaki gerginlikler ve Kafkasya'daki donmuş çatışma alanları da her an patlayabilecek potansiyele sahiptir.

3. Üçüncü Dünya Savaşı'na Giden Yol

Kısacası, dünya şu anda büyük bir belirsizlik içindedir ve savaş, enerji kaynakları, su yolları gibi stratejik çıkarlar üzerinden şekillenen yeni bir döneme girmektedir. Bu süreçte uluslararası hukukun etkisizleşmesi ve güçlü olanın haklı sayıldığı bir dünya düzeni, küresel barış ve güvenliği ciddi anlamda tehdit eden bir durum yaratmaktadır.

Avrupa'da özellikle Almanya ve Fransa arasında gelecekte ciddi bir güç mücadelesinin yaşanabileceği görülmektedir. Almanya, Avrupa'nın ekonomik lideri gibi görünse de Amerika'nın etkisi altında kalmaya devam etmektedir. Bu, Fransa'nın daha bağımsız bir Avrupa politikası izleme hedefleriyle çelişmekte ve iki ülke arasında stratejik bir rekabete yol açmaktadır. Bu durum, Napolyon Bonapart döneminde yaşanan güç mücadelelerine ve Avrupa'nın yeniden şekillendirildiği Viyana Kongresi sonrası süreçlere benzetilebilir. Almanya'nın yükselişi, ulusal kimlik inşası ve Bismarck'ın liderliğindeki Prusya hâkimiyeti ile Avrupa'nın siyasi haritası şekillenmişti.

Günümüzde ise Almanya, ekonomik gücüne rağmen Amerika'ya olan bağımlılığı nedeniyle stratejik olarak sınırlı bir durumda kalmaktadır. Bu bağlamda BM'nin ve uluslararası kurumların barış ve güvenlik konusundaki etkisizliği de göz önüne alınmalıdır. II. Dünya Savaşı sonrası kurulan BM; Bosna ve Ruanda gibi yerlerdeki soykırımları önleyememiştir. Saraybosna'da yaşanan trajedi ve Srebrenitsa Katliamı, Avrupa'nın göbeğinde gerçekleşen soykırımlar olarak tarihe geçmiştir. Bu, uluslararası hukuk ve barışın sağlanmasında büyük bir başarısızlık örneğidir.

Balkanlar, hâlâ patlamaya hazır bir volkan gibidir. Kosova ile Sırbistan arasındaki gerginlikler, eski Yugoslavya'nın parçalanmasından doğan derin etnik ve siyasi anlaşmazlıklar hâlâ çözülememiştir. Özellikle Tito sonrası dönemde, Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan sorunlar ve Balkanlar'daki etnik çatışmalar, bölgeyi hâlâ tehlikeli bir hâle getirmektedir.

Rusya'nın Afrika üzerindeki etkisi ise son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. Afrika'da birçok ülke, Batı'nın etkisinden uzaklaşarak Rusya ile daha yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Rusya-Ukrayna Savaşı da Afrika'daki bu jeopolitik dengeleri etkilemektedir. Bu çatışma, sadece Avrupa değil, dünya genelinde ekonomik ve siyasi dengeyi sarsmıştır. Tahıl krizi, enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar ve ekonomik sıkıntılar Batı ülkelerini de ciddi şekilde etkilemektedir.

Siber savaşlar ve yüksek teknoloji alanındaki mücadeleler de önümüzdeki dönemde önem kazanacaktır. Artık savaşlar sadece konvansiyonel alanlarda

değil, dijital dünyada da yaşanmaktadır. Siber saldırılar, devletlerin altyapılarına yönelik tehditler oluşturmaktadır ve bu durum yeni bir güvenlik boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Özellikle yapay zekâ ve siber güvenlik, ülkelerin savunma politikalarının merkezinde yer alacaktır.

Türkiye ise bu alanda önemli adımlar atmış durumdadır. İnsansız Hava Aracı (İHA) ve Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA) teknolojileri, Bayraktar ve ASELSAN gibi firmaların geliştirdiği ileri teknolojiler, Türkiye'nin savunma sanayisinde öne çıkmasını sağlamıştır. Ancak NATO müttefiki olmasına rağmen Türkiye, ABD'den F-35 ve Patriot füze sistemlerini alamadı. Bu da Türkiye'nin Batı ile savunma iş birliğinde bazı engellerle karşılaştığını göstermektedir. Sonuç olarak, dünya düzeni hızla değişmektedir. Avrupa'nın geleceğinde Almanya ve Fransa arasında bir güç mücadelesi yaşanabilir. Balkanlar ve Kafkasya gibi bölgeler ise patlamaya hazır çatışma alanları olarak kalmaya devam etmektedir. Siber savaşlar ve yüksek teknoloji mücadelesi de bu dönemin belirleyici faktörleri olacaktır. Bu bağlamda siber savaşları da sayarsak aslında III. Dünya Savaşı kısmen başladı denilebilir.

Yunanistan'a verilen destek ya da NATO üyesi olmayan ülkelere verilen destek Türkiye'ye verilmemiştir. Hatta Fransa'daki Rafale uçakları da dâhil olmak üzere birçok alanda Yunanistan'a destek sağlamıştır. Dedeğaç'ta Amerika'nın çok sayıda üssü bulunmaktadır. Ayrıca birçok ada silahlandırılmış durumdadır. Oysa Lozan ve Paris Anlaşmaları, adaların uluslararası hukuk gereği tamamen silahsızlandırılmasını öngörmektedir. Ancak bu süreçte artık uluslararası hukukun ortadan kalktığı bir dönem yaşanmaktadır. Artık gücün hukuku devreder; yani haklı olan değil, güçlü olan kazanmaktadır. Bu da Türkiye için en büyük endişe kaynağıdır.

3.1. Güney Kafkasya Jeopolitiğindeki Değişim

Eylül 2024 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 34 ülkenin BRICS çalışmalarına katılma talebinde bulunduğunu açıklamıştı. Buna ek olarak Putin, Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ı 22 Ekim'de Kazan'da düzenlenecek olan zirveye davet etmişti. Bu noktada bazı soru işaretleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin, "Putin'in bu daveti, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin geleceğini açısından nasıl değerlendirilebilir? Paşinyan'ın zirveye katılmasına hangi ülkeler tepki gösterecektir ve Putin'in bu stratejik hamlesi, Orta Doğu'daki güncel meseleler ve NATO ile ilişkiler açısından nasıl sonuçlar doğuracaktır?"

Paşinyan aslında Karabağ klanının karşı çıktığı bir kişidir, yani Ermenistan'da Paşinyan istenmeyen kişidir. Geçtiğimiz dönemde "Ermeni soykırımı yoktur." gibi bir açıklama yapmıştı. Bu, diaspora açısından da tepki çeken bir açıklamaydı. Rusya'nın Ermenistan'ı uzun yıllardır desteklediği bilinmektedir. Bunun da sebepleri vardır, çünkü Azerbaycan'a karşı bir denge politikası izlemektedirler. Özellikle Güney Azerbaycan'da, İran'ın kuzeyinde yaşayan Azerbaycanlılar bu stratejinin bir parçasıdır. Ebu Feyz Elçi Bey'in dediği gibi, Güney Azerbaycan ve Kuzey Azerbaycan birleşirse, İran bu durumdan rahatsız olur. Rusya da bu dengeyi gözetmektedir. Kafkasya ve Hazar Denizi'ne kıyısı olan Azerbaycan'ın stratejik önemi vardır. Orta Asya devletleriyle birlikte Rusya, bu bölgeleri Yakın Çevre Doktrini altında kontrol etmek istemektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Baltık devletleri bağımsızlıklarını ilan etti. Ancak Rusya, eski Sovyet coğrafyasındaki cumhuriyetleri elinden bırakmak istememektedir. Dolayısıyla Rusya, bu bölgelerin özellikle stratejik açıdan öneminin çok farkındadır. Kuzey Kafkasya, tamamen Rusya'nın ilgi alanındadır.

Ermenistan ile Rusya arasında oluşan ittifak, Paşinyan'ın ikinci döneminde tamamen ilga olmuştu, yani ortadan kalkmıştı. Hatta o dönemde Türkiye ve Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi, Türk dünyası için büyük bir gurur kaynağıydı. Türkiye'nin o geçitte yer alması, Nuri Killigil Paşa döneminden beri görülmeyen büyük bir başarıydı. Kısa sürede elde edilen bu başarıyı Rusya destekledi, çünkü o süreçte Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ile olan görüşmeler olumluydu. Ancak Paşinyan'ın Fransa ile olan yakınlaşması, Rusya'nın hoşuna gitmedi ve bu durum Paşinyan'ı cezalandırmasına neden oldu.

Ermenistan'da geleneksel bir Karabağ klanı var ve bu klan Paşinyan'ı istememektedir. Ancak ekonomik zorluklar ve istikrarsızlıklar nedeniyle halk, Paşinyan'ı tekrar seçti. Ermenistan halkı için tek umut, Batı'ya yönelmektir. Zengezur Koridoru'nun açılması, çok önemlidir. Eğer bu koridor açılırsa, Türkiye'nin de içinde bulunduğu bir süreçte, ticari olarak önemli gelişmeler yaşanacaktır. Ermenistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesi, Türkiye'den çok Ermenistan'a fayda sağlayacaktır. Ancak bunu Ermeni diasporası istemeyecektir.

BRICS, 2009 yılında kuruldu. BRICS ülkeleri Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika gibi önemli ülkelerdir. Bu ülkeler ekonomik olarak birbirlerini desteklemekte ve Türkiye de bu süreçte yer almak istemektedir.

Türkiye, ŞİÖ veya Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) gibi platformlarda yer almalıdır. Çok yönlü bir politika izleyerek hem Batı hem de Doğu ile ilişkilerini sürdürmelidir. Uluslararası ilişkilerde çıkarlar önemlidir; devletler karşılıklı çıkarlarına göre iş birliği yapar. Bu doğrultuda, Türkiye'nin çok yönlü bakış açısı doğru bir yaklaşımdır. Türkiye, S-400'leri bu bağlamda almıştır. Bugün Rusya'yla gelinen noktada Türkiye, Rusya'yı karşısına almak istemez, çünkü bu Türkiye'nin çıkarlarına uygun olmaz.

NATO içerisindeki sıkışmalar, özellikle Suriye meselesi ve BM'nin 51. maddesi ile NATO'nun 5. ve 4. maddeleri yürürlüğe konulmamışken, Türkiye'nin yalnızlaştırılması ve terör örgütleriyle çevrenmesi endişe vericidir. Ancak Türkiye'nin çok kutuplu bir politika izlemesi hem Batı'da hem de Doğu'da yer alması ve bölgesel bir aktör olarak küresel denklemde yer alması büyük önem taşımaktadır. Bu yaklaşım, Türkiye'nin gelecekteki stratejik konumunu güçlendirecektir.

Güney Kafkasya jeopolitiğine denecek olursak, Gürcistan Parlamentosu'ndan geçen "Yabancı Etkinin Şeffaflığı Yasası" ile Tiflis Hükümeti'nin dış politikada Rus yanlısı bir tavır sergilediği artık resmileşti denilmektedir. Bu gelişmenin ardından Abhazya'nın egemenlik haklarının Rusya tarafından Gürcistan'a iade edilme ihtimali ortaya çıkmıştır. Bu ihtimalin gerçekleşme olasılığı tartışılmaktadır. Eğer gerçekleşirse, bu durumun Ukrayna için olumlu bir örnek teşkil edip etmeyeceği de merak edilmektedir. Ayrıca Ahıska Türklerinin Gürcistan'la masaya oturup Ahıska'ya yerleşmeleri ihtimalleri de konuşulmaktadır. Zira Ahıska Türkleri hep mağdur olmuştur; bir diğer adıyla Mesket Türkleridir.

Ahıska Türkleri de sürülen halklardandır. 1944 yılında Stalin'in sürgün ettiği halklar arasında Volga Tatarları, Kırım Türkleri, Çerkesler, Mesketler ve Ahıska Türkleri de vardı. Uzun süre Özbekistan'da ve başka yerlerde kaldılar. Gürcistan'daki duruma gelince, Rusya'daki federasyonlarda ve yakın çevresinde Rus yanlısı hükümetlerin olduğu bir dönem yaşanmaktadır. Belarus'ta da buna benzer durumlar yaşandı. Böyle durumlarda ya çatışma çıkar ya da lider değişir. Lider Rus yanlısı olursa, Ukrayna'da Yanukoviç döneminde olduğu gibi, krizler yaşanabilmektedir.

Gürcistan'da 2008 yılındaki tablo artık yoktur. Gürcistan'da Rusya'nın etkisi altında olmayan halklara yönelik bazı tepkiler olabilir. Örneğin Abhazya'nın bağımsızlığını Rusya tanıdığı zaman, Türkiye, Kosova örneğini vermişti. Rusya, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanımadı. Bu, Türkiye için önemli

bir konu olmalıdır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tanınması meselesi gündemde daha fazla yer almalıdır. Abhazya ve Kosova hep karşılaştırılmıştır. Gürcistan'da şu an Saakaşvili dönemine ait hiçbir iz yoktur. Farklı politikalar güdülmektedir ama bu, Ahıska Türkleri gibi azınlıkların haklarında bir değişiklik olacağı anlamına gelmemektedir. Rusya'nın hedefleri de değişmiş durumdadır.

3.2. ABD Seçimleri'nin Rusya-Ukrayna Savaşı'na Etkileri

ABD'nin başkanlık sistemi çok boyutludur; temsilciler meclisi, kongre ve eyalet sistemi gibi unsurlar içeren bir yapısı vardır. Federatif bir yapıya sahiptir ve seçim sonuçlarına baktığımızda, başkan kim olursa olsun, Amerika'nın çıkarları önceliklidir. Yani burada sert güç (hard power) ya da yumuşak güç (soft power) fark etmeksizin, Amerika'nın çıkarları korunur.

Ancak, eğer Kamala Harris ve Trump meselesine dönecek olursak; Biden artık misyonunu tamamladı ve farklı bir noktaya geldi. Eğer Biden aday olsaydı, Trump'ın kazanma şansı çok daha yüksek olurdu. Ancak Kamala Harris ile Trump'ın karşı karşıya gelmesi, farklı bir tablo ortaya çıkardı. Son dönemde Kamala Harris'in Trump karşısında bir adım öne geçtiğini gözlemliyoruz.

Amerika'da seçim sonuçları eyalet bazında çok değişkenlik gösterir. Örneğin muhafazakâr kesimin güçlü olduğu Teksas ile Kaliforniya asla aynı değildir. Kaliforniya'da Ermeni diasporası ve Yahudi lobileri etkinken, Teksas'ta Bush ailesinin etkili olduğu muhafazakâr bir yapı vardır. Florida ise daha ilginçtir; burada da Cumhuriyetçiler bazen güçlü olabilmektedir. Bunun sebeplerinden biri, göçmenler arasındaki çekişmelerdir. Örneğin, Kübalı göçmenler yeni Kübalı göçmen istememektedir.

Amerikan seçimlerinin Rusya-Ukrayna Savaşı'nı nasıl etkileyeceğini değerlendirecek olursak; kim seçilirse seçilsin ABD'nin dış politikası Rusya'ya karşı sert bir tavır takınabilir ya da Ukrayna'ya desteği sürdürebilir. Fakat Trump'ın bu konudaki bakışı farklıdır. Örneğin, başkanlık seçimleri sırasında "Eğer ben başkan olsaydım, Rusya-Ukrayna Savaşı çıkmazdı" demişti. Eğer Trump tekrar seçilirse, savaşı bitirme ihtimali olabilir. Çünkü Trump, Çin'i en büyük rakip olarak görmektedir.

Trump, Çin'i, Rusya'dan daha büyük bir tehdit olarak değerlendirdi ve bu durum, Amerika'nın çıkarları doğrultusunda bir farklılık yaratabilir. Çin, dünya üzerinde çok büyük bir güç ve Şi Cinping, Mao'dan sonra en etkili liderlerden biridir. Çin, Batı'yla pragmatik ilişkiler kurarak önemli ekonomik

anlaşmalar yapmaktadır. Örneğin Yunanistan, Macaristan gibi birçok ülkeyle büyük anlaşmalar imzalamıştır. Körfez ülkeleriyle de ilişkileri oldukça iyidir. Ayrıca Türkiye'yle ilişkileri de Doğu Türkistan meselesine rağmen çok iyi seviyededir. Trump seçilirse, Çin'le olan rekabet ön planda olacaktır. Rusya ise ikinci plana itebilir. Ancak Kamala Harris seçilirse Ukrayna'ya ve İsrail'e destek veren bir politika devam edecektir. Her iki senaryoda da ABD'nin çıkarları öncelikli olacaktır.

Amerikan seçim sistemi çok farklıdır; bu sistemin farklılıkları nedeniyle başkan adayları arasında büyük farklar olabilmektedir. Yıllardır Rusya hakkında büyük bir korku ve endişe vardı. Hatta "Rus salatası" uzun yıllar "Amerikan salatası" olarak adlandırılmıştı. Çin'i de bu şekilde yakından tanımak gerekmektedir.

3.3. Türk Dünyası'nın Geleceği

Türk Dünyası Birliğinin bugünkü durumu, sürdürülen politikalar ve stratejiler açısından yarının dünyasında nasıl bir yere sahip olacağı merak edilmektedir. Bu bağlamda akıllara şu sorular gelmektedir: "Türk dünyası, oyun kurucu olabilir mi? Stratejilerde ve politikalarda eksik yönler var mı?" Öncelikle Türk dünyası, gerçekten çok önemli bir meseledir. Bu dünya, 350 milyonluk bir nüfusu kapsamaktadır ve dünyanın her yerinde yer almaktadır. Bugün Rusya'da bile 55 milyon kadar Müslüman nüfus vardır ve Türkler bu coğrafyada oldukça önemli platformlarda yer almaktadır.

İç Avrasya'da da Türk dünyasının önemi büyüktür. Özellikle Kazakistan, bu ülkeler arasında çok önemli bir konumdadır. Kazakistan, Sayın Nursultan Nazarbayev döneminde de çok önemli bir rol oynamıştır. Kazakistan, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) dâhil birçok uluslararası örgüte başkanlık etmiş ve geniş bir jeopolitik alana sahip bir ülkedir.

Kazakistan'ın yanı sıra Özbekistan da çok önemlidir. Özbekistan, altın ve pamuk ticaretiyle dikkat çekmektedir. Türkmenistan ise enerji bakımından çok değerli bir ülkedir. Doğal gaz konusunda yapılan anlaşmalar oldukça kritiktir. Türkiye'nin Türk dünyasıyla ilişkileri, Türk Devletler Teşkilatı ile daha da güçlenmektedir.

Türk dünyası, gelecek yüzyılda çok önemli bir yere sahip olacaktır. Bu çerçevede Türkiye, ekonomik ve kültürel olarak da iş birliğini artırmalıdır. Örneğin Yahudi toplulukları birbirlerinin ürünlerini satın alarak ekonomik

dayanışma sağlamaktadırlar. Türk dünyası da birbirini ekonomik anlamda desteklemelidir. Türkiye zaten bu konuda liderlik yapmaktadır.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Sayın Kasım Cömert Tokayev'in Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Plus formatının oluşturulması teklifinin bölgedeki Türk devletlerine katkıları olabilir. Bu format, mevcut üye ülkeler için birtakım etkiler yaratabilir. Ayrıca Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi, Türk devletleri için bir kenetlenme-dayanışma sebebi olabilir. Nitekim Rusya'nın "yakın çevresine dönüş" politikası, özellikle Putin'in savaştan önce yaptığı Çarlık ve Sovyet vurgularıyla gündeme gelmişti. Ancak bu stratejilerin kökeni, Sovyet döneminden de öncesine, Çarlık Rusya'sına kadar uzanmaktadır. Bu noktada Akdes Nimet Kurat'ın "Rusya Tarihi" kitabı tavsiye edilebilir. Bu eser, Rus dış politikası hakkında bilgi sahibi olmadan önce mutlaka okunmalıdır. Ayrıca Akdes Nimet Kurat'ın XIV. ve XVIII. yüzyıllar arasında Karadeniz'in kuzeyindeki Türk kavimlerine dair çalışmaları da oldukça önemlidir.

Kazakistan ve Kırgızistan gibi ülkelerdeki akademik çevrelerin Rus kaynaklarına çok fazla dayandığı görülmektedir. Ancak Akdes Nimet Kurat'ın çalışmaları, bu konulara daha geniş bir perspektiften bakmamızı sağlamaktadır. Özellikle Kıpçak Türkleri, Kırım Türkleri gibi grupların tarihini öğrenmek çok önemlidir. Kıpçak Türkçesinin İstanbul Türkçesine benzemesi, Kırım Türkçesini de kolayca anlamamızın sebeplerinden biridir.

Bu bağlamda İsmail Bey Gaspıralı da önemli bir kişiliktir. Onun çıkardığı "Tercüman" gazetesi, 1883 yılında yayınlanmaya başlamıştı. Gazetenin bir sayfası Rusça, diğer sayfası Türkçeydi ve 35 yıl boyunca bu şekilde yayınlandı. Ancak 1907 yılında Stolipin'in baskılarıyla birçok gazete gibi kapatıldı. Gaspıralı, Ziya Gökalp gibi isimleri de etkileyen bir figürdü ve Türkçülük hareketinde önemli bir yere sahipti.

Kazakistan'ın Batı'yla olan ilişkileri, Rusya'yı memnun etmemektedir. Ancak Türk Cumhuriyetleri'ne genel olarak baktığımızda, Türkmenistan'ın tarafsız olduğunu ve Rusya'yı desteklemediği görülmektedir. Bu bağlamda Kazakistan veya diğer Türk Cumhuriyetleri, bir Ukrayna olmayacaktır. Şu anda ŞİÖ'de önemli üyeler konumundalar ve Rusya'yla ilişkileri de bu doğrultuda şekillenmektedir. GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'nın kurduğu örgüt) gibi örgütler zamanla işlevsiz kaldı. Şu anda en önemli örgüt, Kazakistan'ın da öncülüğünde kurulan AEB'dir. Türkiye'nin de bu örgütte yer alması gerektiği sıklıkla dile getirilmektedir. Ancak Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği konusunda tereddütler vardır. Türkiye şu anda ŞİÖ'de diyalog ortağı olarak

önemli bir konumdadır ve Cumhurbaşkanı Erdoğan da “AB’ye alınmazsak Şanghay’a yönelebiliriz” açıklaması yapmıştı.

NATO ve AB’nin Ukrayna’ya yaklaşımı Rusya’yı açıkça tahrik etmektedir. NATO’nun Ukrayna’ya yaklaşması ve ülkenin NATO üyesi olmak istemesi, Ukrayna’yı bu noktaya getirdi. Gürcistan örneği de benzer bir durumdu. Ukrayna’nın NATO üyeliği konusunda ısrarı ve AB’ye üyelik isteği, Batı ile Rusya arasında uzun zamandır devam eden bir gerginliği daha da körükledi. Rusya, teknik olarak Ukrayna’nın AB’ye katılmasına karşı değildi. Asıl mesele NATO ile ilgiliydi. ABD’nin Ukrayna meselesinde asıl amacı, Ukrayna’nın kazanması değil, Rusya’yı zayıflatarak Çin’e karşı stratejik bir adım atmaktı. Bu savaşın en büyük mağdurları Ukrayna halkı ve Avrupa’dır. Avrupa, Rusya’ya karşı yaptırımlarıyla kendi enerji güvenliğini riske attı. Ancak ABD, bu süreçte stratejik olarak kazançlı çıktı. Enerji savaşlarında Amerika, Rusya’nın enerji monopolünü kırmaya çalıştı ve Avrupa’yı bu süreçte etkiledi.

Ukrayna’daki savaşın en önemli mağdurlarından biri Ukrayna halkı oldu; milyonlarca insan yerinden edildi. Rusya da bu süreçten zarar gördü. Ancak Rusya, ekonomik yaptırımlara rağmen ayakta kalmayı başarmış ve Çin’le olan ilişkileri sayesinde alternatif ekonomik sistemler geliştirmişti. SWIFT sisteminin dışında kalarak kendi parasal ağlarını oluşturmuştur. Bu savaş, her iki ülkeye de çok büyük zarar verdi ve her iki taraf da hatalı politikalar izlemiştir. Barış en büyük başarıdır. Liderler savaşmadan çözüm bulabilmeliydi. Ancak, savaşın tercih edilmesi, her iki taraf için de yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Özellikle Baltık ülkeleri ve İsveç’in NATO üyeliği süreci de istenmeyen sonuçlar doğurabilir. İsveç halkı bile NATO üyeliğine sıcak bakmıyordu. Bu süreçte NATO, Ukrayna’yı üye yapmamış ama İsveç ve Finlandiya’yı almıştır. Amerika’nın çıkarlarına uygun hareket eden ülkeler desteklenmektedir. Bu bağlamda Rusya-Ukrayna Savaşı, Amerika’nın çıkarlarını koruma doğrultusunda bir hamle oldu.

Sonuç

Kırım, Rusya-Ukrayna-Batı denklemindeki en önemli unsurdur. Kırım’ın Rusya’nın eline geçmesi ve Batı’dan büyük bir tepki gelmemesi dolayısıyla uzun bir mücadele dönemine girilmiştir. Bu bakımdan III. Dünya Savaşı senaryoları açısından Kırım ve Kıbrıs’a çok dikkat edilmelidir. Nitekim Kıbrıs, Güney’e açılan pencereyken, Kırım, Kuzey’e açılan penceredir. En büyük tehlike hâlen

Rusya-Ukrayna Savaşı'dır. Nitekim Rusya, çok önemli bir nükleer güçtür ve diğer ülkeler için büyük bir tehdittir.

Tüm bu üç senede olan olaylar, Avrasya'ya hâkim olan gücün dünyayı kontrol edeceğine dair jeopolitik teorileri hatırlatmaktadır. Bu denklemde Türkiye de yer almaktadır. Bölgesel ülkeler, küresel mücadelede neredeyse merkez konumuna gelmiş durumdadır. Bu dönemde, iki kutuplu dönemden farklı olarak Rusya ve ABD arasında doğrudan bir mücadele söz konusu değildir. Çin aslında bir ekonomi devi olarak dünyaya hükmetmektedir. Ancak bunu savaşlarla yapmamaktadır. Ekonomiyi yönetmesi ve Rusya'yla ilişkilerini geliştirmesi, Batı için temel bir tehdittir.

En büyük zorluklar, uluslararası hukukta ve özellikle savaş suçlarıyla ilgili ortaya çıkmaktadır. Örneğin Putin'e karşı savaş suçlusu veya kıtalararası yakalama kararı, Netanyahu için uygulanmamaktadır. Bu yüzden uluslararası hukuk, BM, NATO, uluslararası örgütler ve savunma paktları içinde bir çaresizlik vardır.

III. Dünya Savaşı'na yol açabilecek muhtemel kriz alanları, Tayvan meselesi, Kore meselesi, donmuş çatışmalar bağlamında Kafkasya, Kosova ve Sırbistan meselesi bağlamında Balkanlar ve Orta Doğu olarak sıralanabilir. Tüm dengelere ekonominin yön verdiği, hem askerî hem siyasî bir düzen ortaya çıkmıştır. Bu manada uluslararası hukukun önemi neredeyse hiç kalmamıştır. III. Dünya Savaşı, eğer siber savaşları sayarsak, kısmen başlamıştır, denebilir.

2009 yılında kurulan BRICS, çok önemlidir. Türkiye'nin BRICS, ŞİÖ ve AEB gibi platformlarda yer alması, sonraki süreçte çok yararlı olacaktır. Türkiye hem batıda hem de doğuda olabilir ve olması lazımdır. Nitekim uluslararası ilişkilerde öncelik çıkarlardır. İki ülke iş birliği içine girdiyse, onların çıkarları önemlidir. Bu doğrultuda Türkiye'nin bakış açısı çok doğrudur. Türkiye'nin Rusya'yı karşısına alması olumlu sonuçlanmaz. Terör faaliyetleri dolayısıyla da Türkiye'nin çok kutuplu olması, bölgesel bir aktör olarak küresel denklemde yer alması gerekmektedir.

YENİ DÜNYA DÜZENİ İNŞA SÜRECİNDE AB'İN GELECEĞİ

Prof. Dr. Cem KARADELİ

Giriş

1950'li yılların başında, Avrupa'daki kömür ve çelik endüstrilerini birleştirmek, Almanya'yı sistemin içinde tutabilmek ve aynı zamanda kontrol edebilmek amacıyla ortaya çıkan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), devamında yerini 1951 Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) ve 1992 Maastricht Anlaşması'yla AB'ye bırakmıştır.

Soğuk Savaş döneminden beri NATO güvenlik şemsiyesi altında varlığını sürdüren topluluk,yeni dünya düzeninde yeni bir yapılanmaya ihtiyaç duymuş ve Maastricht Antlaşması ile üç sütunlu bir yapı teşkil edilmiştir. Bu yapının ilk sütununu "Avrupa Toplulukları", ikinci sütununu "Ortak Dışişleri Güvenlik Politikası", üçüncü sütununu ise "Adalet ve İçişleri" oluşturmuştur.

XXI . Yüzyılda, dünya çok kutuplu bir sisteme doğru evrilirken, AB'nin ortak güvenlik ve savunma politikaları izlemesi ve bunu sürdürebilmesi de zorlaşmıştır. Bu yüzden AB'nin yeni dünya düzeni inşa sürecindeki rolünün araştırılması son derece önemli hâle gelmiştir. İşbu çalışma, çok taraflı bir yapı içerisinde AB'nin rolünün neler olabileceğini incelemeyi amaçlamaktadır.

1. AB ve Avrupalılık Fikrinin Doğuşu

Öncelikle sorulması gereken sorular şunlardır: "Yeni dünya düzeninde Avrupa ülkeleri veya AB nereye gider? Avrupalılık fikri nereden çıktı? Avrupa idealizmi nasıl oluştu?" Öncelikle bu soruların cevaplarından başlayıp daha sonra günümüzde neler değişti ve bu değişimler olumlu muydu olumsuz muydu, bunların üzerinde durmak gerekir.

Öncelikle AET, yani AB'nin temelindeki kurum, Kömür ve Çelik Birliği üzerinden ortaya çıkmıştır. Ardından Roma Antlaşması ve 6 ülkeden oluşan bir AET ve Avrupa Atom Ajansı gibi yapılar karşımıza çıkmıştır. Peki, bu fikrin temelinde ne var? Günümüzde AB dediğimiz yapıyı insanlar neden bir ihtiyaç olarak görüyor?

1950'lerde ve 60'larda Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Almanları II. Dünya Savaşı sonrasında dışarıda bırakmak istememiştir. Çünkü dışarıda kalmaları kötü sonuçlara yol açabilir; ancak onları denetlemek de gerekmektedir. Silah sanayi için önemli iki şey vardır: kömür ve çelik üretimi. Bunların ortak yapılması ve böylece denetlenebilir olması amaçlanmıştır. Bu fikir, Schuman'ın danışmanı olan Jean Monnet'in önerilerinden yola çıkılarak "Schuman Planı" olarak karşımıza çıkmıştır. Buradan da yavaş yavaş AET'ye ve uzun vadede ise AB'ye doğru gidilmiştir.

Burada ikinci faktör de vardır. O da Avrupa halklarının savaştan ve politikacılardan bıkmış olmasıdır. İki dünya savaşı arasındaki dönemde, uluslararası ilişkiler camiasında idealistler ve realistler arasında çok ciddi bir tartışma ortamı oluşmuştur. Bu durum bize, belirli bir perspektifi kazandırmaktadır. İdealistlerin günümüzdeki adıyla liberaller, "İş birliği her şeyin başıdır. Ulus-devletler veya ülkeler birbirleriyle savaşmak zorunda değildir. İş birliği yaparlarsa savaşı da engelleyebilirler." düşüncesini savunmuşlardır. Realistler ise buna karşı çıkmış ve "İnsan doğası aslında çok daha kötü ve olumsuzdur; insan doğuştan rekabetçidir ve başkalarına hükmetmek ister." görüşlerini ileri sürmüşlerdir.

Bu iki fikrin çatışması, II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla sona erdi, diyebiliriz. Çünkü savaş başladığında, "Bakın, realistler haklıymış. Sonuç olarak insanlar iş birliği değil, çatışmayı tercih ediyor." denmiştir. Demek ki insan doğası olumsuz ve savaş bir çözüm yolu olarak görülmektedir.

Ancak bu fikir, II. Dünya Savaşı boyunca ve sonrasındaki 10-15 yıllık dönemde Avrupa'da önce küçük çapta başlayıp, sonrasında çok geniş bir fikri hareketi de beraberinde getirmiştir. Bu fikir, "İnsanlar artık siyasetçilere güvenmiyor, işler yapılacaksa uzmanlar tarafından yapılmalı" anlayışıdır. İnsanlar artık, "Uluslararası ilişkilerde siyasetçilerin değil, güvenilir uzmanların olduğu bir düzen ortaya çıksın." demeye başlamıştır. İşte, böyle bir düzen kurulacaksa, o zaman ne olacak? O zaman Schuman Planı'nın temelini atan ve Roma Antlaşması'yla AET'yi doğuran sistem karşımıza çıkmaktadır. Yani konunun uzmanları bir araya gelsin ve bir şey yapılacaksa onlar çözsünler düşüncesi hayata geçirilmek istenmiştir.

Bu anlayış, daha sonra teorik olarak Mitrany gibi düşünürler tarafından da geliştirilmiştir. AET'nin kurulmasında bu iş birliği modeli önemli ve etkilidir. Bir iş birliği ortamı olsun; ancak bu ortam halkı temsil eden, konunun uzmanlarını bir araya getiren bir yapıya sahip olsun. Mesela iktisatla ilgili bir

mesele mi var? İktisatçılar toplansın. Karayolları ile ilgili bir mesele mi var? Karayolları uzmanları toplansın. Çünkü savaş sonrası dönemde insanların hükümetlere ve siyasetçilere bakışı son derece olumsuzdur.

Bu anlayışın bir yansıması da AET (bugünkü adıyla AB) olmuştur. Zamanla bu oluşum, Avrupa Topluluğu (AT) adını almış ve Maastricht Antlaşması'yla AB hâline gelmiştir. Karşımıza daha büyük ve organize bir yapı çıkmıştır. Bu yapının merkezinde, başta Avrupa Komisyonu (AK) olmak üzere, Brüksel'de çeşitli organlar ve iç örgütler yer almaktadır. Bu kurumlar, politika ve çeşitli standartlar belirlemeye başlamıştır. Örneğin: "Sosis şu maddelerden yapılır", "Beyaz peynir kapalı ortamda teşhir edilmelidir" veya "Otomobiller, 2022 ile 2026 yılları arasında şu miktarda karbon monoksit emisyonu yapabilir." gibi düzenlemeler oluşturulmuştur.

Bu fikirler, konunun uzmanları tarafından alındığı için ilk anlayışla çelişmemiştir; aksine onun bir devamı gibidir. Ancak zamanla, AB içerisinde oldukça özel konularda bile düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır.

Bu çerçeveler birikerek bize, hayatımızı nasıl yaşamamız gerektiğini, ne yapmamız gerektiğini söyleyen bir sistem yaratmıştır. Uzmanlık alanlarından yola çıkan bu yönetici akıl, AB ülkelerinde yaşayanlara nasıl yaşamaları gerektiğini, nasıl ticaret yapacaklarını, otomobilleri nasıl kullanacaklarını, enerji tasarrufunu nasıl yapacaklarını anlatmaya başlamış ve böylece AB fikri, ilginç bir noktaya doğru evrilmiştir.

En başta AB'nin amacı neydi? Siyasetçilerin işin içine girmediği, halkın isteklerine çare bulacak, halkın taleplerine uygun çözümler sunacak bir sistem öngörülüyordu. Bu çözümler de uzmanlar aracılığıyla halka iletilmeliydi. II. Dünya Savaşı süresince ve sonrasında insanlar bu tür bir düzen istiyordu. Fakat günümüzdeki AB'ye baktığımızda, kurumları ve yapısıyla farklı bir yere geldiği görülmektedir.

2. AB'nin Yapısı ve İşleyişi

AB'nin organlarına değinmekte fayda vardır. Öncelikle Avrupa Parlamentosu (AP), AB'de halk tarafından seçilen temsilcilerin yer aldığı tek organdır. Vatandaşlar, kendi ülkelerindeki adaylara 5 yılda bir yapılan AP seçimlerinde oy vermektedir ve bu oylarla 27 üye devleti temsil eden toplam 705 Avrupa vekili seçilmektedir. Bu önemlidir, çünkü halkın temsil edildiği yer AP'dir.

Bir diğ er organ Avrupa Komisyonu'dur. Bu organ yasama süreçlerini başlatan, birliğin yürütme organı olan ve AB müktesebatının bütçesini, programlarını uygulayan, idari denetimden sorumlu bir yapıdır. Komisyon, her üye devletten bir kişinin katılımıyla 5 yıl için seçilen 27 üyeden oluşmaktadır ve başında Ursula von der Leyen vardır. Bir de AB Konseyi vardır. Bu konsey, üye devletlerin hükümetlerinde görev yapan bakanlardan oluşmakta ve devletlerin ulusal çıkarlarının temsil edildiği bir organ olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki ayırım önemlidir. Çünkü Komisyon, AB'nin çıkarlarını ön plana koyarak bir genel çerçeve çizerken, AB Konseyi ulusal çıkarları temsil etmektedir.

AB Zirvesi de bir diğ er önemli organdır. Zirve, üye devletlerin başbakanları ve devlet başkanlarının yılda dört defa bir araya gelerek birliğin gelişimi üzerine konuştuğu bir yapıdır. Ayrıca Adalet Divanı, Avrupa Sayıştay ve Euro'yu yöneten Avrupa Merkez Bankası gibi organlar da bulunmaktadır. Burada kritik olan, halkın oylarıyla seçilen AP'nin işlev açısından bu organların altında kalmasıdır. Halk tarafından seçilmeyen AK ise pek çok kararı almaktadır; yasaların nasıl çıkarılacağını, yürütmenin nasıl yönlendirileceğini ve AB'de nelerin yapılması gerektiğini planlamaktadır. Bu durum, özellikle Ukrayna krizi gibi olaylarda Komisyonun rolünün tartışmalı hâle gelmesine yol açmaktadır. AB'nin diğ er önemli bir parçası ise uzun zamandır aranan, ancak bir türlü sağlanamayan ortak dış politika ve savunma politikasıdır. Ancak bu tür bir politika, bir ülkenin kendi ulusal çıkarlarına uymadığında uygulaması zor bir konu olarak kalmaktadır.

3. AB'nin Ortak Dış ve Savunma Politikası Geliştirmesi

AB'de ortak bir dış politika oluşturulması fikrine her zaman tam katılım sağlanamamaktadır. Bu nedenle yıllar boyunca, özellikle 1970'lerden itibaren (hatta AB kavramı ortaya çıkmadan önce) bir ortak dış politika ve ortak savunma yapısının kurulması gerektiği düşüncesi ortaya atılmıştır. 1970'lerin sonlarından bu yana Avrupa ordusu fikri sık sık gündeme gelmiş, ancak AB üye sayısı az olduğunda bile bu fikre karşı çıkanlar, AB ülkelerinin büyük çoğunluğunun zaten NATO üyesi olduğunu öne sürerek, ayrı bir Avrupa ordusu oluşturmanın gereksiz bir harcama olacağını savunmuşlardır. Bu nedenle Avrupa ordusu fikri uzun süre gündemin kenarında kalmıştır.

Günümüze geldiğimizde ise AB önemli bir dönüm noktasındadır. Yeşil Avrupa Planı ve Yeşil Dönüşüm gibi büyük projelerin yanı sıra ortak bir dış politika uygulama çabaları da artmaktadır. AB'nin dünya siyasetinde özel ve

özgün bir ağırlığa sahip olma isteği, halktan çok AK ve Zirve seviyesindeki liderlerden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda “Dünya siyasetinde daha aktif bir AB görebilecek miyiz?” sorusu uzun süredir gündemi meşgul etmektedir.

2001 yılındaki 11 Eylül saldırıları sırasında AB, ortak bir dış politika belirleyememiş ve ne yapacağı konusunda kararsız kalmıştır. Covid-19 Krizi sürecinde de ortak bir politika oluşturulamamış, pandemi yokmuş gibi davranılmıştır. Rusya-Ukrayna Savaşı'na bakıldığında da benzer bir durum görülmektedir. 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan, Rusya'nın “özel askerî operasyon” olarak tanımladığı bu çatışmada AB'nin aldığı tavır ve yaptığı müdahaleler, AB vatandaşlarının isteklerini mi yansıtmaktadır yoksa bu kararlar, AK'nin üst düzeyde aldığı prensip kararlarının bir sonucu mudur? Bu sorular, AB'nin dış politikadaki yönelimi açısından önem arz etmektedir.

Örneğin Rusya-Ukrayna Savaşı'nda ABD Başkanı Joe Biden, Ukrayna'nın silahlandırılması ve büyük miktarda finansal desteğin Ukrayna'ya aktarılması konusunda kararlı bir sistem kurmuş ve bu fonların ABD ve AB şirketlerinden güvenlik malzemesi alımında kullanılmasını sağlamıştır. Bu süreçte AB, ABD'nin yanında saf tutmuş ve adeta “ABD'nin cebinde” bir konuma gelmiştir. ABD'li herhangi bir siyasetçinin veya generalin dile getiremeyeceği sertlikte açıklamalar yapan AK Başkanı Ursula von der Leyen, Rusya'ya karşı sert tutumuyla dikkat çekmektedir. Aslen kimya alanında eğitim almış olan von der Leyen, yakın zamanda ikinci dönem başkanlık görevine seçilmiş ve AB'nin Rusya'ya karşı pozisyonunu net bir şekilde ortaya koyan bir fraksiyonun başında yer almaktadır. Onun yardımcısı ve AB'nin en kıdemli diplomatı Josep Borrell de Rusya karşıtı söylemleriyle ön plandadır. Bu durum, AK'nin birlik içerisindeki yasama faaliyetlerinde tek yetkili kurum olarak önemli bir rol üstlendiğini ve AB'nin dış politikadaki yönelimlerinde belirleyici olduğunu göstermektedir.

AK, AB'nin mevcut ve gelecekteki politikalarına doğrudan ya da dolaylı olarak yön verebilmekte ve AB Zirvelerini etkileyebilmektedir. Ursula von der Leyen, G7 ve G20 Zirvelerinde AB'nin kurumsal varlığını temsil eden kişi olarak yer almakta ve oldukça sert açıklamalar yapabilmektedir. AB'de yaşayan halkların oy vermediği bu yapı, onların ülkelerinde daha yüksek vergi ödemelerine ya da topladıkları vergilerin Avrupa'nın genelinden ziyade Ukrayna'ya aktarılmasına yol açmaktadır. Bu vergilerle Ukrayna'nın ayakta kalması sağlanmakta; Ukrayna'da bürokrat ve memurların maaşları ödenmekte, ABD ve AB'den silah satın alınabilmesi için gerekli fonlar sağlanmaktadır.

AB, bir uluslararası örgüt olarak makul bir şekilde işliyor gibi görünebilir. Ancak halkın ciddi ekonomik sorunlar yaşamasına neden olan bir durum ortaya çıkmaktadır. Örneğin Almanya’da Volkswagen, on binlerce işçiyi işten çıkarmayı planlamakta ve pek çok firma ise Rus pazarının kapanması nedeniyle ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır. AB’nin bu süreçte Amerikan politikalarıyla örtüşen ve bu politikalara paralel bir duruş sergilemesi, Avrupa’nın kurucu ilkeleriyle çelişmektedir. Başlangıçta siyaseti bir kenara bırakıp uzmanların yönlendirdiği bir yapıya sahip olması öngörülen AB’nin, artık siyasi kararlara dayalı bir şekilde hareket ettiği görülmektedir.

Öte yandan AB’nin içinde de farklı ülkelerden gelen eleştiriler artmaya başlamıştır. Çekya, Slovakya, özellikle Macaristan ve son zamanlarda Polonya’da “Biz Ukrayna’da ne yapıyoruz?” sorusu yüksek sesle sorulmaktadır. Bu soruya net bir cevap verilememektedir. Sanki Amerikan politikaları birebir takip ediliyor gibi bir algı oluşmuş durumdadır. Bu bağlamda AB’nin hem kendi halkı hem de dünya genelinde nasıl algılandığı konusunda yeni bir aşamaya geçilmektedir. Avrupa liderlerinin bu kadar sert, Rusya karşıtı ve Ukrayna yanlısı bir politika benimsemelerinin temel sebebi, olası bir saldırının hedefinin AB üyesi bir ülke olabileceği endişesi midir, burası soru işaretidir. Putin, Şubat 2022 tarihinden beri bu konuda net bir tavır sergileyerek “Hayır, bizim sorunumuz Ukrayna’yla ve Ukrayna’daki Ruslara yapılan kötü muamele, Neo-Nazi yönetim ve unsurlarla.” açıklamasını yapmaktadır. Buna rağmen AB, Rusya karşıtı ve Ukrayna yanlısı duruşunu sürdürmeye devam etmektedir.

4. Yeni Dünya Düzeni İnşa Sürecinde AB’nin Geleceği

Dünya tek bir olay etrafında dönmediği için AB de yeni bir döneme girmektedir. Daha önce rahat hissettiği ve düşünmeden hareket edebildiği Kuzey Afrika, Sahel bölgesi ve Güneydoğu Asya gibi yerlerde AB, yeni siyasi ve ticari zorluklarla ve ayrıca sosyal varlığına yönelik negatif gelişmelerle karşılaşmaya başlamaktadır. Bu durum, uluslararası siyasetin tek bir amaca odaklanmadığını ve uluslararası sistemin yalnızca Ukrayna’ya yönelik politikalarla sınırlı olmadığını göstermektedir. Rusya ve Çin ise mantıklı bir strateji izleyerek Afrika’daki etkilerini arttırmaktadır. Özellikle Fransa’nın eski sömürgeleri olan Mali, Çad ve Cezayir gibi önemli noktalara askerî yardımlar, eğitim desteği ve ticaret gibi alanlarda yatırımlar yapmaktadırlar.

Bu durumun sonucunda AB yönetiminde ciddi bir kriz ve endişe ortaya çıkmaya başlamıştır. AB, Rusya’ya karşı daha sert bir muhalefet yürütmeye

başlamıştır. Fransa, ellerinden kayıp giden Batı Afrika'nın Sahel bölgesi ve Kuzey Afrika için endişe duymaktadır. Çünkü bugün birçok Afrika ülkesi, "Artık ülkemizde sizi istemiyoruz; askerlerinizi, danışmanlarınızı, yöneticilerinizi ve diplomatlarınızı ülkemizden çekin" demektedir. Bu nedenle Fransa ve İspanya, Afrika'daki nüfuzunu kaybederken; Çin ve Rusya, bu bölgelerdeki etkilerini artırmaktadır. Bu durum ABD ve AB'yi ortak bir stratejiye yönlendirmektedir. Afrika'da bu ülkelerin askerî, siyasi ve ekonomik temsilcileri geri çekilirken; Çin ve Rusya, bu boşluğu doldurmaktadır.

AB'nin Ukrayna Savaşı'nda yaptığı büyük hatalardan biri, savaşın başlar başlamaz Rusya Federasyonu'na ait finansal varlıkları dondurup Rusya'yı SWIFT sisteminden çıkarmak ve Visa ile Mastercard gibi finansal araçların Rusya'da kullanımını yasaklamak oldu. Bu karar, büyük bir hata olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bu hamle, Avrupa'nın Rusya'daki ekonomik harcamaları takip etme imkânını ortadan kaldırdı. Rusya pazarında faaliyet gösteren Avrupa şirketleri de bu pazardan tamamen çekilince bu durum, Avrupa ekonomisine ciddi zararlar verdi. Bugün Rusya'da son model arabalar görmek mümkündür. Ancak bu araçlar artık Citroën, Volkswagen veya Porsche değil, Çin markaları olan Voyah ve Chery gibi araçlardır. Rusya, kendi kredi sistemi olan Mir'i devreye sokarak veri akışını keserken, Çin'le ticaret ve iş birliğini artırdı. Bu sayede Avrupa markalarına olan ihtiyaç azaldı ve pazar artık Çin mallarıyla doldu.

Aynı durum başka sektörlerde de yaşanmaktadır. Örneğin Rusya ve Ukrayna'dan yeterince buğday gelmemesi nedeniyle Avrupa ülkelerinde ekmek ve diğer tahıl ürünlerinin fiyatlarında yükselme görülmektedir. Bu sorunlar, AB'nin "ulusüstü (süpranasyonal)" yapısıyla dünya üzerinde bir cennet yarattığı ve küresel bir uyum sunduğu yönündeki imajına zarar vermektedir. Yıllarca AB, dünyaya ulaşılması arzulanan, ütöpik bir ideal olarak tanıtılmıştı. Ancak Ukrayna savaşıyla birlikte bu imaj negatif bir yöne evrildi.

Bu sırada dünya genelinde daha düşük gelirli ülkelerin temsilcisi olarak BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) oluşumu önem kazanmaya başladı. Bu platform, G7'nin ve hatta G20'nin dışındaki dünyayı temsil ettiğini, az gelişmiş ve düşük gelirli ülkeleri savunduğunu ileri sürmektedir. Çin ve Hindistan gibi dev nüfuslara sahip ülkeler, bu oluşumun kurucu üyeleri olarak öne çıkmaktadır. Bu da BRICS'in dünyadaki çoğunluğun temsilcisi olduğu iddiasını güçlendirmektedir. Bu durumda ABD ve AB ile BRICS ülkeleri arasında yeni bir rekabet ortamı oluşmaktadır. Ayrıca

bu blokların arasında Orta Doğu'da da bazı gerilimler artmaktadır. Örneğin ABD ve AB'nin bölgedeki müttefiki olan İsrail ile İran arasındaki gerginlik de uluslararası sahnede önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Ortaya bir çatışma veya çekişme çıktığında, eskiden bu sorunlar AB ve ABD'nin istediği yönde kolayca çözülebilirken, günümüzde durum değişmiştir. Rusya Federasyonu, BRICS üyesi olan İran'a destek sağlamaktadır. Örneğin İsrail'in son saldırılarında F-35 hayalet uçaklarının İran radarları tarafından tespit edildiği iddiası dolaşmaktadır. Bu iddia, F-35'lerin keşfedildiği ve saldırıyı tamamlayamadan geri döndüğü şeklinde ciddi bir söylenti olarak yayılmaktadır. Bu gelişmeler, Rusya'nın savaş teknolojisini BRICS aracılığıyla İran'a aktardığını gösterebilir. Bu da AB ve ABD'nin bölgedeki söz hakkını kısıtladığı gibi, Uruguay, Venezuela, Malezya ve Pakistan gibi ülkelerin de AB ve ABD'ye alternatif olarak BRICS'e olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmalarına neden olmaktadır.

Bütün bunlar yaşanırken AB'nin ortak bir dış politika ve savunma stratejisi geliştirmesi gerektiği sürekli dile getirilmektedir. Ancak bu hedef hâlâ tam anlamıyla gerçekleşmiş değildir. Örneğin AK liderliğini sürdüren Macaristan, Ukrayna karşıtı veya en azından Rusya yanlısı bir tutum sergilemektedir. Bu durum, AB'nin Ukrayna'ya net bir biçimde finansal veya askerî destek sağlamasını engellemektedir. AB'nin dış politika ve savunma konularında birlik içinde hareket edebilmesi için konsensüs sağlanması gerektiği açıktır. Bu iç pazarlık süreci, AB'nin uluslararası sistemdeki gelecekteki yerini belirleyecek bir unsur olabilir. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Avrupa'nın kendi ordusuna sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre NATO aracılığıyla Afrika'nın Sahel bölgesi, Nijerya veya Gana gibi yerlere müdahale edilememektedir. Dolayısıyla AB'nin bir ortak ordu kurarak bu bölgelerdeki çıkarlarını koruması gerektiği düşünülmektedir. Ancak bu öneri AB'yi olumlu değil, olumsuz bir yöne çekme riski de taşımaktadır. Çünkü askerî müdahaleler, AB'nin uluslararası arenada ABD gibi algılanmasına neden olabilir.

Ukrayna krizi ayrıca AB'nin kendine özgü bir dış politika geliştirmediğini de ortaya koydu. ABD Başkanı'nın belirlediği yönde hareket eden bir AB görüntüsü mevcuttur. Kültürel olarak da benzer bir durum söz konusudur. ABD'de başlayan "kültür savaşları" terimiyle anılan süreç, Avrupa'ya da sıçramış durumdadır. Örneğin, farklı etnik köken, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine sahip bireylerin işe alımlarda önceliklendirilmesi gibi uygulamalar

ABD'den AB'ye geçiş yaptı. Bu da bir sonraki aşama olarak Avrupa'da kültürel çatışmalara yol açma potansiyeli taşımaktadır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), kurulduğu dönemden itibaren Avrupa'nın "gerçek" kültürünü temsil ettiğini iddia etmiş ve bu nedenle sanatsal alanlarda klasik Batı kültürüne yoğunlaşmıştır. Klasik bale, müzik ve edebiyat alanlarında kendini geliştiren SSCB, Tolstoy ve Dostoyevski gibi klasik yazarların izinden giderek kültürel miraslarını oluşturmuştur. Buna karşılık Amerikan kültürü, Soğuk Savaş döneminde farklı bir yol izleyerek popüler kültüre ve ticari sanata yoğunlaşmaya başlamıştır.

ABD'de ortaya çıkan kültürel değişimler, AB'de de yankı bulmaktadır. Özellikle rock'n roll, metal müzik, soyut sanat ve kafiye kullanılmayan şiir gibi modern ve postmodern akımların yükselişi ile ABD ve Avrupa arasında bir kültürel ayrışma belirmiştir. SSCB döneminde klasik Avrupa sanatını temsil ettiğini iddia eden bir kültürel üstünlük söylemi vardı. Şimdi ise Rusya Federasyonu, AB ve ABD'nin "yozlaştığını," aile değerlerinden uzaklaştığını iddia ederek "normal" aile yaşantısına ve geleneksel değerlere vurgu yapan bir alternatif sunmaktadır.

Bu çerçevede, Amerika'daki seçim sonuçları, AB'de de kültürel bir yansıma bulmaktadır. Eğer Donald Trump gibi muhafazakâr bir lider kazanırsa, bu durum geleneksel aile yapısına, ordunun toplumdaki saygınlığına ve geleneksel değerlerin korunmasına odaklanmış bir toplum yapısını güçlendirebilir. Ancak, mevcut yönetim devam ederse daha farklı, kapsayıcı bir politik kültürün sürdürüleceği öngörülmektedir. Bu seçim sonuçlarının etkisi Avrupa'ya da yansiyacaktır. Zira AB, Amerika'nın kültürel ve politik etkilerinin belirgin bir şekilde hissedildiği bir bölgeye dönüşmüş durumdadır.

4.1. Türkiye'nin AB Üyeliği Süreci

Türkiye'nin AB üyeliği ve AB'nin geleceğinde Türkiye'nin yeri de merak edilen konular arasındadır. AB'nin Türkiye'ye üyelik vermesi durumunda Türkiye, AP'de geniş bir temsile sahip olacak ve Avrupa'nın denge politikasında etkili bir konuma gelebilecektir. Bu durum, AK'de Türkiye'nin temsilci bulundurması ve hatta dönem başkanlığı yapabilmesi anlamına gelir. Ancak bu sürecin çok uzun vadeli ve karmaşık olduğu söylenebilir. AB, kendi yapısını koruyamaz hâle gelirse, Türkiye'nin bu birliğe üyeliğinin bir anlamı kalmaz. Bu noktada Türkiye'nin BRICS'e üyelik talebi oldukça stratejik bir hamledir.

Ancak Türkiye'nin Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne olan desteği, BRICS'te dengeleri zorlayabilir.

AB ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği de önemli bir konudur. Brexit sürecinden sonra İngiltere'de yaşanan ticari sorunlar, Türkiye'nin Gümrük Birliğinde kalmasının avantajlarını göstermiştir. Gümrük Birliği, Türkiye'nin AB'den iktisadi fayda sağladığı bir alandır. Ancak AK'nin ticari yasalar konusunda kısıtlayıcı politikalar üretmesi, Türkiye için dezavantaj yaratabilir. Orta vadede ise Türkiye'nin tam anlamıyla AB üyesi olacağına dair bir beklenti söz konusu değildir.

4.2. AB'de Yeni Ayrılıklar Olabilir mi?

AB'de yeni bir Brexit'in mümkün olup olmayacağı da tartışılmaktadır. Fakat bunun zor bir ihtimal olduğu söylenebilir. Ukrayna meselesinde Macaristan, Slovakya ve Çekya gibi bazı ülkeler, AB politikalarına karşı çıkabilmektedir, ancak AB üyeliğinden ayrılma yönünde bir irade göstermeleri düşük bir ihtimaldir. Britanya, Macaristan, Çekya ve Slovakya gibi ülkeler önderliğinde yeni bir oluşum kurulursa bu ayrılmalar mümkün olabilir, ancak şu an için bu pek olası değildir.

4.3. Gürcistan-AB İlişkilerinin Geleceği

Gürcistan ve AB ilişkileri de tartışmalı konulardan biridir. Gürcistan'da son seçimlerde halkın büyük kısmı Rusya'yla daha iyi ilişkiler geliştirmek isteyen bir partiyi desteklemiştir. Ancak AB ve ABD, halkın bu tercihini engellememiştir. Gürcistan'da halkın büyük kısmı Rus karşıtı bir tutum sergilemektedir. Özellikle Abhazya ve Güney Osetya'nın Gürcistan'dan kopması, Gürcüler için hâlâ bir yaradır. AB ve ABD, Gürcistan'ın Rusya'ya yönelmesini engellemek istese de bu konuda başarılı olamamıştır. Gürcistan örneği, Batı'nın Kafkasya'daki etkisinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Gürcistan, Batı'nın sadece siyasi destek sunduğunu, askerî ve ekonomik anlamda desteğini sağlayamayacağını fark etmiştir. Bu deneyimler, bölgedeki ülkelerin Batı'yla olan ilişkilerinde temkinli davranmalarına yol açacaktır.

Sonuç

Bu süreçte AB'nin uluslararası etkisini yeniden değerlendirmesi gerekmektedir. Günümüz dünyası artık Soğuk Savaş döneminin tek kutuplu yapısında

değildir. 1990'lerde ABD, uluslararası arenada tek karar alıcı gibi davranmış ve bunu BM'in onayıyla meşrulaştırmıştı. Ancak 2001 ve özellikle 2003 yılında Irak'ın işgali sonrası bu yaklaşımın sürdürülemez olduğu ortaya çıkmıştır. Bugün dünya, ABD'nin "tüm dünyanın karar alıcısı olma" fikrine karşı farklı arayışlara yönelmiş durumdadır. Bu yeni çok kutuplu düzende Çin, Rusya ve Hindistan gibi ülkelerin de uluslararası sistemde daha fazla söz sahibi olması talep edilmektedir.

Dünya, artık uluslararası ticarete de çeşitlilik ve yerelleşme isteğini daha güçlü hissettirmektedir. Bu durumda AB, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ve BRICS gibi bölgesel blokların ekonomik ve politik birer güç merkezi olarak öne çıkması beklenmektedir. Ancak bu bloklar yalnızca kendi aralarında iş birliği yaparak ve yerel ödeme sistemleri kullanarak küreselleşmenin daha yumuşak bir versiyonunu sürdüreceği gibi görünmektedirler. Bu yeni çok kutuplu ekonomi-politik düzen, farklı kültürel blokların ve ticaret sistemlerinin bir arada var olabileceği bir yapı sunabilir.

Bu bağlamda AB, halkın isteklerini dikkate alan bir yapı mı olacak, yoksa ABD'nin gölgesinde kalmaya devam eden bir örgüt mü olacak? AB, halkının taleplerine yönelik yasama faaliyetlerinde bulunup ortak bir dış politika geliştirebilecek mi? Yoksa ABD'yle yakın ilişkilerini sürdüren, misyonunu tamamlamış ve AB içinde yüksek seviyelere gelen bir grup tarafından mı yönlendirilecek? Bu sorular, AB'nin gelecekteki konumunu belirleyen en önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Önümüzdeki birkaç yıl içinde AB'nin yeni dünya düzeninde nasıl bir konum alacağı netleşecektir. AB, eski siyasetçilerin yerine görevlendirilmiş teknokratların isteklerini mi ön planda tutacak, yoksa halkın taleplerini mi göz önünde bulunduracak, bunu göreceğiz. Bu süreçte AB'nin çok kutuplu dünya düzeninde nerede durması gerektiğine dair önemli gelişmeler yaşanacaktır. Hep birlikte bu süreci izleyerek AB'nin kendini keşfetme serüvenine tanıklık edeceğiz.

TÜRKİYE VE ASYA ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Prof. Dr. Ali Merthan DÜNDAR

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin dış siyasetinin belirlenmiş temelleri vardır. Bunlardan biri de şüphesiz cumhuriyetimizin banisi Mustafa Kemal Atatürk'ün belirlediği ve Anayasamızın başlangıç bölümünde yer alan “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesidir. Türkiye'nin komşuları veya diğer muhataplarıyla tarihî bağlamdan ilham alarak, hakları ve ortak yararlar temelinde bu ilke doğrultusunda dış politikasını şekillendirerek ilişkilerini yürütmesi son derece önemlidir. Burada “hak” sözcüğünü; adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey ya da doğruluk, hakikat, yasallık şeklindeki sözlük anlamları ile kullanıyoruz. Konuyu biraz açmak gerekirse, eskiden siyasi sınırlarımız içinde yer alan, günümüzde de komşumuz olan birçok ülkede soydaşlarımız yaşamakta olup sivil-dinî mimari eserler gibi kültürel miraslarımız da bulunmaktadır. Bu ülkelerdeki soydaşlarımızla ilgili konuların bir kısmı tarihî süreç içinde dönemin şartları uyarınca, ikili ya da çok taraflı uluslararası anlaşmalar ya da uluslararası hukuk uyarınca kısmen güvence altına alınmışsa da kimi zaman anlaşmanın yapıldığı ülkedeki siyasi kargaşa veya değişimlere bağlı olarak (Ukrayna, Kıbrıs, Yunanistan, Irak, Suriye örneklerinde görülebileceği üzere) sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların çözümü doğrultusunda, ülkemizin ve soydaşlarımızın/vatandaşlarımızın haklarını korumak için attığımız siyasi ya da askerî adımlar, kimi zaman “haksız-hukuksuz” olmakla itham edilmektedir. Oysa, iç siyasi istikrarsızlıklar veya savaşlarla ortaya çıkan, ülkemizi doğrudan ilgilendiren mülteci sorunu, etnik temizlik faaliyetleri, ticaret engeli, kültürel mirasın yok edilmesi vs. gibi meselelerde Türkiye'nin müdahil olma hakkı vardır. Tarihî haklardan kastımız da bu bağlamdadır.

Afrika ve Avrupa'daki geçmişimizin medeniyetimize katkılarını da unutmamış olmakla beraber, Asya'nın Türk milletinin köklerinin doğduğu, bağlarının bulunduğu, medeniyetimizin temelini oluşturan kültürel öğeleri saklayan ve tarihî arka planını şekillendiren bir coğrafya olduğunun tespiti- nin yapılması gerekir. Türkiye'nin bu büyük coğrafyadaki hemen hemen her

ülkede, ortak tarihî geçmiştten kaynaklanan hakları vardır. Bu durum, sadece geçmişle ilgili romantik hatıralarla ilgili değildir. Özellikle Türkiye'nin batısında, kuzeyinde ve güneyinde olduğu gibi doğusunda da bir başka değişle Asya'nın batısında -daha eski dönemler bir yana- İmparatorluk Dönemi'nden kalma bakiyeleri mevcudiyeti somut bir gerçekliktir. Buradan yola çıkarak, Türkiye'nin dış siyasetinde hakları ve ortak yararlar/kazançlar temelinde bir siyaset belirlemesi gerekir. İlerdeki kısımlarda konuya tekrar değinmek üzere bu aşamada bırakalım.

Daha önce yaptığımız bir konuşmanın yazı hâli olan bu kısa makalede, başlıktan da anlaşılacağı üzere ülkemizin Asya'ya yönelik siyasetinin güncel durumu ve fikrî alt yapısı ile ilgili görüşlerimizi arz etmeye çalışacak; tespit ve görüşlerimizi sunarak yeni yaklaşım tekliflerinde bulunacağız. Asya'dan bahsederken, Türk Konseyi üye ve gözlemci ülkeleri ile Rusya'ya gerekmedikçe değinmeyecek, diğer Asya ülkeleriyle olan ilişkilerimizden ise yüzeysel şekilde bahsedeceğiz. Üzerinde daha çok çalışmalarımızın bulunduğu Japonya ve son yıllarda gerçekleştirdiği çok yönlü atılımlarla sadece Asya'nın değil dünyanın dengelerini değıştiren Çin'e biraz daha tafsilatlı değineceğiz.

Bu metindeki fikirlerin eleştirilmesini ve çıkacak sonuçların faydalı tartışmalara vesile olmasını umut ediyoruz.

1. Türkiye ve Asya'nın Tarihî Bağları

Etimolojik köken tartışmaları varsa da Anadolu adı, tıpkı Asya gibi güneşin doğduğu yeri yani, "doğu"yu ifade eder. Yani Türkiye, coğrafi olarak Batılılara göre doğuyu temsil ederken aynı zamanda diğer doğunun, yani Asya'nın da batı parçasıdır. Peki, Asya kıtası coğrafi olarak doğuyu temsil etmesinin dışında, bizim için neyi ifade eder?

Tarihî açıdan baktığımızda, başka vesilelerle birçok defa tekrar ettiğimiz üzere, Asya; Yahudilik, Hristiyanlık, İslamiyet gibi tüm İbrahimî (semavi) dinlerin; hâlâ milyonları etkileyen Mecusilik (Zerdüşçülük), Jainizm, Hinduizm, Budizm (Budizm), Taoizm (Daoizm), Konfüçyanizm, Maniheizm vs. gibi öğretilerin ve Şamanizm, Şintoizm gibi pastoral inançların doğduğu ve hâlâ varlığını sürdürdüğü coğrafyadır.

Tarımın ilk yapıldığı; yazının, paranın icat edildiği; ilk yerleşimlere ev sahipliği yapan topraklar Asya'dadır. Bahsettiğimiz bu medeniyet bölgelerini, en doğudan batıya doğru şu şekilde sıralamak mümkündür: Çin, Hindistan, Maveraünnehir ya da Türkistan (Doğu ve Batı Türkistan), Afganistan, İran,

Mezopotamya ile Anadolu, Yunan gibi kadim medeniyetler; Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans), Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları'na ev sahipliği etmiş olan Anadolu ve Asya ile olan tarihî irtibatı sebebiyle Mısır.

Peki, yukarıda saydığımız bu medeniyet merkezleriyle ilişkimiz nedir? Çin, Hint, Süryani, Gürcü, Ermeni, Arap, Fars, Roma, Türk yazılı kaynaklarından takip edebildiğimiz kadarıyla, Türkler, yaklaşık iki bin beş yüz yıldır yukarda saydığımız coğrafyalarda kurdukları siyasi yapılar altında yaşamaktadır. Örnek olarak: Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Babürlüler, Gazneliler, Timurlular, Hazarlar, Selçuklular, Osmanlılar ilk akla gelenlerdir.

Bu siyasi varlık, şüphesiz tarihin sayfalarında kalmış romantik hatıralar değildir. Türkiye Cumhuriyeti ve diğer bağımsız Türk devletlerinin dışında, tüm boy adlarını saymasak da Çin Türkleri (Uygurlar, Kazaklar ya da Aksu bölgesindeki Türk Tatarları, Oğuz Türkleri, Salurlar (Salar-Salır), Afganistan Türkleri (Özbek, Türkmen vd.), İran Türkleri (Güney Azerbaycan Türkleri, Türkmenler, Kalaçlar, Kaşkaylar, Aşşarlar vd.), Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan Türkleriyle (Türkmen vd.), Kafkasya Türkleri (Karaçaylar, Balkarlar, Kumuklar, Nogaylar, Ahiskalar, Terekemeler vd.), Rusya Türkleri (Tatarlar, Başkurtlar, Çuvaşlar, Yakutlar, Tuvalar vd.), Ukrayna Türkleri (Kırım Tatarları, Karaylar, Kırımçaklar, Gagauzlar vd.) ile Hindistan ve Pakistan Türkleri (Papralar, Hazarlar, Osmani-Usmani-Kaçiler) günümüzde varlıklarını sürdürmektedir. Bu aşamada belirtmek gerekirse, yukarda saydığımız halklar ya da en azından aydınları, önde gelenleri Türklüklerinden haberdarlardır. Anadolu ile Asya'nın geri kalan büyükçe bir kısmının en özet tarihî ilişkisini bu şekilde tespit etmek mümkündür.

2. Asya'yla İlişkilerin Genel Durumu

Genel bir çerçeve çizmek gerekirse, Hindistan ile Türkiye arasında karşı ülkenin yönetiminden kaynaklanan bir tansiyon mevcuttur. Şöyle ki, Hindistan'da Modi yönetiminin Hindu milliyetçiliği üzerinden inşa ettiği yeni kimlik ve İslamofobi'ye dayalı faaliyetler, Hindistan'la olan ilişkilerin düşük seviyede seyretmesine sebep olmaktadır. Hindistan ile Pakistan arasında, 2025 yılı içinde gerçekleşen kısa süreli silahlı çatışmadan Pakistan'ın prestijini koruyarak çıkması, Hindistan basınında Türkiye'nin askerî desteğine bağlanmış ve halk Türkiye aleyhine yönlendirilmişse de iki ülke arasında ticaret devam etmekte olup herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Sınır komşularımız olan Irak ve Suriye'de, yaklaşık 25 yıl önce başlayan siyasi belirsizlik sebebiyle

karşılaştığımız durum ve İsrail'in Gazze'de silahlı grupların dışında sivillere yönelik yürüttüğü, soykırıma varan katliam politikası sebebiyle ortaya çıkan gerilim hariç tutulursa, şu anda Asya ülkeleriyle ciddi bir sorunumuz yoktur.

Ermenistan ile yaşanan sıkıntıların da Karabağ Zaferi'nin ardından çözülmeye başladığı söylenebilir. İran İslam Cumhuriyeti'ne yönelik olarak da Türkiye için tehdit oluşturan etnik-bölücü terör örgütlerine yönelik yaklaşımı sebebiyle güvensizlik varsa da bu aşamada şimdilik ciddi bir gerilim yaşanmamaktadır. Başta Endonezya, Malezya, Bangladeş ve Pakistan, Afganistan (Afganistan'da rejim değişikliği olmasına rağmen ilişkilerimizde ciddi bir sorun gözükmemektedir) gibi Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerle, siyasi ilişkilerimiz iyi olduğu gibi, bu ülke halklarının da Türkiye'ye karşı sevgi beslediği söylenebilir. Hindistan ve Bangladeş arasında iyi ilişkiler varken, her iki ülke de Pakistan ile sorunlar yaşamaktadır. Türkiye'nin, Bangladeş ve Pakistan arasında ciddi bir arabulucu olabileceği, bu aşamada not edilmelidir.

Türkiye'nin, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ülkeleriyle; ama özellikle de Endonezya ve Malezya ile ilişkileri, çok yönlü olarak hızla gelişmektedir. Bu ülkelerle son yıllarda, askerî-savunma sanayi alanında ciddi ortaklıklar tesis edilmiştir. Konuyu biraz açmak gerekirse, Endonezya ve Malezya ile ilişkilerin; özellikle son on beş yılda hem bu ülkelerin ekonomik kalkınmaları hem de Türk ekonomisinin büyümesiyle birlikte arttığı söylenebilir. Altını çizerek söylemek gerekirse, Türkiye'nin millî gemi (MİLGEM) projelerinin ileri bir seviyeye ulaşmasıyla birlikte, gemi yapımı ve denizcilikteki kapasitemiz daha görünür hâle gelmiş; bu şekilde Türkiye, Endonezya ve Malezya'ya savaş gemisi ihraç etmeye başlamıştır. Ayrıca, bu ülkelerle insansız hava araçlarıyla zırlı kara araçları konusunda yoğun iş birlikleri kurulmuş olup, insansız hava araçlarında büyük ilerlemeler kaydetmiş durumdaki Endonezya'da ASELSAN ve ROKETSAN ofis açmıştır. Bu manada, daha somut ve ortak ilişkilerin gelişeceği öngörülebilir.

Üye ülkelerden Myanmar ile ise, Rakhayn (Arakan) Eyaleti'ndeki Müslüman Rohingalar'ın karşı karşıya bırakıldığı insan haklarına uygun olmayan şartlardan dolayı ve bu ülkedeki askerî yönetimin uygulamalarından kaynaklanan sıkıntılar olduğunu belirtmek gerekir. ASEAN ile Sektörel Diyalog Ortaklığı bulunan Türkiye, ASEAN Diyalog Ortağı olmayı hedeflemektedir. Doğu Asya'da Moğolistan, Çin (Uygur Türklerinin maruz bırakıldıkları duruma rağmen), Japonya ve Kore gibi görece tarihî bağlarımızın daha eski olduğu ülkelerle de ticaret açığı vermemiz dışında ciddi bir sorun bulunmamaktadır.

3. Japonya Üzerine

2024 yılı, Türk-Japon diplomatik ilişkilerinin yüzüncü yıl dönümü olsa da bizim ilişkilerimiz aslında çok daha geriye, 1860'lara kadar uzanmaktadır. İlişkilerimizin başlangıcı olarak Japonlar tarafından Türkiye'ye yapılan ziyaretlerden dolayı genellikle 1872 ya da 1878 yılı zikredilse de aslında ilk ilişkinin geçmişi 1862'de Avrupa ve Amerika'ya giden bir Japon heyetinin, Osmanlı topraklarına ayak bastığı 1863 yılına uzanır. Bu heyet, ilk defa 1863 yılında (kâğıt üzerinde olsa da) Osmanlı yönetimine bağlı olan Mısır'da karaya çıkmıştır. Mısır, bilindiği üzere 1881 yılına kadar Osmanlı Devleti'ne bağlıydı. Yine aynı rotayı takip eden ikinci bir Japon elçilik heyeti de 1864 yılında Mısır'a çıkmış, hatta piramitlerin önünde bir fotoğraf da çektirmişlerdir. Özetle, ilk Türk-Japon ilişkisinin 1862-1864 yılları arasında başladığını söylemek mümkündür. Diğer yandan literatürde (daha önceki bazı çalışmalarımızda yaptığımız atıflarda da) iki taraf arasındaki ilk resmî anlaşmanın, 10 Ağustos 1920'de imzalanan çok taraflı bir uluslararası anlaşma olan Sevr Antlaşması olduğu söylenegelmiş olsa da aslında ilk anlaşma 1878'de imzalanan Dünya Posta Birliği Kongresi Antlaşması'dır. Lozan Antlaşmasının taraflar tarafından onaylanmasıyla beraber, Türkiye ve Japonya birbirlerini resmen tanımışlardır.

Türkiye'nin tarihinde bir seferde aldığı en yüksek miktarlı kredi, Turgut Özal Dönemi'nde Japonya'dan alınmıştır. Bunun dışında Türkiye, 1980 darbesi sonrası çok partili hayata geçtikten sonra, ticari faaliyetlerde Japonya'yla çok yoğun bir iş birliği kurmuştur. 1985 yılından başlayarak, büyük Japon firmaları (şimdi nerdeyse tamamı kapanmış olsa da) Ankara'da temsilcilikler kurmuşlardır. Birinci ve ikinci boğaz köprüleri kapsamında Japonların büyük yatırımları olmuş, bunun dışında Toyota, 1994 yılında ilk aracını Sabancı grubu ortaklığında kurduğu TOYOTSA fabrikasının üretim hattından çıkarmıştır. O dönemde çalışmalar sonuç vermiş çelik fabrikası, otomotiv yan sanayi ve gıda sektöründeki örneklerde görüleceği şekilde ikili ticari ilişkiler yeni yatırımlarla devam etmiştir.

Fakat gelinen noktada Türk-Japon ilişkileri beklenen seviyede değildir. Jeopolitik sınıflandırmaya bakacak olursak, Japonya Dışişleri Bakanlığının dünya tasnifinde Kazakistan, Avrupa'da; Türkiye ise Orta Doğu'da yer almaktadır. Kazakistan, 1991 yılından sonra, Japonya Dışişleri Bakanlığının tasnifine göre Avrupa kısmında tarif edilmiştir. Türkiye, coğrafi açıdan Kazakistan'a kıyasla Avrupa'ya daha yakınsa da anlaşıldığı kadarıyla bu tasnif coğrafi olarak değil, ekonomik ya da siyasi bakış açısına göre düzenlenmiştir.

Japonya'nın ekonomik ve mali gücü, Türk halkını ve bürokrasisini bu ülke ile daha yakın siyasi, ticari ve hatta askerî açıdan iş birliğine meyyal kılıyorsa da geçtiğimiz yıl Japonya Dışişleri Bakanlığında ziyaret ettiğimiz üst düzey bir Japon Dışişleri bürokratının, sohbetimiz sırasında söylediği gibi "Tokyo için diplomasi, Washington'la müzakeredir. Bunun haricinde Japonya'nın dünyaya bakışı ve duruşu, G7 üyesi olduğu için çoğunlukla bu perspektiftendir." Japon halkının ve diplomatların Türkiye'ye bakışı ile bizim onlara bakışımız aslında birbirinin zıddıdır. Türk tarafındaki platonik bakış açısının, ilişkilerimiz için sorunlu bir yaklaşıma sebep olduğunu söylemek gerekir.

Japonya ile ithalat-ihracat dengesi istenilen seviyede değildir. Zira Türkiye'nin yaklaşık beş milyar dolar ithalatı ve beş yüz milyon dolar ihracatı söz konusu olup bu açık da ülkemiz için problemlili bir durumdur. Japonya, Türkiye'nin stratejik olmasına rağmen, mesela serbest ticaret anlaşması (STA) müzakereleri yaklaşık otuz defa toplanmasına rağmen sonuçsuz kalmıştır.

Bu aşamada karşımıza şöyle bir soru çıkıyor: Türkiye, Japonya'yla STA imzalamak zorunda mıdır? Malum olduğu üzere, Kore ile imzaladığımız anlaşmanın geldiğimiz noktada aleyhimize işlediğini söylemek mümkündür. Türkiye ve Japonya'nın, özellikle BM bünyesinde oylanan önerilerin kaçında hemfikir olduklarının incelenmesi, tarafların dünya siyasetine ve sorunlara bakış açılarını göstermesi bakımından önemlidir.

Bir başka husus, yukarıda bahsettiğimiz şekilde Japonya'nın askerî, stratejik konularda Türkiye'nin tezlerine destek verip vermeyeceği ya da bizimle iş birliği yapma durumu ve duruşunun olup olmadığı meselesidir. Bilindiği üzere, II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1951 San Francisco Barış Antlaşması kapsamında Japonya'da ABD'ye ait askerî üsler kurulmuş olup ABD'nin Japonya'da elli ile elli beş bin arasında askerî personeli bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, bu ülkede askerî gözlem noktaları da dâhil olmak üzere yüzden fazla Amerikan askerî üssünün olduğu bilinmektedir. Japonya'nın en önemli müttefikinin ABD olduğu göz önüne alındığında, bu ülkenin onayı olmadan Japonya'nın Türkiye ile askerî alanda iş birliği yapması mümkün değildir. Örnek vermek gerekirse, dünyaca ünlü, zırhlı araç ve savaş ekipmanı üreten bir Türk firması, geçtiğimiz yıllarda Japonya'da açılan zırhlı personel taşıyıcısı ihalesine girmiş ve son beşe kalmıştır. Bu, Japonya gibi otomotiv sektörünün çok güçlü olduğu bir ülkede elde edilmiş büyük bir başarı olsa da sonuçta ihale ABD'li firmaya verilmiştir.

4. Çin Üzerine

Çinliler, Türklerin en eski komşularıdır. Çok eskiye uzanan ilişkiler yumağı içinde, günümüzde de hâlâ Türk halkları üzerinden devam eden kültürel ilişkiler söz konusudur. Hem tarihî hem de kültürel bağlarımız, bu ülkedeki Uygur ve diğer Türk soylu halkların varlığından dolayı güçlü olmasına rağmen, siyasi ilişkilerimiz sınırlı kalmaktadır. Ancak Türkiye'nin bağlı olduğu ittifaklar ve Çin'in Uygur Türkleri ve diğer Müslüman topluluklara yönelik uygulamaları, özellikle kamuoyunda şüphe ve tepki çekmektedir.

Çin'in Filipinler'e hatta neredeyse Hindistan'a kadar olan bölgedeki tüm ülkelerle, bilhassa deniz meseleleri ile ilgili problemi vardır. Bu ülkeler; Vietnam, Filipinler, Tayvan, Japonya, Güney Kore, Kamboçya, Tayland, Endonezya, Malezya ve Singapur olarak sıralanabilir. Bu durum, Çin'in bölgede sürekli bir tehdit olarak görülmesine neden olmaktadır. Bu durum özellikle Çin ile sorun yaşayan Endonezya ve Malezya ile olan ilişkilerimizi; aynı zamanda Türkiye- Çin ilişkilerini de etkileyebilir.

Çin ile Tayvan arasındaki yükselen tansiyon, bir başka risk konusu olsa da Çin'in Tayvan'la doğrudan bir çatışmaya gireceğini şimdilik düşünmüyoruz. Bölgede eğer bir çatışma olacaksa, bu çatışmanın Çin ile Filipinler arasında olabileceğini tahmin ediyoruz. Eski ABD sömürgesi olan ve yaklaşık 115 milyon nüfusa sahip Filipinler, Tayvan'la kıyaslandığında Çin için daha zorlu bir rakiptir.

ABD, Hindistan açıklarından Sri Lanka ve Alaska'ya kadar geniş bir alanı kapsayan bir daire şeklinde Çin'i denizden kuşatmış durumdadır. Aynı zamanda başta İngiltere olmak üzere müttefik ülkeleri de göz önünde bulundurmak gerekir. Büyük Okyanus'a doğru ilerledikçe, Fransa, Hollanda, İngiltere gibi NATO üyesi ülkelere ait adalar, ikinci bir kuşak oluşturmaktadır. En son, Almanya bölgeye savaş gemisi göndermiştir. Bölgede bir varlığı olmasa da Almanya'nın, NATO ve AB çerçevesindeki müttefiklerinin üslerinden faydalanacağı aşikârdır. Olası bir çatışmanın NATO üyesi olan Türkiye'yi de doğrudan etkileyebileceğini tespit etmek gerekir.

5. Asya'yı Yeniden Tanımlamak: Coğrafi Adlandırma ve Yeni Yapılanma Üzerine

Türkiye de pek çok başka ülke gibi coğrafi terminolojisini mevcut tanımlamaya göre kullanmaktadır. Orta Doğu, Orta Asya, Uzak Doğu, Hint Okyanusu vs. gibi adlandırmalar ilk akla gelen örneklerdir. Türk Dışişleri

Bakanlığının bölge tasnifinde de Asya; Güney Asya, Orta Asya ve Asya-Pasifik olarak tanımlanmıştır. Teşkilat yapısında Asya ülkeleri iki Bakan Yardımcısı'nın altında toplanmıştır. Değişen şartlar ve ihtiyaca göre şekillendirilen teşkilat şemasıyla ilgili görüşlerimizi arz etmeden önce, Asya'nın tanımının nasıl olması gerektiğiyle ilgili fikrimizi sunmak isteriz.

Bize göre: Batı'da Adalar Deniz (Ege Denizi)'inden başlayarak (26° Doğu boylamından), Artvin iline bağlı Kemalpaşa ilçesinin Gürcistan sınırı ile bulunduğu noktadan yani yaklaşık 420 00' doğu boylamından yukarı-kuzeydeki Arhangelsk'e ve Beyaz Deniz'e uzanan boylamın doğusundan, 64,423° enlem,-173,226° boylamda bulunan Provideniya'ya kadar olan alan Asya olarak tanımlanmalıdır. Bir başka deyişle, Kafkasya dâhil olmak üzere Türkiye'den Büyük Okyanus'a (Pasifik Okyanusu) kadar uzanan alan Asya olarak tanımlanmalıdır.

Daha geniş bir tanımlamayla, Batıda Adalar Denizi (Cezâyir-i Bahr-i Sefid). Osmanlı Dönemi ve 1941 yılındaki Birinci Türk Coğrafya Kongresinde alınan karara kadar çoğunlukla Adalar Denizi adlandırması kullanılmıştır, doğuda Büyük Okyanus (Pasifik Okyanusu), kuzeyde Kuzey Buz Denizi ve güneyde Asya Okyanusu (Hint Okyanusu yerine. Bu denizin şimdiki adlandırmasının tarihi yaklaşık 400-500 yıldır. Daha önce Eritre Denizi, Doğu Okyanusu olarak da tanımlanmıştır) arasındaki alan Asya olarak tanımlanabilir. Düşüncemize göre, en azından kendi iç tasnifimizde Asya'yı çevreleyen denizler, yukardaki gibi adlandırılmalıdır.

Dışişleri Bakanlığımızda, bir Bakan Yardımcısı'na bağlı beş Daire Başkanlığından oluşan Asya ve Pasifik Genel Müdürlüğü tesis edilebilir. Bu Daire Başkanlıkları, Batı Asya (Türkiye dâhil), Doğu Asya, Kuzey Asya, Güney Asya ve Pasifik bölgesi olarak tanımlanabilir. Türk Devletleri ise, Türkistan ya da Batı Türkistan adı altında Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan olarak ayrı bir Genel Müdürlük ya da Daire Başkanlığı altında toplanarak, aynı Bakan Yardımcısı'na ya da bir diğer Bakan Yardımcısı'na bağlanabilir. Uygun görüldüğü takdirde, Yeniden Asya Koordinatörlüğü ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) tarafından şekillendirilen benzer koordinatörlükler yine bu çatı altında yer alabilir.

1- Batı Asya Daire Başkanlığı: Kafkasya ve Orta Doğu olarak adlandırılan bölge; Suudi Arabistan, Yemen, Umman, İran, Ürdün, Lübnan, Irak, Suriye ve İsrail.

2- Doğu Asya Daire Başkanlığı: Tayvan, Çin Halk Cumhuriyeti, Güney Kore, Kuzey Kore, Japonya.

3- Kuzey Asya Daire Başkanlığı: Rusya ve Moğolistan.

4- Güney Asya Daire Başkanlığı: Afganistan, Pakistan, Hindistan, Bangladeş, Büyük Okyanus'a kadar ASEAN ülkeleri, Doğu Timor ve Papua Yeni Gine.

5- Pasifik Bölgesi Daire Başkanlığı: Avustralya, Yeni Zelanda, Cook Adaları, Mikronezya Federal Devletleri, Fiji, Kiribati, Nauru, Niue, Palau, Marşal Adaları Cumhuriyeti, Samoa, Solomon Adaları, Tonga, Tuvalu ve Vanuatu.

Asya ve Pasifik Genel Müdürlüğü Teşkilat Şeması Önerisi

Böyle bir yapılanma bize ne kazandırır? Öncelikle, Asya'nın tümünün bir çatı altında toplanmasıyla, karar verici/vericilerin doğrudan tüm bölgeyi ve ülkelerini takip edebilmesi sağlanacaktır. Dünya Ekonomik Forumunun 2030 yılı öngörüsünde görüleceği gibi, dünyanın en büyük beş ekonomisinin dördünün Asya'da bulunduğu ve U.S. Energy Information Administration (EIA) verilerine göre, halihazırda dünyadaki en büyük on petrol üreticisinin yedisinin Asya'da olduğu göz önüne alındığında, bölgenin bir bütün olarak ele alınarak takip edilmesinin önemi ortaya çıkar. Diğer yandan Rusya-Ukrayna, İsrail-Filistin, İsrail-İran, İsrail/ABD/ İngiltere-Yemen, İsrail-Lübnan, Kuzey Kore-Güney Kore, Hindistan-Pakistan, Hindistan-Çin savaşları/çatışmaları (sınır çatışmaları dâhil) bir yana bırakılırsa büyük silahlı çatışmalarla Myanmar, Filipinler örneklerinde görülebileceği gibi, iç çatışmaların çıkmasının

en muhtemel olduğu coğrafya da Asya'dır. Çin-Tayvan, Çin-Filipinler, ABD (müttefikleriyle)-Çin, Güney Kore-Kuzey Kore gibi muhtemel çatışma saha-ları da Asya'dadır. Tekrar etmek gerekirse, Asya'nın bir bütün olarak, odağa alınmış şekilde yakından takip edilmesi; haber/bilgi akışının istikrarının devamı, alan/konu uzmanlığının sağlanması, daha hızlı strateji değişimi ya da geliştirebilme kabiliyeti kazandırma gibi faydaları sağlayacaktır.

6. Asya'yla İlişkilerin ve Siyasetin Ana Çatısı Üzerine

Türkiye, dış siyasetinde resmî belgelerinde de sıkça kullanıldığı üzere, menfaat/çıkarları üzerinden değil tarihten doğan, uluslararası hukuka uygun, hakları ve ortak yararlar/kazançlar anlayışıyla bir siyaset ve strateji belirlemesi gerekir. Malum olduğu üzere, Dışişleri Bakanlığının görev ve yetkileri, 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 128. Maddesinde şu şekilde sayılmaktadır:

“Bakanlığımız, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının Sayın Cumhurbaşkanımız tarafından tayin ve tespit edilen hedef ve esaslara göre uygulanmasından, diplomatik ilişkilerin tüm boyutlarıyla yürütülmesi ve koordinasyonundan, uluslararası alanda Devletimizin çıkarlarının korunmasından, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Sayın Cumhurbaşkanımızın yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlar nezdinde temsil edilmesinden, yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın hak ve menfaatlerinin korunması ile konsolosluk hizmetinin ve himayesinin sağlanmasından sorumludur. Ayrıca, dış ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kamu diplomasisi faaliyetlerinin yürütülmesi de Bakanlığımızın görevleri arasındadır.”

Bu metinde olduğu gibi Bakanlığın önceki ya da halihazırdaki birçok belgesinde “çıkâr”, “menfaat” ifadelerinin kullanılmakta olduğu görülebilir. Oysa bilindiği gibi çıkar/menfaat tabirleri kısmen hak etmediğiniz şeyler talip olma anlamı da taşımaktadır. Öyleyse, Asya ile olan siyasetimizin uluslararası hukuka uygun şekilde; ülkemizin, vatandaşlarımızın (diaspora-dış kollarımız) ve dış dallarımızın (Batı ve güneyde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Rusya gibi doğuda Irak, Suriye başta olmak üzere diğer devletlerdeki soydaşlar) haklarını gerektiğinde koruyacak şekilde -mümkün olduğu kadar muhataplarımıza da ortak yarar sağlayacak şekilde- planlanması ve “manifesto” olarak ilan edilmesi faydalıdır.

Peki, siyaset ilanı nasıl olmalıdır? Bilindiği gibi birçok ülke her sene dış siyasetleri, öncelikleri ve hedefleri doğrultusunda farklı renklerle anılan “Resmî Kitaplar” yayınlarak politikalarını -hatta kırmızı çizgilerini- ilan ederler.

Bunun önemi, bir ülkenin kurumlarıyla işleyişlerinde düzen, şeffaflık ve tutarlılığın korunmasındaki rolüdür. Ayrıca, sadece dış muhataplar için değil; aynı zamanda yurttaşlar, hükümet yetkilileri, resmî kurum ve kuruluşlar yani iç paydaşlar için de belirlenmiş referans/hedefler olmaları, herkesin aynı kural ve hedefe dayalı olarak çalışmasını sağlamaları bakımından önemlidirler.

Bu kitaplara; İngiltere'nin Mavi Kitabı (Blue Book), Japonya ve Belçika'nın Gri Kitapları (Grey Book), İtalya ve İran'ın Yeşil Kitapları (Green Book), Almanya, Portekiz ve Çin'in Beyaz Kitapları (White Book), Hollanda'nın Turuncu Kitabı (Orange Book) ve Fransa'nın Sarı Kitabı (Yellow Book) örnek olarak verilebilir. Türkiye, diplomatik, askerî ve ekonomik gücüne göre belirlediği siyasi hedeflerini, çekincelerini ve kararlılığını her yıl; Türk mavisine atıf yapar nitelikteki Turkuaz Kitap (Turquoise Book) ile yıllık olarak ilan etmelidir.

Tabii bu bağlamda, tüm dış siyasetimizi ve özelde de Asya siyasetimizi nasıl belirlememiz gerektiğine dair düşüncelerimizi paylaşalım: Öncelikle, Asya ülkeleriyle ve dünyanın geri kalanıyla da ilgili stratejinin, tüm diğer iç paydaşların (Bakanlıklar ve bağlı başkanlıklar örneğin; Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı YTB, Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye Maarif Vakfı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı TİKA, Genel Kurmay Başkanlığı, Millî İstihbarat Başkanlığı, Yeniden Asya Koordinatörlüğü ve Stratejik Araştırmalar Merkezi gibi) katılımıyla tartışılması; eksiklerin, zaafpların yeterliliklerin ve yeteneklerin tespit edilerek buna göre kısa, orta ve uzun vadeli hedeflerin alternatifleriyle beraber kararlaştırılması gerekir. Esas olarak stratejinin ilanından önce zaafplar ve eksiklikler tespit edilmeli ve çözüm yollarına karar verdikten sonra ilgili her kurumun bir takvim dâhilinde sorunları çözmesi sağlanmalıdır. Takvime bağlanan hedeflere ulaşıp ulaşılamadığı, ilgili paydaşların müdür seviyesindeki bürokratlarının her ay toplanarak aşamaları takip etmesi, tüm süreç tamamlanıp imkân ve kabiliyetler doğrultusunda belirlenen hedeflerin Turkuaz Kitap aracılığı ile dünyaya ilan edilmesi gerekir.

Eksikler, Öneriler ve Sonuç Yerine

Türkiye, Asya'yı yeterince tanımamakta olup günümüzde artık Asya Çalışmaları adıyla da tanımlanan Doğu Araştırmaları (Oriental Studies) alanında maalesef oldukça zayıftır. Cumhuriyetimizin kuruluşundan kısa bir süre sonra bu eksikliği gidermek üzere adını, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün bizzat verdiği Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,

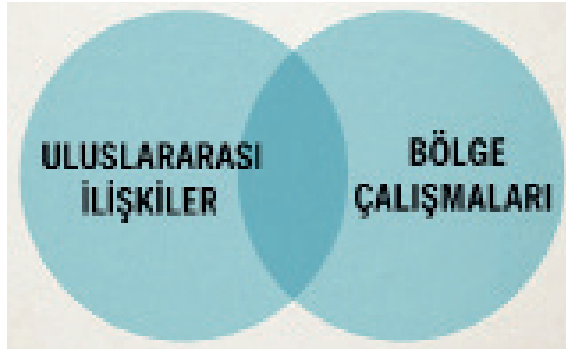
Hungaroloji, Sinoloji ve Hindoloji gibi kürsülerle kurulmasına rağmen, Asya araştırmalarında öne çıkan bu fakülte, daha sonra açılan birçok bölümle zenginleşmişse de zaman içinde enerjisini kısmen kaybetmiş görünmektedir. Bir örnekle konuyu başka şekilde izah etmek gerekirse: Son yıllarda ilişkilerimizin oldukça arttığı ve 2011 yılında stratejik ortaklık anlaşması imzaladığımız Endonezya'da, lehçeler dışında 700 kadar dil konuşulmakta olup ülkemizde Endonezce ya da Bahasa Endonezya dilini konuşabilen akademisyen ya da araştırmacı sayısı iki-üç kişiyi geçmemektedir. Bu örnek, Çin, Japonya ve Kore için de kısmen geçerlidir. Bu ülkelerin resmî dilleri, birden fazla üniversitemizde öğretiliyorsa da filoloji dışında uluslararası ilişkiler, tarih, sanat tarihi, ilahiyat, deniz hukuku vs. gibi disiplinlerde bu dilleri bilen araştırmacı, öğretim elemanı sayısı yok denecek kadar azdır. Ülke dillerini bilmek, sadece sözlü iletişim kurmanın ötesinde dilin konuşulduğu ülkeyi, halkını/halklarını, kültürünü tanımayı, anlamayı ve öğrenmeyi bir başka deyişle o ülke hakkında bilgi birikimi oluşmasını sağlar. Şüphesiz muhatabınızı ne kadar tanırsanız onunla kuracağınız ilişki de o kadar güçlü olur.

Asya çalışmaları konusundaki eksikliğin giderilmesi için son yıllarda yurt dışında lisansüstü öğrenim görmek üzere gönderilecek öğrencileri seçme ve yerleştirme (YLSY) olarak açılımı yapılan, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen bir bursluluk programı yürürlüğe konduysa da planlamasında eksiklikler mevcuttur. Şöyle ki; mesela Malezya, Endonezya gibi ülkelere onlarca öğrenci gönderilirken; Filipinler, Tayland, Vietnam, Brunei Darussalam, Butan gibi ülkelere gönderilen öğrenci nerdeyse bulunmamaktadır. Gidilen ülkenin dilinin öğrenilmesi mecbur tutulmamaktadır. Bursiyerler, gidecekleri üniversiteyi ve danışman hocalarını kendileri bulmak zorunda olup uygun danışman bulamadıkları için nadiren de olsa programı bırakmak zorunda kalmaktadırlar. Eğitim sonunda istihdam da ayrı bir sorundur. Özetle, Türkiye'nin Asya ile olan ilişkilerinde, meseleleri anlama, değerlendirme ve çözme noktasında yeterli sayıda yetişmiş elamanı bulunmamaktadır.

Bir başka sorun da kurumlar arasında iş birliği ve istişare eksikliğidir. Ticaret Bakanlığından, Kültür Bakanlığına, Millî Savunma Bakanlığından Dışişleri Bakanlığına pek çok devlet kurumunda Asya-Pasifik Genel Müdürlükleri, Müdürlükleri ya da Daireleri mevcutsa da bunların akademiyle irtibatı yok denecek kadar azdır. Yetersiz olsa da mevcut akademik birikim, yeterince ve koordineli şekilde kullanılmamaktadır. Bu sorun, yeterli eleman takviyesi yapılması suretiyle Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM)'in

koordinasyonu ile giderilebilir. Bir Asya kitaplığı-belgeliğinin kurulması, gerekli yasal değişikliklerin yapılması ya da mevcut yönetmeliklerin tadilatıyla “Bölge Araştırmalarına” odaklanmış olan “Bölge Araştırma ve Uygulama Merkezlerine” (mesela kurucu başkanlığını yürütmekte olduğumuz Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi- APAM gibi) kadro tahsisi ve bütçe temini yapılarak, araştırma yanında lisansüstü eğitim faaliyetlerinin de planlanması gerekir.

Son yıllarda, özellikle Batılı üniversitelerde artık içi içe geçmeye başlayan, ülkemizde ise yapılanma itibarıyla aralarında bağlantılı olmakla beraber özünde farklılıklar barındıran Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ile Bölge Çalışmalarını birbirleriyle yarıştırmamak gerekir. Bir başka deyişle; bir ülkenin dış siyasetteki hamlelerini ya da stratejilerini teorilerle izah eden disiplinle, bir ülkelerin tarihi, kültürü, dini ve toplumsal yapısı üzerinden atacağı adımları öngörmeyi de sağlayacak olan disiplini eşgüdümlü bir şekilde organize etmek gerekmektedir. Bu konuyu tamamlamadan önce, T.C. Üniversitelerarası Kurul Başkanlığının ilan ettiği Bilim Alanları ve Anahtar Kelimeler listesinde Alan ve Bölge, Bölgesel Çalışmalarının net olarak tanımlanmadığını belirtmek gerekir.

Son olarak, parçası olduğumuz ve geleceğimiz için askerî, ekonomik ve ticari açılardan önem vermemiz gereken Asya’yı, dili, kültürü, tarihiyle iyi bilen ve öğretebilecek elemanların yetiştirilerek akademide ve bakanlıklarımızda, özellikle de Dışişleri Bakanlığımızda istihdamının edilmelerinin sağlanması ve ilgili ülke diline hâkim “bölge uzmanı” sayısının çoğaltılması elzemdir. Ayrıca, özel-resmî strateji/düşünce kuruluşlarının kurulmasının çeşitli vergi indirimi, maddi kaynak temini gibi desteklerle teşvik edilmesi, bunların aracılığı ile dış muhataplarla daha çok irtibat sağlanarak strateji oluşturma aşamalarını besleyecek bilgi birikimi ve verilere ulaşılmasının sağlanması gerekir.

DEĞİŞEN KÜRESEL JEOPOLİTİKTE PAKİSTAN-HİNDİSTAN

Doç. Dr. Güray ALPAR

Giriş

Pakistan ve Hindistan jeopolitiğine dair kapsamlı bir değerlendirme yapabilmek için disiplinler arası bir yaklaşım gerekmektedir. Sadece belirli bir disiplin üzerinden konuya yaklaşmak, geleceğe dair öngörülerde bulunabilmeyi zorlaştıracaktır. Bu nedenle tarih, coğrafya, askerî bilgiler ve diğer disiplinler bir arada değerlendirilmelidir.

Hindistan ya da Pakistan bölgesinin yaklaşık 6000 yıllık tarihsel geçmişi dikkate alınmadan değerlendirme yapmak mümkün değildir. Tarihsel olarak tüm güç merkezleri Asya bölgesinden çıkmıştır. İngiltere'nin küresel yükselişi de Hindistan'ın ekonomik potansiyelini arkasına almasına dayanmaktadır. İngiltere bölgeyi terk ettikten sonra, 1947 yılındaki bölünme oldukça sancılı geçmiştir.

Hindistan-Pakistan jeopolitiğini incelerken benzerlikler üzerinde durmak, iş birliği ve diyalog zeminini güçlendirmek gerekmektedir. Topluluklar arasındaki ortak noktaların vurgulanması, en nihayetinde barışa zemin hazırlayacaktır.

1. Jeopolitik Kavramı

“Jeopolitik” denildiğinde genellikle akıllara güncel bir olay gelir. Ancak bu kavram çok daha geniş bir kapsam içermektedir. Jeopolitik; bir ülkenin veya bölgenin politikalarının, coğrafi koşullarına göre şekillendirilmesi anlamına gelir. Ancak bu kavram sıklıkla yanlış anlaşılmakta ve yalnızca coğrafyanın ön planda olduğu düşünülmektedir. Oysa jeopolitik, sadece coğrafyadan ibaret değildir.

Ana hatlarıyla bakıldığında jeopolitik, jeostrateji kavramıyla bağlantılıdır. Bu, bir ülkenin stratejilerinin coğrafyasına, tarihine ve çevresel koşullarına göre belirlenmesidir. Bunun alt dallarından biri olan “jeoekonomi”, iktisadi altyapının yine coğrafya, tarih ve bağlantılar açısından değerlendirilmesini içermektedir. “Jeokültür kavramı” da son derece önemlidir. Zira bir insan veya

ülke, kendi tarihini ve coğrafyasını dikkate alarak politikalar geliştirebilmektedir. Bu unsurlar bir bütün olarak ele alınmalıdır.

Jeopolitik yalnızca kara alanlarıyla sınırlı değildir; kara, deniz, hava, siber uzay ve uzay alanları da jeopolitik kapsamına dâhildir. Bunların yanı sıra, yapay zekâ gibi güncel teknolojik gelişmeler de bu analizlerin içine katılmalıdır; aksi takdirde değerlendirmeler eksik kalacaktır.

2. Tarihsel Perspektiften Pakistan ve Hindistan Coğrafyası

Belirli bir konuda derinlemesine bilgi sahibi olmak önemlidir. Ancak kapsamlı bir açıklama yapabilmek için disiplinler arası bir yaklaşım gerekmektedir. Örneğin, bir tarihçi yalnızca tarih bilgisini kullanarak Hindistan-Pakistan bölgesini tam anlamıyla açıklayamayacaktır. Benzer şekilde sadece askerî bilgilerle konuya yaklaşmak da eksik kalacaktır. Bu nedenle tarih, coğrafya, askerî bilgiler ve diğer disiplinler bir arada değerlendirilmelidir.

Her şeyin ayrıntılı şekilde bilinmesi mümkün olmayabilir ancak temel noktaların kavranması gerekmektedir. Jeopolitik değerlendirmeler, çok boyutlu bir anlayış gerektirmektedir. Bu yüzden Pakistan ve Hindistan hakkında güncel meseleleri ele almadan önce bu coğrafyanın tarihine bakmak son derece faydalı olacaktır.

İndus medeniyetini ele alıp irdelemeden Hindistan'ın tarihini tam anlamıyla kavramak mümkün değildir. Ayrıca bu medeniyetin diğer uygarlıklarla ilişkisini de anlamak gereklidir. Bu perspektif olmadan Hindistan ve Pakistan'ı anlatmak eksik kalacaktır. Bu durum, özellikle söz konusu ülkelere gidilip müzeler ve kültürel alanlar gezildiğinde daha net anlaşılmaktadır. Sosyal-kültürel antropoloji açısından bölgeye bakıldığında çeşitli kültürel özelliklerin görünür hâle geldiği fark edilmektedir. Bu medeniyet, son dönemlerde büyük bir ilgi kazanmış ve hatta Türk dünyasının kültür başkenti seçilmiştir. Bu medeniyetin ortaya çıktığı dönem M.Ö. 3000 ila 4000'lerdir.

Akademik çalışmalarda, Sümer ve Anadolu medeniyetlerinin Mezopotamya üzerinden değil, söz konusu bölgeden geldiğine dair bulgular mevcuttur. Özellikle dil bağlantıları üzerinden bu ilişkiye ulaşılmaktadır. Mezopotamya'ya yakınlığı kabul etmekle birlikte bu bölgenin hemen güneyinde yer alan Hindu medeniyeti de önemlidir ve sadece basitçe "Hindu medeniyeti" olarak geçiştirilmemelidir. Bu bölge, ilk büyük şehirlerin kurulduğu alanlardan biridir. Konya'daki Çatalhöyük gibi M.Ö. 6000-7000 yıllarına uzanan ilk şehirler vardır. Burada da birçok şehir gelişmiştir.

Hindu medeniyetinin özellikleri, hayranlık uyandıran bir yapıya sahiptir. M.Ö. 6000'lerden itibaren sulama tesisleri ve hamamlar gibi gelişmiş altyapılara sahip olan bu medeniyet, ateşte tuğla üretimi gibi teknolojik ilerlemelerle beraber oldukça temiz bir halkın yaşadığı bir toplumdur. Şehirlerin kenar mahallelerinde yaşayanlar dahi bu temizlik imkânlarından faydalanmıştır. Bu medeniyetin derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Ancak M.Ö. 1600-1500'lü yıllarda bu medeniyet aniden ortadan kalkmıştır. Sebebi hâlen araştırılmaktadır. Yazılı belgeler henüz tam olarak çözülememiştir.

İndus medeniyetine ait yazı sisteminin tam okunması gerçekleştirilememiştir. Hindistan Hükümeti, 2024 yılında bu yazıyı çözen kişiye bir milyon dolar ödül teklif etmiş, ancak henüz başarı sağlanamamıştır. Çözülmesi hâlinde bu medeniyetle ilgili pek çok soru açıklığa kavuşturulacaktır. Örneğin mühürler incelendiğinde, antropolojik ve tarihî perspektiften bakıldığında bu mühürlerin Mısır, Mezopotamya ve Asya'daki Türk kültürleriyle bağlantısı olduğu görülmektedir. Ayrıca bu bölgede İskitlerle, dolayısıyla Türklerle iş birliği olduğuna dair işaretler vardır. Bu iş birliği İskitler aracılığıyla devam etmiştir.

Tarihî perspektiften bakıldığında, İskender'in bölgeye gelişi oldukça etkili olmuştur. Türkmenistan, Tacikistan ve Pakistan dâhil bu bölgelerde İskender'in seferleri ve etkileri hâlâ konuşulmaktadır. Ancak İskender'in gelişinin detayları tam olarak bilinmemektedir. Örneğin Türkmenistan'da İskit Hükümdarlığı döneminde Türklerin "Sudes (Sudestanı)" diye adlandırdığı bir bölge vardır. Yazılı belgeler kaybolmuştur. Fakat bazı kaynaklarda İskender'in bu bölgeden İran ve Pers topraklarını kullanarak Tacikistan'a gittiği ve burada yaralandığı ifade edilmektedir. Yaralandığı yer, Fergana bölgesinin güneyidir.

Fergana bölgesine neden İskender ve sonrasında İngilizler ile Rusların hâkim olmaya çalıştığı ve bu bölgedeki çatışmalar önemlidir. Rusların buraya inmelerinin ve ABD'nin Afganistan üzerinden bölgeye ilgi göstermesinin sebepleri jeopolitik önemiyle ilgilidir. Özellikle Tacikistan'da Rusların yaklaşık on beş bin askerle bölgeyi kontrol etmek istemeleri, Fergana ve çevresinin stratejik önemini göstermektedir. Fergana bölgesinin güneyinde, Hindu uygarlığının, Pakistan ve Hindistan'ın yer aldığı bölge bulunmaktadır. Jeopolitik analizlerde bu hususlar göz ardı edilmemelidir.

Çinlilerin Talas Nehri yakınlarına kadar gelmesi ve 751 yılında yenilmesi, sonrasında bu bölgeye tekrar gelememesi, 1876 yılında Rusların bu bölgeyi ele geçirmesi ve Osmanlı'nın doğudan Erzurum'a, batıdan Balkanlar'a kadar ilerleyen etkisi dikkat çekicidir. 1876 yılında Çin'in Doğu Türkistan'da işgal

hareketleri yapması da bölgenin kritik önemini göstermektedir. Günümüzde Çin, Pakistan ve Hindistan arasındaki tartışmalı Keşmir bölgesi, özellikle su kaynakları ve bölgenin kontrolü açısından oldukça önemlidir. Jeopolitik değerlendirmelerde tüm bu unsurlar birlikte ele alınmalıdır.

Hindistan ve Pakistan ilişkilerini sadece son yetmiş beş yıla indirgemek yaygın bir tutumdur. Ancak bu bölgelerde paylaşılan kültürel benzerlikler (düğünlerdeki oyunlar ve müzikler gibi), binlerce yıllık bir tarihî ortaklığa işaret etmektedir. Bu nedenle, bölge tarihini sadece son yetmiş beş yıla sınırlamak doğru değildir.

Bölgedeki tarihi süreci ele alırken Ak Hunlar'dan da söz etmek faydalı olacaktır. M.S. bu coğrafyada varlık gösteren Ak Hunlar, üç yüzyıl boyunca kalıcı izler bırakmışlar ve bölgeye entegre olmuşlardır. Daha sonra haritalara bakıldığında, örneğin Gaznelilerin haritasında Hindistan ve Pakistan bölgelerinin kapsandığı görülmektedir. Burada bir birlikten, kültürel ve siyasi etkileşimden söz etmek mümkündür. Aynı kültürel ve zihniyet yapısına sahip olan Gazneliler için bölgeye uyum sağlamak daha kolay olmuştur. Selçuklular ise Fergana'dan başlayarak Mısır'a kadar olan geniş bir coğrafyada etkinlik göstermişlerdir. Bu süreçte yaşananlar göz ardı edilmemelidir. Daha sonra Timur'un torunları bölgeye gelmiş, 1520'den 1858'e kadar orada kalıcı bir varlık göstermişlerdir.

Timur'un *Emirnamesi* adlı eserinde Hindistan bölgesine yönelik bir strateji yer almaktadır: "Her köye bir Türk ailesi yerleştirin." Buradaki amaç, stratejik bir nüfuz sağlamaktır. Bugün Hindistan ve Pakistan'daki birçok köyde Türk ailelerinin izlerini görmek mümkündür. Bu aileler günümüzde var olmayabilir, ancak zaman içerisinde bu Türk aileler yerel halkla kaynaşmış, kültürel bir etkileşim süreci yaşanmıştır. Antropolojide bunun adı "kültürleşme"dir.

Kültürleşme, iki tarafın karşılıklı etkileşimle birbirini dönüştürmesidir. Bu süreçte Türkler kendi kültürlerini yerleştirmiş, aynı zamanda buldukları toplumun kültüründen etkilenmişlerdir. Bu etkileşim, evlilikler yoluyla da devam etmiştir. Çocuklar karşılıklı olarak evlendirilmiş ve aileler arasındaki bağlar güçlendirilmiştir. Dolayısıyla bölgedeki kültürel yapının zengin ve iç içe geçmiş olduğu görülmektedir.

Bu bağlar tarihsel olarak da çok güçlüdür ve görece yakın geçmişe kadar izlenebilir. Yaklaşık yüz elli yıl öncesine kadar bölgede Türk kökenli gruplar devlet yönetiminde aktif rol oynamışlardır. Bu insanlar başka yerlere gitmemiş, aksine bölgedeki halklarla kaynaşarak kalıcı bir kültürel etkileşim

sağlamışlardır. Bu tarihsel ve kültürel gerçekleri göz önüne almadan bölgeyi anlamak mümkün değildir. Örneğin, Türk Kurtuluş Savaşı döneminde Hindistan ve Pakistan coğrafyasının Türkiye'ye yardım göndermesinin nedenleri, ancak bu bağlamda anlaşılabilir. Yardımların sebepleri sadece yüzeysel olarak değerlendirilemez. Zira bu bölgeler, Osmanlı'nın dış güvenliğini sağlayan önemli unsurlar arasında yer almaktaydı.

Hindistan ve Pakistan coğrafyası büyük bir ekonomik zenginliğe sahip bir bölgedir. 1700'lü yıllarda dünya ekonomik gücünün dörtte biri bu bölgede üretilmekteydi. Bu son derece önemli bir orandır. Tarih boyunca bölgeden çıkmış olan güçler, -ABD hariç- neredeyse tüm büyük devletler bölgeden çekilmiştir. Bu konuda tek istisna İngiltere'dir; sonrasında ise ABD güç olarak öne çıkmıştır. İngiltere'nin bölgedeki ekonomik zenginlikten aldığı güç, özellikle Hindistan coğrafyasındaki kaynaklardan kaynaklanmaktaydı. Özetlemek gerekirse, Hindistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1947 yılına kadar İngiltere'nin bölgede hakimiyet sürdüğü söylenebilir.

İngiltere, bölgedeki zenginlikleri elde tutmak için büyük çaba sarf etmiştir. Böylesine zengin bir bölgeyi kolay kolay bırakmak istememiştir. Bu meseleyle ilgili olarak Churchill, bir makalesinde "Eğer ayrılırlarsa, bölünsünler" ifadesini kullanmıştır. O dönemde İngiltere'nin politikası bu şekildeydi. Ancak özellikle II. Dünya Savaşı sonrası ortam, İngiltere'nin güç kullanarak bölgeyi kontrol etmesini giderek zorlaştırmıştır. Hindistan gibi bir bölgeyi bırakmak istemeyen İngiltere, zorunlu olarak burayı terk etmek zorunda kalmıştır.

3. Pakistan ve Hindistan'ın Bölünmesi ve Sorunların Başlangıcı

Pakistan ve Hindistan'ın bölünmesi sancılı olmuştur. Bu durum, Bosna'da Slav ırkına mensup Hırvatlar, Sırp ve Boşnaklar arasında yaşanan mezhepsel farklılıkların neden olduğu ayrımlara benzetilebilir. Hindistan'daki bölünme de benzer şekilde sorunlu ve sancılı geçmiştir.

Nitekim uzmanlar, genellikle Hindistan ve Pakistan'ın hemen ayrılmaması gerektiği görüşündedir. Zira yüzyıllardır iç içe yaşayan ve ortak bir sistem oluşturan iki halkın en azından bir süre daha birlikte yaşaması ve bir adaptasyon süreci geçirmesi gerekmektedir. Ancak bu olmamıştır. Çünkü ayrılma süreci kısaltılmıştır. Normalde en az bir yıl sürececek bir süreç, dönemin bölge valisine verilen talimat doğrultusunda hızlandırılmıştır. Bunun sebebi, sadece Hindistan ve Pakistan'la ilgili değildir. Aynı zamanda o dönemde bölgeyi yöneten gücün Basra Körfezi'ndeki petrol kaynaklarıyla ilgili stratejik planları

da etkili olmuştur. Petrol kaynaklarının güvence altına alınması adına bölünmenin hızlandırılması talimatı verilmiştir.

Bu süreç sağlıklı yürütülmemiş ve sonuçları ağır olmuştur. Yaklaşık bir milyon insan bu bölünme sürecinde hayatını kaybetmiştir. Ayrıca bahsi geçen Vali, Nehru'nun isteğiyle yaklaşık sekiz ay Hindistan'ın ilk cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmiştir. Sorunlar, bu dönemden kaynaklanmaktadır. Bölgeyi terk ederken Müslümanların yaşadığı yerlerin Pakistan'a, diğer bölgelerin ise Hindistan'a ait olması şeklinde bir ayırım yapılmıştır. Oysa bu süreç zamana yayılabilseydi, sistem daha doğru kurulabilirdi ve bugün yaşanan sorunların büyük kısmı önlenebilirdi.

“Neden bu sorun bırakıldı?” sorusunu cevaplamak gerekirse, İngiltere ve diğer sömürgeci ülkelerin yaygın bir stratejisi vardır; “Geride sorunlu bölgeler bırakmak.” Böylece kendileri açısından ileride bu sorunlara müdahale etme ve varlıklarını sürdürme fırsatı doğmaktadır. Örneğin, Kıbrıs'taki sorunlara bakıldığında İngiliz üslerinin hâlâ Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nde bulunması ve dolayısıyla bölge üzerindeki etkilerinden söz edilebilir. Sömürgeci güçler, bu tür sorunlar bırakmak, aralarında bir kan davası yaratmak ve daha sonra bu kan davasını kullanmak suretiyle müdahale için zemin hazırlamaktadırlar. Sözde “Ermeni soykırımı” davası da buna örnektir. Sömürgeci güçler, bu durumu hâlâ kullanmaktadırlar. Benzer şekilde Yunanlılar, Mora bölgesinde bir katliam yaptırmışlar, Türklerle bir kan davası yaratmışlar ve bunu tüm Yunanistan'a yaymışlardır. Günümüzde bu meseleleri hâlâ kullanmakta ve gündemde tutmaktadırlar.

4. Keşmir Sorunu

Yukarıda verilen örneklerin benzeri, Pakistan ve Hindistan arasında görülmektedir. Bölgeden çekilirken yarattıkları Keşmir Sorunu, çözülmesi gereken bir mesele olmasına rağmen çözülmemiştir. Burada önemli bir aktör vardır. O da Mihrace'dir. Bölgeyi yöneten ve Pakistanlı olmayan Mihrace, ayrıca Hindistan Genel Valisi ile yakın temas hâlinde olan bir isimdir. Hindistan Genel Valisi, oldukça önemli ve zeki bir kişidir. Askerî başarılarıyla dikkat çeken bu kişi hem I. hem de II. Dünya Savaşı'na katılmıştır. İngilizler açısından bir kahraman olan bu asker, Japonlara karşı mücadele etmiş, Singapur ve Myanmar'ı kurtarmıştır. Keşmir'i yöneten kişiye gidip “Bunu Pakistan'a verme. Bağımsız yapılabilir, ancak Hindistan'a verebilirsin” demiştir. Bunun sebebi

Müslüman çoğunluğun bulunduğu bir bölgeyi vermenin çeşitli sorunlara yol açacağını öngörmesidir.

Geçmişten günümüze miras kalan Keşmir Sorunu, çok yönlü ve karmaşık bir meseledir. BM kararları olmasına rağmen, nüfusun etnik, kültürel yapısı ve özellikle su kaynakları nedeniyle çözüm zordur. ABD gibi dış aktörler bölgedeki projelere ilgi gösterirken; Çin, kendi enerji ve ticaret hatlarını korumaya çalışmaktadır. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) kapsamında karayolu ve deniz bağlantılarıyla enerji hatlarını güçlendirmesi, bölgedeki güç dengelemini değiştirmeye yöneliktir. Bu durum, diğer aktörlerin karşı hamleleriyle karşılaşmaktadır.

Jeopolitik açıdan Hindistan'ın çıkarları ile Çin'in genişleme stratejileri çatışmaktadır. Bölgedeki ulaşım altyapısı ise yetersizdir. Örneğin, Pakistan'a doğrudan hava yolu seferleri bulunmamaktadır. Bölgedeki iletişim ve altyapı sorunları, entegrasyonu ve barışı zorlaştırmaktadır. Bu sebeple, bölge halkının kendi çözümlerini geliştirmesi hayati önem taşımaktadır. Ayrıca, bölgede tarihsel ve kültürel bağları kullanarak barışı destekleyecek antropolojik çalışmaların artırılması gerekmektedir. Antropoloji, sadece kafatası bilimi değil; sosyolojik ve kültürel dinamikleri anlamak için önemli bir alandır. Maalesef bu alan, jeopolitik değerlendirmelerde genellikle ihmal edilmektedir.

Tarihte, özellikle 1500-1600'lü yıllarda Keşmir bölgesinde yaşayan Harappan ve Hindu Nehri uygarlıkları yok olmuştur. Bu uygarlıkların yok olmasının temel sebebi tam olarak bilinmese de kuraklık en önemli etken olarak gösterilmektedir. Bölgede yağışlarda düzensizlikler ve su baskınları yaşanmış, bu durum göçlere neden olmuş ve böylece uygarlık çöküşe sürüklenmiştir.

Günümüzde su kaynakları konusu büyük önem kazanmıştır. Pakistan, Hindistan ve Çin arasındaki Keşmir bölgesinde önemli su kaynakları ve buzullar bulunmaktadır. Buzullar erimekte ve su kaynakları azalmaktadır. Son yaşanan krizlerde Hindistan, Keşmir'in kendisine ait kısmındaki su kaynaklarını kesmiştir. Yaklaşık otuz milyon dönüm tarım arazisi sulanmakta olup Pakistan'ın yaşamı bu suya bağlıdır. Su kesildiğinde, ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilmesi mümkün olmayacak ve ciddi sıkıntılar yaşanacaktır.

Afganistan'ın yanı sıra Fergana Vadisi ve başka bölgelerde de benzer su sorunları yaşanmaktadır. Halk gösteriler düzenlemekte, susuzluk yaşamın devamını zorlaştırmaktadır. Ayrıca Afganistan ve İran arasında da su kaynaklarıyla ilgili anlaşmazlıklar mevcuttur. Çin'in Hindistan'a giden suyu kesebileceği endişesi gündeme gelmiştir. Ancak sınır aşan sular, uluslararası

hukuka tabidir ve izin olmadan müdahale edilemez. Pakistan'dan üst düzey açıklamalar gelmiş, suyun kesilmesinin "savaş ilanı" olarak değerlendirileceği belirtilmiştir. Çünkü hayati önemdeki konular, gerektiğinde savaş nedeni olabilmektedir.

Bu bağlamda, bölgedeki nüfus tercihlerinin yanı sıra ekonomik ve stratejik faktörler de önem arz etmektedir. Hindistan, Çin ve Rusya arasındaki bu bölgenin jeopolitik önemi tartışmasızdır. Hindistan ile Çin arasında geçmişte çatışmalar yaşanmış ve çoğunlukla Çin üstünlük sağlamıştır. Çin, 1969 sınır savaşlarından sonra ABD'nin desteğini alarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni (SSCB) yalnız bırakmayı başarmış ve bu durum SSCB'nin çöküş sürecini hızlandırmıştır.

5. Büyük Güçlerin Jeopolitik Rekabeti

Günümüzde de benzer jeopolitik gelişmeler yaşanmaktadır. Örneğin, Trump'ın Putin'i yanına alarak Çin'i zayıflatmaya yönelik hamleleri buna örnektir. Hindistan ise uzun süre Bağlantısızlar Hareketi'nin başkanlığını yürütmüş, Gandhi öncülüğünde barışçıl politikalarla dünya çapında saygınlık kazanmıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrasında Hindistan'da değişimler başlamıştır.

Hindistan, büyük nüfusuna rağmen ekonomik gelişmesini hızlandırmaya çalışmaktadır. Nüfus açısından yakın zamanda Çin'i geçmiş durumdadır. Tarih boyunca Çin nüfusunun Hindistan'dan fazla olduğu bilirse de Çin'in tek çocuk politikası ve ekonomik dönüşümüyle nüfus artışı yavaşlamıştır. Buna karşın Hindistan'ın nüfusu artmaya devam etmiş ve geçtiğimiz yıllarda Çin'i yaklaşık yirmi otuz milyon kişi farkla geçmiş durumdadır. Nüfus artışı hızla devam etmekte ve Hindistan'ın nüfusu, yirmi ila otuz milyonluk artışla Avrupa'daki birçok ülkenin toplam nüfusunu geride bırakmaktadır. Bu artışın önümüzdeki yıllarda da devam edeceği öngörülmektedir.

Hindistan'ın ekonomik gelişimi de aynı doğrultuda artış göstermektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD, dünyanın tek süper gücü olarak kabul edilmekteydi. 1990'larda, televizyon programlarında da sıkça ABD'nin bu konumuna vurgu yapılmaktaydı. Ancak zamanla Çin, özellikle 2000'li yıllardan sonra ekonomik kalkınmasını hızlandırarak ABD'ye rakip olmaya başlamıştır. Bu durum, küresel dengelerde önemli değişikliklere yol açmıştır. 2030'lu yıllarda, Çin'in ekonomik olarak ABD'yi geçeceği öngörülmektedir. Teknoloji alanında belki tam anlamıyla öne geçmese de bu hedefine yaklaşacaktır. ABD ise daha geniş bir küresel alanda faaliyetlerini sürdürmektedir.

Mevcut uluslararası konjonktürde Çin'in yükselişini durdurmak için hangi aktörlerin devreye gireceği sorusu gündeme gelmektedir. Başlangıçta ABD, Çin'in etkisini sınırlandırmak amacıyla doğrudan müdahalelerde bulunmaya çalışmış, Pakistan'la ilişkilerini güçlendirmiş, Irak'a müdahale etmiş ve bölgede çok sayıda asker bulundurmıştır. Ancak ABD askerleri, özellikle Irak ve Afganistan'da yaşadıkları psikolojik travmalar ve lojistik zorluklar nedeniyle bölgedeki etkinliklerini tek başlarına sürdürememiştir. Bu nedenle ABD'nin bölgedeki politika stratejileri daha rasyonel bir çizgiye kaymıştır. Bu strateji kapsamında ABD, "ateşi elinde tutma, maşayı kullan" yaklaşımını benimsemiştir. Başka bir ifadeyle, bölgedeki sorunları doğrudan çözmek yerine başka devletleri aracılık veya iş birliği için kullanmayı tercih etmiştir.

Tarihsel olarak da tüm güç merkezleri, Asya bölgesinden çıkmıştır. İngiltere'nin küresel yükselişi de Hindistan'ın ekonomik potansiyelini arkasına almasına dayanmaktadır. ABD'nin uluslararası politikaları, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde şekillenmiştir. Ancak bu süreç aslında 1823 Monroe Doktrini'nden başlayan yalnızlaşma politikalarının ardından gelmiştir. ABD, I. Dünya Savaşı'nda Wilson'un önerdiği uluslararası iş birliği girişimlerine temkinli yaklaşmış, II. Dünya Savaşı sonrası ise Avrupa'ya müdahil olarak istisnasız bir süper güç hâline gelmiştir. Ancak ABD, tek başına Avrasya kıtasında etkin bir güç olarak kalabilmek için iki temel koşulu gerçekleştirmek zorundadır: Birincisi, Avrasya'daki önemli güç merkezlerini kendi yanında konumlandırmaktır. Bunun en başarılı örneği NATO. İkincisi ise bölgedeki güçleri birbirine karşı kullanarak dengeleri yönetmektir. Bu, tarihin dört bin ila beş bin yıllık deneyimleriyle desteklenen bir stratejidir. İnsanlar ve toplumlar bir arada yaşadıklarında sorunlar kaçınılmazdır ve bu sorunların çözümü için akılcı politikalar geliştirmek gereklidir. Aksi takdirde sorunlar çatışmaya dönüşecektir.

İki ülke arasındaki son krizde Çin'in Pakistan'a etkin desteği görülürken, ABD de Hindistan'ın yanında yer almıştır. Çin, uzun yıllardır Hindistan'ın ABD'yle yakınlaştığını bilmektedir. Ancak tamamen Amerika'ya teslim olmuş bir Hindistan'dan söz etmek mümkün değildir. Hint politikacılar geçmişten gelen bir direnç vardır; sömürgeci güçlere karşı temkinlidirler. Çünkü tarih boyunca büyük acılar yaşamışlardır. Örneğin, sömürgecilik döneminde, dünyanın en iyi kumaşlarını üreten Hintli dokumacıların elleri kesilmiş, bir süre sonra onlara dokuma satılmıştır. Yani, bir ülke gelip kırk bin ustanın kolunu kesmiştir. Bu, XVIII. yüzyılda İngilizlerin Hint tekstil sanayiyle rekabetini

engellemek için uyguladığı bir yöntemdir. Hintli politikacıların, yöneticilerin, akademisyenlerin bu tarihi gerçeğin farkında oldukları ve bu nedenle politikalarında temkinli davrandıkları açıktır. Dolayısıyla beklentiler çok yüksek olmamalıdır.

Hindistan'ın bu konuda daha dikkatli olması gerekmektedir. Çünkü açıkça ifade edilmektedir: "Hindistan'ı Çin'e karşı bir araç olarak görmek ve kullanmak istiyoruz." Bu hiç kimsenin yararına olmayacaktır. Çin de bu gerçeğin farkındadır. ABD ile Hindistan arasındaki iş birliği, özellikle 2000'li yıllardan itibaren Çin'in yükselişiyile paralel olarak gelişmiştir. Ancak Çinli liderler de oldukça akıllıdır. Böyle bir strateji olduğunu bilmelerine rağmen Hindistan'la ticari ilişkilerini sürdürmektedirler. Günümüzde Hindistan'ın ithalatında Çin ilk sıradadır. İhracatta ise Çin dördüncü sırada yer almaktadır. Çin malları daha uygun fiyatlı ve coğrafi olarak daha yakındır. Bu da ekonominin doğal bir sonucudur.

Burada cevaplanması gereken birkaç soru daha vardır: "Bu aktörler, neden savaş hâlinindedir? Çin'le neden çatışma yaşanmaktadır? Halihazırda bölgede çok sayıda yoksul insan varken, neden barış sağlanamamaktadır? Çin ve Hindistan arasındaki gerilimi tırmandırmak niye tercih edilmektedir?" Öncelikle Hindistan, Çin'le ticari ilişkilerinde çok önemli bir konuma sahiptir. Bu nedenle Hindistan'ın ekonomik gelişmesini olumsuz etkileyecek çatışmalara girmesi beklenmemektedir. Bölge halkının kendi aklıyla kendi çözümlerini üretmesi gerekir. Bu bağlamda Hindistan ve Pakistan yöneticileri, bir araya gelerek barış görüşmelerini gerçekleştirmelidir. Aksi takdirde başka ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri bölge için faydalı olmayacaktır.

6. Çözüm: Birleşmek, Bütünleşmek ve Kucaklaşmak

Bölgesel sorunların çözümü, dış müdahalelerle değil, tarafların kendi inisiyatifleriyle olmalıdır. Barışı sağlayacak akılcı ve yerel çözümler aranmalıdır. Zira dışarıdan dayatılan çözümler, kaynakların israfına ve bölgenin yıpranmasına yol açmaktadır. Ne Hindistan'ın ne Çin'in ne de Pakistan'ın zarar görmesine gerek yoktur. Sorunlar ancak diyalog ve akıl yoluyla çözümlenmelidir. Bu noktada düşünce kuruluşlarına büyük rol düşmektedir. Bu kuruluşlar, karar vericilere gerekli analizleri sunmalı ve politika üretiminde etkili olmalıdırlar. En iyi ve en az zararlı çözüm, barışçıl olan çözümdür.

"Sömürge bilim" olarak da adlandırılan antropoloji, iki önemli soruyu araştırır. Birincisi, "insanlar neden ve nasıl birbirine benzer?" İkincisi ise

“insanlar ve toplumlar neden ve nasıl birbirinden ayrılır?” Birinci sorunun cevabı barışa götürmektedir. Örneğin Hindistan ile Pakistan arasındaki benzerlikler üzerine yapılan araştırmalar, binlerce ortak yön ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, topluluklar arasındaki ortak noktaların vurgulanmasıyla barışa zemin hazırlamaktadır. Öte yandan ikinci soruya odaklanmak, yani ayrılıklara ve farklılıklara vurgu yapmak, sömürgeciliğin kullandığı bir yöntemdir ve bu yaklaşım toplulukları birbirine düşman ederek çatışmaya sürükler. Bu nedenle antropolojinin birinci amacı doğrultusunda kullanılması barış için daha yapıcıdır.

“İnsanlar birbirine tamamen benzer olabilir mi?” sorusuna yanıt vermek gerekirse, iki kardeş dahi birbirinin tam aynısı değildir. Ev içindeki kardeşlerin bile her biri farklıdır. Dolayısıyla birebir aynı olmaları beklenemez. Antropolojik araştırmalar, insanların benzerliklerinin yanı sıra farklılıklarını da ortaya koyar. Ancak eğer bu farklılıkların üzerine yoğunlaşırsa, bu durum çatışmalara ve savaşa zemin hazırlar.

Akademisyenler ise sürekli barış yanlısı bir duruş sergilemeli, insanları birbirine yaklaştırmalı ve benzerlikleri ortaya çıkarma çabasını sürdürmelidir. Bu tür benzerlikleri ön plana çıkarmak, barışın inşasında önemli bir adımdır. Diğer yandan farklılıklar üzerinden politika üretmek ve bu farklılıkları kışkırtmak, çatışmayı körükleyen bir tutumdur. Hindistan-Pakistan jeopolitiği ve coğrafyasını incelerken benzerlikler üzerinde durmak, iş birliği ve diyalog zeminini güçlendirmek gereklidir. Çünkü ekonomik olarak bu ülkelerin iş birliğine ihtiyacı vardır. Birbirlerinin gücünü karşıt olarak kullanmaları, onları daha fazla yıpratır ve birbirinden uzaklaştıracaktır.

Özellikle Keşmir Meselesi ve bu konunun temelinde yatan su kaynakları, iki taraf için de hayati öneme sahiptir. İndus Nehri'nin yedi ana kolu bölgeyi beslemekte ve su kaynaklarının paylaşımı gerginlik yaratmaktadır. Ancak bu su kaynaklarının kesilmesi veya engellenmesi yerine bilim insanlarının bir araya gelerek sulama tekniklerini geliştirmesi, suyun daha verimli ve ekonomik kullanımı üzerine çalışmalar yapması, barışa katkı sağlayabilir. Böylece iki taraf, kaynakları daha etkin kullanarak daha fazla tarımsal üretim elde edebilir.

Ekonomik açıdan bakıldığında, Hindistan ekonomisi Pakistan'a kıyasla yaklaşık on kat büyüklüğe sahiptir. Ancak Hindistan toplumunun tamamı zengin değildir. Yaklaşık 1,5 milyar nüfusun önemli bir bölümü hâlâ kalkınmaya ve refaha muhtaçtır. Bu nedenle hem Hindistan hem de Pakistan için fakirliğin sona erdirilmesi, halkın huzura ve refaha kavuşması öncelikli hedef olmalıdır.

Eğer her iki ülke güçlerini birleştirip halklarının ekonomik kalkınması için iş birliği yaparsa, bölgesel istikrar ve refah büyük ölçüde sağlanabilir. Buradaki temel amaç, Hindistan ile Pakistan arasında çatışma çıkarmak değil, aksine sorunların barışçıl yollarla çözülmesini desteklemektir. Türkiye, bu yönde çalışmalar yapmakta ve insanları bir araya getirmek, kalkınmalarına destek olmak için çaba göstermektedir.

Bu çatışmaların temelinde yatan faktörleri de incelemek gerekmektedir. Bu bağlamda kışkırtmalar ve dış müdahaleler süreci daha da karmaşıklaştırmaktadır. Bunun en basit örneklerinden biri, Bernard Lewis ve Samuel Huntington gibi akademisyenlerin 1990'ların sonunda ortaya attığı "Medeniyetler Çatışması" teorileridir. Lewis ve Huntington, dünya medeniyetlerini Batı, İslam, Çin ve Hint medeniyetleri olarak sınıflandırmışlardır. Halbuki bilim insanının amacı, toplumları bölmek değil, birleştirmek olmalıdır. Bu tür teoriler, ayrımcı ve düşmanlık körükleyen yaklaşımlardır ve bilimsel etikle bağdaşmamaktadır. Dolayısıyla bu tür bölücü tartışmalardan kaçınmak gerekir. Zira bu, insanları birbirine düşman etmeye yönelik tehlikeli bir yaklaşımdır.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Hindistan'ın İslam dünyası ile Çin arasındaki bağlantıyı koparmak veya bir kriz noktası yaratmak amacıyla mı kullanıldığı sorusu gündeme gelmektedir. Ancak Hindistan, oldukça stratejik ve büyük bir ülkedir. Hindistanlı politikacıların da bu konuda son derece bilinçli ve akıllı oldukları ileri sürülebilir. Bu bakımdan Hindistan, her konuya doğrudan ve kolayca reaksiyon veren bir yapı değildir, ancak dikkatli olmak gerekmektedir.

Burada sorgulanması gereken temel soru şudur: "Neden böyle bir politika gündeme getirilmiştir?" "İslam dünyası ile Hindistan medeniyetinin ya da Çin'in çıkarları arasında bir çatışma yaratmak, bu aktörlere nasıl bir fayda sağlayabilir?"

Asıl hedefin bir ayırım değil, aksine bir arada olmayı planlamak ve bunu gerçekleştirmek olduğu anlaşılmalıdır. Örneğin bu konuda bir bilim insanı bazı tezler ortaya atmıştır. Sonrasında ise ABD'nin stratejik planlarında Hindistan'la birlikte hareket etmeme yaklaşımının yerini Hindistan'ı çeşitli uluslararası iş birliği mekanizmalarına dahil etme yönünde bir strateji almıştır. Örneğin Hindistan'ın Şangay İşbirliği Örgütüne (ŞİÖ) davet edilmesine bazı ülkeler karşı çıkmış ve buradaki varlığını sorgulamışlardır. Oysa Hindistan'ın ekonomik iş birliği temelli bir örgüte katılması, eğer halkının refahını artıracaksa, son

derece doğal ve faydalı bir süreçtir ve buna müdahale edilmemelidir. Sonrasında ise çeşitli projelerle Hindistan'ın bu süreçlere entegrasyonu hızlandırılmıştır.

Burada şunu görmek önemlidir: Hiçbir stratejik adım sebepsiz değildir, her birinin arkasında bir gerekçe ve amaç vardır. Hindistan'ı bu bağlamda bir ortak olarak dâhil etmeye çalışmak, bölgede yeni dengeler oluşturmak adına atılmış bir adımdır. Ayrıca uzun süredir Asya-Pasifik bölgesine yönelik bir stratejik kavram olarak "Asya-Pasifik" terimi kullanılmaktadır. Ancak son yıllarda bu kavrama "Hint-Pasifik" ifadesi eklenmiştir. İlginçtir ki Çin ve Rusya gibi ülkeler bu "Hint-Pasifik" terimini benimsememektedirler. Çünkü bu terim, Çin'in karşısına Hindistan'ı merkezine alan bir blok oluşturulmaya çalışıldığı algısını yaratmaktadır. Peki, bu doğru bir yaklaşım mıdır? Çin ile Hindistan'ın karşı karşıya gelmesini kim arzu eder? Türkiye, kesinlikle böyle bir çatışmanın yaşanmasını istememekte, aksine barış ortamının tesis edilmesini desteklemektedir.

Pakistan ve Hindistan arasında patlak veren son kriz, tüm dünyaya ve bölgeye önemli mesajlar vermiştir. Bu kriz çok tehlikeli bir aşamaya işaret etmektedir. Her iki taraf da nükleer silahlara sahiptir ve büyük orduları vardır. Silahlanma devam etmektedir. Ancak bu bölgede asıl ihtiyaç, silahlanma değil, barışçıl ve ekonomik iş birliği yönündeki çabalardır. Ortak ekonomik projeler, her iki tarafı da kalkındıracak ve savaş riskini azaltacaktır. Ekonomik entegrasyon, çatışmayı önleyen güçlü bir faktördür.

Savaşların ve krizlerin her iki ülkenin bütünlüğüne olumsuz etkileri bulunmaktadır. Mezhepsel ve dinsel politikalar, bölgeyi parçalamaktadır. Bu nedenle siyasetçiler, azınlıkları da kapsayan kapsayıcı politikalar geliştirmelidir. İnsanların kendilerini eşit ve devletin bir parçası olarak hissetmeleri, uzun vadede barış ve istikrar için şarttır. Dışlanma ve ayrımcılık, çatışmayı tetikler ve devletin yapısına zarar verir. Özellikle coğrafi farklılıklar (Afganistan'ın dağlık yapısı ve Hindistan'ın düzlük alanları gibi) taktik düzeyde değerlendirilmelidir. Ancak stratejik ve siyasi düzeyde, birleştirici politikaların geliştirilmesi önemlidir. Bu sayede bölge daha istikrarlı hâle gelecektir.

Sonuç

Aralarında Himalayalar gibi zorlu coğrafi engeller bulunmasına rağmen Pakistan, Hindistan ve Çin arasındaki sınır çatışmaları zaman zaman patlak vermektedir. Bu tür çatışmaların sona erdirilmesi gerekmektedir; zira çatışmalar hiçbir ülkeye fayda sağlamamaktadır. Tarihsel bağlamdan ele alındığında,

coğrafya, strateji ve jeopolitik dengeler değişmemektedir. Geleceğe dair gerçekçi öngörülerde bulunabilmek için sağlam bir bilgi altyapısına ihtiyaç bulunmaktadır. Devletlerin geleceğine ve uluslararası stratejilere dair öngörüler, ciddi ve analitik temellere dayanmalıdır.

Öngörü kavramı, çok zengin ve kapsamlı bir altyapıya dayanmalıdır. Bu altyapı; tarih, coğrafya, askerî strateji gibi alanların bütünleşik bilgisini içermelidir. Bu anlayış olmadan, basit yorumlarla geleceği anlamaya çalışmak yetersizdir. Ciddi devlet adamlarının, bilim insanlarının, yöneticilerin ve akademisyenlerin bu anlayışla hareket etmesi gerekmektedir. Aynı şekilde, ciddi politikacıların da bu yaklaşımı benimsemesi elzemdir.

Barışçıl ve ortak bir geleceğin inşası için bu bölgedeki insanlara ve liderlere karar verme yetkisi verilmelidir. Bölgedeki düşünce insanları iş birliği yapmalı, danışmalı, konuşmalı, sorular sormalı, ilgili olmalı ve araştırmalar yaparak ortak çözümler üretmelidir. Çözüm, ancak ve ancak tarihe, coğrafyaya, kültüre ve insanın doğasına bakılarak bulunabilir. Stratejide; bazı kesimleri kontrol etmek, gençlere eğitim vermek ve belirli algılar oluşturmak gibi açıkça belirtilen birtakım hedefler vardır. Yabancı aktörlerin gençlere eğitim vermesi, kurslar düzenlemesi, bilinçli bir algı operasyonudur.

Sonuç olarak, yüzyıllardır bir arada yaşayan halkların aniden düşman hâline gelmesi tesadüf değildir. Bu halkların neden birbirine düşman olduğu sorunun cevabını anlamak, jeopolitik stratejileri doğru analiz etmekle mümkündür. Düşünce kuruluşları, özellikle barışa katkı sağlamayı hedeflemektedir. Türkiye de bu bölgede barışın tesisi için çalışmaktadır. Her ülkenin akıl insanları, bilim insanları ve diplomatları barış için ortak bir zeminde buluşmalıdır. Pakistan-Hindistan bölgesindeki barış, dünyaya da fayda sağlayacaktır. Türkiye, var gücüyle hem Pakistan'ı hem Hindistan'ı bir araya getirip aralarındaki çatışmalar yerine ortak çözümler geliştirmelerini teşvik etmektedir.

GÜNEY KAFKASYA'DA JEOPOLİTİK DEĞİŞİM VE GÜNCEL GELİŞMELER: TARİHSEL SÜREKLİLİKTEN YENİ DENGELERE KAPSAMLI BİR ANALİZ

Prof. Dr. Toğrul ISMAYIL

1. Giriş: Güney Kafkasya'nın Jeopolitik Önemi ve Tarihsel Sürekliliği

Güney Kafkasya, Kafkas Dağları'ndan ismini alan, Avrupa ile Asya'nın kesişim noktasında yer alan stratejik bir coğrafyadır. Bu bölge, tarih boyunca kuzeyden güneye ve güneyden kuzeye halkların ve orduların geçiş güzergâhı olması nedeniyle sürekli bir mücadele sahnesi olmuştur. Coğrafi konumu, bölgeyi büyük güçlerin hâkimiyet alanı hâline getirmiş ve jeopolitik önemini pekiştirmiştir.

Zbigniew Brzezinski'nin tanımlamasına göre, Güney Kafkasya, Avrupa ve Asya arasındaki "Balkanlar" olarak nitelendirilmektedir. Bu benzetme, bölgenin sadece askerî hareketlilik için değil, aynı zamanda kültürel, ticari ve enerji akışları için de hayati bir köprü olduğunu vurgulamaktadır. Brzezinski'ye göre, bu bölgeye sahip olan bir ülke, Orta Asya'da önemli bir güce sahip olacaktır. Bu durumun üç temel nedeni bulunmaktadır: Birincisi, sanayileşmiş Doğu ile Batı'yı birbirine bağlayan önemli bir yol olması; ikincisi, Türkiye, İran ve Rusya gibi bölgesel güç konumundaki ülkelere komşu olması; üçüncüsü ise bölgede önemli miktarda doğal kaynak bulunmasıdır. Karadeniz ile Hazar Denizi arasında yer alan Güney Kafkasya, Avrupa ve Asya'nın sınırında, dünyanın en zengin ve çok kültürlü bölgelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Tarih boyunca ticaret ve göç yollarının önemli bir dönüm noktası olması, bölgeyi birçok büyük devletin ilgi odağı hâline getirmiştir. Avrupa ile Asya, İslam ile Hıristiyanlık, Türklük ile Slavlık arasında dağlık bir geçit görevi görmesi, bölgenin tarih boyunca büyük imparatorlukların rekabet alanı olmasının temel nedenidir. Bu çok katmanlı etkileşim ve rekabet, bölgenin sürekli dinamik kalmasına neden olmuştur; zira burası sadece bir geçiş yolu değil, aynı zamanda farklı medeniyetlerin ve jeopolitik blokların (Yeni Atlantizm ve Yeni Avrasyacılık) kesişim noktasıdır. Dolayısıyla, bölgedeki herhangi bir istikrarsızlık veya değişim, geniş bir coğrafyayı etkileyen domino etkisi yaratma potansiyeli taşımaktadır.

Bölgenin “halkların geçiş noktası” olması ve “tarihten gelen son derece karışık bir etnik çeşitliliği”, aynı zamanda “donmuş ve aktif çatışmaların yüksek konsantrasyonu” ile doğrudan ilişkilidir. Bu durum, coğrafi önemin sadece ekonomik veya askerî değil, aynı zamanda demografik ve sosyo-kültürel mühendislik çabalarına da zemin hazırladığını göstermektedir.

Son yıllarda Güney Kafkasya'nın jeopolitik dengelerinde önemli değişimler yaşanmıştır. Özellikle 2022 ve 2023 yıllarında dünyada ve Güney Kafkasya'da yaşanan olaylar, Rusya'nın bölgedeki jeopolitik nüfuzunda ciddi bir zayıflamaya yol açmıştır. Bu zayıflama, Ukrayna krizi ve 2020 Karabağ Savaşı gibi olayların bir sonucudur. Rusya'nın Ukrayna'ya odaklanması, Güney Kafkasya'da bir “güç boşluğu” yaratmış ve bu durum, Türkiye ve Azerbaycan gibi bölgesel aktörlerin etkisini artırmasına olanak tanımıştır. Bu, geleneksel olarak Rusya'nın “arka bahçesi” olarak görülen bir bölgede güç dengelerinin köklü bir şekilde değiştiğini ve çok kutuplu bir rekabetin derinleştiğini göstermektedir.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bölgedeki üç ülke (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan) bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak Çarlık Rusya hâkimiyeti ve Sovyetler Birliği yönetiminde uygulanan etnik mühendislik politikaları nedeniyle bugün bölgede Dağlık Karabağ sorunu, Güney Osetya ve Abhazya sorunları gibi pek çok anlaşmazlık bulunmaktadır. Ukrayna krizi, Kırım'ın ilhakı ve Donbas'taki çatışma sonucunda bölgedeki güvenlik ortamı sürekli ve kalıcı olarak kötüleşmiştir. 2020'deki 44 günlük Vatan savaşı, jeopolitik manzarayı dramatik bir şekilde değiştirmiş, Azerbaycan'ın zaferiyle yeni sınırlar çizilmiş ve bölgesel güç dengesi değişmiştir. Rusya'nın zayıflamasıyla birlikte, ABD ve AB gibi Batılı aktörlerin bölgeye olan ilgisinin yeniden canlandığı ve barış görüşmelerine arabuluculuk yapma fırsatları bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu, bölgesel güç boşluğunun sadece bölgesel aktörler tarafından değil, aynı zamanda küresel güçler tarafından da doldurulmaya çalışıldığını ortaya koymaktadır. Geline nokta, özellikle Türkiye ve Azerbaycan, Güney Kafkasya jeopolitiğini doğrudan şekillendiren aktörler hâline gelmiştir.

1.1. Güney Kafkasya'nın Stratejik Coğrafyası ve Geçitleri

Güney Kafkasya'nın jeopolitik öneminin temelinde, coğrafi yapısı ve stratejik geçitleri yatmaktadır. Kafkas Dağları, bölgeyi doğal olarak kuzey ve güney olmak üzere iki ana kısma ayırmaktadır.¹⁰ Bu ayrım, “Güney Kafkasya” ve “Kuzey Kafkasya” terimlerinin ortaya çıkmasına neden olsa da tarihsel süreçte bu coğrafya genellikle bir bütün olarak ele alınmıştır. Kuzey Kafkasya

günümüzde Rusya Federasyonu toprakları içinde yer alırken, Güney Kafkasya Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan olmak üzere üç bağımsız devlete ev sahipliği yapmaktadır.

1.2. Ana Geçitler ve Ulaşım Hatları

Bölgedeki geçitler, tarih boyunca askerî ve ticari hareketlilik açısından hayati bir rol oynamıştır. Bu stratejik noktalardan üçü öne çıkar: Kafkaslar'ın doğusundaki Derbent (Demirkapı Derbent), antik çağlardan günümüze büyük orduların güzergâhı olmuş ve "Demir Kapı" anlamına gelen bu geçit, kara kuvvetlerinin geçişi için tek uygun yol olarak bilinir. Aynı zamanda, Rusya'dan başlayıp Azerbaycan, Gürcistan, Nahçıvan, Ermenistan ve Türkiye'deki Kars'a uzanan demiryolu sisteminin ana omurgasını oluşturarak ağır yük taşımacılığında kolaylık sağlar. İkinci önemli geçit, zamanla doldurularak geçiş noktası hâline gelen ve bir dönem Osmanlı hâkimiyetinde de bulunan Abhazya (Suhum) bölgesidir. Üçüncü olarak, Çarlık Rusyası döneminde Rusya'yı Gürcistan'a bağlayan ve Ruslar tarafından "Gürcü Askerî Yolu" olarak adlandırılan geçit, Kuzey ve Güney Osetya'yı birbirine bağlasa da kış şartlarında geçişi oldukça zorlaştırır. Bu ana geçit noktaları dışında dağların başından veya diğer noktalardan geçiş mümkün olsa da özellikle büyük askerî araçlar ve birlikler için bu yollar son derece sınırlıdır.

1.3 Geçitlerin Askerî ve Siyasî Kontrolü

Gürcü Askerî Yolu'nun, Güney Osetya Savaşı sırasında Gürcistan tarafından neden bombalanmadığı sorusu, bu geçitlerin sadece coğrafi değil, aynı zamanda askerî ve siyasî kontrolün kritik bir unsuru olduğunu göstermektedir. Rusya'nın bu geçitleri kontrol etme isteği, bölgedeki askerî hareketliliği ve lojistiği doğrudan etkileme kapasitesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, geçitlerin sadece ticari ve insani akışlar için değil, aynı zamanda güç projeksiyonu ve bölgesel hegemonya için de vazgeçilmez olduğunu ortaya koymaktadır. Rusya'nın Gürcü Askerî Yolu üzerindeki kontrolü, Gürcistan'ın Batı'ya yönelmesini engelleme çabalarının bir parçasıdır.

1.4. Demiryolu ve Ulaşım Ağlarının Stratejik Önemi

Azerbaycan'ın Zengezur Koridoru konusunda ısrarcı olmasının temel nedenlerinden biri, bu güzergâhın sadece tarihi değil, aynı zamanda doğal

bir ulaşım yolu olmasıdır. Zengezur Koridoru'nun sadece "tarihi ve doğal bir güzergâh" olmasının ötesinde, Rusya'dan Türkiye'ye uzanan demiryolu omurgasının bir parçası olması, bu koridorun bölgesel ve kıtalararası ticaret ve lojistik için hayati bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bu koridorun açılması, Türkiye ile Türk dünyası arasındaki doğrudan bağlantıyı yeniden kurarak, "Turan Koridoru" potansiyeli taşımakta ve Çin'in "Tek Kuşak Tek Yol" projesi içinde rotaları önemli ölçüde kısaltma ve maliyetleri düşürme kapasitesine sahiptir. Bu durum, koridorun sadece Azerbaycan için değil, aynı zamanda Türkiye, Orta Asya ve Avrupa için de büyük ekonomik ve stratejik avantajlar sunacağını ortaya koymaktadır.

Nahçıvan ile Ermenistan arasında yer alan ve Culfa üzerinden Araz Nehri'ni geçerek İran'a uzanan bir demiryolu hattı da Sovyetler döneminde aktif olarak kullanılmıştır. Culfa, Güney Kafkasya'nın güney bölgeleriyle bağlantı kuran en önemli geçiş noktalarından biridir.

Zengezur Koridoru'nun açılmasına yönelik Ermenistan ve İran'ın muhalefeti, sadece ekonomik kaygılardan (transit gelirlerinin azalması) değil, aynı zamanda Türkiye'nin bölgedeki artan nüfuzundan ve İran'daki Azerbaycan Türkleri arasındaki irredantist eğilimlerin güçlenmesi korkusundan kaynaklanmaktadır. Bu durum, bir altyapı projesinin bile bölgedeki derin etnik ve jeopolitik fay hatlarını nasıl tetikleyebileceğini göstermektedir.

1.5.Diğer Önemli Geçiş Noktaları

Bölgedeki diğer önemli geçiş noktaları arasında Azerbaycan'da yer alan ve geçmişte işgal girişimlerine sahne olan Hudaferin Köprüsü bulunmaktadır; Azerbaycan topraklarını geri aldıktan sonra bu bölgenin kontrolünü tamamen ele geçirmiştir. Ayrıca, Azerbaycan'ın güneyine doğru inildiğinde hem Azerbaycan hem de İran'da ikişer adet Astara ve Culfa yerleşimi bulunan Lenkeran-Astara bölgesi dikkat çeker; bu coğrafya Azerbaycan Türkleri tarafından "Güney Azerbaycan" olarak tanımlanırken; İran, burayı kendi toprağı olarak görmektedir. Ermenistan'daki tek büyük geçit olan Gümrü, 3 Aralık 1920 tarihli anlaşma ile stratejik bir öneme sahiptir ve Rusya Federasyonu'nun Sovyetler Birliği'nden kalan askerî üssü, bu anlaşmaya dayanarak buradaki kontrolünü sürdürmesini sağlamaktadır. Son olarak, Türkiye açısından önemli olan Batum Geçidi (Sarp bölgesi/Hopa-Sarp hattı), kontrollü bir geçit olup Türkiye tarafından yollar genişletilmiş ve Posof üzerinden yeni bir geçit açılarak trafik

akışı iyileştirilmiştir. Bu doğal iletişim yolları ve stratejik noktalar, bölgenin jeopolitik önemini artıran temel unsurlardır.

Geçit/ Hat Adı	Konum/Bağlantı	Tarihsel/Güncel Önemi	Durumu
Derbent	Rusya-Azerbaycan	Kara kuvvetleri için tek kolay geçit, demiryolu omurgası, ticari ve askeri	Aktif
Abhazya (Suhum)	Karadeniz kıyısı, Gürcistan	Osmanlı hâkimiyetinde geçit haline geldi	Tartışmalı/ Kısıtlı
Gürcü Askerî Yolu	Rusya-Gürcistan (Kuzey-Güney Osetya)	Rusya için stratejik askeri yol, zorlu geçiş	Aktif (kısıtlı)
Zengezur Koridoru	Azerbaycan anakarası-Nahçıvan (Ermenistan üzerinden)	Türkiye-Türk dünyası bağlantısı, "Tek Kuşak Tek Yol" kısaltması, jeo-ekonomik potansiyel	Planlanan/ Tartışmalı
Culfa	Nahçıvan-İran (Ermenistan üzerinden)	Güney Kafkasya'nın güney bölgeleriyle önemli bağlantı noktası, demiryolu	Aktif (kısıtlı)
Ferin Köprüsü	Azerbaycan bölgesi	Stratejik geçiş noktası, Azerbaycan kontrolünde	Aktif
Lenkeran-Astara	Azerbaycan-İran sınırı	Güney Azerbaycan olarak bilinen bölge, ticari	Aktif
Gümrü	Ermenistan-Türkiye sınırı	Ermenistan'ın tek büyük geçidi, Rus asker üssü	Aktif (kısıtlı)
Batum/Sarp	Türkiye-Gürcistan sınırı	Türkiye için önemli kontrol noktası, ticari	Aktif
Posof	Türkiye-Gürcistan sınırı	Yeni açılan geçit, trafiğe uygun	Aktif

Tablo 1: Güney Kafkasya'daki Ana Stratejik Geçitler ve Ulaşım Hatları

2. Güney Kafkasya Tarihine Bakış: İmparatorluk Rekabetleri ve Etnik Mühendislik

Güney Kafkasya'nın tarihi, büyük güçlerin hâkimiyet mücadeleleriyle şekillenmiş, sürekli bir rekabet ve çatışma alanı olmuştur. Antik çağlarda

dahi Roma İmparatorluğu'nun Azerbaycan'a kadar ulaşması, bölgenin tarih boyunca bir rekabet sahnesi olduğunu göstermektedir.

2.1.Antik Çağlardan XIX. Yüzyıla Büyük Güçlerin Hâkimiyet Mücadeleleri

Osmanlı Devleti, hilafetin Türklerin eline geçmesiyle birlikte İran, Azerbaycan ve Kafkaslar dâhil olmak üzere bu coğrafyada tam hâkimiyet kurmuştur. Hatta Kuzey Kafkaslar, Kırım ve Karadeniz adeta bir Türk gölüne dönüşmüş, aynı durum Hazar Denizi için de geçerli olmuştur. Bu dönemde Güney Kafkasya üzerinde önce Osmanlı-Safevî, ardından Osmanlı-Kaçar ve daha sonra Osmanlı ile Nadir Şah arasındaki mücadeleler dikkat çekmektedir. Bu rekabet, bölgedeki Şii ve Sünni mezhepsel farklılıklarla da beslenmiştir. Ancak XIX. yüzyıla gelindiğinde, Çarlık Rusyası'nın bölgeye müdahalesiyle dengeler kökten değişmiştir.

2.2.Önemli Antlaşmalar ve Etkileri

Rusya'nın Güney Kafkasya'ya yayılma siyaseti, bir dizi önemli antlaşmayla şekillenmiştir: 1813 Gülistan Antlaşması ile Rus İmparatorluğu, Kaçar (İran) devletinden Karabağ'ı alarak Azerbaycan'ı ilk kez kendi yönetimine bağlamış ve İran'ın Doğu Gürcistan, Kazak, Şemseddil sultanlıkları ve Dağıstan üzerindeki iddialarına son vermiştir. Rus-İran Savaşı'nı (1826-1828) bitiren 1828 Türkmençay Antlaşması ise İran'ın Erivan, Nahçıvan ve Talış Hanlıkları'nın kalan kısımları üzerindeki kontrolünü Rusya'ya bırakmasıyla sonuçlanmış, Aras Nehri Rusya-İran sınırı olarak belirlenmiştir; bu iki antlaşma sayesinde Rusya, Güney Kafkasya'da Dağıstan, Doğu Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın büyük bölümünü İran'dan alarak fiilen hâkimiyetini kurmuştur. Son olarak, 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Rusya, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa meselesinde Osmanlı'ya destek vererek Boğazlar üzerinde söz sahibi olmuş, bu durum İngiltere'nin Doğu Meselesi'ndeki tutumunu değiştirerek Rusya'ya karşı Fransa ile iş birliğine itmiştir.

Gülistan ve Türkmençay Antlaşmaları, sadece toprak devirleriyle kalmamış, aynı zamanda Azerbaycan Türklerini fiilen ikiye bölerek ve Ermeni nüfusunun bölgeye yerleştirilmesinin önünü açarak bölgenin etnik ve demografik yapısını kökten değiştirmiştir. Bu durum, günümüzdeki Karabağ sorununun ve Güney Azerbaycan meselesinin temelini oluşturmuştur. Antlaşmaların yarattığı bu

yapay bölünmeler ve demografik mühendislik, bölgesel kimliklerin yeniden tanımlanmasına ve derin etnik-mezhepsel ayrışmaların tohumlarının atılmasına neden olmuştur. Halil İnalçık'ın, 1700 İstanbul ve 1833 Hünkâr İskeleyi antlaşmalarına verdiği önem, Rusya'nın "sıcak denizlere inme" politikasının sadece askerî bir hedef olmadığını, aynı zamanda Osmanlı'nın iç işlerine karışma (Ortodoks tebaayı himaye bahanesiyle) ve bölgesel güç dengelerini kendi lehine çevirme gibi daha geniş jeopolitik hedefleri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu, Rusya'nın Güney Kafkasya'daki uzun vadeli stratejisinin bir parçası olarak görülmelidir.

2.3.Çarlık Rusyası'nın Demografik Politikaları ve Ermeni Göçleri

Çarlık Rusyası'nın Güney Kafkasya'daki politikası, bölgeyi sistematik olarak kendi topraklarına katma ve egemenliğini tesis etme amacı gütmüştür. Ruslar, bölgeye ilk geldiklerinde yerel yöneticilere destek vereceklerini iddia etseler de 1830'lardan itibaren askerî valilik (gubernatorluk) sistemini getirerek gerçek niyetlerini açık etmişlerdir.

II. Katerina döneminde, Praskovya Zubova adlı bir araştırmacının hazırladığı raporda, Güney Kafkasya'nın tamamen Türklerin (veya Müslümanların) kontrolünde olduğu ve bu hâkimiyetin kırılması gerektiği belirtilmiştir. Rapor, bölgede Rusya'ya yakın Hristiyan bir topluluk olan Gürcülere bir devlet kurulması, Gence'ye kadar olan toprakların onlara verilmesi ve Hristiyan nüfusun bölgeye göç etmesinin sağlanması gerektiğini önermiştir. Bu plan, ilerleyen dönemlerde gerçekten de uygulanmıştır. Rusya, antlaşmalar sonucunda Ermeni bölgesi ve devleti kurma çabasına girmiş, Türkmençay Antlaşması sonrasında Ermeni nüfusunun bölgeye gelmesinin önünü açarak Ermenistan'ın kurulmasının temellerini atmıştır.

Bu politikalar kapsamında, 1828-1830 yılları arasında Güney Azerbaycan'daki Meraga bölgesinden Karabağ'a 40.000 Ermeni ailesi yerleştirilmiştir. Hatta Sovyetler Birliği döneminde, 1978 yılında bu göçü "yüceltmek" amacıyla bir anıt dikilmiş, ancak Ermeniler Sovyet sonrası dönemde bu anıtı yıkmışlardır.

Rus yetkilisi N.N. Şavrov'un verilerine göre, sadece 1828-1830 yılları arasında İran'dan 40.000'den fazla ve Türkiye'den 84.600 Ermeni'nin bölgeye yerleştirildiği belirtilmektedir. Şavrov, resmi olmayan göçmenlerle birlikte toplam sayının 200.000'i aştığını tahmin etmektedir. Bu yerleşim, özellikle

Karabağ, Erivan ve Nahçıvan gibi stratejik bölgelere hedeflenmişti. Bu politikanın amacı, Çar'a sadık bir Hristiyan tampon bölgesi ve yerel bir seçmen kitlesi oluşturmaktı.

1828-1914 yılları arasında Orta Doğu'dan (Anadolu, İran ve Levant) bir milyondan fazla Ermeni, bugünkü Karabağ, Ermenistan ve çevresine yerleştirilmiştir. Bu süreç, bölgedeki etnik değişimin ve ilk büyük çatışmaların temelini oluşturmuştur. Rusya'nın politikası, Hristiyan Ermenileri ve Yunanlıları Osmanlı İmparatorluğu ve İran'dan yeni ele geçirdiği Rus topraklarına çekmekti.

2.4. İmparatorluğun Bir Aracı: Demografik Mühendislik ve Çarlık Ruslaştırması

Rusya'nın XIX. yüzyıldaki demografik politikaları, bölgedeki etnik yapıyı kasıtlı olarak değiştirerek, "bize yakın olan Hristiyan bir topluluk" olan Ermenileri yerleştirmesi, gelecekteki çatışmaların temelini atmıştır. Bu durum, Karabağ sorununun sadece toprak anlaşmazlığı değil, aynı zamanda imparatorlukların uzun vadeli jeopolitik çıkarları doğrultusunda uyguladığı etnik mühendisliğin bir sonucu olduğunu göstermektedir. Ermenilerin yerleştirilmesiyle Müslüman nüfusun zorla göç ettirilmesi, bölgedeki demografik dengeleri altüst etmiş ve bu durum, 1905-1906'daki ilk büyük Türk-Müslüman çatışmalarına ve nihayetinde Karabağ ihtilafına zemin hazırlamıştır. Rusya'nın bu politikaları, bölgedeki Hristiyan nüfusa "himaye" kisvesi altında, aslında kendi emperyalist emellerini gerçekleştirmeyi amaçladığını göstermektedir. Bu "böl ve yönet" taktiği, Rusya'nın bölgedeki kontrolünü sürdürmek için etnik ve dini farklılıkları nasıl kullandığının açık bir örneğidir.

Dönemin demografik verileri bu değişimi çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. 1823 tarihli Rus vergi kayıtlarına göre Karabağ'da %78,3'lük bir Azerbaycanlı (Müslüman) çoğunluk bulunuyordu. İlk yerleşim dalgasının ardından, 1832 yılına gelindiğinde Azerbaycanlıların oranı %64,8'e düşerken, Ermenilerin oranı %34,8'e yükselmişti. Bu politika, eski Erivan ve Nahçıvan hanlıklarının toprakları üzerinde "Ermeni Vilayeti" (Oblast) kurulmasıyla resmileştirildi. Bu, Rus İmparatorluğu'nda bir idari birimin etnik bir ilkeye göre oluşturulduğu ilk örnekti ve açıkça bu göçü teşvik etmek için tasarlanmıştı.

Askerî fetih, bölgenin demografik yapısını sistematik ve devlet destekli bir şekilde değiştirerek sağlamlaştırmıştır. Bu politika, imparatorluk için güvenilir bir Hristiyan destek tabanı oluşturmayı ve Müslüman nüfusun hâkimiyetini

kırmayı amaçlıyordu. Bu, bölgenin etnik ve kültürel dokusunu kalıcı olarak değiştiren ve gelecekteki çatışmaların tohumlarını eken bilinçli bir stratejiydi.

Ancak bu emperyal himaye politikasının derin ve istenmeyen bir sonucu oldu. Çarlık rejimi Ermenileri bölgesel kontrol için bir araç olarak görürken, bu politika aynı zamanda Rusya'nın daha sonra kontrol altına almakta zorlanacağı modern Ermeni milliyetçiliğini de istemeden beslemiştir. Ermeni nüfusunu belirli bir toprak parçasında yoğunlaştırarak, onlara korunan bir statü vererek ve idari birimler aracılığıyla varlıklarını kurumsallaştırarak, Rus İmparatorluğu, büyük bir gücün himayesi altında belirli bir bölgeye bağlı kolektif bir kimlik duygusu yaratmıştır. Bu durum, gelecekteki kendi kaderini tayin etme iddiaları için psikolojik ve demografik zemini hazırlamıştır.

3. Karabağ'ın Tarihi Kökenleri ve Etnik Yapısı Üzerine Farklı Akademik Görüşler

Karabağ'ın tarihi kökenleri ve etnik yapısı, bölgedeki çatışmanın en tartışmalı boyutlarından birini oluşturmaktadır. Bölgedeki eski mezarlar ve yapılar yok edilmiş, oysa bu Hristiyan yapıları Gregoryenlik ile değil, Kafkas Albanyası'na ait farklı bir apostolik Hristiyanlık geleneğiyle ilişkilidir. Ancak bu yapılar, günümüz Ermenistan'ıyla ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. 1830 yılında, Karabağ'daki özerk kilise, Rusya Büyük Sinodu tarafından Gregoryen Ermeni Kilisesi'ne bağlanmış ve 1872 yılında, bu bölgedeki arşivlerin yakılmasına izin verilmiştir. Rusya Kilisesi'nin Büyük Sinodu, bu kaynakların ortadan kaldırılması sürecini teşvik etmiştir.

Akademik çevrelerde, Karabağ'ın antik bir Azerbaycan devleti olan Kafkas Albanyası'nın ayrılmaz bir parçası olduğu ve bölgenin ilk yerli halkının Azerbaycan Türkleri olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır.³⁴ Bu görüşe göre, Ermeniler bölgeye daha sonraki göçlerle gelmişlerdir. Buna karşılık, Ermeni tarihçiler Karabağ'ın uzun süredir Ermeni özerkliğine sahip olduğunu ve XVIII. yüzyılın başlarında Safevî yönetimi altında Ermeni yarı-özerk melikliklerinin (prenslüklerinin) bulunduğunu belirtirler. Nadir Şah'ın, Ermenileri Türklere karşı direnebilecek tek güç olarak gördüğü ve Karabağ'daki prenslikleri birleştirdiği de belirtilmiştir. Bu farklı anlatılar, çatışmanın sadece siyasi değil, aynı zamanda derin tarihsel ve kültürel bir kimlik mücadelesi olduğunu gözler önüne sermektedir.

Antlaşma Adı	Tarih	Taraflar	Temel Hükümler/Sonuçlar
İstanbul Antlaşması	1700	Osmanlı İmparatorluğu, Rusya Çarlığı	Azak Kalesi Rusya'ya bırakıldı; Rusya Karadenizde yer edindi; Rusya İstanbul'da elçi bulundurma hakkı kazandı ²⁰
Gülistan Antlaşması	1813	Rus İmparatorluğu, Kaçar (İran)	Karabağ Rusya'ya geçti; Azerbaycan ilk kez Rusya'ya bağlandı; İran, Doğu Gürcistan, Kazak, Şemseddil sultanlıkları ve Dağıstan'dan vazgeçti ²³
Türkmençay Antlaşması	1828	Rus İmparatorluğu, Kaçar (İran)	Erivan, Nahçıvan ve Taliş hanlıkları Rusya'ya geçti; Aras Nehri sınır oldu; Rusya Hazar'da donanma hakkı kazandı; Azerbaycan Türkleri bölündü ²⁵
Hünkâr İskelesi Antlaşması	1833	Osmanlı İmp., Rusya Çarlığı	Rusya, Osmanlı'ya Mısır meselesinde destek verdi; Rusya Boğazlarda söz sahibi oldu; İngiltere'nin Doğu Meselesi politikası değişti ²¹
Moskova Antlaşması	1921	Türkiye, Sovyet Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan	Üç Sovyet Cumhuriyeti arasındaki sınırlar belirlendi; Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan topraklarındaki hayallerine engel oldu ¹¹
Kars Antlaşması	1921	Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan	Nahçıvan'ın üçüncü bir devlete devredilmemek şartıyla Azerbaycan'a bağlanması; Türkiye'nin Kafkasya ile ilişkilerini düzene soktu ¹¹

Tablo 2: Güney Kafkasya'yı Şekillendiren Önemli Antlaşmalar ve Temel Hükümleri

4. SSCB'nin Dağılması ve Güney Kafkasya'nın Değişen Jeopolitiği

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, Güney Kafkasya'da köklü jeopolitik değişimlere yol açmıştır. Sovyetler Birliği'nin çözülmesi, Kafkasya'yı siyasi olarak Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye bölmüş, Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bu süreç, bölgede bir "güç boşluğu" yaratmış ve uluslararası alanda bölgeye yönelik ani bir ilgi oluşmasına neden olmuştur. Batı'nın (ABD ve AB) 1990'larda bölgedeki ekonomik ve siyasi bağları güçlendirme çabaları etkili olmuştur.

4.1.Güç Boşluğunun Yeni Rekabet Alanları Yaratması

SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan güç boşluğu, sadece bağımsız devletlerin ortaya çıkmasına değil, aynı zamanda bölgeye yeni "bölge ötesi oyuncuların" (ABD, AB, NATO) girmesine de yol açmıştır. Bu durum, Rusya'nın geleneksel hegemonyasını sürdürme çabalarıyla Batı'nın bölgedeki nüfuzunu artırma isteği arasında yeni bir rekabet alanı yaratmıştır. Bu rekabet, enerji kaynaklarının (Hazar petrol ve gazı) kontrolü ve ulaşım koridorları üzerinden daha da yoğunlaşmıştır. Rusya'nın bölgedeki "donmuş çatışmaları" bir nüfuz aracı olarak kullanması, Batı'ya karşı bir dengeleme politikası olarak da okunabilir. Bu, Rusya'nın bölgedeki istikrarsızlığı kendi lehine çevirme ve yeni bağımsız devletlerin Batı'ya tam entegrasyonunu engelleme stratejisinin bir parçasıdır.

4.2.Bölgedeki "Donmuş Çatışmalar"ın Yeniden Alevlenmesi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, bölgede Dağlık Karabağ sorunu, Güney Osetya ve Abhazya sorunları gibi pek çok anlaşmazlık yeniden alevlenmiştir. Bu çatışmalar, Güney Kafkasya ülkelerinin reel politikasını derinden etkilemiş ve bölgenin istikrarsız bir yapıya bürünmesine neden olmuştur.

4.3.20 Ocak Katliamı ve Azerbaycan'ın Bağımsızlık Mücadelesi

Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesi ve halk hareketi, Sovyet yönetimi tarafından sert tedbirlerle bastırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, 20 Ocak 1990'da yaşanan katliam, Azerbaycan tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Sovyet ordusu, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlık talebiyle meydanlara dökülen halk kitlelerine tanklarla ve ağır makineli silahlarla saldırarak kanlı bir katliam gerçekleştirmiştir. Bu müdahale, Sovyetler Birliği'nin özgürlük isteyen diğer halklarına gözdağı vermek amacıyla yapılmıştır. Mikhail Gorbaçov'un doğrudan talimatlarıyla gerçekleşen bu müdahalede 131 sivil hayatını kaybetmiş, 744 kişi yaralanmıştır. Haydar Aliyev, bu trajediyi "hukukun, demokrasinin ve insanlığın ihlali" olarak nitelendirmiş ve Azerbaycan halkının egemenlik haklarına bir saldırı olarak değerlendirmiştir. 20 Ocak trajedisi, Azerbaycan'ın ulusal kimliğinin oluşumunda belirleyici bir faktör olmuş ve bağımsızlığın yeniden kazanılmasında bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

4.4. I. Karabağ Savaşı (1988-1994)

4.4.1.Nedenleri ve Askerî Operasyonlar

Karabağ sorunu, Kafkasya'daki nüfuz mücadelesi, Rusya'nın bölgede kendisine sadık devlet kurma çabaları ve etnik göçler gibi unsurlara dayanır. Çatışmalar 1988'den itibaren şiddetlenmiş, 1991'den sonra ise Azerbaycan toprakları Ermeni ve Rus askerî birliklerince işgal edilmiş, tam ölçekli savaş 1992 başında başlamıştır. Savaşın önemli olayları arasında, Laçın'ın işgaliyle Laçın Koridoru'nun Ermeni güçlerince kontrol altına alınmasıyla Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması yer alır. Ardından 26 Şubat 1992'de gerçekleşen Hocalı Katliamı'nda Ermeni güçleri, Rus 366. Motorlu Piyade Tugayı desteğiyle Hocalı'yı ele geçirmiş ve yüzlerce sivil katletmiştir; bu olay, savaşın en büyük katliamı olarak tarihe geçmiştir. Hocalı'nın ardından Şuşa'nın işgali de yaşanmış, Şuşa 9 Mayıs 1992'de Ermeni güçleri tarafından ele geçirilmiştir.

1993 yılına gelindiğinde Ermeni güçleri, Karabağ dışındaki yedi Azerbaycan çoğunluklu bölgeyi ele geçirmiştir. Savaş sonunda (1994), Ermeniler, çevredeki Azerbaycan toprakları da dâhil olmak üzere Karabağ'ın kontrolünü tamamen ele geçirmiştir. Savaş, yaklaşık 30.000 can kaybına ve yüz binlerce mülteciye neden olmuş, Azerbaycan topraklarının %20'si işgal edilmiştir.

4.4.2.Dış Aktörlerin Roller ve Müdahaleleri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının yarattığı güç boşluğunda, Rusya Ermenistan ile ilişkilerini derinleştirerek bu ülkeyi desteklemiştir; her iki tarafta da Rus askeri birlikleri ve paralı askerler savaşmış olsa da özellikle 366. Zırhlı Motorize Alayı gibi birliklerin Ermeni savaş çabalarına destek verdiğine dair kanıtlar bulunmaktadır. Rusya, Azerbaycan'ı Bağımsız Devletler Topluluğuna (BDT) katılmaya zorlamak amacıyla Ermeni saldırılarını bir kaldıraç olarak kullanmıştır. İran ise çatışmanın erken dönemlerinde arabuluculuk girişimlerinde bulunmuş, ancak Ermeni askeri başarıları ve Bakü'deki Halk Cephesi hükümetinin kendisini arabulucu olarak tanınamaması bu çabaları engellemiştir. İran, bölgedeki Türk ve ABD nüfuzunu engelleme ortak çıkarı nedeniyle Rusya ile stratejik bir uyum içine girmiş ve kendi içindeki Azerbaycan Türk milliyetçiliği korkusu yüzünden Azerbaycan'ın bağımsızlığına temkinli yaklaşmıştır. Türkiye ise, Ermenistan'ın işgalci politikaları nedeniyle 2 Nisan 1992'de diplomatik ilişkilerini kesmiş, Azerbaycan'a diplomatik, ekonomik ve askerî olarak güçlü destek sağlamış ancak doğrudan askerî müdahaleden kaçınmıştır.

4.4.3. BM Güvenlik Konseyi Kararları (822, 853, 874, 884) ve Etkileri

1992-1993 yıllarında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinden (BMGK) dört kararname çıkmış ve bu kararnamelerde Karabağ, “Azerbaycan toprağı” olarak nitelendirilmiştir. Bu kararlar, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü yeniden teyit etmiş, ateşkesin korunmasını, düşmanlıkların durdurulmasını ve yakın zamanda işgal edilen bölgelerden güçlerin çekilmesini talep etmiştir. Ancak bu kararlara rağmen, Ermeni güçleri Azerbaycan topraklarını işgal altında tutmaya devam etmiştir.

BMGK kararlarının Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanımalarına rağmen, işgalin sürmesi, uluslararası hukukun ve örgütlerin çatışmaları çözme kapasitesindeki sınırlılıkları göstermektedir. Bu durum, “donmuş çatışmalar”ın neden yirmi yıl boyunca devam ettiğini ve uluslararası toplumun “yarım ağızlı” çabalarının neden yetersiz kaldığını açıklamaktadır. Rusya'nın I. Karabağ Savaşı'ndaki “dürüst olmayan arabulucu” rolü ve Ermenistan'ı desteklemesi, BMGK kararlarının uygulanmamasında ve çatışmanın uzamasında kritik bir faktör olmuştur. Bu durum, uluslararası hukukun uygulanabilirliğinin, büyük güçlerin jeopolitik çıkarlarıyla nasıl çatıştığını ve bölgesel istikrarsızlığın nasıl sürdürüldüğünü gözler önüne sermektedir.

4.4.4. ABD Senatosu'nun 907 Sayılı Kararı ve Azerbaycan'a Etkisi

Amerikan Senatosu'nun aldığı 907 sayılı karar, Azerbaycan'a silah satışını durdurmuştur. ABD Özgürlük Destek Yasası'nın 907. maddesi, Azerbaycan hükümetine doğrudan ABD yardımını yasaklamıştır. Bu yasak, Azerbaycan'ı doğrudan ABD yardımını almayan tek eski Sovyet devleti hâline getirmiştir. Bu yasa, Ermeni-Amerikan topluluğunun yoğun lobicilik faaliyetleri sonucunda, Azerbaycan'ın Ermenistan'a uyguladığı abluka nedeniyle çıkarılmıştır. 2001'de Senato, Başkan'a 907. maddeyi muaf tutma yetkisi veren bir değişiklik kabul etmiş ve bu yetki o zamandan beri kullanılmıştır. ABD'nin 907. maddesi gibi iç politika güdümlü dış politika kararları, bölgedeki dengeleri daha da karmaşık hâle getirerek, Azerbaycan gibi devletlerin Batı'ya olan güvenini sarsmıştır.

4.4.5. Azerbaycan Dış Politikasının Evrimi (Elçibey, Haydar Aliyev, İlham Aliyev Dönemleri)

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından dış politikası, ülkenin jeopolitik konumu ve Karabağ çatışması gibi faktörlerin etkisiyle önemli bir evrim geçirmiştir. Ebülfez Elçibey dönemi, Türkiye ile birleşme ve Türkçü

ideolojilerle şekillenmiş, Rus askerî gücü ülkeden çıkarılmıştı. Ancak Elçibey'in Türkiye ve Batı yanlısı duruşu, iç istikrarsızlığa ve Rusya'dan gelebilecek dış müdahale riskine yol açmış, iktidarının son dönemi siyasi istikrarsızlıkla geçmiştir. Haydar Aliyev'in liderliğinde ise Azerbaycan'ın dış politikası belirsizlikten dengeli bir yaklaşıma evrilmiş; bu dönemde Rusya, Türkiye, İran, ABD, Çin ve Avrupa gibi büyük güçlerle ilişkiler stratejik olarak dengelenirken, Türkiye ile ilişkiler "Tek millet, iki devlet" prensibiyle tanımlanmış ve Azerbaycan'ın Türkiye üzerinden Batı'ya yönelik politikaları devam etmiştir. İlham Aliyev dönemi ise babasının ekonomi ve dış ilişkiler politikalarını sürdürmeye odaklanmış; dış politika denge, tutarlılık ve öngörülebilirlik üzerine kurulurken, büyük projelerin devamlılığı Azerbaycan'ın konumunu güçlendirmiştir. Bu süreçte Azerbaycan, Batı'ya enerji ihracatı yoluyla entegre olurken, Rusya ile de ekonomik ve askerî bağlarını korumuştur.

Azerbaycan'ın dış politikasının, Elçibey'in ideolojik yaklaşımından Haydar Aliyev'in "dengeli" ve "pragmatik" yaklaşımına evrilmesi, ülkenin jeopolitik konumunun ve Karabağ çatışmasının dayattığı zorunluluklardan kaynaklanmıştır. Topraklarının %20'sinin işgal altında olması, Azerbaycan'ı Rusya'yı "kışkırtmamaya" ve aynı zamanda Batı'ya açılmaya iten bir "ders" olmuştur. Bu pragmatizm, Azerbaycan'ın ulusal çıkarlarını korumak için tek taraflı bağımlılıklardan kaçınarak, çok vektörlü bir dış politika izlemesini sağlamıştır. "Tek millet, iki devlet" prensibiyle Türkiye ile kurulan yakın ilişki, Azerbaycan'ın Batı'ya açılma stratejisinin önemli bir ayağını oluştururken, aynı zamanda Rusya'ya karşı bir denge unsuru olarak da işlev görmüştür. Bu durum, Azerbaycan'ın hem bölgesel hem de küresel aktörlerle ilişkilerini stratejik olarak yönetme yeteneğini göstermektedir.

5. "Dağlık Karabağ" Kavramının Ortaya Çıkışı ve Yanlış Kullanımı

"Dağlık Karabağ" kavramı, Güney Kafkasya'daki çatışmanın tarihsel ve siyasi inşasında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu kavramın kökenleri, bölgedeki demografik ve idari manipülasyonlara dayanmaktadır.

5.1 Kavramın Tarihsel ve Siyasi İnşası

Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinin dağlık kısmında "Dağlık Karabağ" adında uydurma bir rejim kurulmaya çalışılmıştır. Bu girişim, aslında Sovyetler Birliği döneminde Ermenistan'a bağlanma çabalarıyla başlamıştır. 7 Temmuz 1923 tarihinde, Karabağ'ın dağlık kesiminde "Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti"

kurulmuş ve bu, yapay bir sınır çizilmesi anlamına gelmiştir. Karabağ'ın aslında çok daha büyük bir coğrafya olduğu ve hatta Ermenistan'ın büyük bir kısmının da Karabağ'ın tarihi bir parçası olduğu belirtilmektedir.

“Dağlık Karabağ” teriminin Rusça karşılığı olan “Nagorno-Karabakski Avtanomni Oblast” ve yabancı literatürdeki “Nagorno Karabakh” ifadesi de bu uydurma kavramın uluslararası alanda nasıl yerleştiğini göstermektedir. Bu terimin “uydurma bir kavram” olarak nitelendirilmesi ve 1923'te yapay bir sınırla oluşturulması, bu kavramın sadece coğrafi bir tanımlama olmadığını, aksine siyasi ve etnik mühendislik amaçlarına hizmet eden bir araç olduğunu göstermektedir. Rusya'nın bölgedeki Hristiyan nüfusu artırma ve Türklerin bölgeden göç ettirilmesi politikalarıyla birlikte bu kavramın inşası, Karabağ'daki çatışmanın kökeninde yatan yapaylığı vurgulamaktadır. “Nagorno-Karabağ” gibi yabancı literatürde yaygınlaşan terimlerin, yerel terminolojiden ziyade “birilerinin uydurduğu” kavramlar olması, uluslararası algının ve söylemin nasıl jeopolitik çıkarlar doğrultusunda şekillendirilebildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, çatışmanın çözümünde terminolojik hassasiyetin önemini de artırmaktadır.

5.2. Azerbaycan'ın “Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti”ni Feshetme Kararı

Azerbaycan, Karabağ'ı bir bütün olarak görmekte ve “Dağlık Karabağ” terimini uydurulmuş bir terminoloji olarak kabul etmektedir. Bu nedenle, Azerbaycan 1991 yılında aldığı kararla “Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti” kavramını ortadan kaldırmış ve böyle bir bölgenin artık mevcut olmadığını, feshedildiğini ilan etmiştir. Bu karar, Azerbaycan Anayasası'na göre Azerbaycan Devleti'nin hakkıydı ve hukukunu kullanarak o özel vilayeti ortadan kaldırmıştır. Bugün literatürde de “Nagorno Karabağ” terimi artık kullanılmamaktadır.

Azerbaycan'ın “Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti”ni feshetme kararı, sadece idari bir eylem değil, aynı zamanda uluslararası hukukta tanınan egemenlik hakkının ve Karabağ'ın Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olduğu yönündeki ulusal kimlik anlatısının güçlü bir ifadesidir. Bu fesih, Azerbaycan'ın “Dağlık Karabağ” kavramının yapaylığını ve çatışmanın kökenindeki demografik manipülasyonu reddetme çabasını sembolize etmektedir. Bu durum, gelecekteki barış görüşmelerinde ve bölgenin entegrasyon süreçlerinde Azerbaycan'ın temel dayanağını oluşturacaktır. “Nagorno Karabağ” teriminin “insanların psikolojilerine yerleşmiş” olması, çatışmanın sadece siyasi ve askerî değil, aynı zamanda derin bir psikolojik ve algısal boyutunun da olduğunu göstermektedir.

Bu nedenle, barışın tesisi sadece toprakların geri alınmasıyla değil, aynı zamanda yanlış algıların ve tarihsel anlatıların düzeltilmesiyle de mümkün olacaktır.

5.3. I. Karabağ Savaşı (1988-1994) ve De Facto Bir Devletin Doğuşu

1988’de toplumsal şiddetle başlayan çatışma, SSCB’nin çöküşünün ardından tam teşekküllü bir devletlerarası savaşa dönüştü. 1994 Bişkek Protokolü ateşkesiyle sona erdiğinde, Ermeni güçleri, sadece eski DKÖV’yi değil, aynı zamanda yedi komşu Azerbaycan rayonunu da kontrol altına alarak bir “güvenlik kuşağı” ve Ermenistan’a bir kara köprüsü oluşturmuştu. Bu askerî zafer, bölgede yeni bir de facto gerçeklik yaratırken, aynı zamanda derin ve kalıcı insani ve ekonomik yaralar açtı.

Savaş, 30.000 civarında can kaybına yol açtı ve en önemlisi, bir milyondan fazla Azerbaycanlının yerinden edilmesine neden oldu. Bu insanlar, kendi ülkeleri içinde yerinden edilmiş kişiler (IDP) hâline gelerek, Azerbaycan için derin ve kalıcı bir insani kriz ve güçlü bir iç siyasi itici güç yarattı. Bu durum, Azerbaycan siyasetinde “kaybedilmiş topraklar” anlatısını on yıllar boyunca canlı tuttu.

Çatışmanın ekonomik sonuçları her iki taraf için de yıkıcı oldu. Azerbaycan, topraklarının %20’sinin kontrolünü kaybederek tarım sektöründe büyük bir darbe aldı. Türkiye ve Azerbaycan tarafından ablukaya alınan Ermenistan ise %5000’e varan hiperenflasyon, Gayri Safi Yurtiçi Hasılası’nda (GSYİH) büyük bir düşüş yaşadı ve Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı gibi kilit bölgesel enerji ve ulaşım projelerinden dışlandı. Bu durum, Ermenistan’ı ekonomik izolasyona ve Rusya’ya artan bir bağımlılığa sürükledi. Savaşın sonunda ortaya çıkan statüko, Ermenistan için askerî bir zafer, ancak ekonomik bir felaket; Azerbaycan için ise toprak kaybı ve ulusal bir travma anlamına geliyordu.

5.4. Bir Başarısızlık Öyküsü: AGİT Minsk Grubu (1992-2020)

Rusya, ABD ve Fransa’nın eş başkanlığındaki Minsk Grubu, çatışmaya barışçıl bir çözüm bulmakla görevli uluslararası arabuluculuk organıydı. Ancak, otuz yılı aşkın bir süre devam eden çabaları, sistemik kusurlar ve çelişen çıkarlar nedeniyle başarısızlığa mahkûm oldu. Grubun en temel zafiyeti, tarafları anlaşmalara veya Ermeni güçlerinin çekilmesini talep eden BM Güvenlik Konseyi kararlarına uymaya zorlayacak herhangi bir yaptırım mekanizmasından yoksun olmasıydı.

Eş başkanların kendi aralarındaki çıkar çatışmaları da süreci baltaladı. Azerbaycan, Fransa ve ABD'yi, etkili Ermeni diasporaları nedeniyle taraflı olmakla suçladı. Bu sırada Rusya, her iki ülkeyi de kendi etki alanında tutmak ve tek güvenlik garantörü olarak kalmak için “donmuş çatışma” politikasını sürdürmekle itham edildi. Moskova'nın arabuluculuğu, çözümü teşvik etmekten çok, statükoyu yönetmeye yönelikti.

Madrid Prensipleri gibi, statüye ilişkin gelecekteki bir karara karşılık birliklerin aşamalı olarak çekilmesini öngören çerçeveler, genellikle iç siyasi baskılar nedeniyle sürekli olarak reddedildi. Uzlaşmaya istekli görünen Ermeni liderler, siyasi şiddet de dâhil olmak üzere yoğun bir iç muhalefetle karşılaştı. Bu durum, herhangi bir anlamlı ilerlemeyi imkânsız kıldı.

Sonuç olarak, Minsk Süreci, ilerleyen yıllarında gerçek bir barış süreci olmaktan çıkıp, Rusya ve Ermenistan için kabul edilebilir ancak Azerbaycan için temelde kabul edilemez olan bir statükoyu yönetme mekanizmasına dönüştü. Bir çözümü engellerken aynı zamanda uluslararası hukuku uygulayamayarak Minsk Grubu, istemeden Azerbaycan'ın askerî bir alternatif izlemesi için siyasi alanı yarattı ve otuz yıllık bir zaman çizelgesi sağladı. Bu durum, uluslararası çatışma arabuluculuğunda kritik bir zayıflığı göstermektedir: arabulucular arasında birleşik bir siyasi irade ve inandırıcı bir yaptırım tehdidi olmadan bu tür süreçler, adaletsiz ve sürdürülemez bir statükoyu kilitleyerek gelecekteki savaş koşullarını dolaylı olarak teşvik edebilir.

5.5. Hukuki İlkelerin Çatışması: Toprak Bütünlüğü ve Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Diplomasiyi felç eden temel normatif çatışma, uluslararası hukukun iki temel ilkesi arasında yaşandı. Azerbaycan'ın pozisyonu, toprak bütünlüğü ve *uti possidetis juris*—yani sömürge sonrası (veya Sovyet sonrası) sınırların bağımsızlık anındaki gibi kalması gerektiği doktrini—üzerine sıkıca kuruluydu. BM Güvenlik Konseyinin 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararları, bölgenin Azerbaycan'ın egemenliği altında olduğunu teyit ediyordu.

Ermenistan'ın pozisyonu ise Dağlık Karabağ halkının kendi kaderini tayin hakkı ilkesine dayanıyordu. Onlar, ayrımcılık tarihi ve etnik temizlik tehdidinin, Ermeni nüfusunun Azerbaycan yönetimi altında güvenli bir şekilde var olamayacağı anlamına geldiğini iddia ederek “telafi edici ayrılma” (remedial secession) tezini savundular.

Ancak uluslararası hukuk bu konuda belirsizdir. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR) gibi belgeler, “halkların” kendi kaderini

tain hakkını onaylasa da bu genellikle sömürgeciliğin sona ermesi bağlamında yorumlanır ve mevcut egemen devletler içindeki azınlık gruplarına net bir ayrılma hakkı tanımaz. Nitekim Ermenistan da dâhil olmak üzere uluslararası toplum, “Dağlık Karabağ Cumhuriyeti”ni hiçbir zaman resmen tanımamıştır.

Bu hukuki tartışma, nihayetinde altta yatan güç mücadelesi için bir vekâlet savaşıydı. Her iki taraf da makul hukuki argümanlar sunabildiği için mükemmel bir kilitlenme durumu ortaya çıktı. Bu, temel ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda ve bir kararı uygulayacak üstün bir güç olmadığında, uluslararası hukukun bir çözüm mekanizması olmaktan çok bir meşrulaştırma aracına dönüştüğünü göstermektedir. Karabağ davası, uzlaşmaz iddialara sahip devletler arasındaki çözülmemiş hukuki anlaşmazlıkların, siyasi bir çözümün yokluğunda, nihayetinde askerî gücün “sert hukuku” ile çözüldüğünün çarpıcı bir hatırlatıcısıdır. 2020 savaşı, aslında, uluslararası mahkemelerin ve diplomatik forumların çözemediği bir hukuk davasında verilen nihai karardır.

6.Güney Kafkasya ve Türk Dünyası Jeopolitiğine Dair Güncel Gelişmeler

Güney Kafkasya’da son yıllarda yaşanan gelişmeler, bölgenin jeopolitik haritasını kökten değiştirmiş ve Türk dünyası için yeni fırsatlar yaratmıştır.

6.1. 2016 Nisan Savaşı (Dört Günlük Savaş) ve Jeopolitik Etkileri

2016 yılının nisan ayında Azerbaycan, cephede kısa süreli bir operasyon gerçekleştirmiş, ancak Rusya’nın doğrudan müdahalesiyle bu operasyonlar durdurulmuştur. Bu çatışmalar, 1994 ateşkesinden bu yana en şiddetli çatışmalar olarak kaydedilmiştir. Azerbaycan, bu operasyonla ordu sistemini geliştirdiğini göstermiş olsa da o dönemdeki jeopolitik dengeler hem Azerbaycan hem de Türkiye’nin lehine değildi. Azerbaycan’ın askerî başarısı sembolik olsa da önceki savaşı kaybetmenin travmasını atlatmasına yardımcı olmuştur. Rusya, her iki tarafla da iyi ilişkiler sürdürdüğü ve Ermenistan ile Azerbaycan arasında denge politikası izlediği için savaşın sorumlusu olarak görülmemiştir. Ancak Rusya’nın müdahalesiyle ateşkes sağlanmıştır.

6.2. 2020 II. Karabağ Savaşı (44 Günlük Vatan Savaşı) Nedenleri ve Askerî Stratejiler

27 Eylül 2020 tarihinde Ermenistan, işgal ettiği Azerbaycan topraklarını genişletmek amacıyla yeni bir saldırıda bulunmuştur. Bu saldırı, 44 gün süren

II. Karabağ Savaşı'nın başlangıç noktası olmuştur. Azerbaycan, bu savaşta zafer kazanmış ve işgal altındaki topraklarının önemli bir bölümünü kurtarmıştır. Azerbaycan'ın zaferine dört temel dinamik katkıda bulunmuştur: mevcut durumun sürdürülemezliği, Azerbaycan'ın askerî kapasitesindeki hızlı artış, Türkiye'nin denkleme dâhil olması ve uygun bölgesel ve küresel konjonktür.

Bu savaş, askerî tarihte bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir, zira insansız hava araçlarının (İHA/SİHA) hava sahasından bir savaşı kazandığı ilk çatışma olmuştur. Azerbaycan'ın İHA'ları, Ermenistan'ın formidable hava savunmasını ve kara kuvvetleri materyalini (tanklar, topçu parçaları, ikmal kamyonları) sistematik olarak yok etmiştir. Azerbaycan, artan petrol ve gaz ihracatı gelirlerini askerî modernizasyona, özellikle de İHA filosu ve hassas taktik balistik füzelere yatırım yapmak için kullanmıştır.

6.3.Türkiye'nin Rolü ve Azerbaycan'a Desteği

Türkiye, Azerbaycan'ın Karabağ'a operasyonu ve 44 günlük Vatan Savaşı Muharebesi esnasında önemli bir rol oynamıştır. Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, savaşın başında "Azerbaycan nasıl isterse ve Karabağ meselesini (barış ya da savaşla) nasıl çözerse çözsün onun yanındayız" ifadesini kullanarak Türkiye'nin dik duruşunu ve sert mesajını ortaya koymuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, BM kürsüsünden en yüksek seviyede Karabağ meselesinin Azerbaycan'ın haklı davası olduğunu ve uluslararası topluluk çerçevesinde çözülmesi gerektiğini gündeme getirmiştir.

Türkiye'nin Azerbaycan'la Nahçıvan ve çevresinde askerî tatbikatlar yapması ve diğer destekler, Azerbaycan'a verilen açık diplomatik, siyasi, askerî ve teknolojik desteğin en somut nişaneleri olmuştur. Türkiye'nin desteği, Azerbaycan'ın zaferinde ve bölgesel denklemin değişmesinde önemli bir aktör olmuştur. Türkiye, 2020 savaşında Azerbaycan'a insansız hava araçları ve teknoloji, askerî danışmanlar ve eğitim, istihbarat paylaşımı gibi önemli askerî yardımlar sağlamıştır.

6.4.Savaşın Bölgesel Dengeye Etkileri ve Türk Dünyası'nda Yankıları

Karabağ meselesinin bitmesiyle birlikte politik dengeler de değişmiştir. Artık Türkiye ve Azerbaycan olmadan Güney Kafkasya'nın geleceğine karar verebilmek mümkün görünmemektedir. Savaş, Türk milliyetçiliği duygularının yeşerdiğini ve etnik milliyetçiliğin yükselişe geçtiğini göstererek Türk dünyasını yakından ilgilendirmiştir. Azerbaycan, bu savaşla bölgesel istikrarını

tamamlamış ve yenik, ezilmiş ülke sendromundan kurtularak, Güney Kafkasya'nın en güçlü devleti konumuna yükselmiştir.

2020 Karabağ Savaşı'nda İHA/SİHA'ların belirleyici rolü, askerî teknolojinin çatışma dinamiklerini nasıl kökten değiştirebileceğini göstermiştir. Azerbaycan'ın bu teknolojik üstünlüğü, uzun süredir devam eden “donmuş çatışma” statükosunu kırmasında kritik olmuştur. Bu durum, sadece Azerbaycan'ın askerî gücünü değil, aynı zamanda Türkiye'nin savunma sanayi kapasitesini de bölgesel bir g projeksiyonu aracı olarak öne çıkarmıştır. Bu durum, askerî modernizasyonun doğrudan jeopolitik sonuçlar doğurduğunu ve bölgesel güç dengelerini kalıcı olarak değiştirebileceğini kanıtlamıştır. Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği “kayısız şartsız” destek, “Tek millet, iki devlet” prensibinin sadece kültürel bir ifade olmadığını, aynı zamanda somut bir askerî ve diplomatik ittifaka dönüştüğünü göstermektedir. Bu ittifak, Rusya ve İnan gibi geleneksel bölgesel aktörleri Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki varlığını “kabul etmek zorunda bırakmıştır”; bu da bölgesel g hiyerarşisinde önemli bir değişime işaret etmektedir.

7. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Güney Kafkasya Jeopolitiğine Etkileri

2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı, Güney Kafkasya'da yeni bir jeopolitik dinamik yaratmıştır. Savaş, bölgede büyüyen bir g boşluğu oluşturmuş ve siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında türbülansa yol açmıştır. Rusya'nın bölgedeki etkisi zayıflamıştır. Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan başlangıçta Batı bloğuyla bağlantı kurmaya çalışırken, Rusya'nın dikkatini çekmekten kaçınmaya zen göstermişlerdir. Ukrayna'daki savaş, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki barış görüşmelerini hızlandırabilir, AB ve ABD gibi aktörler arabulucu olarak devreye girmiştir. Rusya'nın bölgedeki nüfuzunun azalması, çatışmaları yeniden başlatma potansiyeli taşısa da aynı zamanda Ermenistan ve Azerbaycan'a tarihi bir barış anlaşması için çalışma fırsatı da sunmaktadır.

Rusya'nın Ukrayna'ya odaklanmasıyla Güney Kafkasya'da oluşan “g boşluğu”, bölgedeki ülkeler için hem fırsatlar (Azerbaycan'ın anti-terör operasyonu) hem de yeni riskler (istikrarsız güvenlik ortamı) yaratmıştır. Rusya'nın geleneksel Yakın evre Doktrininin, Ermenistan'ın Batı'ya yönelme ve Azerbaycan'ın dengeleme politikalarını güçlendirmiştir. Ancak bu durum, Rusya'nın bölgedeki “asimetrik nüfuzunu” sürdürme çabalarıyla ve Gürcistan'daki siyasi istikrarsızlıkla karmaşıklaşmaktadır. Rusya'nın zayıflayan

imajı, Karabağ'daki barış gücünün güvenilirliğini sorgulatmakta ve bölgedeki aktörleri kendi güvenliklerini yeniden değerlendirmeye itmektedir. Bu durum, bölgesel entegrasyon ve iş birliği için yeni pencereler açarken, aynı zamanda dış aktörlerin (ABD, AB, Çin, İran) bölgedeki rekabetini de artırmaktadır.

7.1.Şuşa Beyannamesi (2021): Yeni Bir Güç Ekseninin Resmileştirilmesi

Askerî zaferin hukuki ve siyasi zirvesi, yeni bölgesel düzeni kodlayan Şuşa Beyannamesi oldu. Tarihi ve sembolik açıdan kritik öneme sahip Şuşa şehrinde, 15 Haziran 2021'de imzalanan beyanname, Türkiye-Azerbaycan ilişkisini resmî bir siyasî ve askerî ittifak düzeyine yükseltti.

Beyannamenin en kritik maddesi, birine yapılan saldırının diğerine yapılmış sayılacağını ve BM Şartı uyarınca ortak istişareler ve askerî eylem gerektireceğini belirten karşılıklı bir savunma paktıdır. Bu, Azerbaycan'a etkin bir şekilde NATO benzeri bir güvenlik garantisi sağlamaktadır.

Beyanname, Türkiye ile Güney Kafkasya Cumhuriyetleri arasındaki sınırları belirleyen Sovyet öncesi bir anlaşma olan 1921 Kars Antlaşması'na açıkça atıfta bulunmaktadır. Bu, yeni ittifakı Sovyet öncesi bir tarihsel bağlama oturtarak tüm Sovyet mirasını kasıtlı olarak baypas eden ve bölgenin geleceğini birlikte yazma niyetlerini simgeleyen güçlü bir sembolik eylemdir. Ayrıca, her iki tarafı da Zengezur Koridoru'nun açılmasına taahhüt ederek bu projeyi stratejik ittifaklarının merkezi bir sütunu hâline getirmektedir. Bu beyanname, savaş alanında kazanılan üstünlüğün diplomatik ve hukuki bir çerçeveye oturtulması ve yeni güç dengesinin kalıcı hâle getirilmesi anlamına gelmektedir.

7.2.2023 Azerbaycan Anti-Terör Operasyonu ve Karabağ'ın Tam Kontrolü

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın yarattığı jeopolitik ortamda, Azerbaycan 2023 yılında lokal bir anti-terör operasyonu başlatmış ve 23 saat içinde tüm Ermeni birliklerini ülkesinden çıkarmıştır. 19 Eylül 2023'te başlayan bu operasyon, Nagorno-Karabağ'daki gayrimeşru Ermeni idaresini ve ilgili yasadışı terörist faaliyetleri hedef almıştır. Operasyon, 24 saatten biraz fazla sürmüş ve Karabağ yetkilileri, Rus barış gücü komutanlığının sunduğu ateşkes önerisini kabul etmiştir. Azerbaycan askerî zafer ilan ederken, Ermenistan Azerbaycan hükümetini etnik temizlik politikası izlemekle suçlamıştır. Operasyon sonucunda, Karabağ tamamen Azerbaycan'ın kontrolüne geçmiş ve 1 Ocak 2024'te etnik Ermeni yerleşim bölgesi resmen feshedilmiştir. Bu bölgede yaşayan etnik

Ermeni, Azerbaycan yönetimi altında yaşamaktan imtina ederek Ermenistan'a göçmüştür.

Azerbaycan'ın 2023'teki anti-terör operasyonu, "donmuş çatışma" statüsünün kalıcı olmadığını ve askerî güçle tek taraflı olarak değiştirilebileceğini göstermiştir. Bu operasyonun ardından Karabağ'daki Ermeni nüfusunun büyük ölçüde göç etmesi, bölgenin etnik haritasını kökten değiştirmiş ve uzun süredir devam eden "Ermeni Meselesi"nin bölgesel boyutunu farklı bir aşamaya taşımıştır. Bu durum, gelecekteki barış ve istikrar müzakerelerinin artık farklı bir demografik ve siyasi zeminde yürütülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Rusya'nın Karabağ'daki barış gücünün varlığına rağmen operasyonun gerçekleşmesi ve Ermeni nüfusunun göçü, Rusya'nın bölgedeki güvenlik garantörü rolünün zayıfladığını ve Ermenistan üzerindeki kontrolünü kaybettiğini göstermektedir. Bu durum, Ermenistan'ın Batı'ya yönelme çabalarını hızlandırırken, aynı zamanda bölgesel güç dengesinde Türkiye ve Azerbaycan lehine kalıcı bir kaymaya işaret etmektedir.

7.3.Zengezur Koridoru: Güncel Durumu ve Müzakereler

Zengezur Koridoru, yeni bölgesel düzenin merkezi ve çözülmemiş parlama noktası olarak ortaya çıkmıştır. Önerilen 42 kilometrelik koridor, Ermenistan'ın Sünik eyaletinden geçerek Azerbaycan'a Nahçıvan eksklavına ve dolayısıyla Türkiye'ye doğrudan, engelsiz bir kara bağlantısı sağlayacaktır.

Azerbaycan ve Türkiye için bu proje, muazzam bir stratejik değere sahiptir. "Türk dünyasını" fiziksel olarak birleştirecek, Asya'yı Avrupa'ya bağlayan "Orta Koridor" ticaret yolunu önemli ölçüde geliştirecek ve ekonomik ve siyasi entegrasyonlarını pekiştirecektir.

Ermenistan için ise, Azerbaycan'ın Ermeni kontrol noktaları olmaksızın "engelsiz" bir koridor talebi, egemenliğinin ihlali ve toprak bütünlüğüne yönelik varoluşsal bir tehdit olarak görülmektedir.

İran için koridor, bir "jeopolitik manevra" ve kırmızı çizgidir. Bu koridor, İran'ın kuzeye ve Avrasya Ekonomik Birliğine tek güvenilir yolu olan Ermenistan ile doğrudan kara sınırını kesecek ve potansiyel olarak kendi geniş Azerbaycanlı nüfusu arasında ayrılıkçılığı körüklemek için kullanılabilir. Bu nedenle koridor, sadece bir ulaşım projesi değil, bölgedeki güç dengesini yeniden şekillendirecek ve potansiyel olarak yeni bir çatışmayı tetikleyecek bir jeopolitik fay hattıdır.

7.4.Bölgesel ve Kıtalararası Önemi

Zengezur Koridoru, Türkiye ile Türk dünyasının doğrudan bağlantısının kurulması açısından hem Türkiye hem de Türk dünyası için büyük öneme sahiptir. Koridor, Asya ile Avrupa arasında transit ulaşım projeleri için Azerbaycan üzerinden önemli bir fırsat sunmakta ve Azerbaycan'ın Avrasya'da ulaşım ve lojistik merkezi olarak güçlenmesini sağlayacaktır. Çin'in "Tek Kuşak, Tek Yol" projesi kapsamında rotayı önemli ölçüde kısaltarak küresel ticaretin zaman ve maliyet açısından daha verimli yapılmasını sağlayacaktır. Ayrıca, Süveyş Kanalı'na alternatif sunarak Avrupa ile Asya arasında daha güvenilir ve kısa bir ticaret yolu olma potansiyeline sahiptir.

7.5.Rusya ve İran'ın Koridora Yönelik Stratejik Hesapları ve Muhalefetleri

Rus medyası, Zengezur Koridoru'nu jeopolitik ve ekonomik açılardan değerlendirmekte, projenin bölgesel ticareti artırabileceğini ancak Rusya'nın Güney Kafkasya'daki nüfuzuna, İran ile ilişkilerine ve Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki gerilimi yönetme yeteneğine olumsuz etkileri olabileceğini vurgulamaktadır. Rus analistler, Azerbaycan ve Türkiye'nin koridorun gelişimine hâkim olması durumunda Rusya'nın nüfuzunun azalabileceğini düşünmektedir. İran'ın muhalefeti ise, Tahran'ın bölgedeki stratejik kaldırıcını kaybetme korkusundan kaynaklanmaktadır.

7.6.İran'ın Stratejik İkilemi: Çevreleme ve Karşı Dengeleme

İran'ın dış politikası, Türk-Azerbaycan eksenini çevrelemeyi amaçlayan reaktif bir strateji olarak şekillenmektedir Tahran, Zengezur Koridoru'na sesli bir şekilde karşı çıkmış, Azerbaycan sınırında geniş çaplı askerî tatbikatlar düzenlemiş ve uluslararası sınırlarda herhangi bir değişikliğe karşı uyarıda bulunmuştur. Tahran'ın temel korkusu, düşman veya rakip güçler olan Azerbaycan, Türkiye ve Bakü ile derin bir stratejik ortaklığı olan İsrail tarafından jeopolitik olarak kuşatılmaktır.

Bu tehdide yanıt olarak İran, Ermenistan ile stratejik ortaklığını önemli ölçüde derinleştirmiştir. Bu, ekonomik desteği, "Aras Koridoru" gibi alternatif transit yolları önermeyi ve Erivan'a İHA'lar ve hava savunma sistemleri tedarik etmek için büyük bir silah anlaşması imzalayarak doğrudan bir askerî karşı denge oluşturmayı içermektedir.

İran'ın Kafkasya'daki dış politikası, ideolojinin realpolitik tarafından gölgede bırakıldığının açık bir örneğidir. Şii İslam Cumhuriyeti İran, laik ama Şii çoğunluklu Azerbaycan Cumhuriyeti'ni çevrelemek için Hristiyan Ermenistan ile sıkı bir stratejik ittifak içinde bulunmaktadır. Bu durum, yeni Güney Kafkasya'daki ana fay hatlarının dini veya mezhepsel kimlik değil, jeopolitik ve ulusal çıkarlar olduğunu göstermektedir. İran, sınırlarında yükselen bir güç bloğuna karşı koymaya çalışan klasik bir güç dengesi realisti olarak hareket etmektedir.

Kriter	I. Karabağ Savaşı (1988-1994)	II. Karabağ Savaşı (2020)
Tarih	Şubat 1988 - Mayıs 1994	27 Eylül 2020 - 10 Kasım 2020
Süre	6 yıl, 2 ay, 3 hafta, 1 gün	44 gün
Temel Nedenler	SSCB'nin dağılmasıyla Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanma talebi; Rusya'nın etnik mühendislik politikaları	Ermenistan'ın işgal altındaki toprakları genişletme saldırısı; statükonun sürdürülemezliği; Azerbaycan'ın askeri kapasite artışı
Ana Askeri Operasyonlar	Laçın'ın işgali, Hocalı Katliamı, Şuşa'nın işgali, Kelbecer'in düşmesi	Azerbaycan'ın karşı saldırısı; stratejik yüksekliklerin geri alınması; şehirlerin kurtarılması
Kilit Teknolojiler/Stratejiler	Düşük teknoloji, Sovyet dönemi silahları; etnik temizlik	İHA/SİHA'ların belirleyici kullanımı; hassas taktik füzeler; elektronik harp
Türkiye'nin Rolü	Diplomatik ilişkileri durdurdu (1992); diplomatik, ekonomik, askeri yardım (doğrudan müdahale yok); Ermenistan'a abluka	Diplomatik, siyasi, askeri ve teknolojik destek; "Azerbaycan nasıl isterse yanındayız" duruşu; ortak askeri tatbikatlar
Rusya'nın Rolü	Ermenistan'ı destekledi; askeri birliklerin katılımı; Azerbaycan'ı BDT'ye zorladı; "dürüst olmayan arabulucu"	Arabuluculuk rolü üstlendi; ateşkesi sağladı; barış gücü konuşlandırdı; Ermenistan'a silah desteği

İran'ın Rolü	Erken arabuluculuk girişimleri başarısız; Rusya ile stratejik uyum; Azeri milliyetçiliği korkusu	Dengeleyici tutum; Ermenistan'a lojistik destek iddiaları; Zengezur Koridoru'na muhalefet
Uluslararası Tepkiler	BMGK kararları (822, 853, 874, 884) Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıdı, ancak işgal sürmüştür; ABD 907. maddeyi uyguladı	Uluslararası çağrılar; AB ve ABD arabuluculuğu; BM'den ateşkes çağrıları
Sonuç (Toprak Değişikliği, Mülteci Durumu)	Ermenistan Karabağ ve çevresindeki %20 Azerbaycan toprağını işgal etti; 1 milyondan fazla Azerbaycanlı mülteci/göçmen	Azerbaycan işgal altındaki topraklarının çoğunu geri aldı; Karabağ'dan Ermeni nüfusunun büyük ölçüde göçü
Bölgesel Jeopolitik Etki	"Donmuş çatışma" statüsü; Rusya'nın geleneksel hegemonyası; Batı'nın sınırlı etkisi	Güç dengesi Azerbaycan-Türkiye lehine değişti; Rusya'nın nüfuzu zayıfladı; yeni ulaşım koridorları gündeme geldi

Tablo 3: Birinci ve İkinci Karabağ Savaşlarının Karşılaştırmalı Analizi

Koridor/Hat Adı	Türü	Güzergâh	Önemi	Durumu
Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı	Petrol	Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye (Ceyhan)	Hazar petrolünü Avrupa'ya taşıma; Türkiye'nin enerji terminali rolü	Operasyonel
Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı	Gaz	Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye (Erzurum)	Hazar gazını Gürcistan ve Türkiye'ye taşıma	Operasyonel
Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP)	Gaz	Türkiye (Azerbaycan gazı)	Güney Gaz Koridoru'nun bir parçası; Avrupa'nın enerji güvenliği	Operasyonel
Güney Gaz Koridoru	Gaz	Hazar Denizi'nden Avrupa'ya (Türkiye üzerinden)	Avrupa'nın enerji arzı güvenliği için yeni ve güvenli kaynak	Operasyonel

Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu	Demiryolu	Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye (Kars)	Avrupa, Orta Asya ve Çin'e bağlantı; Orta Koridor'un parçası	Operasyonel
Zengezur Koridoru	Çok Modlu (Demiryolu, Karayolu)	Azerbaycan anakarası-Nahçıvan (Ermenistan üzerinden)	Türkiye-Türk dünyası bağlantısı; "Tek Kuşak Tek Yol" kısaltması; jeo-ekonomik ve jeo-stratejik dönüşüm	Planlanan/ Tartışmalı
Orta Koridor (Trans-Hazar Uluslararası Ulaştırma Rotası)	Çok Modlu	Çin-Orta Asya-Hazar Denizi-Kafkasya-Karadeniz-Avrupa	Küresel tedarik zinciri dayanıklılığı; Rusya ve İran'a alternatif ticaret yolu	Gelişmekte
Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru (INSTC)	Çok Modlu	Finlandiya-Rusya-İran-Hindistan	Rusya'nın stratejik çıkarı; Zengezur Koridoru ile rekabet	Gelişmekte

Tablo 4: Güney Kafkasya'daki Temel Enerji ve Ulaşım Koridorları

8. Bölgesel İş Birliği Mekanizmaları ve Gelecek Senaryoları

Güney Kafkasya'da yaşanan jeopolitik değişimler, bölgesel iş birliği mekanizmalarının önemini artırmış ve bölgenin geleceğine dair farklı senaryoları gündeme getirmiştir.

8.1. "3+3" Mekanizması: Oluşumu, Katılımcılar, Hedefleri ve Etkinliği

"3+3 formatı" olarak bilinen bölgesel iş birliği platformu, 2020 Karabağ Savaşı'nın ardından ortaya çıkmıştır. Bu mekanizma, üç bölgesel ülke (Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan) ile üç komşu gücü (İran, Rusya ve Türkiye) bir araya getirmeyi hedeflemektedir. Platformun temel amacı, bölgesel angajmanı artırmak, güvenlik sorunlarını ele almak ve Güney Kafkasya'da genel istikrarı iyileştirmektir. İlk toplantı Moskova'da (Aralık 2022), ardından Tahran'da (Ekim 2023) ve İstanbul'da (Ekim 2024) yapılmıştır. Azerbaycan-Türkiye-Gürcistan arasındaki 3+3 mekanizması başarılı bir şekilde işlemektedir. Diğer taraftan İran, Rusya ve Ermenistan'ın bu mekanizmayı oluşturması hâlinde bölgede barışın inşası daha kolay tesis edilebilir.

"3+3" mekanizması, Güney Kafkasya'da bölgesel sorunların bölgesel aktörler tarafından çözülmesi fikrini yansıtmaktadır. Rusya için bu format,

Batılı güçleri (ABD, AB) bölgeden dışlama ve kendi nüfuzunu koruma aracıdır. Ancak Gürcistan'ın Rusya ile olan çatışmaları nedeniyle katılımının olmaması, mekanizmanın kapsayıcılığını ve etkinliğini sınırlamaktadır. Bu durum, bölgesel iş birliğinin, büyük güçlerin jeopolitik çıkarları ve mevcut “donmuş çatışmalar”ın yarattığı güvensizlik ortamında ne kadar zorlu olduğunu göstermektedir. Ermenistan'ın Rusya'dan uzaklaşarak Batı'ya yönelme çabaları, bu mekanizmanın gelecekteki işleyişini etkileyebilecek önemli bir faktördür.

8.2.Gürcistan'ın “3+3” Platformuna Yaklaşımı

Gürcistan, Rusya'nın platforma katılımı nedeniyle bu mekanizmaya katılmaya isteksiz davranmıştır. Gürcistan, topraklarının Rusya tarafından işgal edilmesi nedeniyle aynı bölgesel platformu Rusya ile paylaşmakta tereddüt etmektedir. Ancak, bölgesel dinamikler ve Gürcistan'ın kendi dış politika yönelimlerindeki değişimler göz önüne alındığında, Gürcistan'ın sonunda bu formata katılması ihtimali göz ardı edilemez.

8.3.Batı'nın İhtiyatlı Yeniden Angajmanı: Çekişmeli Bir Alanda Diplomasi

Minsk Grubu'nun fiilen sona ermesiyle, AB ve ABD, Ermenistan ile Azerbaycan arasında ikili barış görüşmelerini kolaylaştırmak için devreye girmişlerdir. AB, Erivan tarafından memnuniyetle karşılanan ancak Bakü tarafından eleştirilen sivil bir izleme misyonunu (EUMA) Ermenistan'ın sınır tarafına konuşlandırmıştır.

Batı diplomasisi, Mart 2025'e kadar metni büyük ölçüde kabul edilen, karşılıklı toprak bütünlüğünün tanınmasına dayalı kapsamlı bir barış antlaşması müzakere etmeye odaklanmıştır. Ancak, Azerbaycan'ın Ermenistan'ın anayasasını Dağlık Karabağ'a herhangi bir atfı kaldıracak şekilde değiştirmesi talebi üzerine ilerleme durmuştur; bu, Ermenistan hükümeti için zor bir adımdır.

Batı'nın ilgisi, bölgenin enerji güvenliği ve Rusya'yı baypas eden hayati bir bağlantı koridoru (Orta Koridor) olarak artan öneminden kaynaklanmaktadır. Batı'nın diplomatik angajmanı, yenilenen bir çatışma potansiyeline karşı bir zaman yarışıdır. Bir barış antlaşması yakın olsa da çözülmemiş meseleler ve her iki tarafın daha geniş jeopolitik rekabetlere (örneğin, Orta Doğu, Hindistan/Pakistan) artan katılımı yeni riskler yaratmaktadır. Batı'nın rolü şu anda kolaylaştırma ve teşvikle sınırlıdır. Rusya'nın sert güç kaldırıcından veya Türkiye'nin derin bölgesel entegrasyonundan yoksundur. Başarısı, her iki tarafı da istikrarlı, bağlantılı bir bölgenin ekonomik faydalarının daha

fazla çatışmanın potansiyel kazanımlarından daha ağır bastığına ikna etme yeteneğine bağlı olacaktır.

Sonuç

Kafkasya bölgesi, mevcut süreç ve jeopolitik dengeler açısından hassas bir çizgide ilerlemektedir. Gürcistan'da sıkıntılar devam etmekte, Güney Kafkasya'da dengeler değişmektedir. Ermenistan'ın saldırgan tavırlarla bu bölgede daha fazla yaşayamayacağı net bir şekilde görülmüştür. Karabağ'dan Ermeniler giderken, kendi ülkelerinden ziyade Avrupa'ya ve dünyanın diğer bölgelerine dağılmışlardır; Ermenistan'da da çok az kalmışlardır. Burayı "kimin vatan olarak gördüğü" de soru işaretidir. Ermenistan'dan ciddi bir göç yaşanmaktadır.

Bölgedeki dengelerin değişmesine yol açan faktörlerden biri de Gürcistan'daki gelişmeler ve politik bazı oyunlardır. Türkiye'nin bu meselelere daha hassas yaklaşması gerekmektedir. Türkiye ve Azerbaycan'ın Ukrayna meselesindeki duruşları da oldukça önemlidir. Zira Rusya'nın ne Türkiye'ye ne Azerbaycan'a ne de Ukrayna'ya karşı tavrı değişmemiştir; Rusya hâlâ eski Soğuk Savaş zihniyetiyle hareket etmektedir. İstanbul'u hâlâ "Rusya'nın bir parçası" olarak görmek isteyen dinî ve siyasî zihniyet de aktif bir şekilde ortadan kalkmamıştır; "Üçüncü Roma Teorisi" hâlâ aktif durumdadır.

Türkiye ile Rusya arasında ortak çıkar bölgeleri bulunmaktadır. Eğer Avrasya'nın iki büyük devleti Türkiye ve Rusya anlaşır ve bu ortak çıkar bölgelerinde birbirlerine karşı durmak yerine iş birliğini pekiştirirse, bu sadece bölgemiz için değil, aynı zamanda her iki ülkenin müttefik devletleri için de bir refah kapısı ve istikrar kaynağı olur. Bu nedenle savaştan ziyade barışın tesis edilmesi önemli meselelerden biridir.

Azerbaycan-Türkiye arasındaki iş birliği örneği, Türk dünyası üzerinde de çok etkili olmuştur. Karabağ meselesinin bitmesiyle birlikte bölgedeki jeopolitik dengeler de değişmiştir. Artık Türkiye ve Azerbaycan olmadan Güney Kafkasya'nın geleceğine karar verebilmek mümkün görünmemektedir. Karabağ meselesi, Ermenistan'ın da artık reel olarak "biz ne yapıyoruz?" sorusunu sordukları bir sürece dönüşmüştür. Nitekim Ermenistan'ın bir devlet olarak Güney Kafkasya'daki varlığı, Azerbaycan ve Türkiye'nin garantörlüğü sayesinde mümkündür. Etrafı Türklerle çevrili olan böyle bir devlet, buradaki varlığını sürdüremeyecek ve göç etmek zorunda kalacaklardır.

Bölgedeki dengelerin değişmesine yol açan faktörlerden biri de Gürcistan'daki gelişmeler ve politik bazı oyunlardır. Türkiye'nin bu meselelere daha

hassas yaklaşması gerekmektedir. Zira Gürcistan'a tüm desteği veren Türkiye ile Azerbaycan'dır. Bu yüzden Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bağların zayıflaması hâlinde bölgedeki tüm projelerin ciddi şekilde yeniden değerlendirilmesi söz konusu olabilir. Bu bağlamda AB'nin devreye girmesiyle Zengezur alternatifi daha önemli bir seçenek olarak tekrar gündeme gelebilir. Öte yandan yeni oyuncuların bölgeye girmesi, halihazırda bozuk olan dengelerin daha da karmaşık hâle gelmesine yol açacaktır.

Güney Kafkasya'daki jeopolitik rekabet devam ederken özellikle Türkiye'nin nasıl bir tavır sergileyeceği önemli meselelerden biri hâline gelmiştir. Zira Rusya bölgedeki gücünü kaybetmekte ve bilhassa Ermenistan'ı artık kontrol edememektedir. Böyle bir ortamda Türkiye'nin daha net bir tablo ortaya koymasında fayda vardır. Bu kapsamda sadece lokal bir bürokratik yaklaşımla değil, aynı zamanda uzmanlarla, bölgeyi iyi bilen araştırmacılarla, çalışanlarla, yani farklı fikirlerin harmanlandığı ve görüşlerin ortaya konulduğu bir stratejinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

BATI AZERBAJYCAN'IN SON BİN YILI

Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA

Giriş

Günümüzde “Ermenistan” olarak adlandırılan yapay devletin bulunduğu bölge, aslında tarihsel olarak Batı Azerbaycan’dır. Binli yıllardan bu yana bölge, Türkler ve Türk kökenli devletlerin hâkimiyetindedir. 1064 yılından itibaren ise Selçuklular bu coğrafyanın tamamını kontrol altına almıştır. Müslümanlar da bu bölgede hâkimiyet kurmuştur.

Bugünkü Ermenistan’daki Ermeni varlığının büyük bir çoğunluğu Batı Azerbaycan’ın yerlisi olmayıp tamamen Rusların 1805’ten itibaren bölgeyi işgaliyle ve işgal edilen Batı Azerbaycan’a Ermeni göçünü teşvikiyle alakalıdır. Batı Azerbaycan’a, yani günümüzde Ermenistan’da olarak adlandırılan ülkede yaşayan Ermeni Nüfusun %80’ine yakını Rusların teşvik ve yardımıyla bölgeye getirilerek yerleştirilenlerin soyundan gelen Ermenilerden oluştuğu görülecektir. Ruslar, bölgede tutunma ve kalıcı olmalarının Hristiyan dinine mensup olanlarla iş birliğinden geçtiğinin farkındaydılar. Bu nedenle de iş birliği için kendilerine yakın gördükleri Hristiyan Ermenileri seçmişlerdir. Rusya, Batı Azerbaycan topraklarında güçlü bir Ermeni yapılanması kurarak, burayı sıcak denizlere inme stratejilerinde adeta bir sıçrama tahtası gibi görmüş ve bir üs olarak kullanmışlardır.

2020 yılındaki 44 günlük savaş ile 2023 yılındaki kısa süreli askerî operasyonların ardından Azerbaycan, Ermenistan’a gücünü göstermiştir. Bu jeopolitik gerçekliğin farkına varan Ermenistan’daki Nikol Paşinyan yönetimi, Türkiye ile Azerbaycan’la iyi geçinmedikleri takdirde siyasî, askerî ve uluslararası ilişkiler anlamında bölgede varlık gösteremeyeceğini anlamıştır.

1. Batı Azerbaycan Coğrafyası

“Batı Azerbaycan” tabiriyle günümüzdeki Ermenistan coğrafyası kastedilmektedir. Zira binli yıllarda “Ermenistan” adında bir devlet mevcut değildi. Bu bölge, Arap kaynaklarında “Ermeniyye” olarak geçmektedir. Bu ifade, “yüksek ülke” anlamına gelmektedir ve Batı Azerbaycan için kullanılan bir

tabirdir. Ermeniler kendilerine “Hay”, yaşadıkları ülkeye ise “Hayastan” adını vermektedirler. Günümüzde bile Türkiye’de “Ermeni” ve “Ermenistan” ismi kullanılmakta olup bu da Türkçeye yerleşmiş bir ifadedir.

Batı Azerbaycan, Azerbaycan’ın tarihi coğrafyasının doğal bir uzantısıdır. Türkler, 1018-1021 yıllarında bu topraklara gelerek faaliyet göstermeye başlamışlardır. Hatta Müslümanlar, 771 yılından itibaren bu bölgeye hâkim olmuşlardır. Tarihi kaynaklar bu bilgileri doğrulamaktadır

Türkler, 1018-1021 yıllarında Çağrı Bey komutasında bölgeye bir sefer düzenlediklerinde, günümüzde “Ermenistan” olarak bilinen bu coğrafyada Müslümanlar geniş ölçüde hâkim konumdaydılar. Sadece bazı küçük kaleler ve şehirlerde Ermeniler bulunmaktaydı. 1176 Miryokefalın Savaşı’ndan sonra bu bölge Arap ve İslam kaynaklarında “Türk”, “Türkmen” veya “Türkmenistan” olarak anılmıştır.

1783 yılında Fransa Kralı’na yazılan ve Paris’teki bir üniversite tarafından kaleme alınan “Osmanlı Devleti Tarihi” adlı eserde, bugünkü Ermenistan için “Türkmenistan” ifadesi kullanılmıştır. Tıpkı tarihte “Türkiye” ifadesinin farklı bölgeler için kullanılması gibi “Türkmenistan” da bir dönem bu coğrafya için kullanılmıştır.

2. Batı Azerbaycan’ın Tarihi

Bugünkü Ermenistan sınırları içinde, tarih boyunca “Gökçeköl” olarak bilinen ve Ermenilerce adı “Sevan Gölü” olarak değiştirilen bölgenin kıyısında Düvin Şeddadileri adında bir Müslüman Emirliği bulunmaktaydı. Bu nedenle bölge, binli yıllardan itibaren Türk ve Müslüman yurdu olarak kabul edilmektedir.

2.1. Selçuklu Dönemi

Türkler, 1064 yılından çok önce bu bölgeye gelmişlerdir. O dönemde, bugünkü Ermenistan sınırları içerisinde yer alan Merin adlı şehre Kutalmış Bey komutasında, Arslan Yabgu’nun oğlu Kutalmış önderliğinde 60 bin kişilik bir birlik gönderilmiştir. Arslan Yabgu’nun diğer ismi bazı kaynaklarda “İsrail” olarak da geçmektedir. Bu birliğin çok az bir kısmı sağ kalabilmiştir. Zira Ermeniler, bu Türk birliğini tuzaklarla dolu sahte bir misafirperverlikle karşılamış, onları köylere dağıtarak toplu hâlde bulunmalarını engellemiş, akşam yemeği sırasında ise askerleri zehirlemişlerdir. Zehirden kurtulanlar

ise doğrudan katledilmiştir. Kutalmış Bey ise büyük zorluklarla hayatta kalabilmiştir. Bu olay, miladi olarak 1014-1015 yıllarına tekabül etmektedir.

Bundan üç yıl sonra, 1018 yılında bu hadisenin detaylarını öğrenmek üzere bu kez Çağrı Bey komutasında yaklaşık 3 bin kişilik bir birlik Batı Azerbaycan coğrafyasına keşif amaçlı gönderilmiştir. Bu sefer, Ermenilerin gerçekleştirdiği katliamın bir karşılığı olarak yapılmış; Türklerin bölgeye ilgisinin temelinde bu olaylar yatmıştır. Bu keşif birliği, “İran Azerbaycan’ı” denilen “Doğu Azerbaycan” üzerinden bölgeye girmiştir. Selçuklu ordusu, bugünkü Ermenistan coğrafyasını baştan sona keşfetmiş ve ardından Horasan’a geri dönmüştür. Ancak o dönemde Horasan çevresi de çok sakin değildir. Selçuklu Türkleri burada Karahanlılar ve Gazneliler ile siyasi mücadele içindedir. Her ne kadar bu devletler Müslüman olsa da kendi aralarında ciddi iktidar çatışmaları yaşanmaktadır. Selçuklu Türkleri, Hazar Denizi’nin kuzeyinden girerek Kıpçak Türkleriyle de savaşlar yapmış ve ardından yeniden Horasan bölgesine dönmüştür.

1028-1048 yılları arasında Selçuklu ordusu, bugünkü Batı Azerbaycan çevresine defalarca gelmiştir. 1044’ten itibaren bölge, Bizans’ın kontrolüne girmişti. “Anı” adlı yerleşim bölgesi Bizans hâkimiyetinde olsa da esasen bölgedeki hâkimiyet daha çok kaleler ve küçük şehirlere hükmeden küçük prenslikler düzeyindeydi. Bu nedenle Selçuklular, 1064 yılında Batı Azerbaycan’ı Ermenilerden değil, doğrudan Bizans’tan almışlardır. Bölgenin fethi sonrası Selçuklular, kalelere kendi askerlerini yerleştirmiş, aynı zamanda Müslüman emirliklerden de destek almışlardır. Bu destekçilerden biri de Şeddadîlerdir. Batı Azerbaycan’daki kalelerin neredeyse tamamı Şeddadîlere teslim edilmiştir. Bu tarihten sonra Ermeniler bölgeyi büyük ölçüde terk etmiş, Anadolu’nun iç kesimlerine doğru, özellikle de Kapadokya çevresine göç etmişlerdir.

Anadolu’da Türklerin ilk fethettiği kale, “Anı Kalesi” olarak bilinmektedir. Fakat aslında Batı Azerbaycan’da Melikşah komutasında ve Nizamülmülk’ün de katılımıyla düzenlenen seferde, Sürmeli Çukuru (bugünkü İğdır Ovası) hedef alınmış ve burada bulunan Sürmeli Karakalesi ele geçirilmiştir. Bu zaferle birlikte bölgede Türk hâkimiyeti başlamıştır. Ancak Selçuklular bu bölgede kalıcı olmaktan ziyade fethettikleri şehirleri Müslüman emirliklere bırakmış, bu emirlikler Selçuklular adına bölgeyi yönetmişlerdir.

Bölgede kalmaya devam eden Ermeni din adamları ise Selçuklularla temas geçmiş, onların yüksek hâkimiyetini tanıyarak varlıklarını bu şekilde

sürdürmüşlerdir. Bu süreç, Moğolların gelişiyile birlikte değişmiştir. 1220’li yıllardan itibaren Moğollar bölgeye hâkim olmuştur.

Moğollar, Ermenilerle diplomatik ilişkiler geliştirmiş, onları kendi yönetimlerine tâbi kılmıştır.

Özellikle Moğol ordusunda yer alan Nesturî Hristiyanlar, “çadır kilise” geleneğiyle dikkat çekmiş; bu durum Ermeniler tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Bu sayede Ermeniler, Moğol yönetiminden destek bulmuş ve bölgede etkilerini bir süre daha sürdürmüşlerdir. Ancak zamanla Moğollar hızla Türkleşmiş ve bu dönüşüm sürecinde Ermeniler yeniden sahipsiz kalmışlardır.

2.2. Rusların Kafkasya’ya Gelişi

Rusya, 1801 yılında Kafkasya’ya gelerek Gürcistan’ı ele geçirmiş, ardından 1805 yılında Türklerin ve Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Revan (Yerevan) ve genel Azerbaycan coğrafyasının işgal sürecini başlatmışlardı. Özellikle XIX. yüzyılın ilk yarısında (1806-1812, 1826-1828 Rus-İran Savaşı, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşları’nın ardından) bölge büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Osmanlı-Rus ve İran-Rus Savaşları neticesinde iki Müslüman devlet Ruslara mağlup olunca, bu tarihten itibaren hem İran coğrafyasından hem de Anadolu’dan çok sayıda Ermeni, bugünkü Ermenistan olarak adlandırılan Batı Azerbaycan topraklarına göç ettirilerek yerleştirilmiştir.*

Günümüzde “Batı Azerbaycan” olarak da bilinen Ermenistan coğrafyası, tarihsel olarak Rusların kurduğu “Erivan Guberniyası (Eyalet Valiliği)” ile şekillendirilmiş ve bu bölgeye “Ermenistan” adı da Ruslar tarafından verilmiştir. Aslında bölgedeki Ermeniler tarihsel olarak büyük bir nüfusa sahip değildi. Batı Azerbaycan üzerinden İran’a, oradan da Basra Körfezi’ne ulaşmayı hedefleyen Ruslar, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan toprakları üzerinden Basra Körfezi’ne kadar uzanacak demir yolları inşa etmeye çalışmışlardır. Aynı şekilde Anadolu’dan başlayarak Suriye üzerinden Akdeniz’e, yani sıcak denizlere inme girişimlerinde de Ermenileri kullanmışlardır.

1828-1829, 1853-1856 ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları’nın tamamı Azerbaycan topraklarında cereyan etmiştir. Bu savaşlar bölgeyi adeta bir harp meydanına dönüştürmüştür. Savaşların etkisiyle bölgedeki Türk varlığı, Ruslar ve Ermeniler tarafından tehdit olarak görülmüştür. Bu nedenle Ruslar,

* Günümüzde II. Karabağ Savaşı’nın ardından Azerbaycan’da bazı yargılamalar devam etmekte ve özellikle Karabağ’da sahte ve uydurma bir cumhuriyet kuran sözde Ermeni yöneticiler yargılanmaktadır.

bölgedeki demografik yapıyı değiştirme politikasını uygulamaya koymuşlardır. Bu konuya dair Osmanlı arşivlerinde çok sayıda belgeye rastlamak mümkündür. Örneğin, 1829 yılında Harput'tan teşvikle Ermenistan coğrafyasına nakledilmek istenen yaklaşık 15 Ermeni, Kars sınırına kadar gelmiş ve Osmanlı yetkilileri bu kişilerin ikna edilerek geri gönderilmesini talep etmiştir. Ancak başarılı olunamayınca Kars'taki Ermeni Patriği devreye sokulmuştur. Patrik, bugünkü Arpaçay ilçesi sınırlarında, Arpaçay Nehri kıyısında bekleyen bu kişilere ulaşarak birçoğunu geri dönmeye ikna etmiştir.

Sonuç olarak Batı Azerbaycan, eskiden bir Türk ve Türkmen yurduyken; Osmanlı-Rus ve Osmanlı-İran Savaşları sürecinde hem Osmanlı hem de İran gibi Müslüman ve Türk devletlerinin Ruslara yenilmesi neticesinde bu coğrafyada Ruslar tarafından "Ermenistan" adlı bir devlet oluşturulmuştur. Bu devlet, Rusların sıcak denizlere inme stratejisinde kullandığı bir tampon ve sıçrama tahtası işlevi görmüştür.

Nitekim bölgeye gelen birçok seyyah da tarihsel kaynaklarda bölge nüfusunun büyük çoğunluğunu Türk ve Türkmenlerin oluşturduğunu ifade etmektedir. Örneğin Rus tarihçiler şöyle demektedir:

"Rusya'nın Güney Kafkasya'daki demografik dengeyi değiştirmek için yaptığı çalışmalar şu şekildedir: Sömürgecilik faaliyetimize Güney Kafkasya'da Rusları değil, bize ait olmayan Hristiyan halklarını yerleştirerek başladık."

1826-1828 Rus-İran Savaşının sona ermesinden sonraki iki yıl içinde (1828-1830 yılları arasında) Ruslar, Güney Kafkasya'ya 40 bin Irak ve 84 bin de Anadolu Ermenisini götördüklerini belirtmektedirler. Bu insanları özellikle Ermeni nüfusunun çok az olduğu Revan Vilayeti topraklarına yerleştirdiklerini ifade etmektedirler. "Revan Guberniyası" ya da "Revan Vilayeti", günümüzdeki Ermenistan topraklarını kapsamaktadır. O dönemde burası Revan Hanlığı'na ait topraklardı. Bu topraklar, göçlerden önce Türk ve Müslüman nüfusun yoğun yaşadığı ve Batı Azerbaycan olarak anılan bölgelerdi.

Bu göçler, yalnızca Batı Azerbaycan'la sınırlı kalmamış, aynı zamanda Azerbaycan'ın Gence şehrine de bir kısım Ermeni nüfus yerleştirilmiştir. Ayrıca Türklerin yoğun olduğu, Gürcistan Türklerle meskûn Batı Azerbaycan ve Borçalı bölgesine Ermeni nüfusu yoğun bir şekilde göç ettirmiştir. Buralara göç ettirme ve yerleştirme yapılırken bölgedeki Türk ve Müslüman halk da zorla yerlerinden edilmiştir. Bu halkın büyük bir kısmı İran tarafına, bir kısmı da Anadolu'nun iç bölgelerine göç etmek zorunda kalmıştır. Bu şekilde boşaltılan köylere Ermeniler iskân edilmiştir. Ruslar, bahsi geçen bölgelerdeki

Türk köylerin arazilerini de Ermenilere vermiştir. Göç ettirilemeyen ve yerinde kalan Türk ve Müslümanların toprakları ise Rus Hazinesi tarafından cüzi miktarlarla satın alınarak Ermenilere verilmiştir. Bu durum, Rus himayesindeki Ermenilerin bölgede büyük bir özgüven kazanmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda Rus Devleti'nin desteğini arkalarına alan Ermeniler, Türk ve Müslümanlara karşı şiddet olaylarına, dışlayıcı uygulamalara yönelmiş ve onları bölgeden göç ettirmek için her türlü sosyal, kültürel ve ekonomik baskı ve şiddet yöntemini kullanmaya başlamışlardır.

2.3. I. Dünya Savaşı ve Ermeni Faaliyetleri

Bu olumsuz tutum ve şiddet içerikli dışlayıcı davranışlar, Osmanlı kaynaklarında ve Azerbaycan tarih kitaplarında ayrıntılı ve net bir şekilde kayıt altına alınmıştır. 1890'lı yıllara geldiğimizde, Osmanlı Devleti'ne karşı başlayan ayaklanmaların bastırılması sürecinde yaklaşık 400 bin Ermeni yeniden Kafkasya'ya, özellikle Batı Azerbaycan merkezli topraklara göç ettirilmiştir. Ruslar, bu bölgede bir "Hristiyan devleti" yaratarak bölgeyi adeta bir sıçrama tahtası olarak kullanmak istemiştir.

1908-1909 yılındaki Rus nüfus istatistiklerine bakıldığında, Batı Azerbaycan bölgesindeki demografik yapıyı değiştirmek isteyen Rusların amaçlarına tam anlamıyla ulaşamadıkları, Batı Azerbaycan'da Ermeni nüfus çoğunluğunu sağlayamadıkları görülmektedir. Günümüz Batı Azerbaycan coğrafyasında ya da günümüz adlandırmasıyla Ermenistan bölgesinde, 1909 yılındaki Rus nüfus istatistiğine göre, Batı Azerbaycan olarak adlandırılan eski Revan Hanlığı ile Nahçıvan Hanlığı topraklarının etnik yapısında, bu kadar göçe rağmen %54,2'si Türklerden oluşmaktadır.* Sadece %42,9'u Ermenilerden ve diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. Özetle, 1909 yılına kadar süren yüz yıllık bir zaman zarfında her taraftan nüfus nakledilmesine rağmen bölgede Ermeni çoğunluğu sağlanamamıştır. Çünkü Ermenilerden bir kısmı yerleşik hayata geçerken, bir kısmı da ticaretle başka yerlere gidip gelmekteydi ve bölgenin yerlisi olmadıkları için burada daimi olarak tutunamıyorlardı.

Göç ettirilen Ermenilerden 20 yıl boyunca vergi alınmaması gibi Rus teşviklerine ve tüm iskân politikalarına rağmen bölgede Türk ve Müslüman nüfusu azınlık durumuna düşürülemedi. Türkler tarafından kurulan Revan şehri, bunun en iyi örneklerindedir. Timur'un hocası Hoca Lehicani tarafından 1404 yılında bir ticaret merkezi ve küçük bir kasaba olarak

* Bu nüfus sayımında Ruslar, Azerbaycan Türklerini "Tatar" olarak kaydetmişlerdir.

kurulmuştur. Daha sonra Şah İsmail'in vezirlerinden Revan Kulu Han, buraya kale yaptırmış, 1504-1505 yıllarından itibaren Revan şehri ticari bir merkez hâline gelmiş ve savunma açısından uygun olduğu için de Batı Azerbaycan'ın merkezi konumuna yükselmiştir.

Revan şehri, daha sonra Ermenilerin eline geçmiştir. Rusya, İran ve Anadolu'dan toplanan Ermeni nüfusla Batı Azerbaycan bölgesinde yapay ve suni bir devlet oluşturulmuştur. Ermeniler bu tarihte Rusların gücü sayesinde onların yanında yer almışlardır. Örgütlenme faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Aynı örgütler, Osmanlı Devleti'nde de faaliyet göstermiştir. Kafkasya bölgesinde de etkin olmuşlardır. Bu örgütler Batı Azerbaycan dışında kurulmalarına rağmen Doğu Anadolu ile Revan ve Nahçıvan'ı da kapsayan bölgede bağımsız Büyük Ermenistan kurmak amacıyla faaliyetlerini ağırlıklı olarak bu bölgelerde sürdürmüşlerdir. Taşnak (Hançer) veya Hınçak (Çan Sesi) gibi örgütlerin tamamı, Anadolu'daki faaliyetlerinin yanı sıra Batı Azerbaycan'da da faaliyet göstermişlerdir.*

I. Dünya Savaşı sırasında özellikle 1905 ve 1916 yıllarında, bugünkü Ermenistan'ın birçok bölgesinde Revan merkez olmak üzere katliamlar yapılmış ve bölgedeki Türklerin tamamını göç ettirmeye yönelik şiddet ve terör eylemleriyle yok etmeye çalışmışlardır. Bu bölge, "Kara Kilise" bölgesi olarak adlandırılan Gümrü, Revan ve Alagöz dağlarındaki Türk köyleri tamamen Ermeni komitelerinin saldırılarına uğramıştır. O dönemde Ermenistan boşalmış ve Azerbaycan Türkleri doğudaki Bakü merkezli, şu anda Azerbaycan topraklarına bir kısmı göç etmiştir.

I. Dünya Savaşı'nı fırsat bilen Ermeniler tekrar Ermenistan coğrafyasında şiddet olaylarına başlamışlardır ve bunun sonucunda bölge tamamen boşalmıştır.** Oysa 1900'lü yılların başında, 1920'lerde Ermenistan coğrafyasındaki yerleşim yerlerinin 2312 tane olduğu tespit edilmiştir. Bunların 2267'si Türk ve Müslüman kökenli yerleşim adlarıdır. Yani yüzde 95'i Türkçedir. Yüzde 5'i ise Türkçenin dışındaki yerleşim adlarıdır. Saf ve temiz Türk toprağı olan

* Tarih kitaplarında "Taşnak" diye anılan Ermeni Devrimci Federasyonu, Ermenicede sosyalist ideolojiye dayalı ve Ermeni bağımsızlığını hedef alan bir cemiyettir. Ermenicede "hançer", "kılıç" ve "bıçak" anlamında kullanılmaktadır. Kısacası Taşnak, "Hançer Birliği" veya "Hançer Federasyonu" anlamına gelmektedir. "Hınçak" sözü ise "Çan Sesi" anlamındadır.

** Boşalmayan Türkler ise 1988 yılında başlayan ve 1994 yılında savaşla sonuçlanan olaylar neticesinde Azerbaycan'a sürülmüşlerdir. Günümüzde Ermenistan'da bir tane dahi Türk yerleşim yeri ya da köy adı bulunmamaktadır.

Batı Azerbaycan, bu şekilde temizlenerek Ermeniler için iki yüz yıl içinde bir devlet kurulmuştur.

1917'de Rus Çarlığı'nın Bolşevik İhtilali neticesinde yıkılması üzerine, 1918 yılında batılı ülkelerin desteği ile Ermenistan kurulmuştur. Bu tarihten sonra Wilson Prensiplerine göre kurulan bir Ermenistan vardır. İlk kurulduğunda yüzölçümü 9 bin kilometrekaredir. Ancak Wilson Prensiplerine göre; Doğu Anadolu, Azerbaycan bölgesi ve İran'ın bir kısmını da içine alarak kırk beş bin kilometreye kadar çıkarmışlardır.* Özellikle Zengezur Koridoru olarak adlandırılan bölgenin tamamı, eskiden Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerdir. Bundan dolayı da Zengezur bölgesinin adını değiştirip Sünik/Syunik bölgesi dediler ve bu yörede katliamlarını had safhaya çıkardılar. Burada sayısız katliam ve vahşice öldürmeler yaşanmıştır. Bu nedenle Rus Çarlığı'nın yıkılmasıyla Ermenistan'ın sahibi Avrupa ülkeleri olmuştur. Katliamlar neticesinde bölgede nüfus çoğunluğunu sağlayan Ermenilere batı ülkeleri Wilson Prensiplerine uygun olarak Wilson Ermenistan'ını kurmuşlardır.

1920'de Batı Azerbaycan topraklarında kurulan Wilson Ermenistan'ı, 1920'de Bolşevikler tarafından yıkılmıştır. Yıkılan bu devletin yerine aynı topraklar üzerinde Sovyet Ermenistan'ının temelleri, 1920-1923 yılları arasında Bolşevikler tarafından atılmıştır. Böylece Sovyet Ermenistan'ı ortaya çıkmıştır. Ermenilerin tarih boyunca Türklere karşı art niyetli ve kötü bakış açılarının psikolojik ve sosyolojik sebepleri bulunmaktadır. Bu bakış açıları, XIX. yüzyılın başlarından itibaren Fransız İhtilali'nin getirdiği, toplumlar arasındaki huzur ve barışı bozucu yıkıcı fikir akımlarının etkisinde kalmalarıdır. XIX. yüzyıla kadar Türk ve Ermeni toplumları arasında büyük çaplı olayların yaşandığına şahit olunmamaktadır. Bahsi geçen döneme kadar da Ermeniler, Türk yönetimleri tarafından daima korunmuşlardır. Batı Azerbaycan coğrafyasına hâkim olan Türk devletlerinin tamamı tarih boyunca onları korumuştur. Azerbaycan Türkleri güçlü oldukları dönemlerde kendilerine zarar veren Ermenilere karşı şiddet hareketlerinde bulduklarına dair herhangi bir bilgi yoktur. Fakat Ermeniler Ruslarla temasa geçince durum değişmiştir. Ruslarla temasa geçtikten sonra Ermeniler, Türklere katliamlar yaparak bölgede nüfus çoğunluğunu kendi lehlerine sağlamışlardı. Bu doğrultuda 1918'den başlayan bağımsız olma hedeflerine 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ulaşmışlardır.

* Günümüzde Batı Azerbaycan topraklarında kurulan Ermenistan Devleti'nin ise 29 bin kilometrekare arazisi bulunmaktadır. Bu arazinin tamamı 1826 yılına kadar Türk arazisi olup, Batı Azerbaycan topraklarını kapsamaktadır.

3. I. ve II. Karabağ Savaşları

Ermeniler 1991’de bağımsızlıklarına yeniden kavuştuktan sonra topraklarını genişletmek amacıyla yeniden saldırganlaşmıştır. Ermeniler, topraklarını genişletmek amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti’nin topraklarına göz koymuşlardır. Bundan dolayı 1991’den itibaren Azerbaycan’a saldırmaya başlamışlardır. Tarih kaynaklarında ve uluslararası kuruluşlar tarafından I. Karabağ Savaşı olarak adlandırılan savaş başlamıştır. Ermenistan dışındaki zengin Ermeni iş adamları ve Ermeni kuruluşlarının sınırsız maddi ve askerî malzeme desteğiyle Azerbaycan’ın Karabağ bölgesi ile Karabağ’a sınır olan diğer yedi ilini işgal etmiştir. Ermeniler tarafından işgal edilen Karabağ ve yedi bölgenin arazisi Azerbaycan arazisinin yaklaşık %20’sine tekabül etmektedir. Bu bölgelerde bir milyon üç yüz bine yakın nüfus yaşarken, Ermeniler tarafından yapılan terör hareketleri ve Azerbaycan Türklerine karşı yapılan katliamlar ve sürgünlerle bu topraklardan çıkarılmıştır.

Özellikle Hocalı Katliamı’nda 613 kişi şehit edilmiştir; bazı kaynaklarda bu sayı 1100 ve üzeri olduğu geçmektedir. Ermeni silahlı terör güçlerinin saldırıları neticesinde can ve mal güvenlikleri kalmayan Azerbaycan Türkleri katliamlardan kurtulmak için Azerbaycan’ın diğer bölgelerine kaçmak zorunda kalmıştır. I. Karabağ Savaşı, 1994’te imzalanan ateşkes antlaşmasıyla sona ermiştir. Ateşkese antlaşmasına rağmen 1994-2020 arası dönem düşük yoğunluklu çatışmalarla devam etmiştir. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki düşük yoğunluklu çatışmalar devam ederken; Ermenistan’ın ve Karabağ Ermenilerinin saldırısıyla 27 Eylül 2020’de topyekûn bir savaşa dönüşmüştür. Bu savaş, II. Karabağ Savaşı olarak da bilinmektedir. II. Karabağ Savaşı’nda Azerbaycan, Ermeni işgali altındaki topraklarının %60’a yakın bir kısmını 44 günlük savaşta geri almıştır. Geriye kalan Azerbaycan toprakları da 2023 yılındaki anti terör operasyonu ile geri alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın her bakımdan Azerbaycan’a verdiği takdire layık tam destek ile Azerbaycan ordusu ve Devlet Başkanı İlham Aliyev’in kararlı ve güçlü kişiliği sayesinde Azerbaycan büyük bir zafer kazanmıştır. Azerbaycan, 27-28 yıl işgal altında kalan topraklarını geri kazanmayı başarmıştır.

Azerbaycan kazandığı zaferden sonra Karabağ bölgesi ve yedi ilinde yerleştirilmiş Ermenilere “Göç etmeyin, Azerbaycan vatandaşı olun” çağrısına rağmen, Ermeniler kurtarılan Azerbaycan topraklarından çok az sayıda kalan kişiler dışında göç ettiler. Burada “Azerbaycan’ın uluslararası kamuoyunun

da dikkatini çekecek seviyede yaptığı olumlu çağrılara ve garantilere rağmen Ermeniler kurtarılan Azerbaycan topraklarından göç ettiler. İnsan bazen düşünmeden edemiyor: “Ermeniler acaba geçmişte Azerbaycan Türklerine karşı hangi suçları işlediler, bütün çağrı ve garantilere rağmen kurtarılan bölgelerden ayrıldılar?” sorusu akıllara gelmektedir. Azerbaycan’ın hem devlet hem de cumhurbaşkanı seviyesinde garanti verilmesine, uluslararası kuruluşlara güvence beyan etmelerine rağmen Azerbaycan’dan göç etmeleri, soru işaretlerine yol açmaktadır. Göç etmenlerinin arkasındaki psikolojik sebepleri merak edilmektedir. Bu anlamda geçmişte Azerbaycan Türklerine yaptıklarının aynısının kendilerine de yaşatılacağından korkup korkmadıkları bilinmemektedir. Zira bütün güvencelere rağmen göç etmelerinin mutlaka bir sebebi vardır. Bana göre bu suçluluk psikolojisidir.

Genel anlamda bakacak olursak, günümüzdeki Ermenistan’ın büyük kısmı Azerbaycan toprakları üzerinde kurulmuştur. Buradaki Türk ve Müslümanların büyük kısmı katledilmiş ve geriye kalanlar sürgüne gönderilmiştir. 1930’lu yıllarda Ermenistan’daki 2312 yerleşim yerinin adları Türkçe isimlerden oluşmaktadır. Ermenilerin Türkçe yer isimlerini yüz yıldan fazla bir süredir değiştirmelerine rağmen, hâlâ eski Türkçe isimleri Ermeniler tarafından kendi aralarındaki sohbetlerde geçmektedir. Günümüzde bile kalan Türkçe yer adları değiştirilerek Ermeni isimleri konulmaktadır. Yer adlarının değiştirilmesiyle Türklerin Azerbaycan’a geri dönüşü engellenmeye çalışılmaktadır. Günümüzde Azerbaycan ve Türkiye’de çok sayıda Ermeni yaşarken; Ermenistan’da Türklerin geri dönüşüne ve yaşamasına müsaade edilmemektedir. Bunun sebepleri Türk düşmanlığına dayalı Ermeni ırkçılığına mı, dini fanatizme mi dayanıyor? Bunun sorgulanması gerekmektedir.

Hâlen binlerce Ermeni kökenli kişi Azerbaycan’da yaşamaktadır. Bu duruma bir örnek olması bakımından Ermenistan eski Savunma Bakanı Mikael Arutyunyan’ın kız kardeşi vb. hâlen Azerbaycan’da yaşamaktadırlar. Azerbaycan halkı ve devleti onları dışlamadığı gibi koruyup kollamaktadır. Azerbaycan kanunlarına tâbi vatandaşlar olarak hayatlarını güven ve huzur içinde devam ettirmektedirler. Bunlara ek olarak Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, Karabağ’ın kurtarılmasından sonra Karabağ’da yaşamını sürdüren Ermeni kökenli vatandaşlarına Azerbaycan kanunlarına tâbi olmak şartıyla Ermenilerin yaşamlarını huzur ve güvenlik içinde sürdürmelerine her bakımdan yardımcı olunacağına dair defalarca açıklamada bulunmuştur. Buna rağmen Karabağ’daki Ermeni nüfus, Azerbaycan hâkimiyetinde yaşamak istemeyerek

Karabağ bölgesini boşaltmıştır. Ermenilerin kullandığı bir kavram vardır: “Miatsum”, terimi, “Miatsum” Karabağ ve Karağı çevreleyen yedi Azerbaycan ilinin Ermenistan ile birleştirilmesini ifade etmektedir. Bu yedi Azerbaycan ili ile Karabağ’ın yüzölçümü yaklaşık 18 bin kilometrekare olup, bu arazinin sadece 4 bin kilometrekaresi Karabağ’a olarak adlandırılan bölgeyi içermektedir ki burası da zaten Azerbaycan toprağıdır. Geriye kalan 14 bin kilometrekare ise Karabağ dışındaki Azerbaycan’ın ana topraklarıdır. Bu bölgelerin Ermenistan’la birleştirilmesi amacıyla Ermenistan destekli Karabağ Ermenileri “Miatsum” adı altında saldırgan siyasi ve terör eylemlerinde bulunmuşlardır. Ancak Azerbaycan’ın 2020’deki zaferi, Ermenilerin “Miatsum” ideallerinin tamamını boşa çıkarmıştır.* “Miatsum” hayalleri bir daha Ermenilerin zihinlerini bulandırmasın diye sonsuza kadar Karabağ toprağına gömülmüştür.

Karabağ Savaşı’nın Batı Azerbaycan açısından etkileri de merak edilmektedir. Bu anlamda, özellikle Rusya ve İran arasındaki XIX. yüzyılda belirlenen sınırların bugün Karabağ Savaşı’yla birlikte ortadan kalkıp kalkmadığı önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira I. Karabağ Savaşı’nda Rusya, İran ve diğer ülkeler Ermenistan’ı desteklemiştir. II. Karabağ Savaşı’nda ise İran, Ermenistan’ı destekleyerek Azerbaycan’a karşı askerî tehditte bulunmuştur. Azerbaycan’ın zaferini İran hazmedememiştir. Örneğin, 44 günlük savaş sonrası yapılan ateşkes anlaşmasında, Ermenilerin kontrolündeki Zengezur bölgesinden Nahçıvan’ı Azerbaycan’a bağlayan bir koridor aracılığıyla geçiş hakkı verileceğini Ermeniler ve Ruslar kabul etmişlerdi. Ancak İran bunu istememiştir. İran bu koridor meselesinde kendi görüşü alınmadığı ve çıkarlarına zarar vereceğini öne sürerek engellemeye çalışmaktadır. Bu koridoru engellemek için Azerbaycan’ın Nahçıvan ve Ermenistan’ın Zengezur sınırlarında Azerbaycan’ı tehdit amacıyla 100 bin kişilik bir orduyla tatbikat yaparak koridorun açılmasına karşı olduğunu açıkça göstermiştir. İran’ın bu askerî tehdit politikasının temelinde Azerbaycan’ın kazandığı zaferi çekemediği anlaşılmaktadır. İran, ülkesi sınırları dâhilindeki yaşayan on milyonlarla ifade edilen Azerbaycan Türklerinde bir uyanışa sebep olacağını, günümüzde Orta Asya olarak ifade edilen Türkistan bölgesinde kurulu bulunan Türk devletleri ile Türkiye’nin, İran

* Ermeni tarih kitaplarında ve eğitim sisteminde Türklere ve Azerbaycan’a yönelik toprak talepleri ve siyasi iddialar hâlen sürmektedir; vazgeçmiş değillerdir. Bu durumun önüne geçmek için Azerbaycan, yoğun faaliyet göstermektedir. Ermenistan Anayasası’nda Azerbaycan topraklarıyla ilgili, Ermeni soykırımını iddialarını içeren ve Azerbaycan topraklarına ilişkin hak iddiasında bulunan maddelerin tamamının değiştirilmesini istemektedir. Özellikle eğitim müfredatında Azerbaycan Türklerine karşı nefreti körükleyen maddelerin çıkarılmasını, ders kitaplarının değiştirilmesini talep etmektedir.

topraklarını kullanmadan bağlantı kurmasından rahatsız olmuştur. İran'ın I. ve II. Karabağ Savaşları'nda Ermenistan ve Karabağ Ermenilerini her yönden desteklemesi bunun en açık göstergesidir. Hatta İranlı bazı devlet adamları ve sözde uzmanları Türkiye ve Azerbaycan'ın Turancılık idealleri peşinde koştuğunu ileri sürerek, bunun bölgeyi kaosa sürükleyeceğini tehdit sözleriyle ifade etmektedir. Ancak İran, Azerbaycan ile Ermenistan Savaşları'nda Ermenileri destekleyerek Güney Kafkasya bölgesini kaosa sürüklediğini ve kanlı savaşlara ortam hazırladığını ustalıkla saklamaya çalışmaktadır.

4. Batı Azerbaycan'da Demografik Hareketler ve Arşiv Bilgileri

XX. yüzyılın başında Batı Azerbaycan nüfusunun yaklaşık %54'ü Türklere aitti. Günümüzde bu demografik yapı korunmuş olsaydı, mevcut nüfus artışıyla bölgenin demografisinin nasıl olacağı da önemli bir soru işaretidir. Genel bir tablo çizecek olursak, eğer 1828 yılından itibaren o bölgedeki Türk nüfus katliamlar neticesinde göç etmeye mecbur bırakılmasaydı, Batı Azerbaycan'da yani günümüz Ermenistan'ında yaşayan Türklere nüfusu yaklaşık 6-7 milyon arasında olurdu. Başka bir ifadeyle, Batı Azerbaycan'daki Türklere yönelik yapılan katliamlar, terör olayları ve akabinde yaşanan zorunlu göç olmasaydı, günümüzdeki Ermenistan adlandırılan ülke sınırları içinde demografik yapıda Türklere nüfusu 7 milyon, Ermeniler ise 3 milyon civarında olurdu. Fakat şu anda orada bir tane bile Türk bırakılmamıştır. Bu konuya uluslararası kuruluşlar tarafından daha fazla ilgi ve dikkat buyurmaları gerekir. Çünkü bu tür olaylara uluslararası kurum ve kuruluşlarda genellikle "soykırım" denilmektedir. Bir topluluğun etnik yapısından ya da inancından dolayı halkını istememek, buldukları bölgelerden sürmek, yok etmek soykırım kapsamına girmektedir. Ermeniler sürekli uluslararası kurum kuruluş veya kendilerine yandaş devletlerin parlamentolarında kendilerine yönelik sahte "soykırım" yapıldığı ifadesini sıkça gündeme getirmektedir; fakat Batı Azerbaycan'da Türklere yönelik yapılan gerçek bir soykırımı unutturmaya çalışmaktadırlar. Batı destekli Ermenilerin Türklere yaptığı gerçek ve kanıtlara dayanan soykırım ise hiç gündeme getirilmemektedir. Ermenilerin Batı Azerbaycan Türklere yaptığı soykırımı, 1918-1919 yılları arasında Ermenistan ilk başbakanı olan Ovannes Kaçaznuni'nin Türk-Ermeni ilişkilerine dair yazdığı raporda şöyle demektedir:

"Biz hep Türklere, Azerbaycan Türklere ya da Türkiye Türklere suçlu oluruz ama kendimize hiç bakmıyoruz. Aynı suçluluk bizde de var. Türklere"

yaptıklarının dört-beş katını biz onlara yaptık, hatta daha çok öldürdük. Biraz kendimizi sorgulamalıyız.”

Bu raporu yazan kişi, 1918 yılında kurulan Ermenistan Halk Cumhuriyeti'nin ilk başbakanıdır. Bu açık ifadeleri nedeniyle cezalandırılmış ve Ermeni toplumundan dışlanmak zorunda kalmıştır. Ermeniler gerçeği kabul etmemektedirler. Onlar için Ermeniler olarak “biz yaparsak haklıyız, Ermeniler yaparsa haklıdır” mantığı geçerlidir. Ermenilerin hedeflerine ve silahlı terör eylemlerine karşı çıkan, zarar veren herkes Ermenilerin gözünde suçlu sayılırken; Ermenilerin Türklere yaptıkları görmezden gelinmekte, normal sıradan olaylarmış gibi yansıtılmaktadır. Yüz yıldır savaşa bir yere varılamadığı görülmüştür. Eğer acılar yaşanmış ise bunu ilk başlatanların ve tahrik edenlerin Ermeniler olduğu, bazı Avrupa devletlerinin de desteğini aldığı unutulmamalıdır. Saldıran taraf Ermeniler olmuş, kendini savunan taraf ise Türkiye ve Azerbaycan Türkleri olmuştur.

Batı Azerbaycan'da yaşanan olaylar konusunda araştırma ve çalışma yapmak isteyenlerin öncelikle Türkiye Cumhuriyeti Devleti arşivleri, Rus arşivleri ve İran arşivlerine bakmaları gerekmektedir:

Özellikle 1820'lerden itibaren bölgeyle ilgili demografik bilgiler, yerleşim yerlerinin isimleri, kültürel yapıları ve kişilere dair bilgiler Rus arşivlerinde bulunmaktadır. Ayrıca bölgeye gelen Fransız gazetecilerin raporları için Fransız arşivleri ve İngiliz arşivleri de araştırılmalıdır. Genel olarak bölgenin hâkimiyetiyle ilgili en kapsamlı belgeler Osmanlı Devleti, Rusya ve İran arşivlerinde yer almaktadır. Özellikle Osmanlı arşivlerindeki belgeler arasında bu konuyla ilgili çok ayrıntılı bilgiler vardır. Ermenilerin yaptığı terör eylemleri, bu eylemlerdeki taktikleri, yöntemleri ile Osmanlı Devleti'nin bu eylemleri gerçekleştiren Ermenilere ve Ermenistan Hükümeti'ne gönderdiği nasihatçi heyetlerine dair binlerce belge bahsi geçen arşivlerde bulunmaktadır.

Batı Azerbaycan'da Türklere yönelik Ermeni saldırganlığıyla ilgili belgeler, Osmanlı arşivinde bulunmaktadır. Hatta Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından “Ermeni Sorunu Belgeleri” başlığı altında yayınlanmıştır. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, bu konuyla ilgili belgeleri ihtiva eden çok farklı kitaplar yayımlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti arşivleri tasnif ve düzen diğer devletlerin arşivleriyle kıyaslandığında onlara nazaran çok üst seviyededir. İngiltere, Rusya ya da İran arşivlerinde, Türkiye arşivlerinde olan tasnif ve titizliğin olmadığına tanık olunmaktadır. İran arşivi değerlendirme açısından dağınık ve tasnif

edilmemiştir. Ancak Ermenilerle ve özellikle Batı Azerbaycan bölgesiyle ilgili en ayrıntılı bilgiler, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi ile askerî tarih arşivlerinde rahatlıkla bulunabilir.

Ermenistan'daki Türk mülkleri Rus arşivlerinde kayıtlıdır. Ancak Sovyetler Birliği döneminde ferdi mülkiyet ortadan kalktığı için tapular büyük ölçüde yok olmuştur. O dönemde kaçarcasına göçler olduğu için insanlar mülklerinin tapularını alamadan Sovyet hâkimiyetinde olan yerlerden göç etmişlerdir. Ayrıca Ermeniler, Batı Azerbaycan'daki eski Türk yerleşim yerlerinin isimlerini değiştirdiklerinden yeni nüfus kayıtlarını da kendilerine göre yapmışlardır. 1991 yılından itibaren ise tapular yenilenmiş ve araziler başkalarına verilmiş durumdadır. Eğer Sovyetler döneminde özel mülkiyete ait tapu yerine geçen resmî belgeler varsa, bu belgelere dayanarak uluslararası mahkemelerde haklarını talep edebilir kanaatindeyim. Ancak mahkemelerde kazanma garantisi yoktur. Gelecekte Azerbaycan ve Türkiye ile iyi ilişkilere sahip bir Ermenistan, bu konuda jest yapmak isteyebilir. Böyle bir gelişme yaşandığı takdirde, çarlık dönemi Rus nüfus kayıtları ile Sovyetler Birliği döneminde yapılan nüfus sayımlarında hangi köylerin Türk olduğu ortaya çıkacaktır. Bu Rus ve Sovyet kayıtlarının incelenmesi gerekmektedir.

Sonuç

1988'den itibaren Batı Azerbaycan'dan yaklaşık 350-400 bin Türk, Ermenilerin katliamları ve terör eylemleri sonucu bölgeyi boşaltmak zorunda kalmıştır. Bu insanların vatanlarına geri dönmesi, Türk dünyası ile bağların kurulmasında öncü rol oynayacaktır. Bu insanlar, yaklaşık 30 yıl önce Ermenistan'ın siyasi, kültürel ve coğrafi yapısını iyi bildikleri için bölgedeki kültürel ve siyasi gelişmelere katkı sağlayabilirler. Ancak Ermenilerin, Batı Azerbaycan'dan zorla çıkarılan Türklerin geri dönmesine müsaade etmemektedir. Ermeniler, Türklerin Batı Azerbaycan'a geri dönüşünü kabul etmemeleri kendi gelecekleri açısından hiç de hoş olmayacağı kanaatindeyim. Bu durum, Türklere olan düşmanlığın Ermenilerin zihinlerinden atamadıkları sonucunu doğuracaktır.

Ermeni ve Türk toplumları birbirini kabul ettiğinde Türkiye ile Türk dünyası arasındaki çok yönlü bağlantılar kurulacak bu durum Ermenistan'ın da gelişmesine ve refahına katkı sağlayacaktır. Ayrıca kurulacak bağlantılar tek taraflı olmadığından, Ermenistan, Türkiye üzerinden Avrupa'ya açılacaktır. Bu gelişme de Ermenistan'ın ekonomik refah seviyesini ve bölgede barışa

katkı sağlayacaktır. Eğer Ermeniler bunun bilincine varırlarsa, Türkiye ve Azerbaycan'dan daha fazla kazanım elde edeceklerdir.

II. Karabağ Savaşı, Ermenistan'ın bölgedeki jeopolitik ve gerçek güç dengesinin kimin lehine olduğunu fark etmesine yardımcı olduğu kanaatindeyim. Ermeniler, yönetim bakımından uluslararası siyaset sahnesinde uçlarda olduğu genel kabul gören İran ve Rusya gibi devletlerin Ermenilere ve Ermenistan'a destek ve katkılarının geçici olduğunu görecektir. II. Karabağ Savaşı, başta Rusya olmak üzere Batılı bazı büyük devletlerin desteğinden mahrum kalan Erivan yönetiminin kendi başına bir hiç olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla Ermenistan, günümüzde akılcı bir strateji izleyip Azerbaycan ve Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak zorundadır. Zira ülke, Azerbaycan ve Türkiye arasında sıkışmış durumdadır. Bundan dolayı Ermenistan, Azerbaycan'la iyi geçinmenin yollarını araması faydalı olacaktır. Aslında Azerbaycan ve Türkiye, Ermenistan'ı kalıcı bir barış masasına davet ederek onu içinde bulunduğu girdaptan kurtarmaya çalışmaktadırlar.

KARABAĞ ZAFERİ SONRASI AZERBAYCAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ GÜNCEL GELİŞMELER

Doç. Dr. Halit HAMZAOĞLU

Giriş

1993-1994 yıllarından bu yana izlenen politikalar sayesinde Azerbaycan, günümüzde kendini güçlü ve etkili bir aktör olarak ifade edebilmektedir. Azerbaycan'ın Ulusal Lideri Haydar Aliyev hem ekonomik hem de diplomatik anlamda Azerbaycan'ın Karabağ davasını son derece başarılı bir şekilde savunmuş ve temsil etmiştir.

2003 yılından itibaren Cumhurbaşkanı İlham Aliyev döneminde bu politika daha da pekiştirilmiş ve kurumsallaştırılmıştır. Bu anlamda Azerbaycan dış politikasında stratejik ve zihinsel bir süreklilik söz konusudur. Azerbaycan'ın geçmişten günümüze artan potansiyeli, II. Karabağ Savaşı'nda da açıkça ortaya çıkmıştır.

Karabağ'ın kurtarılması, yalnızca askerî ya da diplomatik bir başarı değil; aynı zamanda toplumsal düzeyde bir rahatlama ve özgüven artışı sağlamıştır. Toplumda derin bir memnuniyet oluşmuş ve bu da Azerbaycan'ın iç istikrarına ve dış politika vizyonuna olumlu yansımıştır. Karabağ Zaferi hem stratejik hem de sosyopolitik anlamda bir dönüm noktasıdır.

1. I. ve II. Karabağ Savaşları

Azerbaycan açısından bakıldığında, 2020 yılındaki Karabağ Zaferi, gerçekten bir dönüm noktası olmuştur. Bu zafer hem dış politikanın şekillenmesi hem de Azerbaycan'ın bölgedeki konumu açısından önemli bir kırılma yaratmıştır. Azerbaycan'a birçok avantaj sunan bu zafer, Bakü'nün bölgesel liderliğini pekiştirmiştir. En önemlisi ise hukuken işgal altında bulunan Karabağ topraklarının kurtarılmasıdır. Bu, gerçekten de tarihi bir gelişme niteliğindedir. Zira 1991 yılından itibaren Azerbaycan dış politikasının en temel önceliği hiç şüphesiz Karabağ Meselesi olagelmıştır.

Karabağ Zaferi öncesi, Azerbaycan topraklarının yaklaşık yüzde 20'si Ermenistan Silahlı Kuvvetleri tarafından işgal edilmiş durumdaydı. Karabağ

bölgesindeki çatışmalar, aslında 1988 yılında başlamış, 1991-1992 yıllarında yoğunlaşmış ve Ermenistan, Karabağ başta olmak üzere Azerbaycan topraklarını işgal etmiştir. 1994 yılında sağlanan ateşkes, Azerbaycan'a hem ekonomik anlamda hem de siyasi olarak toparlanma imkânı tanımıştır. Azerbaycan'ın önceliği, Karabağ'ın kendi toprağı olduğunu uluslararası arenada kabul ettirmek olmuş ve bu doğrultuda ciddi diplomatik girişimlerde bulunmuştur.

Bir diğer önceliği ise sahip olduğu doğal kaynakları, özellikle petrol gibi stratejik hammaddeleri Batı pazarlarına ulaştırmaktır. Bu bağlamda Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinden itibaren Azerbaycan'ın hem ekonomik hem de siyasi olarak oldukça başarılı bir dış politika izlediği görülmüştür. 1994 yılının mayıs ayında imzalanan ateşkestən sonra Azerbaycan, dış politikası açısından öncelikli hedef olarak ordusunu modernize etmeyi benimsemiş ve bunun sonuçları da II. Karabağ Savaşı'nda açık bir şekilde hissedilmiştir.

Azerbaycan'ın Ulusal Lideri Haydar Aliyev tarafından başlatılan bu başarılı politika, 2003 yılından sonra İlham Aliyev döneminde de kesintisiz şekilde devam ettirilmiş ve sonunda büyük bir başarıya ulaşılmıştır. Bu durum dış politikadaki sürekliliğin ne kadar önemli olduğunun birer göstergesidir. Azerbaycan'ın hem jeopolitik hem de stratejik açıdan elde ettiği başarılar, tutarlı ve uzun soluklu bir dış politikanın ürünüdür.

Azerbaycan'ın bunu nasıl başardığını incelemek için hem diplomatik hem de ekonomik açıdan bu süreci değerlendirmek gerekir. 1994 yılının mayıs ayında ateşkesin imzalanması, önemli bir kırılma noktasıdır. Hemen ardından eylül ayında "Asrın Anlaşması" olarak adlandırılan büyük bir petrol anlaşması hayata geçirilmiştir. Bu noktada Azerbaycan yönetiminin, özellikle de Haydar Aliyev'in diplomatik anlamda elde ettiği başarı çok büyüktür. Batılı güçleri, Azerbaycan'a yatırım yapma konusunda ve Azerbaycan petrolünün Batı pazarlarına ulaştırılması hususunda ikna etmeyi başarmıştır. Bu gerçekten çok önemli bir diplomatik kazanımdır. Günümüzdeki Karabağ Zaferi'ne giden süreçte 20 Eylül 1994 tarihinde imzalanan söz konusu "Asrın Anlaşması"nın önemi büyüktür. Zira bu adım, Azerbaycan'ın ekonomik olarak toparlanmasında çok büyük rol oynamıştır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından sonra yalnızca Azerbaycan değil, bütün bölge ülkeleri büyük ekonomik sıkıntılar yaşamıştır. Ancak Azerbaycan, bu anlaşmayla birlikte önemli bir çıkış yakalamıştır. Bu dönemde atılan ekonomik adımlar, Azerbaycan'ın iktisadi olarak toparlanmasına büyük katkı sağlamıştır. Diplomatik alanda ise, örneğin 1996

yılında Lizbon’da düzenlenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Zirvesi’nde Karabağ topraklarının “Azerbaycan’ın ayrılmaz bir parçası” olduğu uluslararası düzeyde teyit edilmiştir. Bu son derece önemli bir diplomatik başarı olmuştur. Bu dönemin arka planına bakıldığında, ekonomi ile diplomasinin eş zamanlı ve eşgüdümlü olarak yürütüldüğünü görülmektedir. Bu da Azerbaycan açısından çok büyük bir başarıdır. 2003 yılından sonra İlham Aliyev döneminde Batı’yla daha fazla entegre olmuş bir Azerbaycan ortaya çıkmıştır.

Karabağ Zaferi sonrasında Azerbaycan, dış politikada artık çok daha özgüvenli ve bölgesel liderliğini ilan etmiş bir aktör olarak sahneye çıkmıştır. Bu liderlik sadece Ermenistan ve Gürcistan gibi bölgedeki aktörler tarafından değil, Güney Kafkasya’daki tüm ülkeler tarafından da kabul görmüştür. Bu kabul, yalnızca bölgesel düzeyde sınırlı kalmamış, birçok Batılı ülke ve hatta Rusya, Azerbaycan’ın bölgesel gücünü ve liderliğini tanımak zorunda kalmıştır.

Uzun yıllar boyunca Ermenistan’ı tek taraflı olarak destekleyen Rusya hem askerî hem ekonomik yardımlarla Erivan’ı ayakta tutmuştur. Ancak gelinen noktada Moskova dahi Azerbaycan’ın Karabağ üzerindeki egemenliğini kabul etmek zorunda kalmış ve resmî olarak Karabağ’ın Azerbaycan toprağı olduğunu açıklamıştır. Bu gelişme, 2020 sonrasında Azerbaycan’ın kazandığı özgüveni ve değişen jeopolitik denklemleri açıkça yansıtmaktadır.

Fransa gibi bazı aktörler ise süreci sorunlu hâle getirmeye çalışmıştır. Özellikle Emmanuel Macron döneminde Fransa’nın izlediği Ermenistan yanlısı tutum, Batı’yla olan ilişkileri bir ölçüde etkilemiş olsa da genel hatlarıyla Azerbaycan ile Batılı aktörler arasındaki ilişkiler hâlen istikrarlı bir şekilde devam etmektedir. Nitekim Karabağ Zaferi, Batı kamuoyu tarafından da büyük oranda kabul görmüştür. Bu da Azerbaycan’ın küresel imajına olumlu yansımaktadır.

Haydar Aliyev döneminde olduğu gibi, İlham Aliyev döneminde de diplomasi ile ekonomi eşgüdümlü biçimde sürdürülmektedir. Karabağ Savaşı sonrasında Azerbaycan’ın sahip olduğu stratejik enerji kaynaklarını Batı’ya ulaştırma çabaları yeni bir boyut kazanmıştır. Özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı’nın ardından AB, Rusya’yla enerji konusunda ciddi sorunlar yaşamaya başlamış ve bu alanda büyük yaptırımlar uygulanmıştır. Eski enerji ticareti düzeni bu süreçte sekteye uğramıştır. Bu noktada Azerbaycan yeniden devreye girmiş ve Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Avrupa’nın enerji ihtiyacını karşılamaya aday olduklarını açıkça ifade etmiştir. Bu adımlar, 2020 sonrası dönemde Azerbaycan’ın nasıl daha özgüvenli ve proaktif bir dış politika izlediğini gözler

önüne sermektedir. Ekonomi ile diplomasinin dengeli ve bütüncül bir şekilde yürütülmesi, Azerbaycan dış politikasının temel başarı unsurlarından biri hâline gelmiş durumdadır.

2. Karabağ Zaferi Sonrası Değişen Bölgesel ve Küresel Jeopolitik

Küresel düzeyde, özellikle ABD'yle ilişkiler bağlamında da dikkat çeken gelişmeler söz konusudur. AB'yle ilişkilerde enerji kaynakları ve diplomatik iş birlikleri temelinde "kazan-kazan" stratejisi çerçevesinde önemli ilerlemeler sağlanırken; ABD'yle ilişkilerde farklı bir tablo ortaya çıkmıştır. Özellikle Biden yönetimi döneminde Bakü-Washington hattında ilişkiler oldukça soğuk bir seyir izlemiştir. Ancak Donald Trump'ın yeniden güç kazanmasıyla birlikte Azerbaycan-ABD ilişkilerinde yeni bir ivmenin yakalandığı görülmektedir.

Trump hem bölgesel jeopolitik nedenlerle hem de ekonomik gerekçelerle Azerbaycan'a daha fazla önem vermektedir. Ekonomiye odaklanan bir lider olarak Trump, Azerbaycan'ın hem ekonomik potansiyelini hem de jeostratejik konumunu değerlendirme arzusundadır. Bu gelişmeler, Azerbaycan'ın Karabağ Savaşı sonrası yürüttüğü başarılı dış politikanın, yalnızca bölgesel değil küresel ölçekte de etkili olduğunu göstermektedir.

Bölgesel aktörlere bakıldığında Azerbaycan'ın dış politikasındaki temel önceliklerden biri, kuşkusuz Türk Devletleri Teşkilatı'dır (TDT). Bu teşkilat, uluslararası sistemde giderek büyüyen, etki alanı artan ve siyasi anlamda daha fazla söz sahibi olan bir yapıya dönüşmektedir. Azerbaycan da bu teşkilat içerisinde oldukça aktif bir rol oynamakta ve birçok alanda inisiyatif üstlenmektedir. Azerbaycan, bu süreci Türkiye'yle birlikte yürütmektedir. Türkiye ile Azerbaycan arasında "Tek millet, iki devlet" anlayışı doğrultusunda şekillenen ilişkiler, özellikle "Şuşa Beyannamesi" sonrasında daha da kurumsallaşmış ve stratejik ortaklık derinleştirilmiştir. Bu durum, iki ülke arasındaki ilişkilerin ne kadar özel ve güçlü olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

Azerbaycan'ın Gürcistan'la ilişkileri de dostane ve yapıcı bir çerçevede ilerlemektedir. Özellikle enerji alanında Gürcistan'ın Azerbaycan'a ekonomik bağımlılığı dikkat çekmektedir. Tiflis'te Rusya yanlısı ve Batı yanlısı gruplar arasında yaşanan gerilimde Azerbaycan, Gürcistan'ın istikrarını ve ulusal çıkarlarını önceleyen bir pozisyon almıştır. Bu da iki ülke arasındaki stratejik iş birliğinin bir yansımasıdır. Orta Asya devletleriyle olan ilişkiler, TDT bağlamında önem taşımaktadır.

Azerbaycan'ın en temel sorun yaşadığı ülke, güney komşusu İran'dır. Bu gerilimin tarihsel bir arka planı bulunmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından bu yana Bakü'yle çeşitli düzeylerde sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunların en kritik başlangıç noktası, İran'ın I. Karabağ Savaşı'nda Ermenistan'ı açıkça desteklemiş olmasıdır. Bu destek yalnızca ekonomik ve lojistik düzeyde değil, aynı zamanda stratejik düzeyde de gerçekleşmiş ve İran, Ermenistan'ı ayakta tutan başlıca aktörlerden biri hâline gelmiştir.

Azerbaycan her ne kadar İran'la yapıcı ilişkiler geliştirmeye çalışsa da aradaki gerilim zaman zaman derinleşmektedir. Bakü, Tahran'la doğrudan bir çatışmadan kaçınmakta ve diplomatik denge politikası izlemektedir. Zira İran'da 25 milyondan 45 milyona kadar olduğu tahmin edilen bir Azerbaycan Türkü yaşamaktadır. Bu da iki ülke arasındaki ilişkileri daha hassas bir boyuta taşımaktadır. Haydar Aliyev döneminde de bu hassas dengeler gözetilmiş ve benzer bir politika izlenmiştir. Bu yüzden İran'la yaşanan sorunlar yalnızca ideolojik ya da mezhepsel düzeyde değil; aynı zamanda ciddi stratejik ve jeopolitik boyutlar da içermektedir.

İran'ın Güney Kafkasya'daki etkisi bağlamında Azerbaycan, tarihsel ve jeopolitik olarak önemli bir geçiş noktasıdır. Tarihe bakıldığında özellikle Rus-İran Savaşları sürecinde bu bölgenin sürekli bir paylaşım alanı olduğu görülmektedir. Örneğin 1813 tarihli Gülistan Antlaşması ve 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması ile bölge, Rusya ve İran arasında adeta paylaşılmıştır. Bu süreçlerde en büyük mağduriyeti yaşayan ülke ise Azerbaycan olmuştur.

Azerbaycan, tarihsel olarak bu parçalanmanın sonuçlarını en derin yaşayan aktörlerden biridir. İran içerisinde aşırı muhafazakâr bazı çevrelerde Azerbaycan'ın bağımsızlığını hâlâ kabul etmeyen görüşler bulunmaktadır. Üstelik bu kesimlerin bir kısmı doğrudan İran rejiminin içinde yer almaktadır. Dolayısıyla Azerbaycan, İran'la ilişkilerinde her zaman belli bir mesafeyi korumaya çalışmış ve bu yaklaşımı uygulamaya gayret etmiştir.

İran'ın II. Karabağ Savaşı'ndaki tutumu da bu mesafeli ilişkinin belirleyici unsurlarından biridir. Savaş sürecinde İran'ın Ermenistan'a yönelik açık ve aleni desteği, Azerbaycan tarafından ciddi şekilde eleştirilmiştir. Savaş sırasında İran üzerinden Ermenistan'a yapılan lojistik sevkiyatlar ve tır trafiği gibi hususlar, Azerbaycan'ın sert tepkisine neden olmuştur. Bakü yönetimi, bu konuda hem resmî kanallar üzerinden hem de farklı diplomatik yollarla

Tahran'ı defalarca uyarmıştır. Ancak İran, bu desteği geri çekme konusunda bir adım atmamıştır.

Günümüz jeopolitiğine bakıldığında, Güney Kafkasya'da Batı'yla iyi ilişkiler kurmuş ülkeler arasında Gürcistan öne çıkarken; Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler de stratejik düzeydedir. Bu ortamda İran açısından bölgede etkisini sürdürebileceği yegâne aktör Ermenistan gibi görünmektedir. Dolayısıyla İran, bölgedeki nüfuzunu Ermenistan üzerinden sürdürmeye çalışmakta ve bu kanalı mümkün olan en yüksek düzeyde kullanmaktadır. Ancak İran'ın bazı politikaları zaman zaman Azerbaycan'ın ulusal güvenliğine yönelik tehditler oluşturabilmekte ve bu durum, Bakü-Tahran hattında gerilimi artırmaktadır. Buna rağmen Azerbaycan diplomasisinde dikkat çeken önemli bir özellik vardır: Özellikle Karabağ meselesinin çözümünden sonra Azerbaycan, "barış içinde bir arada yaşama" kültürünü benimsemiştir.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in de sıkça vurguladığı gibi Azerbaycan, ekonomik iş birliğini önceleyen ve tüm bölge ülkelerinin bu iş birliğinden fayda sağlamasını amaçlayan bir anlayışla hareket etmektedir. Bu yaklaşımın somut örneklerinden biri Zengezur Koridoru'dur. Söz konusu koridor, yalnızca Azerbaycan ve Türkiye için değil; Ermenistan ve İran dâhil tüm bölge ülkeleri için bir ekonomik entegrasyon fırsatı sunmaktadır.

Bakü ve Ankara'nın bu konudaki pozisyonu nettir: Güney Kafkasya'da bölgesel bir iş birliği mekanizması oluşturulmalıdır. Bu yapıdan herkes faydalanmalı ve bölgede kalıcı istikrar sağlanmalıdır. Kafkasya öngörülebilir, istikrarlı ve barışçı bir coğrafya hâline gelmelidir. Ancak İran'ın bu sürece nasıl yanıt vereceği, büyük ölçüde içinde bulunduğu jeopolitik konjonktüre bağlıdır. Zira İran'ın çevresinde son dönemde çok sayıda jeopolitik gelişme yaşanmakta ve bu gelişmeler Tahran'ın dış politika kararlarını doğrudan etkilemektedir.

2020 sonrasında Azerbaycan'ın güncel dış politikasındaki en önemli anahtar kavramın "özgüvenli dış politika" olduğu ileri sürülebilir. Kendine güvenen, ne istediğini bilen ve kararlı bir Bakü yönetimi söz konusudur. Bu dönemde Azerbaycan siyasal sisteminde ve toplumunda psikolojik bir kırılma yaşandığı açıkça görülmektedir. Bu kırılma, pozitif anlamda bir dönüşüm yaratmıştır.

2.1. Kafkas Jeopolitiğinin Dönüşümü

Önümüzdeki süreçte Kafkas jeopolitiğinde ne tür dönüşümlerin yaşanacağı da merak edilen konular arasındadır. "Kafkasya" kavramı, aslında iki bölgeye işaret etmektedir. Bunlar; Kuzey ve Güney Kafkasya'dır. Kuzey Kafkasya,

Rusya Federasyonu'na bağlı özerk cumhuriyetlerden oluşmaktadır. Güney Kafkasya ise Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın bulunduğu bölgedir. Tarihsel olarak bu bölge, hep jeopolitik gerilimlerin ve sınamaların yaşandığı bir bölge olmuştur.

Bölge, çok önemli gelişmelere gebe dir. Buradaki kritik mesele, kuşkusuz İran etrafındaki gelişmelerdir. İran çevresinde yaşananlar doğrudan Güney Kafkasya jeopolitiğini etkilemektedir. Bu durum sadece Azerbaycan ve Ermenistan'la olan sınır bağlamında değil, daha geniş bir perspektifte ele alınmalıdır. Örneğin İran'a yönelik olası bir operasyon bölgedeki dengeleri tamamen değiştirebilir. Bu bağlamda çok farklı aktörler devreye girmektedir. Örneğin "Güney Azerbaycan" olarak adlandırılan ve İran'ın kuzeyinde bulunan bölgenin geleceği merak edilmektedir. Zira bu durum, doğrudan Güney Kafkasya bölgesinin etnik ve siyasal yapısını etkilemektedir. Bunun yanı sıra Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası bölgenin yeniden nasıl dizayn edileceği ve bölgedeki aktörlerin tutumlarının nasıl değişeceği de tartışmalıdır. Gürcistan örneğine bakıldığında net bir Batı yanlılığı görünmektedir. Yeni bir renkli devrim yaşanmamıştır, ancak Batı'nın Gürcistan üzerinde büyük bir baskısı vardır. Bu gelişmeler de bölgenin jeopolitik geleceğini belirleyecektir.

İran etrafındaki gelişmelerin yanı sıra önümüzdeki süreçte Kafkas jeopolitiğini şekillendirecek temel parametrelerden biri de Çin Halk Cumhuriyeti'nin Güney Kafkasya'daki çıkarları olacaktır. Küresel düzeyde ise müesses nizamın erozyona uğradığını, yeni bir dünya düzenine geçiş yaşandığı görülmektedir. Bu durum, çok kutupluluk ve geçiş süreci olarak da nitelendirilmektedir. Ancak geniş perspektiften baktığımızda Güney Kafkasya, dünyanın bir parçası olarak bu çok kutuplu yapıdan mutlaka etkilenecektir.

Mevcut jeopolitik gelişmeler ve sınamalar karşısında fırsatları en iyi şekilde değerlendirecek aktörün Azerbaycan olacağı tahmin edilmektedir. Hem Gürcistan hem de Ermenistan, ekonomik ve jeopolitik açıdan oldukça kırılgan durumdadır. Ancak Azerbaycan, Karabağ Zaferi sonrası ve özellikle 2020 yılından itibaren izlediği tutarlı dış politika sayesinde bölgede sınamaları fırsata çevirebilecek tek aktör konumundadır. Bu bağlamda Güney Kafkasya jeopolitiğini en çok etkileyecek iki temel mesele olarak İran ve Rusya öne çıkmaktadır.

"3+3" formülü hâlâ gündemdedir. İran da bölgesel iş birliği platformlarında yer alma arzusunda dir. Bu anlamda İran'ı "sadece yapıcı olmayan politikalar izleyen bir aktör" olarak görmek doğru değildir. İran'ın da devlet çıkarları,

ekonomik ve dış politika hedefleri bulunmaktadır. Bu nedenle “3+3” gibi iş birliği modellerinin hayata geçirilmesi hâlen mümkün ve faydalıdır.

İran, pragmatik bir devlet olarak bu fırsatları değerlendirmek isteyecektir. Örneğin İran Cumhurbaşkanı Mesud Pezeşkiyan, Bakü’ye yapılan ziyaretinde olumlu mesajlar vermiştir. İran, Azerbaycan’ın Güney Kafkasya’daki önemini farkındadır. Bölgedeki tüm jeopolitik dengeler, dolaylı da olsa Bakü’ye çıkmaktadır. Bu gerçeklikten hareketle İran, ekonomik ve dış politika alanında Azerbaycan’la iş birliğini sürdürme yolunu seçecektir.

Orta Doğu’daki gelişmeler biraz daha karmaşık ve farklı bir alan olmakla beraber bu konu Azerbaycan dış politikasını doğrudan ilgilendirmektedir. İran’daki gelişmeler, kısa vadede Azerbaycan için kritik öneme sahiptir. İran, Azerbaycan’ın güney komşusu olarak stratejik açıdan çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Son dönemde Suriye ve Lübnan’daki etkisini kaybeden İran, bu kayıplar nedeniyle kendini farklı ve zorunlu yollara itmek zorunda kalmıştır. Önceden Suriye’deki Esad rejimi gibi güçlü müttefikleri bulunan İran’ın elinde birçok jeopolitik kart bulunmaktaydı, ancak günümüzde bu kartları büyük oranda kaybetmiştir. Aynı zamanda Azerbaycan’a karşı daha sert bir tavır sergilemeye başlamıştır.

Özellikle İran’daki bazı bölgelerde, örneğin Erdebil’de Azerilere karşı ayrımcı yayınlar yapıldığı, camilerde bile Azerilere yönelik olumsuz söylemlerin dile getirildiği dönemler yaşanmıştır. Bu, İran’ın şu anda en güçsüz ve kırılabilir dönemlerinden birini geçirdiğini göstermektedir. Dolayısıyla İran da Azerbaycan’a belli ölçüde muhtaç durumdadır. Azerbaycan’ın İsrail’le olan güçlü ilişkileri İran’ın tedirginlik yaşamamasına neden olmaktadır. İran, Azerbaycan üzerindeki baskısını artırmaya çalışsa da diplomatik anlamda zorlayıcı yöntemlerle Azerbaycan’ı ikna etmek mümkün görünmemektedir.

İran’ın Ermenistan’a I. Karabağ Savaşı sırasında verdiği destek hâlen Azerbaycan toplumunda derin bir hafıza olarak yer almaktadır. Bu destek, kültürel ve dinî yakınlıklara rağmen unutulmamıştır. Nitekim Azerbaycan kamuoyu, İran’dan Müslüman bir ülke olarak Azerbaycan’ın yanında durmasını beklemekteydi; fakat İran’ın Ermenistan’a olan desteği bu beklentiyi boşa çıkarmıştır. Buna rağmen Azerbaycan, İran’la pragmatik ilişkiler geliştirmeye açıktır. Çıkarlar doğrultusunda bir uzlaşma zemini mümkündür. Zira İran da tarihsel olarak pragmatik bir dış politika izlemektedir.

2.2. Karabağ Savaşı'nın Koridorlara Etkisi

Ermenistan, Zengezur Koridoru ile ilgili İran'ın istemediği bir adım atması ihtimaller dâhilindedir. Dolayısıyla bu durumun İran tarafından “askerî bir müdahale” veya “savaşı tetikleyecek bir gelişme” olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği tartışma konusudur. Özellikle Zengezur meselesinde İran'ın hassasiyeti yüksektir. İran'ın Zengezur meselesi bağlamında doğrudan bir savaşa girme ihtimali oldukça düşük görünmektedir. Bölgedeki jeopolitik dengelerin aşırı değişmesi İran için istenmeyen bir durumdur. Bu nedenle Tahran, açık bir savaş başlatmak yerine daha kontrollü ve pragmatik yöntemlerle hareket etmeye devam etmektedir.

İran'ın bölgedeki durumu ve kapasiteleri göz önüne alındığında Zengezur'da yaşanacak anlaşmazlıkların kesinlikle sorun yaratabileceği, hatta gerilimleri artırabileceği doğrudur. Ancak bu sorunların sıcak çatışmaya dönüşmesi pek olası değildir. Çünkü böyle bir adım, İran açısından büyük riskler taşımaktadır ve uluslararası arenada da ciddi izolasyona yol açabilir.

Son dönemde İran'ın karşı karşıya kaldığı zorluklar, özellikle İsrail'in gece saldırıları ve İran Devrim Muhafızları Komutanı'nın öldürülmesi gibi olaylar, İran'ın şu anda büyük çaplı bir askerî müdahale yapma gücünün veya isteğinin olmadığını göstermektedir. Bu nedenle, söylemsel olarak bazı grupların savaş tehditleri dile getirmesi mümkün olsa da İran Devleti'nin resmi olarak böyle bir savaşı başlatması gerçekçi görünmemektedir.

Karabağ Savaşı'nın Orta Koridor'a etkileri de büyük oranda pozitif olmuştur. Bu koridor aslında Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nin (KYG) doğal bir parçasıdır. Fakat özellikle son dönemlerde Türkiye, Orta Koridor'da inisiyatif olarak bölge ülkeleri arasındaki entegrasyonu desteklemektedir. Ulaşım politikaları bağlamında bu koridor, çok kritik öneme sahiptir. Karabağ Zaferi, bunun önünü açmıştır.

Karabağ Savaşı, jeopolitik anlamda ve ekonomik anlamda önemlidir. Özellikle jeoekonomik anlamda ve doğrudan ulaşım yolları bağlamında çok önem arz etmektedir. Orta Koridor'a dâhil olan ülkelerin tek gayesi; ekonomik gelişimdir. Dolayısıyla Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ve Kafkasya ülkeleri, bu koridorun önemini farkındadırlar ve bu projeden en fazla onlar faydalanmışlardır. Bu bağlamda Orta Koridor, gerçekten bölge ülkelerinde büyük bir ufuk açmaktadır.

Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan sonra oluşacak yeni denklemde Orta Koridor'un daha işlek hâle gelmesi gerekmektedir. Burada Çin'in tutumu çok önemlidir.

Çin'in Rusya'ya rağmen bölgesel projesini hayata geçirmesi beklenmemelidir. Zengezur Koridoru da Orta Koridor ve doğal olarak KYG'nin bir parçasıdır. Aslında İran da bu koridordan faydalanabilir. Tahran'ın da buna sıcak baktığı söylenebilir. Fakat İran, şu anda ekonomik anlamda oldukça zor durumdadır ve her konuda bir çıkış yolu aramaktadır. İş birliği mekanizması arayışında olan İran'ın bütün etrafındaki bölgelerle ve Çin'le zaten çok yakın ilişkileri vardır. Aynı şekilde Rusya'yla da iş birliği arayışını sürdürmektedir. Sonuçta İran'ın bölgedeki entegrasyonuna dâhil olması söz konusudur.

En önemli mesele ise Türkiye'nin de inisiyatifinde olan Kalkınma Yolu projesinin Kafkasya'yla entegre edilmesi ve birleştirilmesidir. Buna vesile olan ise Karabağ Savaşı'nın ve Azerbaycan'ın elde ettiği büyük zaferdir. Bu net bir şekilde ortadadır. Bütün bu projelerin konuşulması, Türkiye'nin bölgede bu kadar inisiyatif alması ve Azerbaycan'ın kendisini çok daha iyi ifade etmesi, özellikle de anahtar kavram olan özgüvenli dış politikanın sağlanması gerçekten Karabağ Savaşı sayesinde gerçekleşmiştir. Orta Koridor'un günümüzde çok fazla konuşulması da bu zafer sayesinde. Bu koridor, sadece Türkiye'de değil, Bakü'de, Alman'da, Astana'da, Taşkent'te ve neredeyse bütün Batı başkentlerinde konuşulmaktadır. AB de şu anda Orta Koridor'a en önemli desteği sağlamaktadır. Bu bağlamda Karabağ Savaşı, bölgesel ulaşım projelerinin önünü açmıştır. Karabağ Savaşı, Türk dünyasının jeopolitiğini merkeze taşımıştır.

AB'nin son Orta Asya zirvesine bakıldığında, özellikle iki temel husus öne çıkmıştır: Biri koridorlar, diğeri kaynaklardır. Bu konfigürasyonu sağlamak kolay bir durum değildir. Bu nedenle Karabağ Savaşı çok kritik bir öneme sahiptir. Hem strateji hem zamanlama hem de bölgesel koşulların uygunluğu, Karabağ Savaşı'nı çok kıymetli kılmaktadır. Karabağ Savaşıyla Azerbaycan, iktisadi, siyasi ve askerî anlamda bölgesel güvenlik politikalarında ön plana çıkan ve ağırlığı artan bir aktör konumuna gelmiştir.

2.3. Hindistan-Ermenistan İş Birliği ve Bölgesel Jeopolitiğe Etkileri

Hindistan'ın bölgede izlediği politikayı ve özellikle Ermenistan'la son dönemde geliştirdiği ya da geliştirmeye çalıştığı ilişkileri değerlendirmek için öncelikle tarihsel arka plana değinmek gerekir. Hindistan ve Ermenistan, coğrafi olarak uzak olmalarına rağmen aslında iki ülke halkları arasındaki akrabalık bağından da bahsedilebilir. Bazı teorilerde; Aryan medeniyeti içerisinde Ermenilerin Hindistan topraklarından geldiği, İran üzerinden Anadolu'ya ve Anadolu'dan da Kafkasya'ya ulaştığı ileri sürülmektedir.

Dolayısıyla Hindistan açısından duygusal bağlar oluşmuş olabilir. Diğer yandan hem Türkiye hem Azerbaycan'ın Pakistan'a verdiği koşulsuz destek vardır. Zira Türkiye, Soğuk Savaş yıllarında da Pakistan'la çok iyi ilişkiler kurmuş bir ülkedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Pakistan, hep özel bir ülke konumunda olmuştur. Azerbaycan-Pakistan ilişkilerini de bu bağlamda değerlendirmek faydalıdır. Türkiye ile Pakistan arasında olan iş birliği mekanizması Azerbaycan'a yansımıştır. Dolayısıyla burada Pakistan, belirleyici bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Hindistan da bunu önemsemektedir.

Azerbaycan veya Türkiye'nin doğrudan Hindistan'a karşı açık bir tavrı söz konusu değildir. Aynı şekilde Hindistan'ın doğrudan Azerbaycan veya Türkiye'yle sorun yaşamak istememektedir. Fakat burada Pakistan'ın belirleyici olduğu ileri sürülebilir. Hindistan'ın niyeti Pakistan'la bağlantılıdır. Hindistan, küresel veya bölgesel bir oyun kurucu potansiyeline sahiptir. Çin-Hindistan rekabeti de doğrudan Pakistan üzerinden yansımaktadır. Aslında Çin ile Hindistan, Pakistan üzerinde mücadele etmektedir. Bunu önlemek için Yeni Delhi yönetimi, İslamabad-Bakü-Ankara hattına karşı kendince önlemler almış olmaktadır.

Tarihsel açıdan bakıldığında Hindistan'ın Ermenilere karşı bir sempatisi olmuş olabilir. Çünkü Kafkasya'da özellikle Anadolu ve Kafkasya'daki Ermenilerin durumu tarihsel olarak ortadadır. Hindistan açısından burası, önemli bir coğrafya olmuştur. Burada Hindistan'a karşı koridor savaşları yaşanıyor gibi görünmektedir. Örneğin Orta Koridor, Pakistan'ın çıkarıdır. Hindistan'ın Avrupa'ya uzanan koridor projesi de vardır. Bu bağlamda Hindistan, Çin'in Hint mallarının Avrupa'ya taşınmasına karşı doğrudan bir strateji yürütmektedir. Tüm bunlar Hindistan'ın sadece Azerbaycan'la değil, Orta Koridor'da yer alan birçok ülkeyle sorun yaşayacağı anlamına gelmektedir. Bunun arkasında elbette ABD'nin de etkisi vardır. Modi'nin son ziyaretiyle birlikte ABD-Hindistan ilişkilerinde büyük gelişmeler yaşanmıştır. Bu da ister istemez bölge politikalarına yansımaktadır.

3. Azerbaycan Dış Politikasındaki Temel Zorluklar

Karabağ Zaferi, Bakü açısından büyük kazanımlar anlamına gelmektedir. Buna rağmen Azerbaycan dış politikasında bazı meydan okumalar ve potansiyel tehditler de mevcuttur. Bunların başında İran çevresinde gelişen bölgesel ve küresel jeopolitik dinamikler gelmektedir. İran'ın iç ve dış politikasında yaşanan gelişmeler, doğrudan Azerbaycan'ın güvenliğini ve bölgesel stratejisini

etkileyebilecek potansiyele sahiptir. Bu bağlamda Güney Kafkasya'da bir jeopolitik kırılma riskinden söz etmek mümkündür.

Azerbaycan ile İran arasında tarihsel ve nostaljik bir arka plan bulunmaktadır. Bu geçmiş, kimi zaman çatışmalı bir zemine oturmaktadır. Dolayısıyla aşılması kolay olmayan yapısal bir soruna işaret etmektedir. Buna rağmen Azerbaycan, genel olarak bu ilişkileri dikkatli ve temkinli şekilde yürütmeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra daha önce büyük bir sorun teşkil eden Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin meselede kayda değer bir ilerleme sağlanmıştır. Hazar'a kıyıdaş ülkeler, bu konudaki anlaşmazlığı büyük ölçüde çözmüş durumdadır. Yine de bu konu, özellikle İran bağlamında zaman zaman gündeme gelebilecek bir potansiyele sahiptir.

Bir diğer önemli mesele, Azerbaycan ile Rusya arasındaki ilişkilerin geleceğidir. Ukrayna savaşı nedeniyle halihazırda bu mesele çok fazla gündeme taşınmasa da savaşın sona ermesinden sonra Moskova-Bakü ilişkilerinin yeniden şekillenmesi beklenmektedir. Mevcut durumda Rusya'nın savaş nedeniyle bölgeye olan ilgisi görece azalmış ve bazı konular ertelenmiş ya da diplomatik olarak daha düşük düzeyde tutulmuştur. Bu yüzden Rusya'nın Azerbaycan'a yönelik politikaları orta vadede daha belirgin hâle gelebilir. Nitekim yakın zamanda Azerbaycan'da faaliyet gösteren "Ruski Dom (Rus Evi)" adlı kuruluşun faaliyetlerinin durdurulması, Azerbaycan'ın bu konudaki hassasiyetini açıkça göstermektedir. Bu durum, Bakü yönetiminin Moskova'nın "yumuşak güç" araçlarına karşı da dikkatli bir pozisyon benimsediğini ortaya koymaktadır.

Azerbaycan, "Rus Evi"nin istihbarat faaliyetlerinde bulunduğu iddiasını açıkça ileri sürmüştür. Bu durum, ilişkilerin gerilmesine neden olan ciddi bir gelişmedir. Kavramsal olarak Azerbaycan-Rusya ilişkileri incelendiğinde, burada "stratejik sınırlama" politikası olarak adlandırabilecek bir denge arayışının varlığı göze çarpmaktadır. Önceki dönemlerde yaşanan "Uçak Vakası" gibi olaylar bu ilişkilerin hassasiyetini ortaya koymaktadır.

Ukrayna Savaşı sonrasında Moskova'nın sadece Azerbaycan'a değil, aynı zamanda Orta Asya Türk devletlerine nasıl bir yaklaşım sergileyeceği de büyük önem taşımaktadır. Buradaki en kritik sorulardan biri, savaş sona erdiğinde Rusya'nın elindeki milyonlarca askeri nereye yönlendireceğidir. Savaş boyunca seferber edilen askerlerin önemli bir kısmı, bazen hapishanelerden, bazen de farklı kaynaklardan toplanmıştır ve bu askerlerin sonraki durumu belirsizdir. Bazı analizlerde bu askerlerin Afrika veya Orta Asya gibi bölgelere kaydırılabileceği konuşulmaktadır.

Azerbaycan-Rusya ilişkileri mevcut konjonktürde nispeten sakin görünse de uzun vadede Moskova'nın bölge üzerindeki tahakküm politikalarını sürdürme niyeti devam ediyor gibi görünmektedir. Uluslararası siyasetin tarihsel bağlamdan ayrı düşünülemediği gerçeği, bu durumu daha da anlamlı kılmaktadır. Tarihsel arka plan, mevcut ve gelecekteki ilişkilerde kritik bir öneme sahiptir. Azerbaycan, bu bağlamda kriz yönetiminde başarılı bir performans göstermiştir. Moskova'yla ilişkilerde yaşanan zorlukları dengeli bir şekilde yöneterek Gürcistan ve Ukrayna gibi diğer bölge aktörlerinin yaşadığı sıkıntılardan kaçınmıştır. Bu da Bakü yönetiminin diplomatik başarısının önemli bir göstergesidir. Bu başarılarla rağmen orta vadede Azerbaycan-Rusya ilişkilerindeki belirsizlik ve potansiyel riskler devam etmektedir.

Ermenistan iç siyasetinde ise farklı siyasi ve askerî grupların varlığı dikkat çekmektedir. Bunlar arasında rövanşist ve intikam peşinde koşan unsurlar mevcuttur. Özellikle eski Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan ve destekçileri, bu kesimin önde gelen figürleri olarak öne çıkmaktadır. Ermenistan'daki siyasi aktörlere bakıldığında, Karabağ'da katliamlar gerçekleştiren, özellikle Hocalı Soykırımında doğrudan rol almış bazı politikacıların Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık gibi önemli görevlerde bulunduğu görülmektedir. Bu isimler, Ermeni toplumunda etkili konumda olmaya devam etmektedir. Ancak Ermeni toplumu, uzun süredir savaş yorgunu bir durumdadır ve 1994 yılından beri süregelen ekonomik ve siyasi krizlerle boğuşmaktadır. Ermenistan, halihazırda abluka altındadır ve bu abluka ekonomik toparlanmayı büyük ölçüde engellemektedir.

Ermenistan'daki savaş yanlısı ve Azerbaycan karşıtı politikacılar hem kendi toplumlarına hem de bölgenin barış ve entegrasyon süreçlerine zarar vermektedir. Bu aktörler, Ermenistan'ın bölgesel entegrasyonunu engelleyen en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Ermenistan'daki durumun geleceği ve Nikol Paşinyan yönetiminin iktidarını ne kadar sürdürebileceği büyük bir soru işaretidir.

Dış aktörlerin, özellikle Fransa'nın Ermenistan'a olan müdahalesi de bu süreci etkileyen önemli bir faktördür. Fransa'da Emmanuel Macron yönetiminin bölgedeki politika ve tutumlarının yapıcı olmaktan uzak olduğu açıkça görülmektedir. Tarihsel olarak Fransa, De Gaulle ve Jacques Chirac gibi liderlerle stratejik özerkliğini korumuş bir ülke iken; günümüzde bu stratejik otonomisini kaybetmiş durumdadır. Macron yönetimi, Ermenistan'a verdiği destekle hem Türkiye'ye karşı sert bir duruş sergilemekte hem de Rusya'ya karşı dolaylı bir karşıtlık yürütmektedir.

Azerbaycan açısından Ermenistan'daki siyasi gelişmeler kritik öneme sahiptir. Karabağ Savaşı'nın Azerbaycan'ın zaferiyle sonuçlanması, muzaffer Azerbaycan ordusunun başarısıyla mümkün olmuştur. Türkiye, manevi, siyasal ve diplomatik açıdan bu süreçte çok önemli bir destek sağlamıştır. Ayrıca Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi Türk dünyası ülkeleri de Azerbaycan'ın yanında yer alarak bölgesel dayanışmayı güçlendirmiştir. Bu başarının sürdürülebilir olması için Azerbaycan'ın Ermenistan'daki gelişmeleri yakından takip etmesi gerekmektedir. Azerbaycan eğer kamu diplomasisini çok başarılı bir şekilde yürütürse, Ermenistan toplumunu ikna etme şansı da o kadar artacaktır. Çünkü Ermenistan'da yoksulluk içinde yaşayan, bölgeye ve özellikle Türkiye üzerinden dünyaya ve Avrupa'ya entegre olmayı arzulayan bir toplum vardır. Bu nedenle Azerbaycan'ın elinde, Ermenistan'da kamu diplomasisi uygulamak için çok büyük imkanlar ve potansiyel bulunmaktadır.

Bu imkanlar etkin şekilde kullanılmalıdır. Ermenistan'daki çeşitli siyasi ve çıkar grupları üzerinde önleyici etki sağlanması gerekmektedir. Ancak bu süreçte, bölgesel ve tarihsel hassasiyetler gözetilerek "Ermenilik" gibi kimlik temelli hassas konulara takılmadan, daha çok ekonomik iş birliğine vurgu yapılmalıdır. Örneğin Sayın Aliyev, konuşmalarında özellikle Zengezur Koridoru özelinde sürekli ekonomik iş birliğine dikkat çekmektedir. Bu, çok değerli bir yaklaşımdır.

Jeopolitik, strateji ya da tarih gibi karmaşık meselelerden ziyade somut ekonomik iş birliğine odaklanmak toplumda pozitif karşılık bulacaktır. Çünkü bu tür ekonomik iş birliği çağrıları, karşı tarafın toplumunda gereksiz bir tepki uyandırmayacaktır. Bu yüzden kamu diplomasisi, radyo programları, sivil toplum iş birlikleri ve benzeri kanallar üzerinden yürütülmelidir. Bu bağlamda intikam peşinde olan ve Karabağ'ın yeniden Ermenistan kontrolüne geçmesini arzulayan radikal grupların toplumdaki itibarları zayıflatılmalıdır. Amaç, bölgedeki barış ortamını güçlendirmek ve yapıcı diyalog zeminini oluşturmak olmalıdır. Nitekim kamu diplomasisi hem bölgesel aktörlerle ilişkilerde hem de Ermenistan'la bağların geleceğinde Azerbaycan dış politikasının en önemli unsurudur ve dış politika felsefesini büyük ölçüde şekillendirecektir.

4. Şuşa Beyannamesi'nin Önemi

Karabağ'ın kalbinde imzalanan Şuşa Beyannamesi, dünyaya ve bölge ülkelerine Azerbaycan ile Türkiye'nin stratejik ortaklığını gösteren çok önemli

bir deklarasyondur. Bunun bölgesel anlamda iş birliği mekanizmalarının çeşitlenmesine ve derinleşmesine yol açtığını da göz ardı etmemek gerekir.

Şuşa Beyannamesi, Ermenistan'daki Koçaryan ve Sarkisyan grupları gibi rövanş almak isteyen ve intikam peşinde olan unsurlara karşı verilmiş bir cevap niteliğindedir. Bölgeye ve dünyaya, Azerbaycan ile Türkiye'nin ilişkilerinin stratejik seviyeye yükseldiğini ve bu ortaklığın perçinlendiğini göstermektedir. Bu, bir müttefiklik anlaşmasıdır; Türkiye bir saldırıya uğrarsa Azerbaycan, başta ordusu olmak üzere tüm güçleriyle Türkiye'ye yardım edecek; Azerbaycan'a saldırı olursa Türkiye de benzer şekilde karşılık verecektir.

Şuşa Beyannamesi'nin felsefesine bakıldığında bu, doğrudan somut bir askerî anlaşma gibi görünmemektedir. Ancak dolaylı yoldan bunu sağlamaktadır. Önümüzdeki süreçte Şuşa Beyannamesi'nin bu yönü daha da netleşecektir. Durum bunu göstermektedir. Çünkü bu belge, pek çok değerlendirmede "Türk NATO'sunun bel kemiği" olarak görülmektedir. Örneğin, Özbekistan'ın da imzaladığı bir anlaşma mevcuttur. Günümüzde Türkiye ve Azerbaycan, Karabağ ve sonrası bağlamında sadece bölge değil, tüm dünya açısından çok farklı algılanmaktadır. Halihazırda güçlü bir Ankara-Bakü hattı vardır ve buna Taşkent ciddi anlamda dâhil olmuş durumdadır. Daha geniş anlamda bakılacak olursa, Ankara-Bakü-Taşkent ve İslamabad hattı oluşmuş durumdadır.

Şuşa Beyannamesi, çok önemli bir yol haritası ve bir rol modeldir. Askerî iş birliğini savunma iş birliğine dönüştüren önemli bir adımdır. Dolayısıyla çok önemlidir. Azerbaycan'ın zaferi olduğu kadar "gönül coğrafyası" olarak nitelendirilen tüm coğrafyanın zaferidir. Başka bir ifadeyle Türk dünyasının ortak zaferidir.

Sonuç

Karabağ Savaşı'nın Azerbaycan'ın zaferiyle sonuçlanması, muzaffer Azerbaycan ordusunun başarısıyla mümkün olmuştur. Türkiye, manevi, siyasal ve diplomatik açıdan bu süreçte çok önemli bir destek sağlamıştır. Ayrıca Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi Türk dünyası ülkeleri de Azerbaycan'ın yanında yer alarak bölgesel dayanışmayı güçlendirmiştir.

Azerbaycan dış politikasında stratejik ve zihinsel bir süreklilik söz konusudur. 1993-1994 yıllarından itibaren Azerbaycan yönetimi, özellikle Haydar Aliyev döneminde "Karabağ'ı işgalden kurtaracağız, eninde sonunda Karabağ tekrar Azerbaycan topraklarına katılacak" hedefini koymuş ve uluslararası hukuk ilkeleriyle de bunu desteklemiştir.

Azerbaycan, toprak bütünlüğünün sağlanacağını net şekilde ilan etmiş ve bu hedef için somut adımlar atmıştır. Bunlardan en önemlileri petrol ve enerji anlaşmaları, Batı'yla ilişkilerin geliştirilmesi ve Rusya'yla güç dengesine dayalı ilişkiler kurmaktır. Bu politikalarla zihinsel bir süreklilik inşa edilmiş ve İlham Aliyev döneminde de devam ettirilmiştir.

I. Karabağ Savaşı'nın başlangıcından beri Azerbaycan, bölge ülkeleriyle büyük sorunlar yaşamadan barışçıl bir dille iletişimini sürdürmüştür. Ermenistan dışında bölge ülkeleriyle, özellikle İran, Gürcistan, Rusya ve Batı'yla ilişkilerde istikrar sağlanmıştır. Bu hem stratejik hem de zihinsel anlamda büyük bir başarıdır.

1991 yılından günümüze Azerbaycan ve Türkiye arasında bir dizi stratejik anlaşma yapılmıştır. Şuşa Beyannamesi, bunları teyit eden, tescil eden, iş birliği mekanizmasını bir araya getiren ve deklare eden bir anlaşmadır. Söz konusu belge, bütün dünyaya Azerbaycan ve Türkiye'nin stratejik ortaklar olduğunu göstermiştir. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki bu iş birliği alanı giderek genişlemekte ve "Tek millet, iki devlet" vurgusu, daha somut hâle gelmektedir. Bu, iki devletin birçok noktada birlikte hareket edebileceği ve ortak mekanizmalarını geliştirebileceği bir sürece işaret etmektedir.

Karabağ Zaferi, özellikle Türk dünyasının caydırıcılığı ve gücünü göstermesi açısından çok önemlidir. Şuşa Beyannamesi ise çok önemli bir yol haritası ve bir rol modelidir. Karabağ'ın işgalden kurtarılması ve Karabağ Zaferi, öncelikle Azerbaycan'ın ama aynı zamanda bütün Türk dünyasının zaferidir.

SONUÇ YERİNE

Hasan Ali KARASAR
Mehmet Seyfettin EROL
Şafak OĞUZ

Bölgesel ve küresel krizler insanlık ve gezegenimiz için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Soğuk Savaş sonrası şahit olduğumuz görece barış ortamı her geçen gün kötüye gitmekte ve krizler daha da ağırlaşmaktadır. XXI. yüzyılda insanoğlu teknolojide çok önemli ilerlemeler kaydetmişse de savaşlar konusunda aynı başarıyı elde edememiştir.

İsrail Gazze’de soykırım suçu işlemekte, uluslararası toplum bunu önlemekte basiretsiz kalmaktadır. Çocuk ve kadınlar dâhil yüzlerce insan bir günde doğrudan saldırı ile öldürülmekte, gıdaya erişim engellenerek çocuklar açlıktan hayatını kaybetmekte ve uluslararası toplum seyirci kalmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası kurulan düzen dağılma emareleri göstermektedir.

Orta Doğu bölgesinde yangın bir türlü sönmemektedir. Irak’ın bölünme sürecinde yaşanan gelişmelerin benzeri Suriye’de yaşanmakta, Türkiye kararlı tutumu ile buna engel olmaya çalışmaktadır. Orta Doğu’nun en tehlikeli senaryolarından birisi gerçekleşmekte ve İsrail-İran ile doğrudan savaşa girmekte; nükleer tesislerini vurmakla sınırlı kalsa da ABD bu savaşa müdahil olmaktadır.

Rusya-Gürcistan Savaşı’nın etkileri kısa sürede sönümlenirken Rusya-Ukrayna Savaşı Avrupa’nın güvenliğinde yeni bir döneme işaret etmektedir. Avrupalıların ifadesi ile II. Dünya Savaşı’ndan bu yana ilk defa bir Avrupa devletinin sınırları silah zoru ile değişmektedir. Rusya, Kırım’ı işgal ve ilhak ederken Karadeniz’de dengeler değişmektedir. NATO, Soğuk Savaş’tan bu yana en büyük değişim ve dönüşümü yaşarken silahlanma tarihi zirvelere ulaşmaktadır. ABD Başkanı Biden’ın ifadesi ile 1962 Küba krizinden bu yana ilk defa bu kadar ciddi nükleer silah kullanım tehdidi ile karşı karşıyayız. Rusya’nın BM Güvenlik Konseyi üyeliği ve veto hakkı BM çerçevesinde krizin çözülmesi ve savaşın sona erdirilmesine yönelik bir karar alınmasını engellemektedir.

ABD-Çin rekabeti giderek tırmanırken Asya’nın iki önemli ve nükleer gücü Pakistan ve Hindistan arasındaki kriz yine tırmanmakta, hatta doğrudan

savaş tehdidi gündeme gelmektedir. Kuzey Kore, nükleer silah ve balistik füze çalışmalarını hızlandırmakta, ülkelere teknoloji ihraç etmekte ve hatta Rusya-Ukrayna Savaşına asker göndermektedir.

Siyasal ve sosyal birliktelik sürecinde çok önemli bir aşama kat eden, ancak dış politika ve özellikle de güvenlik ve savunma konusunda beklediği ilerlemeyi sağlayamayan AB, stratejik özerklik hedefine varamadan yeniden ABD'nin korumasına ihtiyaç duymuştur. Rus tehdidi Soğuk Savaş sonrası hiçbir dönemde bu kadar vurgulanmamıştı. Her ne kadar zaman zaman Trump'ın söylemleri üzerine rest çekse de ABD'nin güvencesi ve yardımı olmadan küresel ölçekte bu alanda rol oynayamayacağı hatta Rusya tehdidine karşı kendi güvenliğini bile sağlayamayacağı fikri ön plana çıkmıştır.

Rusya ve Çin arasında hem rekabet hem iş birliği alanı olan Orta Asya Devletlerinde Rusya'nın siyasi, Çin'in ekonomik ağırlığı devam etmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı vasıtası ile Türkiye'nin etkisi artarken Orta Asya kısmen daha istikrarlı bir görünüm sergilemektedir.

Kafkasya'da barışa bir adım daha yaklaşılmakta, Azerbaycan, yıllardır Ermenistan işgali altındaki Batı Azerbaycan toprakları bağımsızlığını yeniden kazanırken Türkiye-Azerbaycan iş birliği Kafkasların istikrarına her geçen gün daha da fazla katkı sağlamaktadır.

Trump, ABD'de yeni dönem başlatırken Panama Kanalı, Grönland, Kanada gibi konularda farklı ve ilginç taleplerde bulunmakta; Rusya-Ukrayna krizinde bir önceki yönetimden farklı bir politika izlediği izlenimi verirken, AB ve NATO ile ilişkileri yeniden gözden geçirmektedir. ABD küresel politikalarda yeni bir sayfa açarken, Avrupa-ABD ilişkileri yeniden şekillenmektedir.

Bölgesel ve küresel ölçekte uluslararası krizler ve olaylar baş döndürücü bir hızda gelişmektedir. Uluslararası güncel sorunları takip etmek, doğru okumak ve analiz etmek çok geniş bir perspektiften bakış açısı ile mümkün olabilmektedir. Bu çalışma uluslararası güncel sorunları geniş bir perspektiften ele almakta ve Türk dış politikası için öneriler ortaya koymaktadır.

Proje Hakkında

Uluslararası Güncel Sorunlar

Küresel ve bölgesel rekabet, uluslararası ilişkilerde baş döndürücü bir değişim ve dönüşümle sonuçlanmaktadır. Devletler arası savaşlar, iç savaşlar, terörizm, ekonomik ve teknolojik rekabet, nüfus artışıyla birlikte kıt kaynakların her geçen gün daha kritik hâle gelmesi, düzenli ve düzensiz göçler, salgın hastalıklar devletlerin güvenlik anlayışını hızla değiştirmekte ve bu karmaşık, hızla değişen gündemde karar almak ve uygulamak gittikçe zorlaşmaktadır.

Örneğin, Rusya-Ukrayna Savaşı nükleer silah kullanımını da içerecek şekilde her geçen gün tehlikeli hâle gelirken, tüm dünya Gazze'deki soykırıma seyirci kalmaktadır. Terörizm tehdidi her geçen gün artarken, aynı ittifak içinde olan devletler bile müttefiklerine karşı tehdit oluşturan terör örgütlerine destek vermekten kaçınmamaktadır. Başta BM olmak üzere uluslararası örgütler, bölgesel ve küresel sorunlara çözüm bulmakta yetersiz kalmaktadır.

Uluslararası güncel sorunları yakından takip etmek ve gelişmeleri doğru okumak, dış politikada karar alma konusunda temel rol oynamaktadır. İlgili devlet kurumlarının yanı sıra üniversiteler ve düşünce kuruluşları da bu süreçte önemli rol üstlenmektedir. Kapadokya Üniversitesi (KÜN) ve Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) iş birliğinde yürütülecek bu proje ile Uluslararası Güncel Sorunların bu konudaki uzmanlar ile tartışılması, ele alınması ve bu sorunlara ilişkin olarak Türk dış politikasında alınacak kararlara ışık tutması amaçlanmaktadır.

Küresel ve bölgesel rekabet, uluslararası ilişkilerde baş döndürücü bir değişim ve dönüşümle sonuçlanmaktadır. Devletler arası savaşlar, iç savaşlar, terörizm, ekonomik ve teknolojik rekabet, nüfus artışıyla birlikte kıt kaynakların her geçen gün daha kritik hâle gelmesi, düzenli ve düzensiz göçler, salgın hastalıklar devletlerin güvenlik anlayışını hızla değiştirmekte ve bu karmaşık, hızla değişen gündemde karar almak ve uygulamak gittikçe zorlaşmaktadır.

Örneğin, Rusya-Ukrayna Savaşı nükleer silah kullanımını da içerecek şekilde her geçen gün tehlikeli hâle gelirken, tüm dünya Gazze'deki soykırıma seyirci kalmaktadır. Terörizm tehdidi her geçen gün artarken, aynı ittifak içinde olan devletler bile müttefiklerine karşı tehdit oluşturan terör örgütlerine destek vermekten kaçınmamaktadır. Başta BM olmak üzere uluslararası örgütler, bölgesel ve küresel sorunlara çözüm bulmakta yetersiz kalmaktadır.

Uluslararası güncel sorunları yakından takip etmek ve gelişmeleri doğru okumak, dış politikada karar alma konusunda temel rol oynamaktadır. İlgili devlet kurumlarının yanı sıra üniversiteler ve düşünce kuruluşları da bu süreçte önemli rol üstlenmektedir. Kapadokya Üniversitesi (KÜN) ve Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) iş birliğinde yürütülecek bu proje ile Uluslararası Güncel Sorunların bu konudaki uzmanlar ile tartışılması, ele alınması ve bu sorunlara ilişkin olarak Türk Dış Politikası'nda alınacak kararlara ışık tutması amaçlanmaktadır.

Nevşehir Yerleşkeleri:
Mustafapaşa - Uçhisar - Ürgüp
Tel: 0384 353 5009 (pbx) Fax: 0384 353 5125
Sabiha Gökçen Yerleşkesi:
Şeyhli, Bol Ahenk Sk. No:2, 34912 Pendik
Tel: 0216 588 0010 (pbx) Fax: 0216 588 0012
info@kapadokya.edu.tr

